

Alternativ tvistlösning

*Betänkande av Utredningen om alternativa former
för tvistlösning vid tingsrätt*

Stockholm 2007

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2007:26

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Textbearbetning och layout har utförts av Regeringskansliet, FA/kommittéservice

Tryckt av Edita Sverige AB
Stockholm 2007

ISBN 978-91-38-22735-0
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Genom beslut den 2 juni 2005 bemyndigade regeringen dåvarande chefen för Justitiedepartementet, statsrådet Bodström, att tillkalla en särskild utredare för att belysa förutsättningarna för ett alternativt tingsrättsförfarande för tvistemål och överväga hur förfarandet borde utformas. Utredaren skulle även analysera orsakerna till att medling inte är så vanligt förekommande i Sverige och ta ställning till om det borde vidtas några åtgärder i syfte att få till stånd en ökad användning av medlingsinstitutet.

Med stöd av bemyndigandet förordnade departementschefen den 1 juli 2005 hovrättspresidenten Barbro Hegrelius Jonson (Hovrätten för Nedre Norrland) som särskild utredare.

Fr.o.m. den 2 september 2005 förordnades som sakkunniga i utredningen ämnessakkunniga Anna Avenberg (Justitiedepartementet), departementssekreteraren Elisabeth Kristensson (Näringsdepartementet) och ämnessakkunniga Carin Wahren (Jordbruksdepartementet). Carin Wahren entledigades fr.o.m. den 30 augusti 2006. Samma dag förordnades departementssekreteraren Rebecca Heinemann (numera Integrations- och jämställdhetsdepartementet) som sakkunnig.

Till experter i utredningen förordnades fr.o.m. den 2 september 2005 advokaten Lars Edlund, chefsjuristen Ulf Franke (Stockholms Handelskammare), dåvarande tf. lagmannen i Alingsås tingsrätt Anders Hagsgård (numera chefsrådman i Länsrätten i Göteborg), rådmannen Gerd Strömberg (Helsingborgs tingsrätt), byrådirektören Ola Svensson (Konsumentverket) samt professorn Peter Westberg. Ola Svensson entledigades fr.o.m. den 21 februari 2006. Avdelningsdirektören Rebecca Heinemann (Konsumentverket) förordnades som expert fr.o.m. den 21 februari 2006 och entledigades från denna funktion fr.o.m. den 16 juni 2006. Avdelningsdirektören Björn Smith (Konsumentverket) förordnades som expert fr.o.m. den 16 juni 2006.

Som sekreterare i utredningen anställdes fr.o.m. den 1 september 2005 hovrättsassessorn Irja Öhrnell.

Utredningen har antagit namnet utredningen om alternativa former för tvistlösning vid tingsrätt.

Utredningen får härmed överlämna sitt betänkande Alternativ tvistlösning.

Sundsvall i april 2007.

Barbro Hegrelius Jonson

/Irja Öhrnell

Innehåll

Sammanfattning	15
Summary	23
Författningsförslag	31
Del I: Allmänna utgångspunkter	
1 Inledning	55
1.1 Direktiven.....	55
1.2 Utredningsarbetet.....	55
1.3 Betänkandets innehåll.....	56
2 Nuvarande former för tvistlösning	59
2.1 Inledning.....	59
2.2 Summarisk process.....	59
2.3 Domstolsförfarande.....	60
2.4 Hyresnämnden.....	62
2.5 Allmänna reklamationsnämnden	63
2.6 Skiljeförfarande	64
2.7 Medling.....	66
2.8 Dispaschören.....	67

3	Tidigare förslag till alternativa former för tvistlösning.....	69
3.1	Inledning.....	69
3.2	Förslag till alternativ domstolsprövning.....	69
3.3	Förslag angående reformering av medlingsinstitutet.....	70
Del II: Förlikning och medling		
4	Samförståndslösningar inom ramen för domstolsprocessen	75
4.1	Inledning.....	75
4.2	Rättens förlikningsverksamhet.....	75
4.3	Särskild medling enligt rättegångsbalken.....	77
4.4	Skillnader mellan rättens förlikningsverksamhet och medling.....	79
5	Medling internationellt	81
5.1	Internationellt arbete för ökad användning av medling.....	81
5.1.1	EG-kommissionens förslag till direktiv om medling	81
5.1.2	UNCITRAL's modellag om medling.....	83
5.2	Rättsmedling i Norden	84
5.2.1	Norge	84
5.2.2	Danmark	88
5.2.3	Finland	90
6	Nuvarande användning av medling i tingsrätterna	95
6.1	Enkätundersökning om användningen av medling	95
6.2	Försöksverksamhet med medling i Katrineholm och Nyköping.....	96
6.2.1	Genomförande	97
6.2.2	Försöksverksamhetens omfattning.....	98
6.2.3	Ombudens syn på försöksverksamheten.....	99

7	Överväganden angående rättsens förlikningsverksamhet. 101
7.1	Inledning..... 101
7.2	Rättsens skyldighet att verka för förlikning bör skärpas 101
7.3	Förlikningsverksamhet i hovrätten..... 102
8	Överväganden angående en reformering av medlingsinstituten 107
8.1	Det finns skäl för en ökad användning av medling..... 107
8.2	Medling som en del av domstolens verksamhet..... 110
8.3	Hur kan användningen av medling öka? 111
8.3.1	Obligatoriskt för rätten att överväga medling 112
8.3.2	Tillgång till medlare 113
8.3.3	Kostnadsaspekten 114
8.4	När bör frågan om medling väckas? 115
8.5	Förutsättningar för medling..... 116
8.6	Beslut att inleda medling 118
8.7	Tidsfrist för medlingen..... 119
8.8	Närmare om formerna för medlingsförfarandet 121
8.8.1	Medlarens roll 122
8.8.2	Parternas närvaro 124
8.8.3	Ombudens roll..... 124
8.8.4	Sammanträdet bör inte vara offentligt 125
8.8.5	Frågor om sekretess och tystnadsplikt..... 127
8.9	Medlingens avslutande..... 131
8.10	Jävsfrågor..... 131
8.11	Rättegångskostnader..... 133
8.12	Domarens roll vid medling jämfört med vid vanlig förlikningsverksamhet 133
8.13	Medling i hovrätten..... 134
8.14	Domstolarna bör inte erbjuda utomprocessuell medling.... 135

Del III: Ett alternativt tvistemålsförfarande

9	Förenklade förfaranden i andra länder.....	139
9.1	Generellt	139
9.2	Norge	139
9.2.1	Förprocessuella krav	139
9.2.2	Forliksråd	140
9.2.3	Ordinär rättegång.....	141
9.2.4	Småkravsprocess	142
9.3	Nederländerna	143
9.3.1	Kort geding.....	143
9.4	England och Wales	146
9.4.1	Förprocessuella krav	146
9.4.2	Olika förfaranden (tracks) beroende på tvisteföremålets värde	147
9.4.3	Domstolens styrmedel.....	148
9.4.4	Skriftliga vittnesberättelser.....	149
9.5	USA.....	149
9.5.1	Court arbitration.....	150
9.5.2	Early neutral evaluation	150
9.5.3	Summary jury trial	151
10	Överväganden angående ett alternativt tvistemålsförfarande.....	153
10.1	Grundläggande utgångspunkter	153
10.1.1	Regeringsformen.....	153
10.1.2	Rätten till domstolsprövning enligt Europakonventionen	154
10.1.3	Kan parter avstå från sina rättigheter enligt Europakonventionen?.....	156
10.1.4	Förfarandet bör uppfylla konventionens krav	157
10.1.5	Övriga utgångspunkter för förfarandets utformning	158
10.2	Behovet av en reform	159
10.3	En särskild lag om snabbrettegång	163

10.4	Förfarandet skall omfatta dispositiva tvistemål	164
10.5	Utgångspunkter för förfarandet	165
10.5.1	Snabbhet	166
10.5.2	Flexibilitet	169
10.5.3	Frivillighet	170
10.6	Förfarandets inledningsskede.....	175
10.6.1	Förutsättningar att ta upp målet till prövning.....	175
10.6.2	Talans väckande	176
10.6.3	Föreläggande om svar.....	178
10.6.4	Åtgärder när svaranden inte samtycker.....	181
10.7	Forumfrågor.....	181
10.8	Tvistens fortsatta handläggning.....	185
10.8.1	Huvuddragen i processen.....	185
10.8.2	Parternas inflytande över handläggningen.....	187
10.8.3	Telefonkonferens.....	188
10.8.4	Tidsplan	189
10.9	Bevisning	190
10.9.1	Fri bevisprövning.....	190
10.9.2	Ansvar för bevisningen	191
10.9.3	Tidpunkt för återopande av bevisning.....	195
10.9.4	Skriftliga berättelser i bevissyfte.....	196
10.9.5	Möjlighet att avvisa bevisning.....	200
10.10	Förlikning och medling	200
10.10.1	Rättens skyldighet att verka för förlikning	201
10.10.2	Medling.....	201
10.11	Offentlighet och sekretess	202
10.12	Rättens avgörande.....	204
10.12.1	Rättens avgöranden skall inte kunna överklagas.....	204
10.12.2	Domens innehåll	206
10.12.3	Parterna bör inte kunna avsäga sig rätten till domskäl	206
10.12.4	Avgörandet får grundas endast på rättsliga överväganden.....	209
10.13	Övergång från ett förfarande till ett annat	211

10.13.1	Från summarisk process till snabbrättegång	212
10.13.2	Från snabbrättegång till ordinär rättegång	213
10.13.3	Från ordinär rättegång till snabbrättegång	213
10.14	Sanktioner mot en obstruerande part	214
10.15	Vissa processuella frågor	218
10.16	Kvarstad och andra säkerhetsåtgärder	219
10.17	Rättegångskostnader	220
10.17.1	Parterna skall enligt huvudregeln stå sina egna kostnader	220
10.17.2	Möjlighet att avtala om annan fördelning av kostnaderna	221
10.17.3	Fördelningen av kostnader vid byte av förfarande	222
10.17.4	Rättshjälp och rättsskydd	223
10.18	Krav på domaren	225
10.18.1	Rätt att välja domare?	225
10.18.2	Bör samma domare handha målet under hela handläggningstiden?	227
10.19	Särskilda rättsmedel	230
10.19.1	Särskilda rättsmedel i andra förfaranden	230
10.19.2	Möjligheter att angripa ett avgörande i snabbrättegång	234
10.20	Konkurrerande processer	235
10.20.1	Twistlösningsavtal som rättegångshinder	235
10.20.2	Pågående process som rättegångshinder	237
11	En svensk motsvarighet till kort geding – förhandsbeslut	239
11.1	Inledning	239
11.2	Huvuddragen i förslaget	240
11.3	Utgångspunkter för förfarandet	243
11.3.1	Snabbhet och formlöshet	243
11.3.2	Frivillighet	244
11.4	Vilka tvister skall kunna prövas i förfarandet?	245

11.5	Ansökan om förhandsbeslut	246
11.5.1	Formen för ansökningen.....	246
11.5.2	Forumfrågor.....	247
11.6	Tingsrättens hantering av målet.....	247
11.7	Sammanträde.....	249
11.8	Bevisning.....	250
11.9	Förlikning.....	252
11.10	Offentlighet och sekretess.....	252
11.11	Avgörandet.....	253
11.12	Verkställighet.....	255
11.13	Kostnader.....	256
11.14	Krav på domaren.....	257
11.14.1	Vilka domare skall kunna meddela förhands- beslut?.....	257
11.14.2	Jävsfrågor.....	258
11.15	Konkurrerande processer.....	259
11.16	Ordinär rättegång efter ett förhandsbeslut.....	260
11.17	Förhandsbeslut i förhållande till förslaget om snabb- rättegång.....	261

Del IV: Konsekvensanalys och författningskommentar

12	Kostnadsberäkningar och andra konsekvenser	265
12.1	Kostnader.....	265
12.1.1	Förslaget om medling.....	265
12.1.2	Förslaget om snabbrättegång.....	266
12.1.3	Förslaget om förhandsbeslut.....	267
12.2	Andra konsekvenser av förslagen.....	268
12.2.1	Minskad prejudikatbildning.....	268
12.2.2	Övriga konsekvenser.....	269

13 Författningskommentar	271
13.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken.....	271
13.2 Förslag till lag om ändring i utsökningsbalken	276
13.3 Förslag till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)	277
13.4 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning.....	278
13.5 Förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen	279
13.6 Förslag till lag om medling i allmän domstol	279
13.7 Förslag till lag om snabbrättegång	287
13.8 Förslag till lag om förhandsbeslut i tvistemål.....	306
Referenser	317
Bilagor	
Bilaga 1 Kommittédirektiv	321
Bilaga 2 Enkät angående medling	335
Bilaga 3 Sammanställning av enkätsvar.....	337
Bilaga 4 Sammanställning av undersökningsresultat angående andel förlikta tvistemål.....	339
Bilaga 5 Exempel på informationsmaterial angående snabbrättegång.....	341
Bilaga 6 Exempel på utformning av förelägganden i snabbrättegång.....	343
Bilaga 7 Exempel på utformning av tidsplaner i snabbrättegång.....	349
Bilaga 8 Flödesscheman för handläggning vid stämning- ansökan med begäran om snabbrättegång respektive ordinär stämningansökan	353

Bilaga 9	Exempel på informationsmaterial angående förhandsbeslut i tvistemål.....	355
Bilaga 10	Exempel på utformning av kallelse i förfarandet för förhandsbeslut.....	357

Sammanfattning

Inledning

Alternativ tvistlösning kan definieras som metoder för lösning av rättstvister på annat sätt än genom traditionell rättegång och dom. I Sverige tillhandahålls sådana metoder för närvarande främst utanför domstolarna, t.ex. i Allmänna reklamationsnämnden, i skiljenämnder och i olika organisationer som erbjuder medling. Det finns emellertid också möjlighet att få en särskild medlare förordnad inom ramen för en tvistemålsprocess. Utredningen har haft i uppdrag dels att belysa förutsättningarna för och överväga utformningen av ett alternativt tingsrättsförfarande för dispositiva tvistemål, dels att ta ställning till om det bör vidtas några åtgärder i syfte att få till stånd en ökad användning av medling i domstolarna.

En utgångspunkt för utredningens arbete har varit att den traditionella rättegångsformen även fortsättningsvis skall finnas till för alla. De föreslagna alternativen skall ses som ett komplement till den vanliga domstolsprövningen och således inte begränsa möjligheten för parter att få sin tvist avgjord på traditionellt sätt. Syftet med alternativen är i stället att öka utbudet av tvistlösningsmekanismer för att kunna erbjuda lösningar som är bättre anpassade till parterna och tvisternas natur. Att fler tvister kan hanteras inom ramen för alternativa och enklare tvistlösningsmetoder kan också leda till att det frigörs resurser för en bättre hantering av de tvister som prövas på traditionellt sätt.

Förlikning och medling

En förlikning innebär att parterna i en tvist kommer överens och godtar överenskommelsen som en lösning av tvisten. Att mål kan avgöras genom förlikning innebär fördelar såväl för parterna som för samhället i stort. Utredningen föreslår därför att rättens skyl-

dighet att i första instans verka för förlikning skall skärpas något. Rätten skall enligt förslaget verka för att parterna förlikas om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter. Det bör finnas konkreta skäl som talar emot det för att rätten skall underlåta att väcka frågan om förlikning. Utredningen föreslår vidare att hovrätternas möjlighet att verka för förlikning lagfästs. En hovrätt bör dock inte ha någon uttrycklig skyldighet att verka för förlikning.

Mot bakgrund av de klara fördelar som en förlikning för med sig bör alla parter få tillgång till bästa möjliga verktyg för att nå en förlikningslösning inom ramen för domstolsförfarandet. Förlikningsverksamhet bedrivs för närvarande i första hand av den domare som handlägger målet. Enskilda domares fallenhet för och engagemang i förlikningsförhandlingar varierar emellertid och parterna har inte möjlighet att påverka vilken domare som handlägger målet. Sker förlikningsverksamheten i stället genom medling finns större garantier för att alla parter får föra förlikningsförhandlingar under ledning av en person som har intresse och fallenhet för sådan verksamhet. Utredningen föreslår därför att medling i princip skall vara förstahandsalternativet i fråga om val av förlikningsmetod. I alla dispositiva mål skall rätten överväga om medling skall erbjudas parterna. Ett sådant erbjudande bör komma i ett tidigt skede av målets handläggning, i allmänhet när svaromålet har kommit in. I detta skede är de processekonomiska fördelarna med en förlikning som allra störst. Det skall dock vara helt frivilligt för parterna att genomgå medling. I fall där medling inte kommer till stånd skall rätten liksom tidigare verka för förlikning inom ramen för målets handläggning.

Utredningen föreslår att tillgången till medlare skall öka genom att varje domstol utser ett antal domare vid domstolen som vid sidan av sina ordinarie arbetsuppgifter skall kunna förordnas till medlare. De domare som utses skall få utbildning på området. Härigenom säkerställs att varje domstol kan erbjuda parterna kvalitativ medling. Förslaget medför också att medlingen blir kostnadsfri för parterna eftersom en medlare som är domare medlar inom ramen för sin anställning. Medling skall även i fortsättningen kunna ske med bistånd av en utomstående medlare. I dessa fall får dock parterna bekosta medlarens ersättning.

Medlingen skall regleras i en särskild lag om medling i allmän domstol. När rätten beslutar om medling skall den samtidigt fastställa en tidsfrist inom vilken medlingen senast skall vara slutförd.

Tidsfristen skall inte få överstiga två månader. Medlaren skall ansvara för att medlingen bedrivs ändamålsenligt och snabbt. Formerna för förfarandet bestäms av medlaren i samråd med parterna. Utgångspunkten för medlarens arbete bör vara att försöka klargöra vilka intressen och behov parterna har och vilka problem de vill hitta en lösning på. Mot bakgrund av detta skall medlaren hjälpa parterna att själva hitta en lösning på konflikten. Medlaren skall dock även kunna inta ett mer värderande förhållningssätt och komma med egna förslag till lösningar.

Ett medlingssammanträde skall i likhet med vad som tidigare gällt inte vara offentligt. Uppgifter som lämnas inför medlare skall enligt förslaget omfattas av sekretess, om den part som lämnar uppgiften begär att den hålls hemlig.

Om medlingen avslutas utan att förlikning har uppnåtts fortsätter målets handläggning på vanligt sätt. En domare som har medlat i målet skall till skillnad från den domare som bedriver förlikningsverksamhet inom ramen för målets handläggning inte få avgöra målet om förlikningsförsöken misslyckas. Även medlaren måste dock förhålla sig opartisk så att han eller hon behåller parternas förtroende.

Det skall vara möjligt att erbjuda parterna medling även i hovrätt. I hovrätten bör medling främst komma i fråga om parterna begär det eller det av något skäl framstår som särskilt lämpligt.

Alternativa tvistemålsförfaranden

Parter som inte lyckas komma överens vill i många fall få sin tvist avgjord i domstol. Utredningen föreslår två domstolsförfaranden som parter i dispositiva tvister skall kunna välja i stället för vanlig rättegång. Alternativen skall framför allt vara snabbare och billigare än den traditionella tvistemålsprocessen. Utredningen anser att förfarandena kan införas parallellt.

Snabbrättegång

Utredningen har enligt sina direktiv haft i uppdrag att föreslå ett tingsrättsförfarande som skall handläggas av ensamdomare och mynna ut i ett verkställbart icke överklagbart avgörande som har rättskraft. Ledstjärnor för förfarandet skall vara frivillighet, snabbhet, partsinflytande och flexibilitet.

Utredningen föreslår att förfarandet skall benämnas snabbrättegång och regleras i en lag som är fristående från rättegångsbalken. Härigenom tydliggörs att det rör sig om ett alternativ till den traditionella processen. I sådana frågor som inte regleras i den särskilda lagen skall rättegångsbalkens regler tillämpas, i den mån dessa inte strider mot snabbrättegångens syfte och grundprinciper. Förfarandet är tänkt att användas av parter som snabbt vill ha ett verkställbart och slutligt avgörande av tvisten utan att riskera annat än sina egna rättegångskostnader. Utredningen har vid utformningen av förfarandet haft som utgångspunkt att parter som väljer det kan antas prioritera snabbhet som en särskilt viktig faktor framför andra. Det ställs därför förhållandevis stränga krav på att parterna medverkar aktivt i en snabbrättegång. Även för rätten uppställs en tidsgräns. Målet skall vara avgjort inom tre månader, om inte rätten efter samråd med parterna bestämmer något annat.

Förfarandet är främst avsett för tvister där privatpersoner eller små och medelstora företag med begränsade ekonomiska resurser är inblandade. Utredningen bedömer dock att förfarandet kan vara av intresse även för andra parter.

Det skall vara frivilligt för parterna att använda sig av snabbrättegång. Parter som står i avtalsförhållande till varandra skall i förväg kunna träffa avtal om att eventuella tvister i anledning av avtalet skall avgöras genom snabbrättegång. Det skall också vara möjligt att inhämta svarandens samtycke efter att käranden har väckt talan med begäran om snabbrättegång.

Förfarandet i en snabbrättegång skall vara flexibelt och anpassas till parterna och tvistens karaktär. Rättegångsbalkens principer om muntlighet, omedelbarhet och koncentration ersätts av kravet på snabbhet och koncentration i hela förfarandet. Uppdelningen i förberedelse och huvudförhandling skall inte gälla. Parterna skall ha möjlighet att komma med önskemål om handläggningen. Rätten skall dock ha full beslutanderätt i handläggningsfrågor för att säkerställa att handläggningen blir ändamålsenlig och snabb. Det skall vara möjligt att kombinera muntlig och skriftlig handläggning. Om vittnen skall höras eller om en part begär det kan sammanträde hållas. Rätten kan annars avgöra målet efter en helt skriftlig handläggning.

Normalt skall domaren hålla en telefonkonferens med parterna eller deras ombud efter att svaromålet har kommit in. Vid telefonkonferensen skall handläggningen diskuteras. Därefter skall en tidsplan för målets handläggning upprättas. I tidsplanen skall det

anges tidpunkter för de processhandlingar som skall företas. Det skall också fastställas en tidpunkt då parterna slutligt skall ha bestämt sin talan och uppgett vilka bevis de vill åberopa. Tidsplanen skall delges parterna och kan därmed ersätta traditionella förelägganden. En part som inte följer tidsplanen riskerar att drabbas av sanktioner. Skriftväxlingen skall vara begränsad så att parterna får ge in högst två skrifter vardera angående saken.

Parterna skall bära ansvaret för att den bevisning som åberopas kan läggas fram. Åberopas vittnen skall parterna se till att dessa inställer sig till det tillfälle då de skall höras. Det skall också vara möjligt att i stället för vittnesförhör åberopa skriftliga vittnesberättelser. Om en sådan berättelse åberopas skall förhör med det vittne som har avgett berättelsen kunna hållas i syfte att med utgångspunkt från den skriftliga berättelsen ställa kompletterande eller klagörande frågor. Rätten skall inte självmant få föra in bevisning i målet.

En part skall enligt huvudregeln inte ha rätt att få ersättning för kostnader i ett mål som avgörs genom snabbättegång. Det skall dock vara möjligt för parterna att avtala om annan fördelning av kostnaderna, t.ex. på så sätt att den part som anses som tappande skall betala motpartens kostnader. En part som gör sig skyldig till vårdslös processföring skall också kunna åläggas att betala en del av motpartens kostnader.

Det skall vara möjligt för parterna att genomgå medling också under en pågående snabbättegång. Det skall vidare vara möjligt att övergå från ordinär rättegång till snabbättegång och vice versa om parterna vill det och rätten finner det lämpligt.

Domar och beslut under en snabbättegång skall inte kunna överklagas. Däremot skall avgörandena kunna angripas genom resning eller klagan över domvilla.

Förhandsbeslut

Utredningens andra förslag till alternativ tvistlösningsform avviker från direktiven genom att avgörandet i förfarandet inte skall ha rättskraft. Utredningen har därigenom ansett det möjligt att göra förfarandet ännu snabbare och mera formlöst än enligt reglerna om snabbättegång.

Förfarandet, som har inspirerats av det nederländska snabbförfarandet kort geding, föreslås regleras i en fristående lag om för-

handsbeslut i tvistemål. Parter skall, genom att vända sig till tingsrätten med en ansökan om förhandsbeslut, inom några veckor kunna få ett avgörande som grundas på en erfaren domares förhandsbedömning av hur utgången av deras tvist kan förväntas bli om den prövas i ordinär rättegång. Parterna kan välja att acceptera förhandsbeslutet som en slutlig lösning av tvisten eller använda det som ett underlag för en förlikningsdiskussion. De kan därmed undvika att lägga ned tid och kostnader på en vanlig rättegång. Eftersom förtroendet för domarens erfarenhet och kompetens kan antas vara av avgörande betydelse för att parter skall acceptera förhandsbeslutet som en slutlig lösning av tvisten skall förhandsbeslut få meddelas endast av särskilt utsedda erfarna domare.

För att förhandsbeslut skall få meddelas skall det krävas att parterna är överens om det, samt att rätten bedömer att det är lämpligt att meddela förhandsbeslut i tvisten. Det material som läggs fram för domaren måste vara så begränsat att det kan presenteras för rätten vid ett sammanträde som får pågå i högst två timmar.

När en ansökan om förhandsbeslut har kommit in skall den skickas till motparten som uppmanas att meddela om han eller hon vill medverka i förfarandet. Samtidigt underrättas motparten om tidpunkten för sammanträde i tvisten. Vill motparten inte medverka kan förhandsbeslut inte meddelas. Ansökningen skall därför avslås och sammanträdet ställs in.

Om motparten vill medverka skall han eller hon ange sin inställning till sökandens yrkande samt vilken bevisning han eller hon vill åberopa. Det är rätten som bestämmer vilken bevisning parterna får lägga fram. Om alltför mycket bevisning åberopas kan det leda till att förhandsbeslut inte kan meddelas. Normalt skall vittnen inte höras. Det skall dock vara möjligt att åberopa skriftliga vittnesbehandlingar.

Ett muntligt sammanträde skall hållas inom några veckor efter att ansökningen har kommit in. Rätten bestämmer med hänsyn till omständigheterna formerna för sammanträdet, som inte får pågå längre än en eller högst två timmar. Om den tiden inte är tillräcklig skall tvisten i allmänhet anses vara för omfattande för att förhandsbeslut skall kunna meddelas.

Ett förhandsbeslut skall meddelas inom en vecka från dagen för sammanträdet. Förhandsbeslutet skall motiveras utförligt. Rätten får bestämma att förhandsbeslutet får verkställas om en part begär det och det bedöms vara lämpligt. Vid lämplighetsbedömningen skall rätten se till hur stor risken är för att förhandsbeslutet skulle

komma att ändras i en efterföljande process samt vilka följder verkställighet av beslutet kan förväntas få för parterna. Verkställighet får ske tidigast tre veckor efter att förhandsbeslutet har meddelats. En part som vill hindra verkställighet har möjlighet att väcka talan på ordinär väg och ansöka om inhibition av förhandsbeslutet. Om parterna förlikas under ett pågående förfarande för förhandsbeslut skall rätten kunna förordna att förlikningsavtalet får verkställas.

Förfarandet skall vara alltigenom frivilligt. Fram till dess att sammanträdet har avslutats skall en part när som helst kunna dra sig ur förfarandet utan att det leder till några konsekvenser. Det skall inte vara möjligt att få ersättning för rättegångskostnader i förfarandet.

Ett förhandsbeslut eller ett beslut om att avslå en ansökan om förhandsbeslut skall inte kunna överklagas. Däremot skall ett förhandsbeslut inte hindra en part från att senare inleda en vanlig rättegång angående samma tvist.

Summary

Introduction

Alternative dispute resolution can be defined as comprising methods for resolving legal disputes in ways other than through traditional legal proceedings and judgments. In Sweden, such methods are available primarily outside the courts, e.g. in the Swedish National Board for Consumer Complaints, in arbitration tribunals, and in various organizations that offer mediation. There is, however, the opportunity to have a special mediator appointed within the frame of the procedure in a civil case. The Inquiry has had the tasks of examining the conditions for and considering the design of an alternative district-court procedure in actions amenable to out-of-court settlements, and of taking a stance on whether actions should be taken to bring about increased utilization of mediation in the courts.

One point of departure for the work of the Inquiry has been that the traditional form of court proceedings shall remain available to everybody. The proposed alternatives shall be regarded as a complement to commonplace judicial review, and shall therefore not restrict the opportunity of disputing parties to have their dispute decided in a traditional manner. Rather, the aim of the alternative options is to increase the range of conflict-resolution mechanisms so as to be able to offer solutions that are better tailored to the parties and the nature of the disputes. Making it possible for more disputes to be handled by alternative and simpler resolution methods may also lead to the liberation of resources for the better handling of disputes that are treated in a traditional manner.

Settlement and mediation

A settlement means that the parties to a dispute come to an agreement, and accept that agreement as a resolution of the dispute. That a case can be resolved through a conciliatory settlement has advantages both for the parties and for society at large. The Inquiry therefore proposes that the Court's duty, in the first instance, to work for reconciliation shall be somewhat sharpened. According to the proposal, the Court shall make efforts to obtain a settlement between the parties if this is not inappropriate in light of the nature of the case and other circumstances. There should be concrete grounds that speak against a settlement if the Court is to refrain from raising the issue of conciliation. The Inquiry further proposes that the opportunity of courts of appeal to work for conciliation is confirmed in law. A court of appeal should, however, not have any explicit obligation to work for such a settlement.

In light of the clear advantages that accompany a settlement, all parties should have access to the best possible tools for reaching a conciliatory solution within the frame of court proceedings. Conciliatory activities are currently undertaken primarily by the judge administering the case. The aptitude and commitment of judges with regard to settlement negotiations do, however, vary, and the parties have no opportunity to influence which judge will administer their case. If, instead, conciliatory work takes place through mediation, there are greater guarantees that all parties will be able to pursue settlement negotiations under the guidance of a person with the requisite interest and aptitude. The Inquiry proposes therefore that mediation, in principle, shall be the first option to be considered with regard to the issue of conciliatory procedure. In all actions amenable to settlement, the Court shall consider whether mediation should be offered to the parties. Such an offer should come at an early stage in case proceedings, generally immediately after the defence plea has been made. It is at this stage that, in procedural terms, the advantages of a settlement are greatest. It shall, however, be entirely voluntary for the parties to go through mediation. In instances where mediation does not come about, the Court shall, as previously, work for settlement within the frame of administration of the case.

The Inquiry proposes that access to mediators shall be increased by each court appointing a number of judges at the court who, alongside their regular tasks, are enabled to act as mediators. The

appointed judges shall receive training in the arena, which will ensure that every court will be able to offer quality mediation to the parties. The proposal also entails that mediation will be cost-free to the parties, since a mediator who is a judge will mediate within the frame of his employment. It shall remain possible for mediation to take place with the aid of an external mediator, but in such case the parties will have to pay for the remuneration of the mediator.

Mediation shall be regulated in a specific Act on Mediation in Ordinary Courts. When the Court rules for mediation, it shall at the same time set a deadline for when the mediation shall at the latest be completed. The assigned time period may not exceed two months. The mediator shall be responsible for the mediation being conducted according to purpose and quickly. Forms for the proceedings are determined by the mediator in consultation with the parties. The points of departure for the work of the mediator should be to attempt to map the interests and needs of the parties, and to determine the problems they wish to resolve. In light of this, the mediator should help the parties themselves to find a solution to their dispute. The mediator, however, must also be able to adopt a more value-laden approach, expressing his or her own proposals for conflict resolution.

A mediation meeting shall, as has previously applied, not be held in public. Information supplied to the mediator shall, according to our proposal, be covered by confidentiality law, to the extent that the communicating party insists that it is held secret.

If mediation is concluded without a settlement being reached, administration of the case continues as usual. Any judge who has mediated in the case, by contrast with the judge who is working on conciliation within the frame of administration of the case, may not decide the case if attempts at settlement fail. The mediator too must, however, act impartially, so as to maintain the confidence of the parties.

It shall also be possible to offer mediation to the parties in the Court of Appeal. At the appeal stage, mediation should come into question primarily when it is requested by the parties, or when there is a reason that makes it specifically appropriate.

Optional dispute proceedings

Parties who fail to reach an agreement wish, in many cases, to have their dispute resolved in court. The Inquiry proposes two court proceedings that parties to actions amenable to out-of-court settlement shall be able to choose in preference to the usual judicial process. Above all, the options must be quicker and cheaper than the traditional dispute-resolution process. The Inquiry considers that the proceedings can be introduced in parallel.

Quick proceedings

According to its remit, the Inquiry has had the task of proposing district-court proceedings that would be administered by a single judge and that would emanate in an implementable, non-appealable judgment that would have legal force. The proceedings are to be characterized by voluntariness, rapidity, influence of the parties, and flexibility.

The Inquiry proposes that the proceedings shall be designated as a “quick judicial procedure” and governed by an Act independent of Sweden’s Code of Judicial Procedure. In this way, it would be made clear that it is an alternative to the traditional process. With regard to issues not covered by the specific Act, the provisions of the Code of Judicial Procedure would apply, to the extent that they do not conflict with the aims and fundamental principles of a quick judicial procedure. It is envisaged that the proceedings would be used by parties who wish quickly to see an implementable and final resolution of their dispute without risking anything but their own litigation costs. In designing the proceedings, the Inquiry has taken as its point of departure that the parties who choose them may be expected to prioritize speed over other factors. Accordingly, relatively strict demands are imposed on the parties actively to participate in a quick judicial procedure. There is a time limit even for the Court. The case should be completed within three months unless, following consultation with the parties, the Court decides otherwise.

The procedure is primarily designed for disputes where private individuals or small or medium sized enterprises, with limited financial resources, are involved. However, the Inquiry envisages that the procedure may be of interest even to other parties.

It shall be voluntary for the parties to engage in a quick judicial procedure. Parties who are in a contractual relationship with each other shall be able to reach advance agreement that any disputes resulting from their contract will be resolved through the quick procedure. It shall also be possible to gain the defendant's consent after the plaintiff has taken legal action with a request for a quick judicial procedure.

The quick procedure shall be flexible, and adapted to the parties and the nature of the dispute. The Code of Judicial Procedure's principles concerning oral proceedings, immediacy and concentration are replaced by the demand for speed and concentration throughout the proceedings. There shall be no division between preparatory and main hearings. The parties shall have the opportunity to express their wishes with regard to administration of the procedure, but the Court will have full authority to decide over administrative issues so as to ensure that the procedure is both expedient and rapid. It shall be possible to combine oral and written testimony. If witnesses are to be interviewed, or if any party so requests, meetings can be held. Otherwise, the Court may rule on the case entirely on the basis of written documentation.

Usually, the judge will hold a telephone conference with the parties or their legal representatives after submission of the defense. The procedure to be followed shall be discussed during the telephone conference, and thereafter a schedule laid down. The schedule shall specify the timing of the processes that will arise. It shall also set a time for when the parties finally determine their claims and the items of evidence to which they wish to refer. The schedule shall be distributed to the parties, and can thereby act as a substitute for traditional orders or injunctions. Any party who does not follow the schedule runs the risk of sanctions. Exchange of written documentation shall be restricted so that the parties are allowed to present two documents with regard to the matter.

The parties shall have responsibility that the evidence referred to can be presented. If witnesses are called, the parties must ensure that they turn up on the occasion of interview. It shall also be possible, rather than holding an interview, for written witness statements to be obtained. If any such statement is referred to, it should be retained so that it is possible to interview the witness in question with regard to supplementary issues or any that require clarification. On its own account, the Court may not introduce evidence into the case.

Any one party, according to the main rule, shall not have the right to compensation for costs incurred in a case that is resolved through the quick procedure. It shall, however, be possible for the parties to come to agreement over an alternative distribution of the costs, e.g. in a way that the party regarded as the loser shall pay the expenses of the counter-party. Any party found guilty of negligence in the process shall also be obliged to pay a part of the counter-party's costs.

It shall also be possible for the parties to undergo mediation in the course of an ongoing quick procedure. Further, it shall be possible for the parties to make a transition from regular proceedings to quick proceedings, and vice-versa, if they so wish, and if the Court finds it appropriate.

There is no possible appeal against the judgments and decisions of a quick judicial procedure. On the other hand, it is possible to apply for a new trial or to make a formal complaint against a miscarriage of justice.

Advance decision

The Inquiry's other proposal for an alternative form of dispute resolution deviates from its remit in that the decision in the proceedings will not have legal force. By such means, the Inquiry has regarded it as possible for proceedings to be even quicker and less formalized than implied by the rules concerning a quick procedure.

It is proposed that the proceedings, which have been inspired by the short procedure in the Netherlands, are regulated in an independent Act concerning advance decisions in cases of dispute. The parties shall, by turning to the District Court with an application for an advance decision, be able, within a few weeks, to obtain a resolution to their dispute based on an experienced judge's preliminary judgment of how the outcome of that dispute might be expected to be if regular legal proceedings had taken place. The parties may choose to accept the advance decision as final, or treat it as a basis for a discussion on settlement. Thereby, they can avoid the time and costs of a regular legal procedure. Since confidence in the judge's competence and experience may be regarded as of decisive importance for the parties' acceptance of an advance decision as a final solution to the dispute, an advance decision may only be issued by a specially appointed, experienced judge.

For an advance decision to be issued, it is required that the parties are in agreement over it, and that the Court deems it appropriate to make such an advance decision with regard to the dispute. The material presented to the judge must be sufficiently limited that it can be presented to the Court at a meeting that is allowed to last for at most two hours.

When an application for an advance decision has been received, it shall be sent to the counter-party, who will then be invited to state whether he or she wishes to participate in the proceedings. At the same time, the counter-party is informed about the timing of the meeting with regard to the dispute. If the counter-party does not consent, no advance decision can be made. In such case, the application is rejected and the meeting cancelled.

If the counter-party does wish to participate, he or she shall specify a position in relation to the plaintiff's claim, and demonstrate the evidence to which he or she wishes to refer. It is for the Court to determine which evidence the parties may present. If too much is presented, it may be that an advance decision is impossible. Usually, witnesses will not be interviewed. It shall, however, be possible to refer to witness reports.

Any oral meeting shall be held within a few weeks of receipt of the application. In light of the circumstances, the Court will decide the nature of the meeting, which must be held within a few weeks of receipt of the application, and which may last for no longer than one or, at most, two hours. If time is not regarded as sufficient, the dispute will generally be regarded as too extensive for an advance decision to be made.

An advance decision must be made within a week of the day of the meeting. The grounds for the advance decision must be documented in detail. The Court will determine whether the advance decision may be implemented if one party requests implementation and it is regarded as appropriate. With regard to suitability, the Court shall determine the extent of the risk that the advance decision might be amended in any subsequent legal process, and any consequences implementation of the decision might be expected to have for the parties. Implementation shall take place at the earliest three weeks after an advance decision has been made. Any party who wishes to prevent implementation has the opportunity to initiate an action in a regular manner, and seek an injunction against the advance decision. If the parties come to a settlement during the

ongoing proceedings to obtain an advance decision, then the Court will be able to order that the conciliatory agreement be effected.

The proceedings must be voluntary throughout. Up to the time that the meeting has been concluded, either one of the parties is able to withdraw from the procedure without any further consequences. It shall not be possible to obtain compensation for litigation costs during this procedure.

It shall not be possible to appeal against an advance decision or the rejection of one. On the other hand, an advance decision must not prevent any party from later initiating regular legal proceedings with regard to the same dispute.

Författningsförslag

1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken
dels att 36 kap. 5 §, 38 kap. 8 § och 42 kap. 17 § skall ha följande lydelse,

dels att det skall införas två nya paragrafer, 34 kap. 2 a §, 50 kap. 11 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

34 kap.

2 a §

I 2 § lagen (2007:XX) om snabbrättegång i tvistemål finns en bestämmelse om hinder mot rättegång enligt denna balk. Denna skall beaktas endast efter invändning av en part.

36 kap.

5 §¹

Den som till följd av 2 kap. 1 eller 2 § eller 3 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100) eller någon bestämmelse, till vilken hänvisas i något av dessa lagrum, inte får lämna ut en uppgift får inte höras som vittne om denna utan tillstånd från den myndighet i vars verksamhet uppgiften har

Den som till följd av 2 kap. 1 eller 2 § eller 3 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100) eller någon bestämmelse, till vilken hänvisas i något av dessa lagrum, inte får lämna ut en uppgift får inte höras som vittne om denna utan tillstånd från den myndighet i vars verksamhet uppgiften har

¹ Senaste lydelse 2006:859.

inhämtats.

Advokater, läkare, tandläkare, barnmorskor, sjuksköterskor, psykologer, psykoterapeuter, familjerådgivare enligt socialtjänstlagen (2001:453) och deras biträden får höras som vittnen om något som i denna deras yrkesutövning anförtrotts dem eller som de i samband därmed erfarit, endast om det är medgivet i lag eller den, till vars förmån tystnadsplikten gäller, samtycker till det. Den som till följd av 9 kap. 4 § sekretesslagen inte får lämna uppgifter som avses där får höras som vittne om dem endast om det är medgivet i lag eller den till vars förmån sekretessen gäller samtycker till det.

Rättegångsombud, biträden eller försvarare för höras som vittnen om vad som anförtrotts dem för uppdragets fullgörande endast om parten medger det.

Utan hinder vad som sägs i andra eller tredje stycket föreligger skyldighet att vittna för

1. andra än försvarare i mål angående brott som avses i 14 kap. 2 § femte stycket sekre-

inhämtats.

Advokater, läkare, tandläkare, barnmorskor, sjuksköterskor, psykologer, psykoterapeuter, familjerådgivare enligt socialtjänstlagen (2001:453) och deras biträden får höras som vittnen om något som i denna deras yrkesutövning anförtrotts dem eller som de i samband därmed erfarit, endast om det är medgivet i lag eller den, till vars förmån tystnadsplikten gäller, samtycker till det. Den som till följd av 9 kap. 4 § sekretesslagen inte får lämna uppgifter som avses där får höras som vittne om dem endast om det är medgivet i lag eller den till vars förmån sekretessen gäller samtycker till det.

Rättegångsombud, biträden eller försvarare för höras som vittnen om vad som anförtrotts dem för uppdragets fullgörande endast om parten medger det.

Medlare enligt lagen (2007:XX) om medling i allmän domstol och deras biträden får höras som vittnen om vad som anförtrotts dem vid medlingen eller som de i samband därmed erfarit endast om parterna medger det.

Utan hinder vad som sägs i andra, tredje eller fjärde stycket föreligger skyldighet att vittna för

1. andra än försvarare i mål angående brott som avses i 14 kap. 2 § femte stycket sekre-

tesslagen (1980:100) och

2. den som har uppgiftsskyldighet enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) i mål enligt 5 kap. 2 § eller 6 kap. 6, 13, eller 14 § samma lag eller enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Den som är präst inom ett trossamfund eller den som i ett sådant samfund har motsvarande ställning får inte höras som vittne om något som han eller hon har erfarit under bikt eller enskild själavård.

Den som har tystnadsplikt enligt 3 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 3 § yttrandefrihetsgrundlagen får höras som vittne om förhållanden som tystnadsplikten avser endast i den mån det föreskrivs i nämnda paragrafer.

Om någon enligt vad som sägs i denna paragraf inte får höras som vittne om ett visst förhållande, får vittnesförhör inte heller äga rum med den som under tystnadsplikt biträtt med tolkning eller översättning.

tesslagen (1980:100) och

2. den som har uppgiftsskyldighet enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) i mål enligt 5 kap. 2 § eller 6 kap. 6, 13, eller 14 § samma lag eller enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Den som är präst inom ett trossamfund eller den som i ett sådant samfund har motsvarande ställning får inte höras som vittne om något som han eller hon har erfarit under bikt eller enskild själavård.

Den som har tystnadsplikt enligt 3 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 3 § yttrandefrihetsgrundlagen får höras som vittne om förhållanden som tystnadsplikten avser endast i den mån det föreskrivs i nämnda paragrafer.

Om någon enligt vad som sägs i denna paragraf inte får höras som vittne om ett visst förhållande, får vittnesförhör inte heller äga rum med den som under tystnadsplikt biträtt med tolkning eller översättning.

38 kap.

8 §²

Om allmän handling kan antas äga betydelse som bevis, äge rätten förordna att handlingen skall tillhandahållas.

Första stycket gäller ej

1. handling som innehåller

Om allmän handling kan *antas ha* betydelse som bevis, *får* rätten besluta att handlingen skall tillhandahållas.

Första stycket gäller *inte*

1. handling som innehåller

² Senaste lydelse 1980:101.

uppgift, för vilken gäller sekretess till följd av 2 kap. 1 eller 2 § eller 3 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100) eller bestämmelse, till vilken hänvisas i något av dessa lagrum, med mindre den myndighet som har att pröva fråga om utlämnande av handlingar givit sitt tillstånd därtill;

2. handling vars innehåll är sådant, att någon, som haft befattning med handlingen, enligt 36 kap. 5 § andra, tredje, fjärde eller sjätte stycket ej må höras därom;

3. handling genom vars företeende yrkeshemlighet skulle uppenbaras, med mindre synnerlig anledning förekommer.

uppgift, för vilken gäller sekretess till följd av 2 kap. 1 eller 2 § eller 3 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100) eller bestämmelse, till vilken hänvisas i något av dessa lagrum, med mindre den myndighet som har att pröva fråga om utlämnande av handlingar givit sitt tillstånd därtill;

2. handling vars innehåll är sådant, att någon, som haft befattning med handlingen, enligt 36 kap. 5 § andra, tredje, fjärde, femte eller sjunde stycket inte får höras därom;

3. handling genom vars företeende yrkeshemlighet skulle uppenbaras, med mindre synnerlig anledning förekommer.

42 kap.

17 §³

Rätten skall, om det är lämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter, verka för att parterna förliks eller på annat sätt uppnår en samförståndslösning.

Om det i ett mål där förlikning om saken är tillåten med hänsyn till målets beskaffenhet är lämpligare att särskild medling äger rum, kan rätten förelägga parterna att inställa sig till ett förlikningssammanträde inför medlare som förordnas av rätten.

Rätten skall verka för att parterna förliks eller på annat sätt uppnår en samförståndslösning, om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter.

I mål där förlikning om saken är tillåten skall rätten så snart det kan ske överväga om medling enligt lagen (2007:XX) om medling i allmän domstol skall erbjudas parterna.

³ Senaste lydelse 2006:459.

50 kap.**11 a §**

Hovrätten får verka för att parterna förliks eller på annat sätt uppnår en samförståndslösning, om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter.

I mål där förlikning om saken är tillåten får hovrätten överväga om medling enligt lagen (2007:XX) om medling i allmän domstol skall erbjudas parterna.

Denna lag träder i kraft den 1 mars 2008.

2 Förslag till lag om ändring i utsökningsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om utsökningsbalken
dels att 3 kap. 1 § skall ha följande lydelse,
dels att det skall införas en ny paragraf, 3 kap. 20 a §, samt närmast före 20 a § en ny rubrik av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

1 §⁴

Verkställighet får under de förutsättningar som anges i detta kapitel äga rum på grund av följande exekutionstitlar:

1. domstols dom, utslag eller beslut,
2. förlikning som är stadfäst av domstol,
3. godkänt strafföreläggande eller godkänt föreläggande av ordningsbot,
4. skiljedom,
5. förbindelse angående underhållsbidrag,
6. förvaltningsmyndighets beslut som enligt särskild föreskrift får verkställas,
7. handling som enligt särskild föreskrift får läggas till grund för verkställighet,
8. kronofogdemyndighetens utslag eller beslut i mål om betalningsföreläggande eller handräckning,

Vad som i balken sägs om dom gäller, om ej annat föreskrivs, i tillämpliga delar även domstols utslag eller beslut

Verkställighet får under de förutsättningar som anges i detta kapitel äga rum på grund av följande exekutionstitlar:

1. domstols dom, utslag eller beslut,
2. förlikning som är stadfäst eller förklarad verkställbar av domstol,
3. godkänt strafföreläggande eller godkänt föreläggande av ordningsbot,
4. skiljedom,
5. förbindelse angående underhållsbidrag,
6. förvaltningsmyndighets beslut som enligt särskild föreskrift får verkställas,
7. handling som enligt särskild föreskrift får läggas till grund för verkställighet,
8. kronofogdemyndighetens utslag eller beslut i mål om betalningsföreläggande eller handräckning,

Vad som i balken sägs om dom gäller, om *inte något* annat föreskrivs, i tillämpliga delar även domstols utslag eller beslut

⁴ Senaste lydelse 2006:672.

samt kronofogdemyndighets utslag eller beslut i mål om betalningsföreläggande eller handräckning.

samt kronofogdemyndighets utslag eller beslut i mål om betalningsföreläggande eller handräckning.

20 a §

Förhandsbeslut i tvistemål

Förhandsbeslut i tvistemål eller förlikningsavtal som tillkommit under sådant förfarande får verkställas i enlighet med rättens förordnande om verkställighet, om inte något annat förordnas med anledning av en ansökan om stämning i saken.

Denna lag träder i kraft den 1 mars 2008.

3 Förslag till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

Härigenom föreskrivs i fråga om sekretesslagen (1980:100) dels att 16 kap. 1 § skall ha följande lydelse, dels att det skall införas en ny paragraf, 9 kap. 16 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 kap.

16 a §

Sekretess gäller hos domstol för uppgift som en part har lämnat till en medlare enligt lagen (2007:XX) om medling i allmän domstol eller till dennes biträde, om uppgiftslämnaren har gjort förbehåll om detta.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst tjugo år.

16 kap.

1 §⁵

Att friheten enligt 1 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen och 1 kap. 2 § yttrandefrihetsgrundlagen att meddela och offentliggöra uppgifter i vissa fall är begränsad framgår av 7 kap. 3 § första stycket 1 och 2, 4 § 1–8 samt 5 § 1 och 3 tryckfrihetsförordningen och av 5 kap. 1 § första stycket samt 3 § första stycket 1 och 2 i yttrandefrihetsgrundlagen. De fall av uppsåtligt åsidosättande av tystnadsplikt, i vilka nämnda frihet enligt 7 kap. 3 § första stycket 3

Att friheten enligt 1 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen och 1 kap. 2 § yttrandefrihetsgrundlagen att meddela och offentliggöra uppgifter i vissa fall är begränsad framgår av 7 kap. 3 § första stycket 1 och 2, 4 § 1–8 samt 5 § 1 och 3 tryckfrihetsförordningen och av 5 kap. 1 § första stycket samt 3 § första stycket 1 och 2 i yttrandefrihetsgrundlagen. De fall av uppsåtligt åsidosättande av tystnadsplikt, i vilka nämnda frihet enligt 7 kap. 3 § första stycket 3

⁵ Senaste lydelse 2006:858.

och 5 § 2 tryckfrihetsförordningen samt 5 kap. 1 § första stycket och 3 § första stycket 3 yttrandefrihetsgrundlagen i övrigt är begränsad, är de där tystnadsplikten följer av

 9 kap. 7 §, 8 § första eller andra stycket, 9 § eller 10 § första stycket 1

och 5 § 2 tryckfrihetsförordningen samt 5 kap. 1 § första stycket och 3 § första stycket 3 yttrandefrihetsgrundlagen i övrigt är begränsad, är de där tystnadsplikten följer av

 9 kap. 7 §, 8 § första eller andra stycket, 9 §, 10 § första stycket 1 *eller 16 a §*

Denna lag träder i kraft den 1 mars 2008.

4 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning att 33 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Om svaranden i ett mål om *betalningsföreläggande* eller *vanlig handräckning* bestrider ansökningen i rätt tid, skall sökanden genast underrättas om det. Om sökanden vill vidhålla sitt yrkande, kan han begära att målet eller, om bestridandet avser endast en del av yrkandet, målet i den bestridda delen skall överlämnas till tingsrätt.

Underrättelse enligt första stycket skall innehålla upplysning om vad som sägs där samt i 34, 35 och 37 §§.

En invändning om skiljeavtal skall behandlas som ett bestridande.

Föreslagen lydelse

33 §⁶

Om svaranden i ett mål om *betalningsföreläggande* eller *vanlig handräckning* bestrider ansökningen i rätt tid, skall sökanden genast underrättas om det. Om sökanden vill vidhålla sitt yrkande, kan han begära att målet eller, om bestridandet avser endast en del av yrkandet, målet i den bestridda delen skall överlämnas till tingsrätt.

Underrättelse enligt första stycket skall innehålla upplysning om vad som sägs där samt i 34, 35 och 37 §§.

En invändning om skiljeavtal eller avtal om tillämpning av lagen (2007:XX) om snabbrättegång skall behandlas som ett bestridande.

Denna lag träder i kraft den 1 mars 2008.

⁶ Senaste lydelse 1999:126.

5 Förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen (1996:1619)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättshjälpslagen (1996:1619) att 18 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

När rättshjälp har beviljats betalar staten kostnaderna för medlare enligt 42 kap. 17 § rättegångsbalken.

Medlaren har rätt till skälig ersättning för det arbete, den tidsspillan och de utlägg som uppdraget krävt.

Medlaren får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av parterna. Har detta skett är förbehållet utan verkan och medlaren skall till parterna betala tillbaka vad han eller hon har tagit emot.

18 §

När rättshjälp har beviljats betalar staten kostnaderna för medlare *och biträde* enligt *lagen (2007:XX) om medling i allmän domstol*.

Medlaren *eller biträdet* får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av parterna. Har detta skett är förbehållet utan verkan och medlaren *eller biträdet* skall till parterna betala tillbaka vad han eller hon har tagit emot.

Denna lag träder i kraft den 1 mars 2008.

6 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna att 4 § och bilagan till förordningen skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Ansökningsavgift skall betalas när målet eller ärendet inleds. Bestämmelser om avvisning på grund av utebliven betalning av ansökningsavgiften finns i 42 kap. 4 § och 47 kap. 4 § rättegångsbalken och 10 § lagen (1996:242) om domstolsärenden.

4 §⁷
Ansökningsavgift skall betalas när målet eller ärendet inleds. Bestämmelser om avvisning på grund av utebliven betalning av ansökningsavgiften finns i 42 kap. 4 § och 47 kap. 4 § rättegångsbalken, 10 § lagen (1996:242) om domstolsärenden och 4 § lagen (2007:XX) om förhandsbeslut i tvistemål.

Avgiftslista

1 Ansökningsavgifter

Mål

*Bilaga*⁸

Avgiftslista

1 Ansökningsavgifter

Mål

Ansökan om förhandsbeslut enligt lagen (2007:XX) om förhandsbeslut i tvistemål.....450

Denna lag träder i kraft den 1 mars 2008.

⁷ Senaste lydelse 1996:396.

⁸ Senaste lydelse 2001:428.

7 Förslag till lag om medling i allmän domstol

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Denna lag gäller medling i tvistemål enligt 42 kap. 17 § andra stycket och 50 kap. 11 a § andra stycket rättegångsbalken.

2 § Rätten får besluta om medling om parterna samtycker till det.

I rättens beslut om medling skall det anges inom vilken tid medlingen senast skall vara slutförd. Denna tidsfrist får inte överstiga två månader. Rätten får dock förlänga tidsfristen efter begäran från medlaren om det finns särskilda skäl för det.

3 § Till medlare förordnas en för medlingsuppdrag särskilt utsedd domare eller, om parterna begär det, annan lämplig person. Om det finns särskilda skäl för det får rätten med parternas samtycke förordna flera medlare.

Om det behövs för att medlingen skall kunna genomföras på ett ändamålsenligt sätt får medlaren med parternas samtycke utse ett biträde.

4 § Ett beslut enligt 2–3 §§ får inte överklagas.

5 § Har beslut om medling fattats skall medlaren snarast möjligt kalla parterna till ett medlingssammanträde.

Vid sammanträdet skall parterna vara personligen närvarande. Om medlaren finner det lämpligt kan en part i stället få närvara per telefon eller inställa sig genom ombud.

Ett medlingssammanträde är inte offentligt.

6 § Medlaren skall på ett opartiskt sätt verka för att parterna förlikas.

Medlaren bestämmer i samråd med parterna formerna för förfarandet. Medlaren ansvarar för att medlingen bedrivs ändamålsenligt och snabbt.

7 § Medlingen skall avslutas när

1. parterna träffar ett avtal om förlikning,
2. en part underrättar medlaren om att han eller hon inte längre vill delta i medlingen,

3. medlaren finner att det inte längre finns skäl att fortsätta medlingen, eller

4. tidsfristen för medlingen har löpt ut utan att förlängning har begärts.

Avslutas medlingen enligt första stycket 1–3 skall medlaren snarast möjligt meddela rätten detta.

8 § En medlare eller ett biträde som inte medlar inom ramen för en anställning som domare har rätt till skälig ersättning för det arbete, den tidspillan och de utlägg som uppdraget krävt.

Om inte parterna har bestämt annat skall kostnaderna för medlaren och biträdet delas lika mellan parterna. I förhållande till medlaren och biträdet svarar parterna solidariskt för ersättningen. Har någon av parterna beviljats rättshjälp gäller 18 § rättshjälplagen (1996:1619).

9 § En part svarar själv för sina kostnader under medlingen. Om rättegången fortsätter utan att förlikning uppnås är en parts kostnad på grund av medlingen inte ersättningsgill som rättegångskostnad.

10 § I fråga om jäv mot medlare och deras biträden tillämpas vad som i 4 kap. 13–15 §§ rättegångsbalken är föreskrivet om jäv mot domare.

Efter avslutad medling får en domare som har förordnats till medlare i tvisten inte delta i den fortsatta handläggningen av målet. Domaren får dock stadfästa en förlikning som har träffats under medlingen.

Denna lag träder i kraft den 1 mars 2008.

8 Förslag till lag om snabbrättegång

Härigenom föreskrivs följande.

Lagens tillämpningsområde

1 § Denna lag gäller för tvister där förlikning om saken är tillåten, om parterna har träffat avtal om att lagen skall tillämpas (tvistlösningsavtal) eller på annat sätt samtycker till förfarandet.

Lagen gäller inte för tvister som enligt lag skall prövas av tingsrätt i särskild sammansättning.

2 § Om parterna har träffat ett tvistlösningsavtal får en tvist som omfattas av avtalet inte mot en parts bestridande handläggas av domstol i annan ordning. En invändning om tvistlösningsavtal skall framställas när en part första gången skall föra talan i saken. Framställs invändningen senare är den utan verkan om inte parten har haft laga förfall och framställt invändningen så snart förfallet upphörde.

Ett tvistlösningsavtal som har träffats innan tvisten uppstod hindrar inte en part från möjligheten att väcka talan enligt lagen (2002:599) om grupprättegång.

Förhållandet till rättegångsbalken

3 § Rättegångsbalkens bestämmelser är tillämpliga på förfarandet i den mån något annat inte följer av denna lag.

Rättegångens inledning

4 § Den som vill inleda rättegång enligt denna lag skall hos en tingsrätt skriftligen ansöka om stämning med begäran om snabbrättegång. Har parterna träffat ett skriftligt tvistlösningsavtal skall avtalet bifogas ansökningen.

Talan skall anses vara väckt vid rätt domstol om inte svaranden invänder mot domstolens behörighet när han eller hon första gången skall föra talan i saken.

Twister som gäller jämkning i testamente, klander av testamente, klander av bodelning eller klander av arvskifte får dock prövas endast av den domstol som följer av lag.

Stämning och svar

5 § Om kärandens ansökning inte avvisas skall rätten utfärda stämning på svaranden att svara enligt andra eller tredje stycket.

Har ett tvistlösningsavtal bifogats ansökningen eller framgår det på annat sätt att svaranden samtycker till förfarandet skall svaranden föreläggas att skriftligen avge svaromål.

Om tvistlösningsavtal saknas och det inte heller på annat sätt framgår att svaranden samtycker till förfarandet skall svaranden föreläggas att ange om förfarandet godtas eller inte. Godtar svaranden förfarandet skall han eller hon även avge svaromål.

I ett föreläggande enligt denna paragraf skall det anges att tredskodom kan komma att meddelas mot svaranden om han eller hon inte följer föreläggandet. Av föreläggandet skall framgå vad svaranden skall fullgöra för att tredskodom inte skall kunna meddelas mot honom eller henne.

Åtgärder när samtycke saknas

6 § Om tvistlösningsavtal saknas och svaranden inte samtycker till förfarandet skall käranden beredas tillfälle att begära att målet hänskjuts till ordinär rättegång. En sådan begäran får framställas redan i stämningsansökningen.

Om käranden inte begär att målet hänskjuts till ordinär rättegång skall målet avskrivas.

Förfarandet

7 § Rättegångsbalkens uppdelning i förberedelse och huvudförhandling gäller inte. Rätten skall anpassa handläggningen till vad som är ändamålsenligt i det enskilda fallet och särskilt beakta parternas önskemål. Handläggningen skall vara inriktad på ett snabbt avgörande. Målet skall vara avgjort inom tre månader från det att stämningsansökningen kom in, om inte rätten efter samråd med parterna bestämmer något annat.

8 § Så snart det kan ske skall rätten på lämpligt sätt höra parterna angående målets handläggning och upprätta en tidsplan. I tidsplanen skall anges

1. tidpunkter för de processhandlingar som skall företas,
2. den tidpunkt då parterna slutligt skall ha bestämt sin talan och uppgett vilka bevis de vill åberopa, och
3. den tidpunkt då målet senast skall vara avgjort.

En processhandling som företas efter en tidpunkt som angetts enligt första stycket 1 skall inte beaktas i målet, om inte rätten av särskilda skäl bestämmer annat.

En omständighet eller ett bevis som åberopas efter den enligt första stycket 2 bestämda tidpunkten skall avvisas om parten inte gör sannolikt att han eller hon haft giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare.

9 § Rätten bestämmer efter omständigheterna i vilken mån handläggningen skall vara muntlig eller skriftlig. Om en part begär det skall sammanträde hållas, om det inte är uppenbart obehövt. En begäran om sammanträde skall framställas senast vid den tidpunkt då talan enligt 8 § första stycket 2 skall vara slutligt bestämd.

10 § Utöver ansökan om stämning och svaromål får parterna ge in högst en skrift vardera som rör saken, om inte rätten av särskilda skäl bestämmer annat.

Rätten får bestämma att innehållet i en skrift som ges in i strid mot vad som sägs i första stycket inte skall beaktas i målet.

Bevisning

11 § Bevisning får tas upp vid olika tillfällen under målets handläggning. Bevisning får tas upp per telefon om det är lämpligt med hänsyn till bevisningens art och omständigheterna i övrigt.

12 § Parterna får åberopa skriftliga berättelser i bevissyfte.

Har en skriftlig berättelse åberopats får förhör med den som lämnat berättelsen ändå hållas om en part påkallar det för att klargöra berättelsen eller om motparten begär att få ställa frågor till den som lämnat berättelsen.

13 § En part ansvarar för att den som skall höras på partens begäran inställer sig till ett förhörstillfälle.

Om det finns särskilda skäl för det kan rätten på en parts begäran kalla en person som skall höras till ett förhörstillfälle.

14 § Rätten får avvisa bevisning om en part inte gjort rimliga ansträngningar för att beviset skall kunna tas upp eller beviset trots rimliga ansträngningar inte kan tas upp inom den tid då målet skall vara avgjort.

Rätten får också avvisa muntlig bevisning om en person som skall höras uteblir från ett förhörstillfälle och den part som har åberopat förhöret inte kan visa att den som skall höras hade laga förfall för sin frånvaro.

Avgörande

15 § Vid avgörandet skall rätten bestå av en lagfaren domare.

Domen skall grundas på vad som förekommit under målets handläggning och vad de handlingar som får åberopas innehåller.

Om det finns skäl för det kan rätten efter hörande av parterna bestämma att domen i stället skall grundas endast på vad som förekommit under ett sammanträde.

Överklagande

16 § En dom eller ett beslut enligt denna lag får inte överklagas.

Första stycket gäller inte beslut som rör någon annan än en part eller en intervenient.

Återvinning

17 § En part mot vilken tredskodom meddelats får söka återvinning inom två veckor från den dag då domen meddelades.

Övergång mellan förfaranden

18 § Ett mål som handläggs enligt denna lag får hänskjutas till ordinär rättegång om parterna är överens om det och rätten finner det lämpligt.

Har talan väckts enligt rättegångsbalken får rätten besluta att målet i stället skall handläggas enligt denna lag om parterna är överens om det och rätten finner det lämpligt.

Rättegångskostnader

19 § Om parterna inte har avtalat om annat har en part inte rätt till ersättning för rättegångskostnader i ett mål som avgörs enligt denna lag, utom i de fall som anges i andra och tredje stycket.

Rätten får bestämma att en part som genom försummelse orsakar dröjsmål i målets handläggning skall betala en viss del av motpartens rättegångskostnader. Ersättningsens storlek bestäms med beaktande av dröjsmålets omfattning.

Rätten får bestämma att en part som inleder rättegång utan anledning skall betala motpartens rättegångskostnader.

Ett beslut enligt andra eller tredje stycket får fattas endast efter yrkande av part.

Denna lag träder i kraft den 1 mars 2008.

9 Förslag till lag om förhandsbeslut i tvistemål

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Ett förhandsbeslut enligt denna lag är ett avgörande som grundas på rättsens bedömning av hur utgången av tvisten kan förväntas bli om den prövas i en ordinär rättegång. Ett förhandsbeslut innebär inget hinder mot att inleda rättegång om saken.

Rätten skall bestå av en för ändamålet särskilt utsedd domare.

2 § Förhandsbeslut får meddelas i en tvist där förlikning om saken är tillåten om det bedöms vara lämpligt att meddela förhandsbeslut och föreskriven ansökningsavgift har betalats.

3 § En ansökan om förhandsbeslut får ges in till en valfri tingsrätt.

I ansökningen skall sökanden ange ett bestämt yrkande och grunden för detta, samt vilken bevisning som åberopas. Den skriftliga bevisning som åberopas bör ges in tillsammans med ansökningen.

Om ansökningen inte avslås enligt 4 § skall rätten bestämma tid för sammanträde. Ansökningen skall skickas till motparten tillsammans med en kallelse till sammanträdet.

4 § Rätten skall avslå en ansökan om förhandsbeslut om förutsättningarna enligt 2 § inte är uppfyllda eller om en part inte vill medverka i förfarandet. Ett avslagsbeslut får meddelas när som helst under förfarandet.

Rättsens beslut att avslå en ansökan om förhandsbeslut får inte överklagas.

5 § Rätten bestämmer med hänsyn till omständigheterna formerna för förfarandet och vilken bevisning som får läggas fram.

6 § När sammanträdet har avslutats har en part inte längre rätt att dra sig ur förfarandet.

7 § Ett förhandsbeslut skall meddelas inom en vecka från dagen för sammanträdet, om inte rätten av särskilda skäl bestämmer något annat.

8 § Ett förhandsbeslut skall vara skriftligt och innehålla

1. uppgift om domstolen samt när och var förhandsbeslutet meddelats
2. det slut som rätten har kommit fram till samt en motivering till detta
3. en upplysning om att förhandsbeslutet inte innebär något hinder mot att inleda rättegång om saken.

Rätten skall förordna att förhandsbeslutet får verkställas om en part begär det och det bedöms vara lämpligt. I förordnandet skall anges att beslutet får verkställas tidigast tre veckor efter att det har meddelats.

9 § Ett förhandsbeslut får inte överklagas.

10 § Om parterna träffar en förlikning i saken under ett pågående förfarande enligt denna lag får rätten på parternas begäran förordna att förlikningsavtalet får verkställas.

11 § En part har inte rätt till ersättning för kostnader i ett mål som handläggs enligt denna lag.

Denna lag träder i kraft den 1 mars 2008.

Del I

Allmänna utgångspunkter

Kapitel 1: Inledning

Kapitel 2: Nuvarande former för tvistlösning

Kapitel 3: Tidigare förslag till alternativa
former för tvistlösning

1 Inledning

1.1 Direktiven

Enligt direktiven skall utredaren belysa förutsättningarna för ett alternativt tingsrättsförfarande för tvistemål och överväga hur förfarandet bör utformas. Förfarandet skall kunna användas i dispositiva tvistemål och ledstjärnor för förfarandet skall vara frivillighet, snabbhet, partsinflytande och flexibilitet. Det har stått utredaren fritt att lämna förslag även på alternativa utformningar av förfarandet.

Utredaren har vidare haft i uppdrag att analysera orsakerna till att medling inte är så vanligt förekommande i Sverige samt att ta ställning till om det bör vidtas några åtgärder, t.ex. lagändringar, i syfte att få till stånd en ökad användning av medlingsinstitutet.

Direktiven återges i sin helhet i betänkandets bilaga 1.

1.2 Utredningsarbetet

Arbetet inleddes i september 2005. Utredningen har sammanträtt 13 gånger, varav ett sammanträde har skett i form av ett tvådagars internatsammanträde.

Utredaren har under hösten 2005 gjort studiebesök vid Katrineholms tingsrätt och där sammanträffat med lagmannen Rolf Holmgren. Sekreteraren har genomfört telefonintervjuer med de ombud som deltagit vid medlingar inom ramen för försöksverksamheten i Katrineholm och Nyköping.

Utredaren och sekreteraren har deltagit i en konferens om alternativ konfliktlösning i Köpenhamn den 14–15 november 2005.

Utredaren och sekreteraren har i november 2005 gjort studiebesök vid Hyresnämnden i Sundsvall och orienterat sig om medlingsverksamheten vid hyresnämnden.

Utredningen har genomfört en enkätundersökning riktad till samtliga tingsrätter angående användningen av medling. Utredningen har också genomfört en undersökning angående andelen förlikta dispositiva tvistemål under tidsperioden februari – mars 2006. Den sistnämnda undersökningen har genomförts vid tolv tingsrätter.

Sekreteraren har vid två tillfällen under hösten 2006 orienterat om utredningens arbete och tänkta förslag vid Domstolsverkets återkommande utbildning för ordinarie domare under ämnet Alternativ tvistlösning/medling.

Utredningen har i samband med ett sammanträde i oktober 2006 sammanträffat med företrädare för arbetsgruppen Access to Court, som är tillsatt av Västsvenska Industri- och Handelskammarens Affärsjuridiska råd.

Utredaren, sekreteraren, sakkunniga Anna Avenberg samt experterna Anders Hagsgård och Gerd Strömberg har i november 2006 genomfört studiebesök vid Rechtbank Middelburg i Nederländerna för att särskilt studera förfarandet ”kort geding”.

1.3 Betänkandets innehåll

Betänkandet består av fyra delar innehållande totalt tretton kapitel jämte sammanfattning, författningsförslag, referensförteckning och bilagor.

Den första delen, som består av kapitel 1–3, innehåller allmänna utgångspunkter. I kapitel 1 redovisas utredningens arbete. Kapitel 2 beskriver de nu existerande formerna för tvistlösning och kapitel 3 redovisar tidigare förslag till alternativa former för tvistlösning.

I del två behandlas förlikning och medling under kapitlen 4–7. Kapitel 4 beskriver samförståndslösningar inom ramen för domstolsprocessen. I kapitel 5 ges en internationell utblick på medlingsområdet. Kapitel 6 innehåller en beskrivning av den nuvarande användningen av medling i tingsrätterna. I kapitel 7 övervägs hur rättens skyldighet att verka för förlikning bör komma till uttryck i tingsrätt och hovrätt. Kapitel 8 innehåller överväganden om hur medlingsinstitutet bör reformeras för att användningen av medling skall öka.

Del tre behandlar under kapitlen 9–11 frågan om ett alternativt tvistemålsförfarande. I kapitel 9 ges exempel på förenklade förfaranden och reformeringar av civilprocessen i Norge, Nederlän-

derna, England och Wales samt USA. Kapitel 10 redovisar utredningens överväganden och förslag till ett alternativt förfarande för dispositiva tvistemål i tingsrätt. I kapitel 11 lämnas ett förslag till alternativt förfarande som något avviker från utredningens direktiv.

Del 4 innehåller konsekvensanalyser och författningskommentar. I kapitel 12 redovisas kostnadsberäkningar och andra konsekvenser. Kapitel 13 är en författningskommentar.

Som nämnts återges direktiven i bilaga 1. I bilaga 2 återges utredningens enkät angående medling. Bilaga 3 är en sammanställning över enkätsvaren. I bilaga 4 redovisas utfallet av den undersökning utredningen genomfört angående andelen förlikta tvistemål. Bilaga 5 är ett exempel på hur ett informationsmaterial angående snabbrättegång skulle kunna utformas. I bilaga 6 ges exempel på hur rätts förelägganden om svar kan utformas i olika situationer när käranden har begärt snabbrättegång. Bilaga 7 är exempel på utformning av tidsplaner i snabbrättegång. I bilaga 8 skisseras flödes-scheman för handläggning vid stämningensansökan med begäran om snabbrättegång respektive ordinär stämningensansökan. Bilaga 9 är ett exempel på hur ett informationsmaterial om förhandsbeslut i tvistemål kan utformas. I bilaga 10 ges ett exempel på hur en kallelse till motparten kan se ut i förfarandet om förhandsbeslut.

Betänkandet innehåller inte några särskilda yttranden.

2 Nuvarande former för tvistlösning

2.1 Inledning

När två parter inte kommer överens uppstår en tvist. I många fall görs tvisten upp i godo av parterna utan någon yttre inblandning. Kan parterna inte komma överens står flera alternativ till buds. Några av alternativen skall beskrivas närmare i det följande.

2.2 Summarisk process

I enklare förmögenhetsrättsliga tvister är den summariska processen ofta ett relativt snabbt och billigt förfarande för den som vill få till stånd ett verkställbart avgörande. Förfarandet regleras i lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning. Processen inleds genom att sökanden ansöker om betalningsföreläggande eller handräckning hos kronofogdemyndigheten. Ansökningsavgiften är för närvarande 300 kr. I ansökningen skall sökanden ange sitt yrkande och grunden för det. Ansökningen kan avse betalningsföreläggande, vanlig handräckning eller särskild handräckning. En ansökan om betalningsföreläggande kan användas när sökanden vill att svaranden skall betala en fordran som är förfallen till betalning, under förutsättning att förlikning i saken är tillåten. En ansökan om vanlig handräckning kan gälla avhysning eller skyldighet för någon att fullgöra något annat än betalning, om tidpunkten för fullgörelse har inträtt. Begäran om särskild handräckning används främst när någon egenmäktigt har rubbat sökandens besittning till fast eller lös egendom eller på annat olovligt sätt hindrat sökanden att utöva sin rätt till viss egendom.

Om kronofogdemyndigheten tar upp en ansökning om betalningsföreläggande eller vanlig handräckning skickas denna till svaranden som föreläggs att svara på ansökningen inom en viss bestämd tid. I föreläggandet upplyses svaranden om att målet kan

komma att avgöras även om han eller hon inte svarar. Bestriker svaranden ansökningen kan sökanden begära att målet skall överlämnas till tingsrätt. Om svaranden däremot inte i rätt tid bestriker ansökningen skall kronofogdemyndigheten snarast meddela utslag i enlighet med ansökningen. Utslaget vinner laga kraft och blir därmed verkställbart en månad efter dagen för utslaget. Svaranden kan hindra att utslaget vinner laga kraft genom att ansöka om återvinning inom denna tid. I sådant fall överlämnas målet till tingsrätten för vidare prövning.

Leder ansökningen till utslag har sökanden rätt till ersättning för kostnader i målet, om inte sökanden har inlett förfarandet i onödan. Rätten till ersättning är dock begränsad. I mål om betalningsföreläggande får ersättning för eget eller ombuds arbete bestämmas till högst 340 kr, om det inte finns särskilda skäl för ett högre ersättningsbelopp.

2.3 Domstolsförfarande

En tvistemålsrättegång inleds genom att käranden lämnar in en skriftlig ansökan om stämning. För ansökningen skall käranden betala en ansökningsavgift, för närvarande 450 kr. Om målet har överlämnats till tingsrätten från kronofogdemyndigheten anses ansökningen om betalningsföreläggande eller handräckning som en stämningsansökan. Någon ytterligare ansökningsavgift utgår då inte.

Stämningsansökningen skall innehålla uppgifter om parterna, kärandens yrkande, grunden för yrkandet och de bevis som käranden vill åberopa. Är ansökningen fullständig utfärdar tingsrätten stämning på svaranden. Därefter skall förberedelse i målet äga rum. Förberedelsen har till syfte att klarlägga parternas yrkanden och invändningar, hur parterna ställer sig till de faktiska förhållanden som åberopas i målet samt vilka bevis som åberopas. Vidare skall rätten undersöka om det finns förutsättningar för förlikning. Rätten skall driva förberedelsen med inriktning på ett snabbt avgörande av målet. Så snart det kan ske bör rätten höra parterna angående målets handläggning. Om det inte är obehövligt skall även en tidsplan upprättas.

Förberedelsen inleds vanligtvis med att svaranden föreläggs att inkomma med ett skriftligt svar på vad käranden yrkat och i övrigt anfört. Om svaranden inte följer ett sådant föreläggande i ett mål

där förlikning om saken är tillåten, kan tingsrätten meddela tredskodom mot honom eller henne. Detta innebär att kärandens yrkanden bifalls utan att någon materiell prövning av tvisten görs. Kommer svaranden in med ett skriftligt svaromål fortsätter handläggningen normalt med att parterna kallas till muntlig förberedelse inför en domare.

Vid den muntliga förberedelsen får parterna, under domarens ledning, bemöta varandras påståenden så att deras ståndpunkter blir tydligt och fullständigt angivna. Det är domarens skyldighet att genom materiell processledning se till att klarlägga otydligheter och ofullständigheter i parternas framställningar. Även behovet av bevisning går igenom. Om det är möjligt skall förberedelsen avslutas vid det första sammanträdet. Går inte det fortsätter förberedelsen genom skriftväxling eller vid ett nytt sammanträde. I syfte att göra förberedelsen mer effektiv har tingsrätten vissa verktyg för att driva processen framåt. Rätten kan t.ex. förelägga en part att slutligt bestämma sin talan och uppge de bevis han vill åberopa (s.k. stupstocksföreläggande). Rätten kan också meddela parterna att förberedelsen skall anses avslutad vid en viss senare tidpunkt, efter vilken parterna i princip inte får åberopa något nytt material eller nya bevis. Om det är till fördel för handläggningen av målet bör rätten innan förberedelsen avslutas göra en skriftlig sammanställning av parternas ståndpunkter.

I mål där förlikning är tillåten har rätten en skyldighet att, i den mån det är lämpligt, verka för att parterna förlikas. Detta sker vanligen i samband med den muntliga förberedelsen. Om det anses lämpligare kan rätten i stället förelägga parterna att inställa sig till ett sammanträde inför en medlare.

När förberedelsen är avslutad skall målet enligt huvudregeln sättas ut till huvudförhandling. I enklare fall kan tingsrätten redan i samband med den muntliga förberedelsen omedelbart övergå till att hålla huvudförhandling i förenklad form. I vissa fall kan rätten i stället avgöra målet på handlingarna. Detta gäller bl.a. om talan har medgivits eller om utredningen i målet är sådan att det inte behövs någon huvudförhandling och parterna inte heller begär huvudförhandling. Innan ett mål avgörs på handlingarna skall parterna beredas tillfälle att skriftligen slutföra sin talan, om de inte kan anses redan ha gjort det.

Vid huvudförhandling i tvistemål består rätten av tre domare, om inte annat är föreskrivet. Om rätten anser att det är tillräckligt med en domare och parterna samtycker till det, eller om målet är av en-

kel beskaffenhet, är rätten domför med en domare. Mål där tvisteföremålets värde inte överstiger ett halvt basbelopp (för närvarande 20 150 kr) avgörs alltid av en domare.

Vid huvudförhandlingen skall parterna muntligen lägga fram allt som åberopas i målet. Domen får bara grundas på det som framkommit vid huvudförhandlingen. Domen kan antingen avkunnas muntligen direkt efter den enskilda överläggningen, eller meddelas vid en senare bestämd tidpunkt.

Den part som förlorar målet skall enligt huvudregeln betala motpartens rättegångskostnader. I mål där tvisteföremålets värde inte överstiger ett halvt basbelopp är möjligheterna att få ersättning dock begränsade. Ersättning för ombudsarvode utgår t.ex. i regel endast för rättslig rådgivning under en timme i enlighet med timkostnadsnormen (för närvarande 1 056 kr exklusive moms).

En part som är missnöjd med tingsrättens dom kan överklaga denna till hovrätten. Parterna kan emellertid genom avtal avsäga sig rätten att överklaga. Genom att träffa ett avtal om att inte överklaga en dom får tvisten ett snabbare definitivt avslut och rättegångskostnaderna hålls nere. Det är dock inte så vanligt att sådana avtal träffas.

2.4 Hyresnämnden

Hyresnämndernas verksamhet regleras i lagen (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder (LAH). Förutom att pröva tvister har nämnden till uppgift att medla i hyres- och bostadsrättstvister.

Hyresnämnden handlägger t.ex. ärenden angående tillstånd till andrahandsuthyrning, föreläggande för hyresvärden att rusta upp en bostadslägenhet och prövning av hyresvillkors skälighet. Ärendena avgörs ofta efter ett muntligt sammanträde inför nämnden, som normalt består av ett hyresråd och två intresseledamöter.

Hyresnämnden har en skyldighet att i varje ärende försöka förlikna parterna. Enligt 12 § LAH skall nämnden, om parterna inte lyckas förlikas efter egna förslag, lägga fram förslag till förlikning om det inte är uppenbart att förutsättningar för förlikning saknas. Förlikningsverksamheten måste dock ske med iakttagande av viss försiktighet, eftersom nämnden skall avgöra tvisten i de fall där förlikning inte nås.

Till hyresnämnden kan parter även vända sig med begäran om medling utan att någon tvist är anhängig vid nämnden, s.k. fristående medling. Medlingen är kostnadsfri och inleds efter en skriftlig ansökan från en eller båda parterna. I ansökningen skall det i korthet anges vad tvisten gäller. Ansökningen skickas sedan till motparten som får möjlighet att yttra sig. Parterna kallas därefter till ett sammanträde inför nämnden. Vid ett sammanträde för medling består nämnden normalt endast av ett hyresråd. Det förekommer dock att även intresseledamöter deltar. Kommer parterna överens upprättas ett skriftligt förlikningsavtal som undertecknas av parterna. Om parterna inte kommer överens skrivs ärendet av.

Hyresnämnden kan också medla i arrende- hyres- och bostadsrättstvister som är föremål för rättegång i domstol. Enligt 7 § andra stycket LAH har rätten möjlighet att i sådana tvister hänskjuta tvisten i dess helhet eller i viss del till arrende- och hyresnämnden för medling, innan målet avgörs. Även en sådan medling är kostnadsfri för parterna. Rätten har inte någon skyldighet att samråda med nämnden inför ett beslut om att hänskjuta ett mål till medling. I praktiken förekommer dock ofta att rätten inhämtar nämndens samtycke.

Ett sammanträde inför nämnden är som huvudregel offentligt, oavsett om det är fråga om medling eller annan handläggning.

2.5 Allmänna reklamationsnämnden

Allmänna reklamationsnämnden (ARN) är en statlig myndighet som bl.a. har till uppgift att på ett opartiskt sätt pröva tvister mellan konsumenter och näringsidkare. Syftet med förfarandet i ARN är att tillhandahålla ett snabbt, billigt och enkelt alternativ till domstolsförfarandet för prövning av sådana tvister. I nämnden ingår jurister med domarerfarenhet samt intresseledamöter från vardera sidan.

Prövningen är kostnadsfri och inleds med en skriftlig anmälan från konsumenten. Anmälan måste ske inom sex månader från det att näringsidkaren helt eller delvis avvisade konsumentens krav. Nämnden prövar inte tvister där värdet av vad som yrkas understiger ett visst lägre belopp. Värdegränsen varierar mellan 500 och 2 000 kr beroende på vad anspråket rör. Om en tvist är av principiellt intresse eller om det finns andra särskilda skäl kan nämnden

besluta att pröva tvisten även om yrkandet understiger den gällande värdegränsen.

Förfarandet i ARN är helt och hållet skriftligt. Konsumenten kan alltså inte åberopa någon muntlig bevisning till stöd för sitt anspråk. Parterna har inte heller rätt att närvara vid nämndens sammanträde.

Handläggningen är förhållandevis snabb. Vanligtvis tar det ca sex månader från anmälan till beslut. I beslutet lämnar nämnden en rekommendation om hur tvisten bör lösas. Rekommendationen är inte bindande för parterna. Det har dock visat sig att näringsidkare i mycket stor utsträckning följer nämndens rekommendationer. Enligt de undersökningar nämnden gör i de ärenden där konsumenten får helt eller delvis rätt är det i genomsnitt ca 80 procent av näringsidkarna som följer nämndens beslut. Att besluten är offentliga och ofta får uppmärksamhet i massmedia kan antas bidra till den höga siffran.

Nämndens beslut kan inte överklagas. Nämnden kan dock under vissa särskilda omständigheter ompröva ett avgörande i ett ärende.

2.6 Skiljeförfarande

Skiljeförfarande är en form av privat rättsskipning där parterna själva har möjlighet att utse de personer (skiljemän) som skall lösa tvisten. Förfarandet är reglerat i lagen (1999:116) om skiljeförfarande.

Parter som står i avtalsförhållande till varandra kan redan i samband med att avtalet sluts avtala att framtida tvister vid tillämpningen av avtalet skall lösas genom skiljeförfarande. Har en sådan skiljeklausul tagits in i ett avtal mellan en konsument och en näringsidkare får den emellertid inte göras gällande mot konsumenten, om skiljeavtalet träffades innan tvisten uppstod. Parterna kan också träffa skiljeavtal sedan en tvist har uppkommit. Skiljeavtal får träffas i alla frågor där förlikning i saken är tillåten. Har parterna träffat skiljeavtal är det ett dispositivt hinder för rättegång i domstol. Det betyder att talan i anledning av tvisten inte kan prövas i domstol, om någon av parterna invänder att tvisten i stället skall avgöras genom skiljeförfarande.

Skiljeförfarande inleds genom att en part tar emot en begäran om skiljedom. Parterna får själva välja plats för förfarandet. I första hand ankommer det på parterna att bestämma hur många skilje-

männen skall vara och hur de skall utses. Normalt går det till så att parterna väljer varsin skiljeman. Dessa två väljer i sin tur en tredje skiljeman som fungerar som ordförande. De enda formella kraven på en skiljeman är att han eller hon inte får vara underårig, inte satt under förvaltare och inte heller försatt i konkurs. Det finns således inget krav på att en skiljeman skall vara jurist.

Skiljeförfarandet skall vara flexibelt och snabbt och det finns därför få bestämmelser som styr förfarandet. Parterna och skiljemännen råder således till stor del själva över förfarandet. I lagen anges som riktmärke att skiljemännen skall handlägga tvisten opartiskt, ändamålsenligt och snabbt. Till skillnad från processen i domstol är skiljeförfarandet inte offentligt.

När en part har begärt skiljedom skall skiljemännen bestämma en viss tid inom vilken parten skall ange sina yrkanden och de omständigheter som åberopas till stöd för dem. Därefter får motparten viss tid på sig att ange sin inställning till yrkandena. Innan tvisten avgörs skall skiljemännen ge parterna tillfälle att utföra sin talan skriftligt eller muntligt i den omfattning som behövs. Om en part begär det skall muntlig förhandling hållas.

Skiljeförfarandet avgörs genom skiljedom. Domen kan inte överklagas. Den kan dock upphävas på formella grunder i en klanderprocess i allmän domstol.

Skiljemännen har rätt till skälig ersättning för arbete och utlägg. Skiljemännen fastställer själva ersättningens storlek. Parterna svarar solidariskt för kostnaderna. Om inte parterna har kommit överens om något annat prövas frågan om hur kostnaderna slutligt skall fördelas i skiljedomen.

Vid sidan av det ovan beskrivna förfarandet där skiljenämnden upprättas tillfälligt finns även ett antal permanenta skiljedomsinstitut dit parterna kan vända sig med en begäran om skiljeförfarande. Det största institutionella organet för skiljeförfarande i Sverige är Stockholms Handelskammars skiljedomsinstitut. De flesta instituten har utarbetat egna regler som kompletterar eller modifierar de nationella skiljemannalagarna. Flera skiljedomsinstitut har även utformat regler om förenklat skiljeförfarande i syfte att tillhandahålla ett alternativ som är snabbare och där kostnaderna kan hållas nere. Som exempel kan nämnas Stockholms Handelskammars skiljedomsinstituts regler för förenklat förfarande. Utmärkande för detta förfarande är bl.a. följande. Tvisten avgörs endast av en skiljeman. Parterna får inte ge in mer än två skrifter vardera i saken. Dessa skall vara kortfattade och avges inom en tids-

frist av högst tio dagar. Muntlig förhandling skall äga rum bara när en part begär det och skiljemanden anser det nödvändigt. Skiljedomens skall meddelas inom tre månader och domskäl ges bara om någon part begär det. Arvodet till skiljemanden och institutets ersättning fastställs i förhållande till det omtvistade värdet, vilket gör att kostnaderna kan beräknas redan innan förfarandet inleds.

2.7 Medling

Medling som tvistlösningsmetod kan äga rum genom olika privata, mer eller mindre formaliserade, alternativ. Det som skiljer medling från rättegång och skiljeförfarande är bland annat att en överenskommelse som träffats efter medling är bindande endast på avtalsrättslig grund. En medlare har inte till uppgift att döma mellan parterna. En medlare kan i stället definieras som en person som är accepterad av båda parter och som, med inga eller små maktbefogenheter, inträder i en tvist i syfte att hjälpa parterna att komma överens. Medling kan också beskrivas som en ”strukturerad förhandling”, där en eller flera medlare försöker få två eller flera parter att komma fram till en överenskommelse.¹

Medlingen kännetecknas av att det är parterna som styr förfarandet. Beroende på sitt uppdrag och på tvistens karaktär kan medlaren inta en mer eller mindre aktiv roll. Generellt sett kan medlarens uppgifter beskrivas på följande sätt. Medlarens huvuduppgift är att skapa förutsättningar för en bra kommunikation mellan parterna. Inledningsvis bör medlaren klarlägga vilka intressen som ligger bakom tvisten och hjälpa parterna att lägga fram förslag till lösningar. Medlaren kan vidare hjälpa parterna med slutliga bud och upprättande av ett avtal. Slutligen skall medlaren hjälpa parterna att skaffa instrument för att se till att avtalet efterlevs.

Stockholms Handelskammars medlingsinstitut är ett organ som inrättades 1999 bland annat för att markera betydelsen av alternativa tvistlösningsformer för näringslivet. Institutet har bl.a. till uppgift att lämna information i medlingsfrågor samt att bistå parter vid medling som anordnas helt eller delvis enligt institutets regler. Medlingen skall bedrivas med snabbhet, normalt skall den vara avslutad inom två månader. Alla som deltar i medlingen har skyldig-

¹ Se vidare angående medling Norman, Medling och andra typer av ADR samt Lindell, Alternativ tvistlösning.

het att iaktta sekretess. Skulle medlingen misslyckas behöver parterna därmed inte riskera att något av det som sagts under medlingen åberopas i rättegång eller skiljeförfarande. Om parterna når en överenskommelse kan de utse medlaren till skiljeman och begära att denne fastställer förlikningsavtalet i en skiljedom. På det sättet kan resultatet av medlingen bli verkställbart.

I samband med att en begäran om medling inges till institutet skall en ansökningsavgift på 400 euro betalas. Denna får dock avräknas från den slutliga ersättningen till institutet. Arvode till medlaren beräknas på grundval av tvisteföremålets värde enligt en särskild tabell. Därtill kommer en administrativ avgift till institutet. Även denna beräknas på grundval av tvisteföremålets värde. Parterna skall också betala ersättning till institutet för skäligena omkostnader.

2.8 Dispaschören

Dispaschörens kompetens regleras i sjölagen (1994:1009). Kompletterande bestämmelser finns i förordningen (1975:932) med dispaschörsinstruktion. Enligt dessa författningar sysslar dispaschören med utredning och fördelning av gemensamt haveri, tvist angående en försäkringsgivares ersättningsskyldighet på grund av avtal om sjöförsäkring, tvist om avståndsfrakt i samband med befraktning av fartyg, samt frågor om ansvarsbegränsning för redare. I sjöförsäkringstvister är dispaschören ensam behörig att pröva tvisten i första instans. Sådana ärenden kan röra vitt skilda försäkringar såsom kaskoförsäkring för såväl skepp som mindre fartyg, ansvarsförsäkring för redare, samt olika typer av intresseförsäkringar för redaren. Till dessa redarens försäkringar kommer lastsidans transportförsäkring av varor. Det kan tilläggas att utöver dessa mer eller mindre kommersiella försäkringar så är även båtförsäkringen, som är en kombinerad konsumentförsäkring, att hänföra till sjöförsäkring.

I Sverige finns en dispaschör, med kansli i Göteborg. Dispaschören utses av regeringen. Vid utnämning av dispaschör gäller samma behörighetskrav som för domare, dvs. dispaschören skall vara lagfaren. Dispaschörens avgöranden kan överklagas till tingsrätt, hovrätt och Högsta domstolen. Dispaschören har mot denna bakgrund karaktäriserats som ett slags domstol, låt vara av unikt karaktär.

Det finns inga närmare bestämmelser om dispaschörens ställning inom rättsväsendet och inte heller om hur dispaschprocessen skall

gå till. I motiven sägs att förfarandet skall präglas av viss formlöshet och smidighet.² Principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration gäller inte i förfarandet och detta gör att förfarandet till stor del kan göras enkelt, snabbt och smidigt. I praktiken kan förfarandet sägas utgöra en blandning av vanlig civilprocess, förvaltningsprocess och skiljeförfarande. Förfarandet hos dispaschören är vanligtvis helt skriftligt. Om vittnesbevisning åberopas läggs den normalt fram genom skriftliga vittnesattester. Muntligt sammanträde kan emellertid hållas om parterna begär det. Dispaschören kan själv begära kompletteringar i utredningen eller hämta in teknisk bevisning av en opartisk besiktningsman. I vissa fall måste också dispaschören konsultera sakkunniga i t.ex. tekniska frågor. Inför avgörandet bereds parterna tillfälle att skriftligen slutföra sin talan. Dispaschören avgör sedan ärendet genom en s.k. dispasch. En dispasch utformas i allmänhet i stort sett på samma sätt som en vanlig tvistemålsdom. Dispaschören kan också försöka förlika parterna om parterna inte anser sig ha uttömt den möjligheten. I många fall kontaktas dispaschören för utlåtanden och synpunkter innan saken har kommit till tviststadiet och då undviks i allmänhet att saken i formellt hänseende överlämnas till dispaschören för utredning och avgörande.

Dispaschören har rätt till skäligt arvode för sitt arbete. Denna kostnad skall alltid betalas av försäkringsgivaren, om inte försäkringstagarens talan är uppenbart ogrundad. Om försäkringstagaren vinner tvisten har denne också rätten till ersättning för ombudsarvode. En försäkringsgivare kan dock inte få ersättning för sådana kostnader, oavsett utgången av tvisten.

Ett normalt ärende hos dispaschören tar ungefär sex månader att handlägga. I genomsnitt handlägger dispaschören mellan fem och tio tvister per år. Parterna utnyttjar i allmänhet inte möjligheten att överklaga och dispaschörens avgöranden blir därför i praktiken ofta slutliga.

² Prop. 1966:145 s. 89.

3 Tidigare förslag till alternativa former för tvistlösning

3.1 Inledning

Möjligheten att skapa ett alternativt förfarande för vissa tvister inom ramen för det allmänna domstolsväsendet har utretts i olika sammanhang. Inget av de lämnade förslagen har dock lett till lagstiftning. Även medlingsinstitutet och dess användning har berörts. Några av de tankar som har framförts skall i korthet redovisas i det följande.

3.2 Förslag till alternativ domstolsprövning

De förslag som tidigare har förts fram angående alternativa tvistemålsförfaranden har främst syftat till att skapa ett förfarande i domstol som skulle kunna utgöra ett alternativ till skiljeförfarande.

Processlagberedningen uttryckte i betänkandet Förslag till rättegångsbalk (SOU 1938:44) uppfattningen att det fanns starka skäl som talade för att parter i vissa tvister borde ha tillgång till ett eninstansförfarande i domstol. Ett sådant förfarande skulle ha till syfte att tillgodose affärslivets behov av skyndsamma avgöranden utan att kraven på rättssäkerhet eftersattes. Utredningen poängterade att skiljemannaförfarandet visserligen stod till buds för detta behov. Man ansåg dock att ett sådant förfarande med hänsyn till garantierna för avgörandets tillförlitlighet i många fall torde vara underlägset ett domstolsförfarande. En förutsättning för eninstansförfarandet skulle vara att parterna skriftligen kommit överens om att målet skulle handläggas på detta sätt. Förfarandet skulle inte heller få användas i tvister gällande värden understigande 3 000 kr. Med hänsyn till att avgörandena inte skulle gå att överklaga föreslog beredningen att förfarandet skulle förläggas till hovrätt.

Domstolskommittén föreslog i sitt slutbetänkande Skiljedomstol (SOU 1972:22) att det skulle inrättas en skiljedomstol som skulle

bestå av tingsrätten i särskild sammansättning. Förutom tre lagfarna ledamöter skulle, om parterna inte kom överens om något annat, två av parterna utsedda bisittare ingå i rätten. Tanken med förslaget var att erbjuda ett mer rättssäkert alternativ till skiljeförfarandet. Den enda större avvikelse från rättegångsbalken som föreslogs rörde offentlighetsprincipen. Förfarandet skulle vara offentligt endast i den mån parterna begärde det. Förhandling vid skiljedomstol skulle således enligt huvudregeln hållas inom stängda dörrar. Vidare skulle dom, beslut och övrigt material som hörde till akten inte få lämnas ut utan tillstånd förrän två år förflutit från det att domstolen skilt målet från sig.

3.3 Förslag angående reformering av medlingsinstitutet

I delbetänkandet Översyn av rättegångsbalken 1 Processen i tingsrätt (SOU 1982:26) ansåg rättegångsutredningen att det fanns anledning att uppmuntra till ökad användning av medlingsförfarandet. I syfte att effektivisera medlingen och göra den till ett konkurrenskraftigt alternativ till förlikningsförfarandet i domstol föreslog utredningen att medlaren skulle få rätt till ersättning av allmänna medel för sitt arbete. I den efterföljande propositionen, Ett reformerat tingsrättsförfarande (prop. 1986/87:89) menade departementschefen att det visserligen skulle vara önskvärt om staten kunde ta på sig en större del av kostnadsansvaret för medlingen. Med hänsyn till vikten av att det allmänna i det dåvarande läget inte tog på sig några nya kostnader och då verksamheten ändå föreföll kunna bedrivas i lämplig utsträckning ansåg han dock att ett sådant förslag inte borde lämnas.

Tanken på att lyfta av parterna kostnaderna för medlingsförfarandet fördes även fram i skiljedomsutredningens slutbetänkande Näringslivets tvistlösning (SOU 1995:65). Utredningen ansåg dock att ett sådant förslag med beaktande av det statsfinansiella läget inte framstod som genomförbart.

Medlingsinstitutet berördes också av 1999 års rättegångsutredning i dess slutbetänkande En modernare rättegång (SOU 2001:103). Det konstaterades där att det har blivit vanligare att en särskild medlare utses men att det ändå inte är så ofta förekommande. Utredningen uttalade avslutningsvis att medlingsinstitutet föreföll ha fått anseende och användning, men att utredningen inte

hade till uppgift att närmare gå in på frågan om medling och att något uttalat behov av lagändring inte heller hade påtalats.

Del II

Förlikning och medling

- Kapitel 4: Samförståndslösningar inom ramen för domstolsprocessen
- Kapitel 5: Medling internationellt
- Kapitel 6: Nuvarande användning av medling i tingsrätterna
- Kapitel 7: Överväganden angående rättens förlikningsverksamhet
- Kapitel 8: Överväganden angående en reformering av medlingsinstitutet

4 Samförståndslösningar inom ramen för domstolsprocessen

4.1 Inledning

Enligt 42 kap. 17 § första stycket rättegångsbalken skall rätten i mål där förlikning om saken är tillåten, om det är lämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter, verka för att parterna förlikas. Är det med hänsyn till målets beskaffenhet lämpligare att särskild medling äger rum, kan rätten enligt andra stycket i stället förelägga parterna att inställa sig till förlikningssammanträde inför medlare som förordnas av rätten. Begreppet medling reserveras i detta betänkande för sådan förlikningsverksamhet som sker enligt andra stycket.

4.2 Rättens förlikningsverksamhet

Som framgår av lagtexten har rätten i princip en skyldighet att i alla dispositiva tvistemål undersöka om det finns förutsättningar för förlikning mellan parterna. Sådana faktorer som målets juridiska och sakliga komplikation, parternas intresse av att upprätthålla goda relationer med varandra, deras förlikningsvilja och medverkan av advokater bör vägas in i domarens bedömning av om det är lämpligt att aktualisera förlikningsfrågan i ett mål. Det går inte att peka ut någon viss typ av mål där förlikningsfrågan under inga omständigheter bör aktualiseras. Även mål där en dom endast kan resultera i antingen helt bifall till eller helt ogillande av käromålet kan således bli föremål för rättens förlikningsinitiativ.¹

Det är en självklarhet att rätten inte bör pressa en part att mot sin vilja gå in i förlikningsförhandlingar. Rätten får inte heller utöva påtryckningar på en part i syfte att få denne att godta ett av motparten framlagt förlikningsbud. Varje part har naturligtvis en ovillkorlig rätt att, om de formella förutsättningarna är uppfyllda, få ett

¹ Prop. 1986/87:89 s. 113.

tvistemål prövat i enlighet med gällande materiella rättsregler. Detta hindrar inte att rätten alltid kan fråga parterna om de har diskuterat en uppgörelse i godo och om de är intresserade av att denna fråga tas upp under rättens ledning. Rätten bör enligt förarbetena vidare ha rätt och skyldighet att i neutrala termer ge parterna saklig information om fördelar och nackdelar med de olika alternativen dom respektive förlikning, bl.a. med hänsyn till rättegångskostnader, tidsaspekter och möjligheter till frivilligt fullgörande. Anser rätten att processekonomiska faktorer starkt talar för förlikning, t.ex. i mål rörande många stridiga delposter, bör detta påpekas. Likaså kan vikten av att parterna upprätthåller goda relationer starkt tala för förlikning, och rätten bör kunna nämna även en sådan faktor. Detta har särskild relevans i affärstvister och tvister mellan släktingar och grannar.²

Frågan om förlikning kan tas upp när som helst under processens gång. Det vanligaste torde dock vara att frågan väcks under den muntliga förberedelsen. När det gäller formerna för förlikningsverksamheten anses domaren ha stor frihet att agera. Han eller hon kan t.ex. som redan framhållits peka på olika för- och nackdelar med förlikning respektive fortsatt process. Domaren bör vidare kunna tala om för en part att denne måste kunna bevisa sina påståenden för att få rätt. Det anses inte heller oförenligt med domarrollen att förlikningsförhandlingarna sker under domarens direkta ledning och det anses inte finnas något hinder mot att domaren själv kommer med konkreta förlikningsbud. En metod som har blivit allt vanligare under senare år är att ordföranden under förlikningsförhandlingarna samtalar med parterna var för sig i enrum. För all förlikningsverksamhet gäller dock att den måste ske på ett sådant sätt att domaren inte utsätter sig för risken att verka partisk. Om förlikningsförsöken misslyckas skall ju domaren kunna fortsätta att handlägga målet utan att uppfattas som jävig.

Det anses numera allmänt att rätten i rimlig utsträckning kan medverka i förlikningsförhandlingar som inte enbart tar strikt juridiska hänsyn. Eftersom det är fråga om dispositiva mål har ju parterna rätt att göra upp vid sidan om rättegången och utan hänsyn till innehållet i den civilrättsliga lagstiftningen. Rätten har i princip en skyldighet att stadfästa en av parterna träffad förlikning även om den klart strider mot det materiella rättsläget. Härtill kommer att rätten när det blir aktuellt att diskutera förlikningsfrågan ofta inte

² Prop. 1986/87:89 s. 112.

kan ha någon säker uppfattning om innehållet i en blivande dom. Detta innebär inte att rätten alltid bör få driva förlikningsarbete utan att snegla på i vad mån parterna synes ha fog för sina ståndpunkter i målet. Det är t.ex. av hänsyn till allmänhetens tilltro till rättsskipningen olämpligt att rätten hårt driver en part, vars talan förefaller välgrundad, att gå med på en förlikning som innebär att han eller hon i väsentlig mån efterger vad han eller hon yrkar i målet. Det är samtidigt inte uteslutet att rätten även i juridiskt ganska klara mål kan medverka till förlikningar som innebär att den ena parten något efterger sin rätt. Även en part som har rätt kan ju totalt sett tjäna på en förlikning; en förlikning kan t.ex. öka möjligheterna att få betalt.

När det gäller intensiteten i domarens förlikningsförsök är tvisteföremålets värde och rättegångskostnadernas storlek viktiga faktorer. Ju högre de beräknade rättegångskostnaderna är i förhållande till tvisteföremålets värde, desto mer angeläget framstår det från både parternas och det allmännas synpunkt att målet avgörs genom förlikning. En längre gående förlikningsverksamhet anses kunna accepteras i sådana mål än i mål som gäller stora belopp eller där de förväntade kostnaderna är måttliga.

Förlikningsförhandlingar som förs under rättens ledning torde falla in under begreppet förhandling och är därmed enligt 5 kap. 1 § rättegångsbalken som huvudregel offentliga.³

4.3 Särskild medling enligt rättegångsbalken

Rätten kan besluta om särskild medling, om sådan med hänsyn till målets beskaffenhet är lämpligare än ett förlikningsförfarande inför rätten. En första förutsättning för att medling skall kunna komma i fråga är att målet över huvud taget är lämpligt för förlikning. Vidare förutsätts att inte någon av parterna motsätter sig medling. Kostnaderna för medlaren skall nämligen betalas av parterna. En part har dessutom alltid rätt att få sin sak prövad av domstol.

Enligt förarbetena bör medlingsförfarandet reserveras för mål som kan antas kräva stora resurser i det ordinära domstolsförfarandet. Det sägs vidare att särskild medling endast bör komma i fråga för tvister där det ter sig mycket tidsödande och kostsamt att i detalj utreda parternas ståndpunkter och där bevisningen kan antas bli omfattande. Mål som rör rena rättsfrågor och mål i vilka yrkanden,

³ Jämför Edelstam, Offentlighet och sekretess i rättegång, s. 122 ff. Se vidare avsnitt 8.8.4.

grunder och bevisning kan preciseras utan särskilda svårigheter anses generellt sett olämpliga för särskild medling. I mål som rör rena bagatellbelopp anses medlingsförfarandet praktiskt taget uteslutet.⁴

När det gäller valet av medlare har rätten full frihet. Stor vikt bör emellertid läggas vid parternas önskemål och i praktiken bör det inte förekomma att någon som inte godtas av båda parter utses till medlare. Om parterna inte har fullt förtroende för medlaren minskar nämligen förutsättningarna för medlaren att lyckas i sitt uppdrag. I förarbetena sägs att medlaren allt efter tvistens beskaffenhet bör kunna hämtas från olika yrkeskategorier. Till exempel skulle en byggnadsingenjör kunna vara lämplig som medlare i ett mål om fel i fastighet. Om det behövs sakkunskaper från skilda områden kan det vara lämpligt att förordna flera medlare i samma mål.⁵

En särskilt utsedd medlare har möjlighet att agera mer fritt i sina försök att få parterna att enas än vad en domare har. Eftersom medlaren inte har till uppgift att döma i målet om medlingsförsöken misslyckas kan han eller hon tala mer öppet med parterna om sakfrågor och rättsliga frågor i tvisten. Medlaren behöver inte heller tveka att säga sin åsikt eller att lämna konkreta förlikningsförslag. I förarbetena sägs att medlaren i avsevärt mindre grad än domaren behöver känna sig bunden av rent rättsliga överväganden när det gäller grundvalen för en uppgörelse. Medlingsförfarandet anses därför särskilt lämpligt för mål där det framstår som möjligt att få till stånd en förlikning på grundval av utomrättsliga faktorer, men där domaren anser sig på grund av sin funktion i målet förhindrad att själv arbeta för en sådan uppgörelse. Motsvarande gäller när tvisten bara utgör ”toppen på isberget” och parterna vill dra in även andra rättsförhållanden än det som rättegången rör i medlingsdiskussionerna.⁶

Parterna får som redan framgått själva stå för kostnaden för medlaren. Har någon av parterna rättshjälp betalar emellertid staten kostnaden för medlaren. Har parten i stället rättsskyddsförsäkring täcks kostnaden för medlaren i de flesta fall genom denna. Det förekommer också att tingsrätterna tillhandahåller medlare som åtar sig uppdrag utan krav på särskild ersättning.⁷

⁴ Prop. 1986/87:89 s. 207 f.

⁵ Prop. 1986/87:89 s. 208 f.

⁶ Prop. 1986/87:89 s. 208.

⁷ Jämför t.ex. försöksverksamheten i Katrineholm och Nyköping, avsnitt 6.2.

Ett förlikningssammanträde inför en medlare är inte att anse som en förhandling i rättegångsbalkens mening.⁸ Av detta följer att sammanträdet inte är offentligt.

4.4 Skillnader mellan rättens förlikningsverksamhet och medling

Både vid förlikningsverksamhet som bedrivs under rättens ledning och vid särskild medling är syftet att parterna skall träffa en förlikning. Det är därför naturligt att verksamheterna har många gemensamma drag och att de ibland kan vara svåra att skilja åt. Mycket förenklat kan följande drag sägas skilja medling från förlikningsverksamhet inför rätten.

- a) Medlaren arbetar under förutsättningen att han eller hon inte behöver ta befattning med tvisten efter medlingsförfarandets slut, medan domaren måste tänka på att han eller hon skall avgöra målet om förlikningsförsöken misslyckas.
- b) Medlaren kan vara mer frispråkig än domaren, som måste tänka på att behålla sin oberoende ställning i processen.
- c) Medlaren kan tillåta sig att göra mindre strikt juridiska bedömningar medan domaren är mer bunden av juridiken.
- d) Medlaren har stor frihet att ta in utomrättsliga faktorer. Domaren kan ta in utomrättsliga faktorer men måste göra det med beaktande av sin roll som domare.
- e) Vid medling är handläggningen mindre formell än vid förlikningsverksamhet inför rätten.
- f) Medling får ta den tid som behövs. Rättens förlikningsverksamhet bedrivs ofta vid en muntlig förberedelse och tiden för förlikningsförhandlingar är ofta begränsad.
- g) Vid medling vet parterna att den information de lämnar inte når domstolen. Vid förlikningsverksamhet inför rätten lämnas informationen till den person som skall avgöra målet om förlikningsförsöken misslyckas.
- h) Parterna har inflytande över valet av medlare men inte över vilken domare som handlägger målet.
- i) Parterna får bekosta medlaren medan domarens biträde är kostnadsfritt.

⁸ SOU 1982:26 s. 161 f. Se även Edelstam, Offentlighet och sekretess i rättegång, s. 125 f.

- j) Vid medling får parterna föra förlikningsförhandlingar inför en person som har intresse och fallenhet för medling. Enskilda domares fallenhet för förlikningsförhandlingar varierar och parterna har inte möjlighet att påverka vilken domare som handlägger målet.
- k) Ett medlingssammanträde kan ske utanför offentligheten. En muntlig förberedelse är däremot offentlig.

5 Medling internationellt

5.1 Internationellt arbete för ökad användning av medling

Internationellt har intresset för medling som tvistlösningsmetod ökat markant under de senaste åren. Olika metoder och institut har utvecklats såväl avseende fristående medling som domstolsanknuten medling. Flera länder har på olika sätt introducerat medling som en del av tvistemålsprocessen i domstol. På många håll vill man uppmuntra parter till att genomgå fristående medling i syfte att i möjligaste mån undvika en process i domstol.

Inom EU är alternativ tvistlösning en politiskt prioriterad fråga. EG-kommissionen har lagt fram ett förslag till direktiv om vissa aspekter på medling i civilrättsliga tvister. Förslaget syftar bland annat till att främja medling som tvistlösningsmetod och att säkra ett väl avvägt samspel mellan medling och domstolsförfaranden. För närvarande pågår arbetet med utformningen av det slutliga direktivet. Även i andra internationella sammanhang har man arbetat för att uppmuntra användningen av medling. FN:s kommission för internationell handelsrätt (UNCITRAL) antog t.ex. i juni 2002 en modellag om medling i kommersiella tvister. Det rekommenderas att alla medlemsstater överväger att införa modellagen i sin nationella lagstiftning.

5.1.1 EG-kommissionens förslag till direktiv om medling

I slutsatserna från Europeiska rådets möte i Tammerfors år 1999 uppmanades medlemsstaterna att skapa alternativa utomrättsliga förfaranden som ett led i arbetet att få till stånd en bättre tillgång till rättvisa i Europa. EG-kommissionen lade år 2002 fram en grönbok som redovisar tillgängliga alternativa system för tvistlösning inom civil- och handelsrätt i Europa. Samtidigt inleddes ett omfat-

tande samråd med medlemsstaterna och berörda parter om möjliga sätt att främja användningen av medling. I syfte att efterkomma Europeiska rådets uppmaning i Tammerforsslutsatserna lade kommissionen därefter fram ett förslag till direktiv om vissa aspekter på medling i civilrättsliga tvister.

Syftet med direktivet är att säkerställa att individer och företag har en faktisk tillgång till lämpliga tvistlösningsmekanismer, inte enbart till rättsväsendet. Förslaget innehåller två typer av bestämmelser som skall bidra till att uppnå detta mål. För det första bestämmelser som skall säkerställa att det råder ett gott samspel mellan medling och domstolsförfaranden. För det andra bestämmelser som ger domstolarna verktyg för att aktivt främja medling.

Direktivet är avsett att tillämpas på alla tvister av civilrättslig karaktär, utom på sådana frågor som är undantagna från medling genom relevant lagstiftning. Medling definieras i förslaget som ett strukturerat förfarande där två eller flera parter i en tvist själva försöker nå en överenskommelse om lösning av tvisten med hjälp av en medlare. Det anges uttryckligen att de försök som den domstol eller den domare som har förelagts målet gör under handläggningen av tvisten i domstol inte innefattas i definitionen. Med medlare avses varje tredje man som ombeds utföra en medling på ett verkningfullt, opartiskt och kompetent sätt.

Medlemsstaterna skall enligt förslaget bland annat se till att parter som nått en förlikning genom medling kan få förlikningen verkställbar på ett liknande sätt som en dom enligt nationell lag. En sådan möjlighet gör att förlikningar kan erkännas och verkställas i hela EU enligt de villkor som anges i EG-lagstiftningen om ömsesidigt erkännande och verkställighet av domar och beslut. Förslaget innehåller också bestämmelser som skall säkerställa att medlare och andra som är inblandade i medlingsprocessen inte åläggs att vittna rörande information som framkommer i samband med en medling, samt bestämmelser om att medling skall avbryta preskriptionsfrister och andra tidsfrister som gäller för det anspråk som är föremål för medling. För att uppnå förtroende mellan medlemsstaterna i de ovan beskrivna frågorna föreslås även att effektiva kvalitetskontrollmekanismer införs för medlingstjänster och utbildning av medlare.

5.1.2 UNCITRAL's modellag om medling

FN:s kommission för internationell handelsrätt (UNCITRAL) antog år 2002 en modellag om medling i internationella kommersiella tvister (Model Law on International Commercial Conciliation). Sverige har tillsammans med ett stort antal nationer aktivt deltagit i UNCITRAL's arbete i samband med utformningen av modellagen. Modellagen är tänkt att användas som ett verktyg för att harmonisera staters lagstiftning på området. Genom harmoniseringen skapas en större förutsägbarhet och ett ökat förtroende för medlingsförfarandet, vilket i förlängningen förväntas öka säkerheten i den internationella handeln.

FN har utfärdat en rekommendation till medlemsstaterna att överväga att införa modellagen i den nationella lagstiftningen. Vid utformningen av nationella regler på området skall modellagen användas som ett instrument. Eftersom det är fråga om en modellag och inte konvention är medlemsstaterna dock inte skyldiga att införliva modellagen i nationell rätt. Det står också varje stat fritt att modifiera reglerna i modellagen om det anses nödvändigt.

Tillämpningsområdet för modellagen är begränsat till internationella kommersiella tvister. Inget hindrar dock att en stat som vill inkorporera modellagen i nationell rätt utökar tillämpningsområdet till att även gälla nationella eller icke-kommersiella tvister.

Medling definieras i modellagen som ett förfarande där parterna begär assistans av en tredje part för att nå en samförstånds lösning i en tvist. Förfaranden där den tredje parten kan påtvinga parterna en lösning omfattas inte. Inte heller omfattas den förlikningsverksamhet som en domare kan ägna sig åt inom ramen för handläggningen av ett mål. Den breda definitionen avser att fånga upp alla typer av medlingsförfaranden, oavsett metod.

En av de viktigaste fördelarna med medlingsförfarandet är dess flexibilitet. Parterna kan därför enligt modellagen alltid komma överens om att medlingen i det enskilda fallet skall följa ett annat mönster än det som föreskrivs i modellagen. Det är endast två artiklar i modellagen som inte kan avtalas bort; artikel 2 som rör tolkningen av lagen och artikel 6:3 som föreskriver att medlaren skall behandla parterna rättvist med beaktande av omständigheterna i tvisten.

För de fall parterna inte avtalar om annat innehåller modellagen ett antal bestämmelser angående formen för medlingsförfarandet. Bland dessa kan nämnas regler om när ett medlingsförfarande skall

anses inlett, hur medlare skall utses, hur möten får hållas, samt regler om tystnadsplikt och förbud mot att föra bevisning om sådant som framkommit under medlingen.

Slutligen innehåller modellagen bestämmelser som tar sikte på de fall där medlingen inte leder till en överenskommelse mellan parterna. Det föreskrivs att medlaren inte får agera som skiljeman i den tvist som han medlat i eller i en annan tvist som härrör ur samma affärsförhållande. Det finns också en bestämmelse om att en domstol eller skiljenämnd är skyldig att beakta en överenskommelse som gjorts mellan parterna om att inte inleda en process i tvisten så länge medlingen pågår.

5.2 Rättsmedling i Norden

Sedan en tid tillbaka har man infört s.k. rättsmedling i Norge, Danmark och Finland. Gemensamt för institutet i de olika länderna är att parterna får möjlighet att, inom ramen för rättegången, med hjälp av en medlare försöka komma fram till en samförståndslösning av tvisten. Nedan följer en närmare beskrivning av hur institutet har utformats i de olika länderna, samt en kortare mer allmän beskrivning av civilprocessen i respektive land.

5.2.1 Norge

Civilprocessen i Norge inleds i de flesta fall i s.k. forlikråd, där av kommunen utsedda lekmannadomare tjänstgör. Forlikrådet medlar mellan parterna men kan också döma i målet om parterna begär det. Forlikrådets avgöranden kan överklagas till tingretten. I vissa fall kan talan väckas direkt i tingretten.

Förfarandet i tingretten påminner mycket om det svenska förfarandet. En viktig skillnad är att förberedelsen oftast är skriftlig. Den kan dock även vara muntlig. Om det befinns lämpligt kan rätten när som helst under målets gång verka för att parterna förlikas.

I mars 2005 lade den norska regeringen fram en proposition med förslag till ny tvistemålslag (kallad tvisteloven). Lagen, som skall träda i kraft den 1 januari 2008, syftar bland annat till att skapa en snabbare och mer kostnadseffektiv civilprocess. Några av reformerna beskrivs närmare i avsnitt 9.2.

Rettsmekling

Sedan den 1 januari 1997 har det pågått försök med s.k. rettsmekling vid utvalda tingretter och lagmannsretter. Försöket har fallit mycket väl ut och institutet rettsmekling skall nu införas permanent.

Vid beslut om rettsmekling tillmäts parternas åsikt stor vikt. Rettsmekling mot parternas vilja kan bara ske om det finns särskilda skäl för det. Övriga omständigheter av betydelse för om rettsmekling skall ske är vilka förutsättningar det finns för att parterna skall förlikas och i vilken utsträckning det kan tänkas att saken förenklas genom rettsmekling även om en förlikning inte uppnås fullt ut. Vidare beaktas om parternas styrkeförhållanden, kostnaderna för rettsmeklingen eller tidigare förlikningsförsök gör rettsmekling betänkligt. Beslutet att inleda eller inte inleda rettsmekling kan inte överklagas.

Rettsmekling skall företas av en av domstolens domare eller av en person med insikt i rettsmekling och/eller de tvistefrågor saken rör. Det åligger domstolen att ta fram ett urval av lämpliga externa medlare. I försöket har det i praktiken mestadels varit domare som har förordnats som medlare. Detta kan främst antas bero på att externa medlare skall bekostas av parterna, medan domare företar rettsmekling inom ramen för sitt tjänsteuppdrag. Om det finns behov av det och parterna samtycker kan rätten även utse en medhjälpare till medlaren.

Det är medlaren som bestämmer hur medlingsprocessen skall gå till. Möten kan hållas med parterna tillsammans eller med en part i taget. Medlaren skall i första hand försöka klarlägga parternas intressen i tvisten i syfte att få dem att själva komma fram till en lösning. Medlaren kan också välja att lämna förslag till lösning eller peka på styrkor och svagheter i parternas rättsliga och faktiska argumentation. Själva medlingen försiggår utanför de ordinära rättsmötena. Rent praktiskt innebär det att mötena hålls i sammanträdesrum i domstolens lokaler. Man undviker att använda rättssalarna eftersom det anses kunna skapa en negativ atmosfär. Medlingsmötena är inte offentliga och alla som deltar vid rettsmeklingen har tystnadsplikt. Om parterna samtycker till det kan det även föras fram bevisning. Medlaren skall föra protokoll över medlingen.

Om parterna enas kan de begära att förlikningsavtalet formaliseras enligt reglerna om rettsförlik (motsvarande stadfästelse). Detta sker i ett rättsmöte lett av en domare. Förlikningsavtalet förs in i

rättsboken och undertecknas av båda parter. Förlikningen får därigenom samma verkan som en rättskraftig dom. Innehållet i rättsboken är offentligt.

Lyckas parterna inte enas fortsätter målet att handläggas enligt de vanliga tvistemålsreglerna. Målet bör då vara så utrett att det i princip är klart för huvudförhandling. Om en domare har fungerat som rettsmeklare kan samma domare inte delta i den vidare behandlingen av målet. Undantag kan dock göras om parterna begär att byte av domare inte skall ske och domaren inte finner några betänksamheter mot att fortsätta handläggningen.

Försöksordningen med rettsmekling utvärderades redan 2001. Erfarenheterna var i huvudsak goda. Av de fall där rettsmekling företogs ledde hela 80 % till förlikning. Handläggningstiden för rettsmeklade mål uppgick i genomsnitt till ca 60–65 % av den genomsnittliga handläggningstiden för samtliga tvistemål. Medlarna ansåg också att rettsmeklingen hade en tidsbesparande verkan även på de mål som bara förliktes delvis. I dessa fall ansåg dock flera partsombud att rettsmeklingen hade ökat den totala tidsåtgången. I de fall där förlikning inte uppnåddes var både medlare och partsombud eniga om att rettsmeklingen i många men inte i alla fall hade ökat den totala tidsåtgången. Rettsmeklingen ledde sällan till att relationen mellan parterna förbättrades. Å andra sidan ledde den inte heller till att den försämrades, vilket i utvärderingen antogs kunna vara fallet efter en huvudförhandling. Parterna gav också klart uttryck för att rettsmekling var mindre stressande än en ordinarie process. Ett klart flertal av parterna ansåg vidare att de efter rettsmeklingen hade fått en ökad tillit till rättssystemet. I de mål där förlikning inte uppnåddes ansåg dock hela 25 % att tilliten till rättssystemet hade minskat.

Utomrättslig medling

I den nya tvisteloven finns ett särskilt kapitel om utomrättslig medling. Enligt detta skall parterna skriftligen kunna avtala om medling enligt tvisteloven när en tvist har uppstått. Avtalet skall ange att tvistelovens regler om utomrättslig medling skall användas. Det skall också vara möjligt att ta in en klausul om detta i ett avtal innan en tvist har uppstått. En sådan klausul skall dock inte vara bindande för en konsument.

Vid utomrättslig medling skall parterna själva kunna avtala vem som skall vara medlare. Parterna kan också begära att tingretten förordnar en medlare från sitt urval av externa rettsmeklare. De enda formella krav som ställs på medlaren är att denne skall vara opartisk och kvalificerad för medlingsuppdraget. Vid utomrättslig medling kan tingretten dock inte förordna någon av sina domare till medlare.

I den mån inte annat följer av avtalet mellan parterna bestäms formen för förfarandet av medlaren i samråd med parterna. I stort sett skall den utomrättsliga medlingen gå till på samma sätt som rettsmeklingen. Vid utomrättslig medling skall medlaren dock ha möjlighet att i högre grad aktivt medverka till att lägga fram förslag till lösningar. Alla som deltar vid medlingen skall ha tystnadsplikt om vad som förevarit under medlingen. Det skall också föras protokoll över medlingen. Medlingen avslutas med att förlikningsavtal ingås, att medlaren förklarar att vidare medling framstår som utsiktslös eller att båda parter förklarar att de inte önskar fortsatt medling. Det finns ingen möjlighet för parterna att få förlikningen stadfäst vid utomrättslig medling.

Medlaren har rätt till ersättning för sitt uppdrag. Om inte annat har avtalats är parterna ansvariga till hälften vardera för kostnaderna. Har medlare förordnats av rätten skall rätten på begäran kunna fastställa medlarens ersättning.

Förhållandet mellan ordinär förlikningsverksamhet och rettsmekling

Enligt den nya tvisteloven skall rätten, liksom tidigare, under hela processens gång undersöka möjligheten till förlikning, antingen genom ordinär förlikningsverksamhet eller genom rettsmekling.

När det gäller den ordinära förlikningsverksamheten stramas ramar för förfarandet upp något i tvisteloven. Rätten skall till exempel inte kunna ha möten med parterna var för sig och inte heller motta upplysningar som inte kan göras kända för alla berörda parter. Rätten skall vidare inte kunna lägga fram förslag till lösning, ge råd, eller ge uttryck för synpunkter som är ägnade att minska tilliten till rättens opartiskhet. I propositionen poängteras att domaren måste ha i åtanke att förlikningsförsöken kan misslyckas och att han eller hon då skall döma i målet.

Motsvarande begränsningar gäller inte vid rettsmekling. En medlare har således en betydligt friare roll än vad domaren har i den ordinära förlikningsverksamheten. Om parterna förklarar att de vill ha en mer djupgående medling är det dock inget som hindrar att rätten direkt beslutar att förlikningsverksamheten skall övergå till rettsmekling.

5.2.2 Danmark

De flesta tvistemålen inleds i byretten (motsvarande tingsrätten). Rättegången består liksom i Sverige av två faser, nämligen förberedelse och huvudförhandling (domsforhandling). Förberedelsen i tvistemål kan vara antingen skriftlig eller muntlig. Det är rätten som avgör formen för förberedelsen. Traditionellt sett har muntlig förberedelse ofta hållits vid byretterna, men under senare år har användningen av skriftlig förberedelse ökat. Liksom i Sverige har rätten i princip en skyldighet att under målets handläggning verka för att parterna förlikas. Detta kan underlåtas endast om det på grund av sakens beskaffenhet, parternas förhållande eller andra liknande omständigheter på förhand kan antas att försök till förlikning skulle vara utsiktslöst.

I Danmark finns också ett särskilt system med förlikning efter så kallade tilkendegivelser (tillkännagivanden). När huvudförhandlingen har avslutats kan domaren, om parterna samtycker, avge ett tillkännagivande om hur rätten avser att döma i målet. Tillkännagivandet kan vara muntlig eller skriftlig. Parterna får sedan viss tid på sig att avgöra om de vill godta tillkännagivandet och förlikas i enlighet med det. Godtar parterna tillkännagivandet antecknas förlikningen i protokollet och målet skrivs av. Protokollet utgör en verkställbar exekutionstitel men har inte någon materiell rättskraft. Det är således möjligt att starta en ny process i samma fråga. Om parterna däremot inte godtar tillkännagivandet skrivs en fullständig dom på vanligt sätt. Innehållet i domen skall inte avvika från tillkännagivandet när det gäller själva slutet men domen kan innehålla utförligare domskäl.

Försök med retsmäglning

Även i Danmark pågår sedan 2003 försök med retsmäglning. Den danska försöksordningen tillkom efter inspiration av den norska. Försöket pågår vid byrätterna i Köpenhamn, Århus, Ålborg och Roskilde, samt vid Vestre Landsret. Till varje domstol som deltar i försöket är fyra medlare knutna. Två av dem är domare och två är advokater. Dessa skall ha genomgått en särskild utbildning i retsmäglning. Medlarna får inte någon särskild ersättning för medlingsuppdraget och medlingen är kostnadsfri för parterna. Retsmäglning kan ske när som helst under målets behandling. Det normala är dock att retsmäglning övervägs när svarsskriften kommer in. Parterna kan begära att få delta i retsmäglning men det är rätten som avgör i vilka mål parterna skall erbjudas retsmäglning. Om parterna samtycker till att delta i retsmäglning ingås ett skriftligt avtal mellan parterna och medlaren. Retsmäglningen bygger således inte på stöd i lag utan på avtal. Parterna väljer själva vilken medlare de vill ingå avtal med. Retsmäglningen är frivillig och parterna kan därför när som helst avbryta den. Målets handläggning fortsätter då på vanligt vis. Är medlaren domare kan samma domare inte delta i den fortsatta handläggningen av målet.

Medlaren kommer tillsammans med parterna överens om hur medlingsprocessen skall gå till. Det kan hållas ett eller flera medlingsmöten. Medlaren kan också träffa parterna var för sig. En skillnad från den ordinära förlikningsverksamheten inför domstolen är att medlaren i högre grad skall fokusera på varför parterna är oeniga och hur de bäst kommer vidare. Detta anses göra det lättare för parterna att fortsätta ett eventuellt samarbete och ge möjlighet till en mer varaktig lösning på konflikten. Alla som deltar vid retsmäglningen har tystnadsplikt om vad som förekommit i samband med mötena.

Kommer parterna överens upprättas ett förlikningsavtal. Avtalet kan ingås utomrättsligt eller införas i rättsboken som ett "retsforlig". Om avtalet skrivs in i rättsboken blir det offentligt.

Försöksordningen med retsmäglning har noggrant utvärderats i en evalueringsrapport i mars 2005. Under utvärderingsperioden den 11 september 2003 till den 31 oktober 2004 hade retsmäglning ägt rum i 294 tvister. Enligt rapporten innebär detta att retsmäglning ägde rum i ca 5 % av alla mål där det var möjligt teoretiskt sett. Den förhållandevis ringa omfattningen antas bero på att retsmäglning ännu är en ny och ganska okänd företeelse. Av det totala anta-

let retsmäglingar ledde ca två tredjedelar till förlikning. Sammanfattningsvis visade utvärderingen att retsmäglning i en klar majoritet av fallen värderades väldigt positivt. I de fall där parterna inte kom överens synes detta primärt ha berott på bristande kompromissvilighet. Även konfliktens svårighetsgrad hade stor betydelse. I flera av de fall där en lösning inte nåddes ansåg man ändå att retsmäglingen hade lett till något positivt. I de fall som ledde till förlikning var uppfattningen i många fall att förhållandet mellan parterna hade förbättrats. De flesta av dessa parter ansåg också att deras tillit till rättssystemet hade stärkts. Parterna uppgav också att de upplevde retsmäglning som mindre stressande än en ordinär rättsak. Nästan alla ansåg att det avtal de hade kommit till var bra eller i vart fall delvis bra. I mer än hälften av tvisterna menade medlarna att retsmäglingen hade lett fram till en lösning som inte hade varit möjlig att uppnå under en ordinär domstolsprocess.

Generellt sett råde det stor tillfredsställelse med retsmäglingens förlopp och med medlarens insats. En väsentlig del av parterna uppgav också att de hade fått större förståelse för varandra. I hälften av fallen upplevdes förfarandet ha gått snabbare än en ordinär rättsak och i de flesta fallen ansågs det ha varit förbundet med mindre omkostnader än en ordinär rättsak. Nästan 90 procent av dem som besvarade enkäten betraktade retsmäglingen som lyckad eller i vart fall delvis lyckad. Drygt 80 procent av dem skulle också rekommendera retsmäglning till andra.

Det danska retsplejerådet lade i november 2006 fram ett förslag till lagstiftning på området. Möjligheten till retsmäglning skall enligt förslaget regleras i ett särskilt kapitel i retsplejeloven (motsvarande rättegångsbalken).

5.2.3 Finland

Tvistemålsprocessen i Finland motsvarar i huvudsak den svenska. Rättegången indelas i förberedelse och huvudförhandling. Förberedelsen syftar till att klarlägga parternas yrkanden och grunderna för dem, vad parterna är oense om, vilka bevis som åberopas samt om det finns förutsättningar för förlikning. Som huvudregel skall muntlig förberedelse hållas. Det behövs dock inte om syftet med förberedelsen har nåtts redan genom den skriftliga förberedelsen. Målet sätts då ut till huvudförhandling direkt. I vissa fall kan målet

avgöras utan huvudförhandling. Detta gäller om parterna samtycker till det och ingen muntlig bevisning åberopas.

I den finska rättegångsbalken sägs uttryckligen att rätten skall försöka få parterna att förlikas i de mål där förlikning är tillåten. Det finns inga närmare bestämmelser om hur förlikningsverksamheten skall gå till. Tolkningen varierar bland annat i fråga om domarens möjlighet att föra enskilda samtal med parterna. Det sägs dock uttryckligen att rätten kan lämna ett förslag till förlikning, om det kan antas främja en förlikning och är befogat med beaktande av parternas vilja, målets art och övriga omständigheter. Har en domare lagt fram ett sådant förslag och detta inte godtas av parterna kan domaren däremot bli jävig att handlägga målet fortsättningsvis.

Om parterna förlikas kan de få förlikningen stadfäst. En stadfäst förlikning är omedelbart verkställbar, men kan överklagas på samma sätt som en vanlig dom.

Ny lag om medling i tvistemål

Den finska riksdagen har antagit en ny lag om medling i tvistemål i allmänna domstolar.¹ Lagen är fristående från rättegångsbalken och trädde i kraft den 1 januari 2006. Till skillnad från i Norge och Danmark införde man i Finland ordningen permanent redan från början. Någon försöksverksamhet har inte pågått. Reformen utgör ett led i det finska regeringsprogrammet, enligt vilket alternativa förfaranden i tvistemål skall utvecklas och medlingsverksamheten främjas. De nya möjligheterna till medling inom domstol utgör ett komplement till den förlikningsverksamhet som redan bedrivs i de finska domstolarna. I det nya förfarandet inleds dock medlingen redan före rättegången eller alldeles i början av den, då parternas positioner ännu inte låsta. Möjligheten att få till stånd ett närmande förväntas då i allmänhet vara goda.

Medling enligt den nya lagen kan äga rum i alla typer av tvistemål, även de indispositiva. Medlingen bygger på frivillighet och förutsätter således båda parternas samtycke. I en tvist som inte är föremål för rättegång skall ansökan om medling ske skriftligen. Ansökningen skall innehålla en kort beskrivning av konflikten samt en motivering av varför saken är lämplig för medling. I tvister som redan är föremål för rättegång kan initiativet till medling tas an-

¹ Se vidare RP 114/2004 rd.

tingen av någon av parterna eller av rätten. Beslutet om att inleda eller inte inleda medling fattas av rätten. Beslutet kan inte överklagas.

Till medlare utses någon av domarna vid den aktuella domstolen. I betänkandet föreslogs att även utomstående personer skulle kunna fungera som medlare. Man ansåg dock att en sådan ordning skulle vara förknippad med problem. För en utomstående medlare skulle nämligen arvode utgå, vilket skulle leda till ökade kostnader för parterna. Om medlaren var advokat skulle det dessutom bli problem i de fall medlingen misslyckades. Man ansåg nämligen att samtliga advokater vid den aktuella advokatbyrån då skulle vara jäviga att biträda parterna under målets fortsatta handläggning. Därför föreskrivs i lagen att endast domare kan förordnas som medlare. Medlingen ingår som ett led i domarens arbetsuppgifter och någon särskild ersättning utgår inte. Om det behövs särskild expertis för att medlaren skall kunna medla framgångsrikt i ett enskilt ärende kan medlaren med parternas samtycke anlita ett biträde. Parterna svarar för kostnaderna för biträdet.

Medlingsförfarandet är inte reglerat i detalj. I stället utgår man från att medlaren och parterna tillsammans kommer överens om hur frågan bäst skall behandlas. För att garantera rättssäkerheten och främja förtroendet för medlingen finns dock en allmän bestämmelse i lagen om att medlingen skall genomföras med iakttagande av opartiskhet och objektivitet. Det sägs uttryckligen att medlaren kan överlägga med en part utan att den andra parten är närvarande. Om parterna samtycker till det kan parter och andra personer höras och annan utredning läggas fram i samband med medlingen. Parterna har tystnadsplikt om det som förevarit under medlingen på så sätt att det råder ett förbud mot att återropa sådant i en senare behandling av saken.

Medlarens roll är främst att främja förlikning. Medlaren skall således som regel inte själv ta initiativ till olika lösningsförslag. Han eller hon skall i stället stödja parterna i deras strävanden att nå samförstånd och försöka bygga upp en samtalskontakt. Syftet med detta är att parterna i första hand skall hitta en egen lösning i stället för att erbjudas en utomstående lösning på problemet. Om parterna samtycker till det kan dock medlaren även lämna förslag till uppgörelser. Ett sådant förslag kan grunda sig mer på en allmän skälighetsbedömning än en trolig utgång enligt gällande rättsregler.

Medlingen skall, i egenskap av myndighetsutövning, som huvudregel vara offentlig. På begäran av en part kan dock vissa delar av

medlingen genomförs inom stängda dörrar. Detta gäller om det finns risk för att förlikning annars inte nås, och tilltron till att medlingen går riktigt till eller något annat vägande skäl inte kräver att behandlingen är offentlig. I praktiken innebär detta att medlingen i stort sett alltid kan ske utanför offentligheten. Överläggningar som medlaren har med parterna var för sig hålls alltid inom stängda dörrar.

I de fall medlingen avslutas med förlikning kan denna stadfästas. Detta gäller även i de fall där medling äger rum utan att någon rättegång har inletts. En stadfäst förlikning är alltid offentlig. Lyckas parterna inte komma överens avslutas medlingen olika beroende på om rättegång har inletts eller inte. Har rättegång inte inletts avslutas behandlingen i domstolen genom att medlingen avslutas. Har däremot rättegång inletts fortsätter denna enligt de vanliga reglerna. Den medlande domaren kan då inte delta i den vidare behandlingen av målet. Eftersom medlingen bygger på frivillighet kan parterna också när som helst under medlingens gång meddela att de vill avsluta medlingen. Medlingen kan också avslutas på medlarens initiativ.

Om medling begärs i en tvist som inte är föremål för rättegång vid domstolen utgår en ansökningsavgift för ansökan. I övrigt är medlingen kostnadsfri. Parterna svarar själva för de eventuella kostnader, t.ex. i form av ombudsarvode, som uppkommer under medlingen.

6 Nuvarande användning av medling i tingsrätterna

6.1 Enkätundersökning om användningen av medling

Bestämmelsen om särskild medling i 42 kap. 17 § andra stycket rättegångsbalken möjliggör omfattande användning av medling. Medling är emellertid inte så vanligt förekommande i Sverige i dag. I syfte att analysera orsakerna till detta gick utredningen ut med en enkät till samtliga tingsrätter angående medlingsinstitutets användning.¹

I enkäten ombads tingsrätterna att uppskatta antalet mål i vilka beslutats om särskild medling under 2004–2005. Enkäten gick ut till 59 tingsrätter, varav 52 besvarade den. Vid dessa tingsrätter hade förordnande om medling skett i uppskattningsvis totalt 157 mål under angiven tid. Hela 20 tingsrätter svarade att de inte hade förordnat om medling i något enda mål. Vid 26 tingsrätter hade förordnande skett vid 1–5 tillfällen. Endast 7 av tingsrätterna hade förordnat om medling vid fler än 5 tillfällen. De tingsrätter som hade förordnat om medling i flest antal mål var Göteborgs tingsrätt (ca 26 mål), Varbergs tingsrätt (ca 25 mål) och Stockholms tingsrätt (ca 16 mål).

Enligt enkätsvaren ledde medlingen till förlikning i ca 74 procent av fallen. I realiteten blir andelen förlikta mål dock förmodligen högre eftersom vissa medlingar ännu pågick när enkäten besvarades i november 2005.

I de flesta mål där medling ägde rum skedde detta på parternas bekostnad. Endast undantagsvis tillhandahölls medlaren kostnadsfritt av tingsrätten.² Det förekom också i ett fåtal fall att kostnaden för medlaren betalades genom allmän rättshjälp.

På frågan om tingsrätten hade uppfattningen att medlingsinstitutet är efterfrågat av parter och ombud svarade en klar majoritet av tingsrätterna nej. Många tingsrätter poängterade dock att parter

¹ Se bilaga 2. För en sammanställning av enkätsvaren, se bilaga 3.

² Se bl.a. försöksverksamheten i Katrineholm och Nyköping, avsnitt 6.2.

och ombud är obekanta med institutet och att de flesta ställer sig positiva till medling när tingsrätten föreslår det.

I enkäten ställdes också frågan vad tingsrätten trodde var orsaken till att medlingsinstitutet inte används oftare. Framförallt två orsaker angavs särskilt frekvent i svaren, nämligen att parterna tycker eller tror att det blir för dyrt samt att rättens egna förlikningsverksamhet gör att det inte finns behov av att förordna om medling. Andra skäl som framfördes frekvent var att parterna är obekanta med institutet, att domstolen inte tänker på det och att det saknas tillgång till eller kännedom om lämpliga personer att förordna som medlare. Det framfördes också tankar som avspeglade oro för att medlingen skulle göra att handläggningen av målet drog ut på tiden eller att det skulle kunna uppfattas som lättja att en domare lämnar ifrån sig mål för medling. En ytterligare synpunkt var att det inte är så stor andel av målen som är av den omfattningen att de lämpar sig för medling.

Slutligen ställdes frågan om medlingsinstitutet behöver förbättras och i så fall hur. Många tingsrätter föreslog här att staten skulle kunna bidra till kostnaden för medlaren. Det framfördes också förslag på att upprätta listor över personer som kan åta sig medlingsuppdrag inom ett geografiskt område. Andra förslag som framfördes var att marknadsföra institutet bättre samt att göra det obligatoriskt för tingsrätten att ta upp frågan om medling. Några tingsrätter föreslog att man skulle tvinga parterna till medling, alternativt göra det möjligt för parter att begära medling innan talan väcks. I flera fall framfördes också synpunkten att det inte är något fel på medlingsinstitutet som det ser ut i dag men att problemet är att det inte används.

6.2 Försöksverksamhet med medling i Katrineholm och Nyköping

Vid Katrineholms och Nyköpings tingsrätter har sedan hösten 2000 pågått en försöksverksamhet där medling har tillhandahållits kostnadsfritt för parterna. Tanken med försöket var att undersöka möjligheterna att genom särskild medling förlika parterna i vissa utvalda tvistemål som inte hade kunnat förlikas på sedvanligt sätt under målets handläggning. En av de bakomliggande anledningarna till idén var irritation över att förhandlingar ställdes in på ett sent stadium på grund av att parterna förlikts. Genom medling hoppa-

des man att fler mål skulle förlikas i ett tidigare skede av processen, vilket bland annat skulle leda till arbetsbesparing för domstolen och minskade kostnader för parterna.

I försöket åtog sig en domare från respektive tingsrätt att medla i mål vid den andra tingsrätten. Medlaren skulle arbeta utan ersättning och medlingen skulle även i övrigt vara upplagd så att parterna drabbades av så lite besvär och kostnader som möjligt. Därför skulle medlaren resa till parterna i stället för tvärtom. Domstolsverket åtog sig att under den inledande försöksperioden den 1 september 2000 till den 1 juli 2001 svara för medlarnas resekostnader. Därefter svarade den tingsrätt där medlaren hade sin anställning för resekostnaderna. Till medlare utsågs lagmannen vid Katrineholms tingsrätt och en rådman vid Nyköpings tingsrätt.

6.2.1 Genomförande

Inför starten av försöksverksamheten träffades en skriftlig överenskommelse mellan tingsrätterna, i vilken riktlinjerna angavs. Enligt överenskommelsen skulle erbjudande om medling i de aktuella målen ske så snart svaromål inkommit. Om erbjudandet accepterades av båda parter skulle akten översändas till medlaren som därefter fick ansvaret för att kalla parterna till ett medlingssammanträde. Vid informationsmöten som tingsrätterna höll med advokater i Katrineholm och Nyköping ifrågasattes emellertid om medlingen kunde genomföras i ett så tidigt skede av målet som tingsrätterna avsåg. En allmän uppfattning var att förutsättningarna för förlikning var större i en senare fas när positionerna hade fastställts mer bestämt och bevisläget kunde överblickas. Av den anledningen övergav man tanken på tidig medling.

Medling erbjöds i stället i tvistemål som inte hade kunnat förlikas vid muntlig förberedelse men som ändå bedömdes möjliga att förlika och där en uppgörelse skulle medföra betydande process-ekonomiska vinster. I huvudsak rörde det sig om mål som beräknades ta en hel dag eller mer i anspråk för huvudförhandling. Antalet mål som befanns lämpliga för medling var därmed begränsat. En ytterligare begränsning var att medlingen krävde parternas samtycke, vilket inte alltid lämnades.

I de fall där parterna förklarade sig intresserade av medling skickades akten till medlaren som därefter fick ansvaret för handläggningen. Medlaren bokade en tid för sammanträde med ombu-

den per telefon och ombuden fick ansvara för att parterna kom till sammanträdet. Några skriftliga kallelser användes inte. I de flesta fallen hölls sammanträdena i tingsrättens lokaler, i syfte att använda en neutral plats. I vissa fall ansågs det dock vara lämpligare att hålla sammanträdet på en annan plats. Gällde tvisten fel i fastighet kunde det till exempel ofta vara lämpligt att hålla medlingssammanträdet på den aktuella fastigheten. Det blev då lättare för parterna att klargöra sina ståndpunkter och medlaren fick en tydligare bild av vad tvistefrågorna egentligen avsåg.

Den ursprungliga ambitionen var att medlingen skulle vara utförd inom en månad efter det att medlaren fått akten. Detta lyckades dock inte i något fall. I flera fall var målen så komplicerade att flera sammanträden fick hållas innan förlikning uppnåddes eller medlingen avbröts. Ett annat skäl till att tidsramen inte kunde hållas var att parternas ombud ofta fick prioritera sin ordinarie verksamhet vilket gjorde att medlingen fick stå tillbaka. Även medlarna fick i någon mån prioritera sin ordinarie verksamhet. Längden på sammanträdena varierade alltifrån några timmar upp till tre dagar, beroende på tvistens omfattning och hur långt parterna stod ifrån varandra.

6.2.2 Försöksverksamhetens omfattning

Försöksverksamheten utvärderades av de två inblandade tingsrätterna i mars 2002. Enligt utvärderingen hade lagmannen vid Katrineholms tingsrätt medlat i åtta mål under 2001, varav några hade inbördes målsamband. Fyra av dessa förliktes och de återstående fyra återgick till Nyköpings tingsrätt för sedvanlig handläggning. Under samma tid medlade en rådman vid Nyköpings tingsrätt i tre mål, varav ett hade förlikts vid tiden för utvärderingen och de återstående två fortfarande var under medlingsarbete. Efter den genomförda utvärderingen finns ingen tillgänglig statistik över antalet mål i vilka medlare har förordnats. Lagmannen vid Katrineholms tingsrätt har dock uppskattat att han från 2001 till början av 2004 har medlat i totalt ca 12–15 mål, varav alla utom 4–5 ledde till förlikning. De mål som har varit aktuella för medling har bland annat varit mål om fel i fastighet, ekonomiska familjetvister, arvstvister samt ett par näringslivstvister.

Enligt medlarnas uppfattning är det inte troligt att tidsåtgången för inläsning av målen och själva medlingarna blev särskilt mycket

längre än vad tiden för fortsatt förberedelse och huvudförhandling skulle ha blivit. Beaktar man därtill att huvudförhandling i målen i flera fall skulle ha engagerat tre domare och att målen skulle ha krävt tid för inläsning, överläggning, domskrivning och, eventuellt, rättegång i hovrätten ansåg de att medlingarna inneburit en betydande arbetsbesparing.

Trots att erfarenheterna från försöksprojektet således har varit goda har projektet nu i princip avstannat.

6.2.3 Ombudens syn på försöksverksamheten

Utredningen har varit i kontakt med fem ombud som deltagit vid medling inom ramen för försöksverksamheten. Samtliga uttryckte sig positiva till försöket. Ombuden hade svårt att uttala sig om i vilken grad klienterna ställde sig positiva till medlingen. Inget av ombuden upplevde dock att klienterna var negativt inställda. I samtliga fall betonades att det var avgörande att medlingen sköttes av en person som hade fallenhet för det. I det sammanhanget framkom att de båda inblandade domarna upplevdes som ytterst lämpliga och kompetenta medlare. Tre av ombuden uttryckte att det även hade betydelse att medlingen sköttes av en domare. Detta medförde enligt ombuden trygghet i förfarandet och gav parterna en möjlighet att höra en domares syn på styrkor och svagheter i framställningarna. Tre av ombuden trodde vidare att det hade stor betydelse för parterna att medlingen tillhandahölls kostnadsfritt. Ett ombud trodde att det "kan ha inverkat" och ett ombud trodde att kostnadsaspekten hade mindre betydelse. I det fallet rörde tvisten dock ett mycket betydande belopp. I flera av de mål där medlingen lett till förlikning ansåg ombuden att det inte var troligt att målen skulle ha förlikats om de inte hade blivit föremål för medling. Sammanfattningsvis uttryckte sig ombuden mycket positivt om försöksverksamheten. Det betonades dock att inte alla mål lämpar sig för medling och att det är av yttersta vikt att medlingen sköts av en för ändamålet lämplig person.

7 Överväganden angående rättens förlikningsverksamhet

7.1 Inledning

Parter har i allmänhet mycket att vinna på att träffa en förlikning i en pågående process. Genom förlikningen får tvisten ett snabbt avslut. Därmed besparas parterna den tid, de kostnader och det besvär som en fortsatt process skulle medföra. Många gånger kan parterna också känna en tillfredsställelse i att de själva har haft inflytande över lösningen på sin tvist. En lösning som parterna själva har kommit fram till kan vara lättare för dem att acceptera än en dom, vilket i sin tur kan leda till en större vilja hos parterna att efterleva förlikningen. En förlikning gynnar vidare möjligheten för parterna att fortsätta ett eventuellt samarbete eller en affärsrelation sedan tvisten har avslutats.

7.2 Rättens skyldighet att verka för förlikning bör skärpas

Utredningens förslag: Rättens skyldighet att verka för förlikning skärps. Rätten skall, om det inte är *olämpligt* med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter, verka för att parterna förlikas. Det bör finnas konkreta skäl som talar emot det för att rätten skall underlåta att väcka frågan om förlikning.

Enligt den nuvarande regleringen i 42 kap. 17 § första stycket rättegångsbalken skall rätten, om det är *lämpligt* med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter, verka för att parterna förlikas. 1999 års rättegångsutredning föreslog att rättens skyldighet att verka för förlikning skulle formuleras strängare. Enligt förslaget skulle en omvänd presumtion gälla på det sättet att rätten, om det

inte var *olämpligt*, skulle ha en skyldighet att verka för förlikning.¹ Regeringen ansåg dock i den efterföljande propositionen att redan gällande rätt gav uttryck för vikten av att rätten verkar för att parterna kommer överens, och såg inte skäl att ålägga rätten att gå längre i sitt aktiva strävande efter en överenskommelse. Regeringen anförde vidare att den nuvarande handlingsregeln mycket väl syntes svara mot den roll och det ansvar som rätten bör ha.² Lagrummet lämnades därför oförändrat.

Trots dessa uttalanden anser utredningen att det finns skäl att på nytt överväga frågan. Ordalydelsen i den nuvarande regleringen ger intryck av att rätten bör leta efter omständigheter som talar för att det är lämpligt i det enskilda målet att verka för förlikning för att frågan skall tas upp. Det torde emellertid vara i ytterst få fall, om ens några, där det inte kan anses vara till parternas bästa att rätten nämner de fördelar som en förlikning för med sig. För att rätten skall kunna underlåta att väcka frågan anser utredningen att det bör finnas konkreta skäl som talar emot det. Utredningen föreslår därför att rätten, om det inte är *olämpligt* med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter, skall verka för att parterna förlikas (eller på annat sätt uppnår en samförståndslösning).

7.3 Förlikningsverksamhet i hovrätten

Utredningens förslag: Hovrättens möjlighet att verka för förlikning lagfästs. Om det inte är *olämpligt* med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter får hovrätten verka för att parterna förlikas.

Bestämmelsen i 42 kap. 17 § rättegångsbalken om rättens skyldighet att verka för att parterna förlikas och om möjligheten till särskild medling gäller endast för processen i tingsrätten. Även i hovrätten förekommer det dock ofta att rätten på olika sätt kontakter parterna för att undersöka om det finns förutsättningar för förlikning. Det förekommer vidare förhållandevis ofta att parterna förlikas på egen hand också i hovrätten.

Det har ibland framförts tvivel om lämpligheten eller möjligheten att bedriva förlikningsverksamhet i hovrätten. Rättegångsutredningen uttalade i sitt slutbetänkande Hovrättsfrågor, samman-

¹ SOU 2001:103 s. 298 f.

² Prop. 2004/05:131 s. 210 f.

sättningsfrågor m.m., att rättens förlikningsverksamhet i regel bör ske med betydligt större försiktighet i hovrätt än i tingsrätt. Detta dels med hänsyn till att parterna haft möjlighet att överväga förlikningsmöjligheterna redan i tingsrätten, dels på grund av att det i hovrätten finns en tingsrättsdom enligt vilken en part vanligen är att anse som vinnande. En förlikning skulle enligt rättegångsutredningen inte vara lika lockande för den part som vunnit i tingsrätten som för den förlorande parten.³ I den efterföljande propositionen uttalades att man inte helt borde utesluta att hovrätten tar upp förlikningsfrågan med parterna, och att frågan om i vilken utsträckning detta borde ske beror på omständigheterna.⁴

Enligt utredningens uppfattning gör sig fördelarna med en förlikning till stor del gällande i samma utsträckning i hovrätt som i tingsrätt. När målet har kommit upp i högre instans kan förutsättningarna ha förändrats så att utsikterna till en förlikning har förbättrats. Det kan även förhålla sig så att utfallet av tingsrättens dom har gjort den tappande parten mer förlikningsbenägen. Den vinnande parten kan å sin sida ha intresse av en förlikning t.ex. i syfte att säkerställa möjligheterna till betalning eller för att undvika att lägga ner tid och pengar på en process i hovrätten. Utredningen anser mot bakgrund av det som nu sagts att det finns goda skäl för att bedriva förlikningsverksamhet även i hovrätt. Det torde numera råda enighet om att det inte finns något hinder mot att så sker. Utredningen föreslår därför att det införs en bestämmelse i rättegångsbalken som tar sikte på hovrättens förlikningsverksamhet.

Det kan övervägas om även hovrätten bör ha en *skyldighet* att verka för förlikning i den mån det inte är olämpligt. De fördelar som förlikningar för med sig för parterna och för samhället i form av minskade kostnader för processer, talar enligt utredningens uppfattning för att även hovrätten bör ha en sådan skyldighet. Det som talar emot en sådan skyldighet är främst hovrättens roll som överinstans. I promemorian Hovrättsprocessen i framtiden (Ds 2001:36) sägs att den viktigaste uppgiften för en hovrätt är att kontrollera de tingsrättsavgöranden som överklagas och att rätta eventuella felaktigheter. Hovrätten skall alltså i första hand vara en garant för materiellt riktiga avgöranden. Vidare sägs att hovrätterna måste ha ett visst ansvar för rättsbildningen.⁵ Regeringen har i prop. 2004/05:131 ställt sig bakom promemorians beskrivning av

³ SOU 1987:46 s. 147.

⁴ Prop. 1988/89:95 s. 50.

⁵ Ds 2001:36 s. 67 ff.

hovrättens roll i rättsskipningen.⁶ Utredningen anser mot den bakgrunden att det, åtminstone för närvarande, inte finns skäl att ålägga hovrätten en uttrycklig skyldighet att verka för förlikning. Utredningen föreslår i stället en bestämmelse med fakultativ utformning, på så sätt att hovrätten *får* verka för att parterna förlikas eller på annat sätt uppnår en samförståndslösning om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter.

När det gäller formerna för förlikningsverksamhet i hovrätt bör det enligt utredningens uppfattning ofta vara tillräckligt att hovrätten initierar förlikningsfrågan genom att kontakta parterna per telefon och efterhöra om parterna har försökt nå en förlikning. Erfarenhetsmässigt leder detta inte sällan till att parterna förlikas på egen hand. När målet har nått till hovrätten kan det antas vara svårare för en part att själv ta initiativ i förlikningsfrågan eftersom det kan finnas en oro för att motparten uppfattar det som ett tecken på svaghet. Med en reglering som tydliggör att det kan ingå i hovrättens uppdrag att ta upp förlikningsfrågan kan frågan väckas utan att parterna uppfattar det som ett tecken på att endera sidan har en svag sak. Ibland kan det också främja en förlikning att hovrätten håller sammanträde. Enligt 50 kap. 10 § tredje stycket rättegångsbalken får ett förberedelsesammanträde hållas i hovrätten om det behövs för en ändamålsenlig handläggning av målet. I förarbetena till bestämmelsen sägs att hovrätten inte bör kalla till sammanträde enbart för att undersöka möjligheterna till förlikning. Det sägs dock att inget hindrar att hovrätten under ett sådant sammanträde tar upp frågor om förlikning.⁷ Enligt utredningens uppfattning bör det inte finnas något hinder mot att hovrätten kallar parterna till sammanträde endast i syfte att diskutera förlikningsfrågan, under förutsättning att det sker med parternas samtycke. Det förekommer redan i dag att hovrätterna använder möjligheten att hålla förberedelsesammanträde på detta sätt. Det torde således inte krävas någon lagändring för att åstadkomma detta.

När lagändringarna i regeringens proposition 2004/05:131 träder i kraft kommer systemet med prövningstillstånd att utvidgas till att gälla tingsrättsdomar i alla dispositiva tvistemål. Samtidigt görs tillståndsgrunderna mer generösa så att prövningstillstånd kan meddelas i större utsträckning än tidigare. Ett beslut i tillståndsfrågan skall föregås av skriftväxling om det behövs. Om det finns särskilda

⁶ Prop. 2004/05:131 s. 171.

⁷ Prop. 1988/89:95 s. 78.

skäl för det får sammanträde hållas innan frågan om prövningstillstånd avgörs.

De nya reglerna om prövningstillstånd ger anledning att överväga vid vilken tidpunkt det kan vara lämpligt för hovrätten att väcka frågan om förlikning. Frågan om i vilket skede av målets handläggning det kan anses lämpligt att ta upp frågan om förlikning får naturligtvis lämnas till hovrätten att avgöra, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. Enligt utredningens uppfattning finns i allmänhet inte skäl för att initiera förlikningsfrågan om det redan utan skriftväxling står klart att prövningstillstånd inte skall meddelas. Det finns i detta skede inte anledning att dra in motparten i hovrättsprocessen. Om tillståndsprövningen skall föregås av skriftväxling kan det däremot vara lämpligt att hovrätten i samband härmed även väcker frågan om parterna har diskuterat en eventuell förlikning. En förlikning i detta skede kan innebära att parterna besparas huvuddelen av kostnaderna för en process i hovrätten. Anser hovrätten att det framstår som lämpligare att avvakta med att väcka frågan om förlikning till dess att prövningstillstånd har meddelats bör det inte finnas något som hindrar att så sker. I fall där hovrätten håller sammanträde innan frågan om prövningstillstånd avgörs framstår det som naturligt att frågan om förlikning väcks vid sammanträdet.

8 Överväganden angående en reformering av medlingsinstitutet

8.1 Det finns skäl för en ökad användning av medling

Utredningens förslag: Övervägande om medling bör ges en mer central plats i handläggningen av ett mål. Normalt bör medling komma i fråga före sådan förlikningsverksamhet som bedrivs av rätten. Medlingsinstitutet regleras i en särskild lag om medling i allmän domstol.

Förlikningsverksamheten i domstolarna i dag är väl utbredd och tycks i huvudsak fungera väl. Många domare bedriver förlikningsverksamhet mycket aktivt och det leder ofta till att parterna förlikas. Det finns ingen tillgänglig statistik över antalet mål som förlikas efter medverkan från rättens sida. Det sägs ofta att uppskattningsvis 60 procent av de dispositiva tvistemålen vid tingsrätterna förlikas.¹ Enligt en stickprovsundersökning som genomfördes av utredningen vid tolv av landets tingsrätter under februari och mars 2006 avgjordes 33,5 procent av de dispositiva tvistemålen under denna tid genom förlikning.² I ungefär en tredjedel av dessa mål förliktes parterna utan att frågan om förlikning hade väckts av rätten. Det kan anmärkas att det bland de mål som avgjordes på annat sätt än genom förlikning även kan ingå mål som avgjorts genom tredskodom. Även om den ytterst begränsade undersökning som utredningen genomfört inte ger något säkert svar på hur stor andel av samtliga dispositiva mål som förlikas, kan det i vart fall antas vara en betydande andel.

Det är ett känt faktum att enskilda domares intresse och fallenhet för att bedriva förlikningsverksamhet är varierande.³ Intensiteten i rättens förlikningsverksamhet är därför i hög grad beroende av vilken domare som handlägger målet. Eftersom parterna inte har

¹ Se bl.a. SOU 1982:26 s. 137.

² För en sammanställning av undersökningen, se bilaga 4.

³ Se t.ex. Lindell, Alternativ rättskipning eller alternativ till rättskipning, s. 162.

någon möjlighet att välja domare innebär detta att inte alla parter får tillgång till en effektiv och aktivt bedriven förlikningsverksamhet.

Av detta och andra skäl kan utredningen se fördelar med en ökad användning av medling i domstolarna, även om det skulle ske på bekostnad av förlikningsverksamhet inför rätten i nuvarande former. Medlingsförfarandet utgör, under förutsättning att det finns tillgång till lämpliga och kunniga medlare, en garanti för att parterna får föra förhandlingar under ledning av en person som har både intresse och fallenhet för medling. En ökad användning av särskild medling skulle således enligt utredningens uppfattning ge en ökad tillgång till lämpliga tvistlösningsmekanismer. Denna ståndpunkt ligger för övrigt i linje med det förslag till direktiv om medling som EG-kommissionen lagt fram. Enligt förslaget uppmanas medlemsstaterna bl.a. att uppmuntra användningen av medling.⁴

Ett annat skäl för ökad användning av medling är att medlaren har större utrymme att agera än vad den domare som skall handlägga målet har. Enskilda domare har olika syn på hur fritt en domare kan agera inom ramen för förlikningsverksamhet i målet. Enligt utredningens uppfattning bör den domare som skall döma i målet vara försiktig med att hålla enskilda samtal med parterna eller lägga fram konkreta förlikningsförslag. Det finns alltid en risk för att domaren uppfattas ta ställning för ena parten. För parterna kan det upplevas som förvirrande att rätten vid den muntliga förberedelsen så att säga uppträder i dubbla roller; domaren skall leda sammanträdet framåt i syfte att slutligt avgöra målet men också agera som förlikningsman. Går domaren för långt i sin förlikningsverksamhet finns en risk för att förtroendet för domaren och domstolen påverkas. Om ett förlikningsförslag förkastas riskerar domaren att uppfattas som partisk, oavsett om en senare dom i målet överensstämmer med förlikningsförslaget eller inte.⁵ En medlare däremot behöver inte på samma sätt som domaren i målet tänka på risken för framtida jäv, eftersom han eller hon inte skall avgöra målet om förlikningsförsöken misslyckas. Medlaren är därför oförhindrad att bedriva en mer långtgående förlikningsverksamhet, under förutsättning att det sker på ett opartiskt och objektivt sätt.

Den muntliga förberedelsen som tillfälle för förlikningsförhandlingar har den nackdelen att tiden för förlikningsförhandlingarna kan vara begränsad och styrd av andra utsatta sammanträden eller

⁴ Se vidare avsnitt 5.1.1.

⁵ Se vidare Lindell, Medling och förlikning, Vänbok till Torleif Bylund, s. 261 ff.

förhandlingar vid rätten. Under den avsatta tiden för sammanträdet skall rätten även bereda sakfrågorna så att målet blir klart för huvudförhandling och gå igenom parternas bevisuppgifter. Vid ett medlingssammanträde är det endast medlingen som skall avhandlas.

En inte oviktig faktor av betydelse för möjligheterna till förlikning är att det ofta finns en känslomässig skillnad mellan parternas inställning till varandra vid vanlig förlikningsverksamhet inom ramen för handläggningen av målet och vid särskild medling. Parter som kommer till muntlig förberedelse är oftast inställda på strid. Parter som kommer till ett sammanträde inför en medlare, där emot, har redan gått med på att pröva medling och är inställda på att försöka komma överens.

De nackdelar som kan förknippas med medlingsförfarandet sammanhänger med att medlingen kan misslyckas. I ett sådant fall fortsätter handläggningen av målet på vanligt sätt och medlingen har då dels inneburit att handläggningen har försenats, dels att kostnaderna har ökat. Sker förlikningsförhandlingarna inför rätten inom ramen för en muntlig förberedelse innebär ett misslyckat förlikningsförsök i princip inte någon fördröjning av målets handläggning. Ett misslyckat medlingsförsök behöver dock inte enbart vara negativt. Medlingen kan t.ex. ha inneburit att kärnfrågorna i tvisten har strukturerats upp så att den fortsatta handläggningen av målet underlättas. Parterna kan också genom medlingen ha fått en ökad förståelse för varandra.⁶

Den försöksverksamhet med ökad medling som har ägt rum i Katrineholm och Nyköping visar en entydigt positiv bild av medlingen. De erfarenheter som har gjorts vid försök med rettsmedling/retsmægling i Norge och Danmark är också mycket positiva. Att även Finland har infört en särskild lag om medling i tvistemål i allmänna domstolar visar att man också där tror på medling som ett bra sätt att lösa en konflikt på.

Utredningen ser sammantaget klara fördelar med en ökad användning av medling, framför allt genom att alla parter därmed kan få tillgång till en effektiv och aktivt bedriven förlikningsverksamhet. Övervägande om medling bör därför ges en mer central plats i handläggningen av ett mål. Medling bör vidare normalt utgöra förstahandsalternativet i fråga om val av förlikningsmetod. För att uppnå detta krävs en förhållandevis omfattande reform av medlingsinstitutet. En sådan reform görs lämpligen genom att en sär-

⁶ Så skedde enligt utvärderingen av försök med rettsmedling i Norge och Danmark.

skild lag om medling införs. Utredningen återkommer till frågan om hur reformen bör genomföras i det följande.

Även om särskild medling införs som ett förstahandsalternativ skall rätten, om medlingen på grund av parternas inställning inte kommer till stånd eller medlingen misslyckas, vid den fortsatta handläggningen av målet undersöka möjligheterna till förlikning mellan parterna i den mån det inte bedöms olämpligt enligt vad som sagts i avsnitt 7.2.

8.2 Medling som en del av domstolens verksamhet

Utredningen anser att användningen av medling i domstolarna bör öka och att domare bör tas i anspråk för medlingsuppgifter. I vissa sammanhang har det visserligen framförts invändningar mot medling som en uppgift för domstol. Hyreslagstiftningsutredningen ansåg t.ex. när det gällde frågan om möjligheterna att föra över hyres- och arrendenämndernas verksamhet till domstol, att det inte var möjligt att lägga ett fristående medlingsförfarande på tingsrätt mot bakgrund av de allmänna strävandena mot en renodling av domstolarnas arbete och att ett renodlat medlingsarbete stred mot tingsrättens normala arbetsuppgifter.⁷ Motsatt uppfattning uttalades dock av Rättegångsutredningen, som inte såg något hinder mot att låta tingsrätterna ta upp också ärenden som enbart rör medling. Rättegångsutredningen utslöt inte heller att en sådan ordning skulle kunna vara lämplig även för andra tvister än sådana som avser hyra eller arrende.⁸

Beträffande frågan om vilken funktion domstolarnas verksamhet och rättsskipningen fyller och skall fylla i samhället finns olika synsätt. När det gäller civilprocessen är enligt en åsikt dess främsta uppgift att verka *handlingsdirigerande*. Genom att domstolen tillämpar de materiella rättsreglerna på enskilda tvister får reglerna genomslagskraft och spridning i samhällslivet.⁹ Enligt en annan åsikt är civilprocessens funktion rent *konfliktlösande*, dvs. syftet är i första hand att lösa den enskilda tvisten.¹⁰ Det betonas dock ofta att den handlingsdirigerande och den konfliktlösande funktionen egentligen inte på något sätt står i motsatsförhållande till varandra

⁷ SOU 1999:15 s. 235 och 362.

⁸ SOU 1987:13 s. 215.

⁹ Se bl.a. Ekelöf och Edelstam, Rättegång I, s. 18 ff.

¹⁰ Se bl.a. Lindell, Civilprocessen, s. 93 ff.

utan i stället samverkar och förutsätter varandras existens.¹¹ I Domarutredningens betänkande SOU 1994:99 sägs t.ex. att rättskipningens grundläggande samhällsfunktion är att medverka till ett maximalt genomslag för värderingarna bakom den materiella rätten samt att detta på ett allmänt plan sker via handlingsdirigering i form av moralpåverkan och avskräckning och på den individuella nivån genom konfliktlösning och utdömande av kompensation.

I dag råder en bred enighet om att samförståndslösningar innebär stora fördelar, framförallt för parterna men även för samhället i stort. Tvister löses snabbare, billigare och under parternas eget inflytande. Att det är en viktig uppgift för tingsrätten att försöka få till stånd samförståndslösningar är också något som har understrukt från lagstiftarens sida flera gånger.¹² I enlighet med detta synsätt bedriver domstolarna förlikningsverksamhet i stor omfattning. Även medling är ett bra verktyg för att nå samförståndslösningar. Medling tillhandahålls också redan nu inom ramen för domstolsprocessen, om än i liten omfattning.

Sammanfattningsvis betonas det alltså alltmer att domstolarnas uppgift inte bara är att lösa tvister i enlighet med gällande materiell rätt utan att det också är en viktig domstolsuppgift att på olika sätt verka för att parterna förlikas. Även internationellt går utvecklingen mot en ökad användning av medling som konfliktlösningsmetod inom domstolarna. Risken för att en ökad användning av medling skulle försvaga den materiella rättens genomslagskraft bedöms utredningen som försumbar. Även ett mer renodlat medlingsarbete är således enligt utredningens uppfattning väl förenligt med domstolens roll som rättskipande organ.

8.3 Hur kan användningen av medling öka?

Utredningens förslag: Rätten skall alltid överväga om parterna skall erbjudas medling. Varje domstol skall utse minst två domare som inom ramen för sin anställning skall utföra medlingsuppdrag. Dessa domare skall utbildas på området. Medling under ledning av en domare skall vara kostnadsfri för parterna. Möjligheten att utse utomstående medlare skall finnas kvar.

¹¹ Se bl.a. Lindblom, *Progressiv process*, s. 52 ff, SOU 1982:26 s. 138 och SOU 1994:99 s. 39 ff.

¹² Se bl.a. prop. 2004/05:131 s. 211.

Parterna får, liksom tidigare, själva bekosta en utomstående medlare.

Den främsta anledningen till att medling för närvarande inte används särskilt ofta kan antas vara att rätten bedriver förlikningsverksamhet på annat sätt inom ramen för handläggningen av målet. Rätten har ju en skyldighet att i princip i varje dispositivt mål verka för att parterna förlikas. Misslyckas rätten i sina strävanden att få parterna att förlikas ter det sig kanske inte sannolikt att en medlare skulle lyckas bättre.

I övrigt framstår tre faktorer som särskilt viktiga orsaker till den nuvarande begränsade användningen av medling; det faktum att det inte är obligatoriskt för rätten att överväga medling, bristen på lämpliga medlare och kostnadsaspekten. För att öka användningen av medling så att fördelarna med ett sådant förfarande får genomslagskraft bör systemet därför reformeras på dessa punkter.

8.3.1 Obligatoriskt för rätten att överväga medling

En av de viktigaste anledningarna till att medling inte används så ofta är att det inte ingår som ett naturligt moment att under målets handläggning överväga om medling skall ske eller inte. Som bestämmelsen i 42 kap. 17 § rättegångsbalken är utformad är medling subsidiär till förlikningsverksamhet under rättens ledning. Medling reserveras dessutom enligt förarbetsuttalanden för mål av större omfattning. Tanken bakom detta kan antas vara främst process-ekonomisk. Eftersom medlaren enligt gällande rätt skall bekostas av parterna framstår det inte som meningsfullt att förordna medlare i mindre mål. Parterna torde inte heller i sådana mål vara villiga att betala för en utomstående medlare.

Enligt utredningens mening kan medling dock fylla en viktig funktion även i andra mål än de som nu normalt reserveras för medling. De fördelar som utredningen tidigare har framhållit med medling jämfört med förlikningsverksamhet inför rätten gör sig gällande i alla typer av mål. Utredningen ser därför ingen anledning till att inte även andra typer av mål skall kunna komma i fråga för medling. Utgångspunkten bör därvid vara att rättens skyldighet att verka för att parterna förlikas i första hand skall ske genom att parterna erbjuds medling. Endast i fall där rätten av någon anledning finner det lämpligare att förlikningsfrågan tas upp i annan form el-

ler där medling framstår som olämpligt bör rätten avstå från att ge parterna ett sådant erbjudande. Sådan förlikningsverksamhet som sker under rättens ledning i målet blir därmed, i motsats till vad som nu gäller, subsidiär till medling.

8.3.2 Tillgång till medlare

En viktig anledning till att medling inte är så vanligt förekommande i domstolarna i dag är bristen på tillgång till eller kännedom om lämpliga medlare. För att medlingen skall få betydelse och genomslagskraft måste medlaren vara en person som har parternas fulla förtroende. Medlaren måste vara opartisk och objektiv. För att nå önskvärda resultat är det också viktigt att medlaren har fått tillräcklig utbildning för uppdraget och att han eller hon i övrigt har de personliga egenskaper som krävs för att bli en bra medlare. För att användningen av medling skall öka är det nödvändigt att säkerställa att det finns tillgång till sådana lämpliga medlare.

Som framgått tidigare ökade man i Katrineholm och Nyköping tillgängligheten till medlingsinstitutet genom att en domare från respektive tingsrätt åtog sig att medla i mål vid den andra tingsrätten. Intrycken från denna försöksverksamhet är positiva. Även i Danmark och Norge har försöken där domare har använts som medlare fallit mycket väl ut. I Sverige anlitas för närvarande ofta pensionerade domare som medlare. Det kan generellt sett antas att domare besitter många av de egenskaper och kunskaper som är viktiga för en medlare. Domare åtnjuter dessutom i allmänhet parternas förtroende, vilket är en grundläggande förutsättning för att medlingen skall lyckas. Många domare bedriver redan nu förlikningsverksamhet, som till sin karaktär i stora drag kan jämföras med medling, på ett mycket skickligt sätt. Användningen av domare som medlare har också den fördelen att medlingsarbetet kan ske inom ramen för domarens tjänsteuppdrag, vilket även har betydelse när det gäller kostnadsaspekten.

En förutsättning för att kvalitén och kompetensen hos medlarna skall hålla en så hög nivå som möjligt är enligt utredningens uppfattning att medlingsuppdragen ges till särskilt utsedda domare. Utredningen föreslår därför att det vid varje domstol skall utses ett antal (minst två) för ändamålet lämpliga domare att vid sidan av sina ordinarie arbetsuppgifter fungera som medlare. Dessa bör genomgå särskild utbildning på området. Det bör ankomma på dom-

stolschefen att i samråd med övriga domare utse de domare som skall fungera som medlare. Det framstår som naturligt att de domare som redan nu visar intresse och fallenhet för förlikningsverksamhet kommer i fråga för uppdragen. Ordningen förutsätter också att omfattningen av dessa domares övriga arbetsuppgifter anpassas till vad medlingsuppdragen kräver.

Genom utredningens förslag säkerställs att det vid varje domstol finns tillgång till dugliga medlare. Avsikten med förslaget är bl.a. att öka utbudet av medlare. Enligt den nuvarande bestämmelsen om medling kan en medlare hämtas från vilken yrkeskategori som helst. Den möjligheten bör finnas kvar. Att även utomstående kan anlitas som medlare ökar tillgängligheten till förfarandet ytterligare och garanterar att parterna alltid kan få en medlare som de känner förtroende för. I ett enskilt fall kan parterna t.ex. känna större förtroende för en medlare som har särskild sakkunskap på det område tvisten rör.

Enligt gällande rätt kan rätten förordna flera medlare. Detta kan vara aktuellt om det behövs sakkunskap på skilda områden. I Norge och Finland har man i stället säkerställt möjligheten till särskild sakkunskap genom att medlaren kan utse ett biträde som har sådan kunskap. Parternas samtycke krävs eftersom parterna får stå för kostnaden för biträdet. Utredningen anser att denna ordning normalt är att föredra framför den som nu gäller i Sverige. För att säkerställa möjligheten till särskild sakkunskap i de fall det bedöms nödvändigt bör medlaren därför, med parternas samtycke, kunna anlita ett biträde. Det kan dock inte uteslutas att det i större mål kan finnas andra skäl att förordna fler än en medlare. Möjligheten att förordna flera medlare bör därför kvarstå.

8.3.3 Kostnadsaspekten

De kostnader som är förenade med det nuvarande medlingsförfarandet har stor betydelse för medlingens begränsade användning. En förutsättning för att användningen av medling skall öka är därför enligt utredningens uppfattning att den åtminstone till viss del kan tillhandahållas utan kostnad för parterna.

I Katrineholm och Nyköping ökade man användningen av medling genom att utan kostnad för parterna låna in en domare från den andra tingsrätten som medlare. Även i Danmark, Norge och Finland erbjuds medling kostnadsfritt genom att domare medlar

inom ramen för sitt tjänsteuppdrag. I det danska försöket har även advokater fungerat som medlare utan kostnad för parterna.

Med utredningens förslag kommer det att vid varje domstol finnas minst två särskilt utsedda domare som kan fungera som medlare. Eftersom medlingsarbetet sker inom ramen för domarnas anställning orsakar det ingen extra kostnad för parterna. Det kan på goda grunder antas att det arbete som läggs ned på medlingen leder till motsvarande arbetsbesparing genom att fler mål förlikas på ett tidigt stadium. Ordningen torde därför inte heller innebära någon ökad kostnad för staten.

En annan fråga är om det är rimligt att staten bidrar till kostnaderna även för en utomstående medlare. Förslag i den riktningen har förts fram tidigare men inte genomförts.¹³ Utredningen anser att det inte heller nu framstår som motiverat att staten skall bidra till kostnaderna för utomstående medlare. Enligt utredningens mening tillgodoser möjligheten till kostnadsfri medling genom för ändamålet särskilt utbildade domare på ett tillräckligt sätt kravet på ett effektivt och ändamålsenligt medlingsförfarande.

I de fall där medlaren med parternas samtycke anlitar ett biträde måste naturligtvis biträdet ha rätt till ersättning. Även denna kostnad bör bäras av parterna solidariskt.

8.4 När bör frågan om medling väckas?

Utredningens förslag: Frågan om medling skall väckas så snart det kan ske under målets handläggning, normalt när svaromålet har kommit in.

När det gäller tidpunkten för ett förlikningsinitiativ från rättens sida har det ofta framförts att det normalt är bäst att ta upp frågan mot slutet av den muntliga förberedelsen, då parternas ståndpunkter har börjat klarna och parterna därför någorlunda säkert kan bedöma fördelar och nackdelar med olika alternativ.¹⁴ Det finns dock enligt utredningens mening anledning att överväga om inte frågan bör väckas i ett tidigare skede.

I Danmark, Norge och Finland tar man ställning till frågan om medling bör äga rum i ett så tidigt skede av målets handläggning som möjligt, vanligen när svaromålet har kommit in. Medlingsin-

¹³ Se avsnitt 3.

¹⁴ Se bl.a. Prop. 1986/87:89 s. 114 och Brolin m.fl. Tvistemålsprocessen I, s. 152.

stitutet tillämpas redan nu på detta sätt med uppgivet gott resultat bl.a. av Varbergs tingsrätt.¹⁵ I ett tidigt skede av målets handläggning är de processekonomiska vinsterna med en förlikning som allra störst. Det finns ibland också en tendens att konflikten läser sig alltmer ju närmare en huvudförhandling målet kommer. Även i sådana fall måste det förutsättas vara gynnsamt att inleda medling på ett tidigt stadium. Utredningen anser därför att rätten bör väcka frågan så snart det kan ske, vilket normalt bör vara när svaromålet har kommit in.¹⁶

Det förekommer emellertid att förlikningsbenägenheten ökar när tvistefrågorna har blivit mer tydligt klarlagda och ett avgörande är inom räckhåll. Det är inte ovanligt att ett mål förlikas bara dagarna före en huvudförhandling. Det bör därför inte vara uteslutet att besluta om medling även i ett senare skede av processen. Ju längre handläggningen av ett mål har fortskridit desto mer angeläget är det dock att det framstår som troligt att medlingen kommer att lyckas för att ett beslut om medling skall fattas. Det kan annars tänkas att en part begär medling endast i syfte att förhåla det slutliga avgörandet av tvisten. Det kan inte heller av processekonomiska skäl anses försvarbart att inleda medling i ett sent skede av tvisten, om det inte på goda grunder kan antas att medlingen kommer att sluta i en förlikning.

8.5 Förutsättningar för medling

Utredningens förslag: Parterna måste lämna sitt samtycke för att rätten skall kunna besluta om medling.

Det förekommer i vissa rättssystem att rätten kan tvinga parterna att pröva medling innan handläggningen av tvisten går vidare. En sådan ordning skulle kunna vara av värde i fall där rätten ser att det finns klara incitament för parterna att komma överens, men där parterna ändå vägrar att pröva medling. Medlingsförfarandet bygger emellertid i hög grad på parternas medverkan och förtroende. Om parterna inte samtycker till medlingen är utsikterna till förlikning ofta inte särskilt goda. Medlingen leder då endast till att handläggningen av målet fördröjs och att kostnaderna ökar. Par-

¹⁵ Varbergs tingsrätt har i den enkätundersökning som utredningen gjort utmärkt sig som en av de tingsrätter som förordnat om flest antal medlingar under 2004–2005.

¹⁶ Jämför även Lindell, Alternativ tvistlösning, s. 124 ff.

terna har vidare en ovillkorlig rätt att få sin sak prövad i enlighet med gällande materiella rättsregler, vilket följer bl.a. av artikel 6 i Europakonventionen. Utredningen anser därför att det bör vara en uttrycklig förutsättning att parterna lämnar sitt samtycke till medlingen innan ett beslut om medling fattas. Detta hindrar inte att det bör vara obligatoriskt för parterna att ta del av saklig information om medlingsförfarandet innan ett slutligt ställningstagande sker. Genom att sprida tydlig information om förfarandet kan man förhoppningsvis nå även en del av de parter som inledningsvis ställer sig negativa till medling.

Som exempel på tvister som kan vara särskilt lämpade för medling anges i propositionen till det norska lagförslaget bl.a. tvister om fel i fastighet, tvister mellan grannar eller släktingar, entreprenadtvister och andra tvister som har sin grund i förmögenhetsrättsliga avtal.¹⁷ Detta stämmer väl överens med de erfarenheter som vunnits genom försöksverksamheten i Katrineholm och Nyköping.

Det går enligt utredningens mening inte att peka ut någon typ av tvist där medling generellt sett inte skulle vara lämpligt. Utgångspunkten bör därför, som nämnts, vara att medling skall erbjudas i stort sett i alla mål. Det får dock förutsättas att målet är tvistigt i egentlig mening för att medling skall erbjudas. I mål som överlämnas från kronofogdemyndigheten är det t.ex. inte ovanligt att svaranden bestrider kärandens krav endast på grund av att han eller hon inte kan eller vill betala. I dessa fall bör medling normalt inte erbjudas. Skulle parterna själva begära medling i ett sådant mål finns det dock inget som hindrar att ett beslut om medling fattas. Genom medlingen kan parterna ha större möjligheter att finna en lösning på sina mellanhavanden även om svaranden är insolvent.

Det kan dock tänkas att det finns situationer där det inte är lämpligt med medling. Ett exempel som brukar nämnas är det fallet att parterna inte är jämbördiga och det finns risk för att en svagare part inte på ett tillräckligt sätt kan tillvarata sin rätt i en medlings-situation. Endast den omständigheten att en part framstår som avsevärt svagare än den andra medför dock inte att medling skulle vara utesluten. Det är svårt för rätten att på förhand avgöra om en part i tillräcklig grad kan tillvarata sin rätt i förfarandet. Därtill kommer att medlaren i en sådan situation får anses ha ett etiskt an-

¹⁷ Ot.prp.nr.51 (2004–2005) s. 119 f.

svar att avbryta medlingen om han eller hon märker att någon av parterna inte kan tillvarata sin rätt.

8.6 Beslut att inleda medling

Utredningens förslag: Beslut att inleda medling skall fattas av rätten. Av beslutet skall framgå vem som utses till medlare. Rätten bör normalt förordna någon av de särskilt utsedda domarna på domstolen till medlare. Parterna bör ha viss möjlighet till inflytande över personvalet.

Initiativet till medling kan komma antingen från rätten, från en av parterna eller från båda parterna gemensamt. Rätten bör i enlighet med vad som tidigare sagts i varje mål överväga om det finns anledning att ta kontakt med parterna i syfte att höra om intresse för medling finns. Redan nu gäller för övrigt enligt 42 kap. 6 § rättegångsbalken att rätten så snart det lämpligen kan ske skall höra parterna angående målets handläggning. För att kunskapen om medlingsförfarandet skall spridas och för att göra informationen lättillgänglig bör det tas fram ett skriftligt informationsmaterial som kan skickas ut till parter och/eller ombud i aktuella mål. Därutöver kan rätten naturligtvis även muntligt förklara för parterna vad medling innebär.

Beslut att inleda medling skall fattas av rätten. Eftersom medlingen bygger på frivillighet finns inget behov av möjlighet att överklaga beslutet. Formellt sett kan överklagande visserligen ske enligt 49 kap. 7 § rättegångsbalken, om en part anser att beslutet medför att målet försenas i onödan. Detta får dock ingen praktisk betydelse eftersom parten själv kan välja att när som helst avbryta förfarandet. Det bör därför räcka att beslutet fattas formlöst, t.ex. genom en anteckning i dagboken.

Av beslutet skall framgå vem som utses till medlare. Om parterna inte har begärt att någon utomstående skall förordnas till medlare bör utgångspunkten vara att rätten förordnar någon av de särskilt utsedda domarna på den aktuella domstolen till medlare. Framställer parterna ett gemensamt önskemål om att en viss domare skall förordnas bör domstolen i allmänhet försöka tillgodose detta önskemål. Att en domare har utfärdat stämning, hållit muntlig förberedelse eller vidtagit någon annan handläggningsåtgärd i

målet före beslutet om medling bör inte utgöra hinder mot att utse den domaren till medlare.

Det kan också tänkas att parterna önskar att en viss domare från någon annan domstol förordnas till medlare, t.ex. på grund av dennes särskilda kunskaper på ett visst område. Utredningen ser ingen anledning till att inte även detta skulle vara möjligt. I den mån det är lämpligt med hänsyn till domstolens och medlaren arbetsituation, och under förutsättning att den aktuella domaren samtycker till det, anser utredningen att domstolen bör försöka tillmötesgå ett sådant önskemål från parterna.

Parterna bör inte ha möjlighet att överklaga ett beslut att utse viss domare till medlare. Skulle parterna inte vara nöjda med den utsedde medlaren har de i stället möjlighet att välja att avbryta medlingen.

När ett beslut om medling har fattats bör det ankomma på medlaren att ta kontakt med parterna för att bestämma tid och plats för medlingssammanträde. Utredningen anser inte att det behövs någon närmare reglering av detta. Medlaren får på sätt han eller hon finner lämpligt ta kontakt med parterna. Medlingssammanträdet kan äga rum i domstolens lokaler eller på annan plats som medlaren efter samråd med parterna finner lämplig. Gäller tvisten fel i fastighet kan det t.ex. vara lämpligt att hålla sammanträdet på den aktuella fastigheten, under förutsättning att parterna samtycker till det.

Rätten kan avslå en begäran om medling, t.ex. om det saknas samtycke från någon part eller om medling i det enskilda fallet framstår som olämpligt. För att inte handläggningen av målet skall försenas i onödan bör inte heller ett sådant beslut kunna överklagas. Beslutet har ingen rättskraft och innebär inte heller någon rättsförlust för parterna.

8.7 Tidsfrist för medlingen

Utredningens förslag: Rätten skall ange en tidsfrist inom vilken medlingen skall vara slutförd. Tidsfristen får inte överstiga två månader. Rätten kan förlänga tidsfristen efter begäran från medlaren om det finns särskilda skäl för det.

I de övriga nordiska länderna finns ingen given tidsfrist inom vilken medlingen skall vara avslutad. Utredningen anser dock att en sådan ordning bör övervägas i Sverige. En lagfäst tidsfrist ger en

garanti för att medlingen inte försenar målets handläggning i onödan och säkerställer förfarandets effektivitet.

Man skulle kunna tänka sig en ordning där medlaren helt och hållet ansvarar för dessa frågor. Medlaren är den som bäst kan avgöra om det är meningsfullt att fortsätta medlingsförsöken och han eller hon kan när som helst välja att avbryta medlingen. Det kan emellertid tänkas att det finns fall där medlaren i sin iver att medlingen skall nå önskvärt resultat inte på ett tillräckligt tidigt stadium avbryter medlingen. Eftersom målet är anhängiggjort vid rätten har rätten också ett ansvar för att målet inte försenas i onödan. Det framstår därför som motiverat att rätten i samband med beslutet om medling anger en tidsfrist inom vilken medlingen skall vara slutförd.¹⁸

Enligt utvärderingsrapporten från det danska försöket med retsmäglning var över hälften av medlingarna där avslutade inom två månader. Endast 14 procent av medlingarna pågick längre än fyra månader. Den längsta pågick under mer än tio månader. Den genomsnittliga tiden för medlingen var 70 dagar. Det visade sig också i rapporten att förlikningsprocenten var högre än genomsnittet vid de medlingar som avslutades mycket snabbt (inom två veckor). I medlingar som varade från två veckor upp till fem månader låg andelen förlikningar konstant, för att därefter falla i de medlingar som pågick mer än fem månader.¹⁹

Utredningen anser, bl.a. mot bakgrund av erfarenheterna från det danska försöket, att tidsfristen för medlingen inte bör vara längre än två månader. Även om denna tid kan tyckas kort är det utredningens uppfattning att den bör kunna hållas i de flesta fall. En kort tidsfrist gör också att rätten på ett bättre sätt behåller kontrollen över målets handläggning. I komplicerade eller omfattande tvister kan medlingen behöva ta längre tid i anspråk. Det bör därför finnas en möjlighet för rätten att efter begäran från medlaren förlänga tidsfristen om det föreligger särskilda skäl. Förlängning bör dock medges endast om medlaren anser att det finns goda förutsättningar för att nå en förlikning.

¹⁸ Vid medling enligt Stockholms Handelskammars Medlingsinstituts regler skall medlingen vara avslutad inom två månader från det att tvisten hänskjutits till medlaren. Denna period kan förlängas på begäran av medlaren. I Frankrike skall medlingen vara avslutad inom tre månader. Medlingsuppdraget kan dock förlängas med ytterligare tre månader på begäran av medlaren. I England skall medlingen vara avslutad inom en månad eller inom den tid rätten bedömer lämplig. Tidsfristen kan förlängas om det bedöms lämpligt.

¹⁹ Roepstorff & Kyvsgaard, Forsøg med retsmæglning – en evalueringsrapport, s. 24.

Eftersom medlaren är den som driver förfarandet framåt bär han eller hon också ett ansvar för att medlingen genomförs inom den bestämda tiden. Det formella ansvaret för målets handläggning ligger dock hos den tjänsteman som enligt rättens arbetsordning ansvarar för förberedelsen av målet. Har medlingen inte avslutats inom den bestämda tiden bör rätten därför anse medlingen avslutad och vidta lämpliga handläggningsåtgärder, t.ex. kalla till muntlig förberedelse. Inget hindrar för övrigt att rätten redan i samband med beslutet om medling bestämmer en tid för muntlig förberedelse kort efter det att tidsfristen för medlingen gått ut. På det sättet kan risken för att ett misslyckat medlingsförfarande fördröjer målets handläggning minskas.

8.8 Närmare om formerna för medlingsförfarandet

Utredningens förslag: Formerna för medlingsförfarandet och medlarens roll regleras inte närmare. Medlaren bestämmer i samråd med parterna formerna för förfarandet. Parterna skall normalt vara personligen närvarande vid medlingssammanträdet. Även ombud kan delta. Ett medlingssammanträde skall inte vara offentligt. Uppgifter som lämnas till en medlare eller ett biträde skall omfattas av sekretess om uppgiftslämnaren gör förbehåll om det. Medlare och deras biträden skall omfattas av det s.k. frågeförbudet i 36 kap. 5 § rättegångsbalken.

En viktig utgångspunkt för medlingsförfarandet är som tidigare nämnts att det är frivilligt. För att syftet med medlingen skall uppnås är det också avgörande att medlingsförfarandet åtnjuter parternas förtroende. Parterna bör därför ha en möjlighet till inflytande över förfarandet i det enskilda fallet. Det är vidare en av grundtankarna bakom medling att man i medlingsförfarandet ”ger tvisten tillbaka till parterna”, till skillnad från den ordinära rättsprocessen där parterna i stället överlämnar tvisten till domstolen.

Även om det således bör vara en utgångspunkt att medlaren i samråd med parterna beslutar om formerna för förfarandet är det enligt utredningens mening av värde att ange några generella riktlinjer för förfarandet.

8.8.1 Medlarens roll

Medling förekommer i många olika varianter och olika medlare har olika syn på sin roll i medlingsförfarandet. En kategorisering som kan göras är den mellan *faciliterande* (ledsagande) eller intressebaserad medling och *evaluerande* (värderande) medling.²⁰ Den viktigaste skillnaden mellan ledsagande och värderande medling är att den ledsagande medlaren leder förfarandet utan att ge uttryck för sina egna värderingar. Den värderande medlaren gör i stället personliga och juridiska värderingar av parternas ståndpunkter och förslag under förfarandets gång, och får därmed även ett visst inflytande över en slutlig överenskommelse.

Den ledsagande medlingen tar sin utgångspunkt i en respekt för parternas självständighet och deras förmåga att själva lösa tvisten. Den ledsagande medlarens huvuduppgift är att underlätta kommunikationen mellan parterna och strukturera deras förhandling. Medlaren hjälper parterna att klarlägga sina intressen och behov i syfte att utifrån detta få parterna att själva komma fram till en tillfredsställande lösning. Medlaren tar således inte själv initiativ till olika lösningsförslag utan stödjer i stället parternas förlikningssträvanden och försöker bygga upp en samtalskontakt.

Även vid värderande medling försöker medlaren underlätta för parterna att kommunicera med varandra. Skillnaden är att medlaren uppträder aktivt och värderande mot en bestämd lösning. Den värderande medlaren känner sig med andra ord friare att uttala sig om lämpligheten i parternas förslag till lösning och/eller i vilken omfattning förslagen står i överensstämmelse med lagen. En värderande medlare kan t.ex. peka på styrkor och svagheter i parternas faktiska eller juridiska argumentation. Han eller hon kan också själv komma med förslag till lösning.

Fördelen med den ledsagande medlingen ligger främst i att medlaren är fullständigt neutral. En medlare som ger uttryck för en egen värdering riskerar alltid att uppfattas som partisk av den part som inte delar medlarens värdering. En annan fördel med ledsagande medling är att parterna där helt och hållet själva förfogar över sin tvist och är de enda som har inflytande över innehållet i en slutlig överenskommelse.

Det är dock inte alltid så lätt för tvistande parter att nå en överenskommelse utan ett mer direkt ingripande av en tredje, opartisk

²⁰ Se bl.a. Lindell, *Alternativ tvistlösning*, s. 74 ff, Boserup & Humle, *Mediationsprocessen*, s. 88 ff och Vindeløv, *Konfliktmægling*, s. 255 ff.

person. Den värderande medlingens nackdelar kan därför också sägas vara dess fördelar.

Som redan framgått är det enligt utredningens mening inte möjligt och inte heller önskvärt att i exakta termer reglera vilken roll medlaren skall ha i ett medlingsförfarande inom ramen för domstolsprocessen. Det bör som nämnts i första hand ankomma på medlaren att i samråd med parterna besluta om de närmare formerna för förfarandet. Några generella utgångspunkter bör dock framhållas. Medlaren's första och mest centrala uppgift är naturligtvis att leda medlingsförfarandet. Medlaren skall i denna roll se till att parterna kommer till tals och på ett neutralt sätt verka för att parterna förlikas. Utredningen anser att medlaren i varje fall inledningsvis bör inta ett ledsagande förhållningssätt. Utgångspunkten för medlaren's arbete bör således vara att försöka klarlägga vilka intressen och behov parterna har, vilka problem de vill hitta en lösning på och mot bakgrund av detta hjälpa dem att själva hitta en lösning på konflikten.

I den mån det är nödvändigt för att parterna skall kunna nå fram till en lösning måste medlaren dock även kunna agera mer aktivt. Det är också en av medlingens fördelar jämfört med förlikningsverksamhet inför rätten att medlaren kan agera mer fritt i sin strävan att få parterna att förlikas. Medlaren bör således, i de fall det bedöms som nödvändigt, kunna inta ett mer värderande förhållningssätt och även komma med egna förslag till lösningar. Eftersom medlaren inte skall döma i målet riskerar ju han eller hon inte att jäva ut sig. Det är dock viktigt att medlaren förhåller sig opartisk så att han eller hon behåller parternas förtroende.

Det kan i detta sammanhang vara av värde att exemplifiera närmare hur ett medlingsförfarande kan gå till. I den utvärderingsrapport som gjordes efter det danska försöket med retsmægling beskrivs medlingsförfarandet i följande faser, vilka i praktiken ofta glider in i varandra:

I *öppningsfasen* möts parterna för första gången. Medlaren förklarar hur medlingen går till, att den är frivillig och sker i förtrolighet. Målet med öppningsfasen är primärt att säkerställa att parterna vet vad de ger sig in på men också att skapa en god atmosfär kring medlingen. I *upplysningsfasen* får parterna i tur och ordning redogöra för sin syn på konflikten. Syftet med detta är att utvidga fokus för konflikten. Man utgår alltså inte bara från de juridiska krav som kommer till uttryck i stämningsansökningen eller svaromålet utan försöker också få en ömsesidig förståelse för de händelser och känslor som ligger bakom de juridiska kraven. Det är i denna fas konflikten ges tillbaka till parterna.

Om ombud är närvarande bör de förhålla sig passiva i denna fas. Därefter följer *avgränsningsfasen*. I denna försöker parterna, med medlarens hjälp, kartlägga tvistens egentliga kärnpunkter. Det kan t.ex. ske genom att medlaren antecknar de frågor som han eller hon har uppfattat vara av särskild betydelse för parterna. Det kan i denna fas ofta uppstå meningsskiljaktigheter och uttryckas vrede. Medlaren måste därför styra medlingen så att den inte utvecklar sig negativt och så att båda parter kommer till tals. Ofta kan det i denna fas visa sig att konflikten handlar om annat eller mera än det som framgår av stämningsansökningen. I *lösningsfasen* vänds blicken framåt. Den kan inledas med en brainstorming där parterna får komma med förslag till möjliga lösningar. Här kan även ombuden delta mer aktivt. I denna fas kan det vara lämpligt att medlaren håller separata möten med parterna. Det är inte heller uteslutet för medlaren att komma med egna lösningsförslag. I *förhandlingsfasen* värderas och diskuteras de framlagda förslagen. Parterna kommer antingen tillsammans eller i enrum fram till vilket förslag som bäst tillgodoser deras intressen och behov. Slutligen följer *avtalsfasen*, där parterna enas om betingelserna för konfliktens lösning och ett avtal upprättas.²¹

8.8.2 Parternas närvaro

En utgångspunkt för förfarandet bör vara att parterna är personligen närvarande. Personlig närvaro innebär dels en garanti för att parterna till fullo förstår innebörden av förfarandet, dels ökade förutsättningar för att en lösning som på bästa sätt tillgodoser parternas intressen och behov uppnås. Utredningen vill dock inte utesluta att det i särskilda fall kan vara befogat att en part är närvarande genom ombud eller tillåts närvara per telefon. Detta förutsätter dock att medlaren finner det lämpligt.

8.8.3 Ombudens roll

Om någon av eller båda parterna företräds av ombud är det en självklarhet att även ombuden kan delta vid medlingssammanträdet. Eftersom en av grundtankarna bakom medlingsförfarandet är att parterna själva skall lösa sin tvist är det dock i första hand parterna personligen som skall vara i centrum. Ombudens roll i medlingsförfarandet bör därför primärt vara rådgivande.

²¹ Fritt översatt ur Roepstorff & Kyvsgaard, Forsøg med retsmægling – en evalueringsrapport, s. 9 ff.

I praktiken är frågan om i vilken utsträckning det är lämpligt för ombuden att ta en mer aktiv del i förfarandet i hög grad beroende av tvistens karaktär. I tvister mellan företag eller institutioner kan det ofta vara motiverat för ombuden att inta en mer aktiv roll. I tvister mellan privatpersoner eller småföretagare ligger konflikten oftare på ett mer personligt plan och det kan då vara av värde att parterna personligen får möjlighet att ”prata av sig”. Det är också parterna själva som bäst kan redogöra för sina intressen och behov och vad tvisten egentligen bottnar i.

När tvisten har strukturerats upp och en lösning skall hittas kan det, oavsett vilken typ av tvist det rör sig om, många gånger vara befogat för ombuden att vara mer aktiva.

8.8.4 Sammanträdet bör inte vara offentligt

Förhandling vid domstol skall enligt 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen och 5 kap. 1 § rättegångsbalken som huvudregel vara offentlig. Med begreppet förhandling avses ”handläggning vid alla sådana tillfällen, då part eller annan äger att vara tillstådes inför rätten eller då eljest bevis skall upptagas av rätten”.²² Det centrala för begreppet är dels att samtliga parter har rätt att vara närvarande, dels att närvaron sker inför rätten. Detta torde innebära att förlikningsförhandlingar som förs inför rätten som huvudregel är offentliga. Rättsläget på denna punkt förefaller dock inte helt klart.

Vid ett medlingssammanträde är den väsentliga skillnaden att sammanträdet inte äger rum *inför rätten*. Sammanträdet är då inte att betrakta som en förhandling och principen om offentlighet gäller därmed inte. Även om medlaren är domare kan sammanträdet inte anses äga rum inför rätten eftersom domaren i sin roll som medlare inte har till uppgift att avgöra tvisten och inte heller i denna roll skall fatta några beslut som rör målets handläggning. Att medlaren med utredningens förslag ofta är domare bör således inte leda till någon annan bedömning angående offentligheten.

Därmed inte sagt att det är en självklarhet att denna ordning bör gälla även fortsättningsvis. Med en ökad användning av medlingsinstitutet skulle det kunna övervägas att göra medlingssammanträdena offentliga. Från rättssäkerhetssynpunkt anses det sedan gammalt vara av vikt att domstolarnas handläggning i så stor utsträckning som möjligt är underkastad offentlig insyn. Offentligheten

²² SOU 1938:44 s. 109. Se även prop. 1979/80:87 s. 23.

anses även stärka allmänhetens förtroende för rättskipningen. Vid beredningen av det finska lagförslaget om medling var frågan om offentlighet en av de mest diskuterade frågorna. I propositionen, RP 114/2004 rd s. 22 f, anfördes följande i den allmänna motiveringen:

Domarna sköter medlingen som ett tjänsteåliggande. Det är alltså fråga om en tjänst som lämnas av rättsväsendet i egenskap av myndighet. Grundlagens bestämmelser att handläggningen skall ordnas så att den är ändamålsenlig med hänsyn till rättssäkerheten gäller sålunda även medlingen. Medlingen skall alltså i egenskap av myndighetsutövning vara offentlig i princip. Offentlighet eller sekretess skall bedömas från fall till fall särskilt med hänsyn till den information som ingår i ett enskilt ärende samt i ljuset av de nuvarande sekretessbestämmelserna.

I detaljmotiveringen, s. 40 f, anfördes vidare:

De sammanträden i domstolen som ordnas för att behandla ett medlingsärende skall därför i princip vara offentliga. Allmänheten får sålunda möjlighet att följa dessa sammanträden. Detta tillgodoser den demokratiska kontrollen av rättsvården då allmänheten kan försäkra sig om korrektheten genom att följa arbetet. Offentligheten garanterar för sin del neutraliteten och opartiskheten i medlarens arbete. Offentlighet ligger därför också i parternas intresse. Eftersom tjänsten bekostas med allmänna medel är det också korrekt att allmänheten genom att närvara kan följa vilka frågor som blir föremål för medling och sålunda bedöma ändamålsenligheten och effektiviteten i resursanvändningen för detta ändamål.

Den slutliga lösningen i Finland blev att medlingssammanträdet som huvudregel skall vara offentligt. På begäran av en part kan dock vissa delar av medlingen genomföras inför stängda dörrar. Detta gäller om det finns risk för att förlikning annars inte nås, och tilltron till att medlingen går riktigt till eller något annat vägande skäl inte kräver att behandlingen är offentlig. I praktiken innebär detta att medlingen i stort sett alltid kan ske utanför offentligheten. Överläggningar som medlaren har med parterna var för sig hålls alltid inför stängda dörrar.

I Norge och Danmark är medlingssammanträdena inte offentliga. Enligt utredningens mening möjliggör detta i större utsträckning att ett av de grundläggande syftena med medlingen uppfylls, nämligen att parterna skall kunna upprätta en förtrolig samtalskontakt. Förfarandets förtroliga karaktär ger möjlighet till en mer öppen och ärlig dialog och får i allmänhet anses gynna förutsättningarna för parterna att komma överens. Om förfarandet görs

offentligt finns en uppenbar risk för att syftet med medlingen förfelas.

Ändamålet med principen om förhandlingsoffentlighet gör sig enligt utredningens mening inte på samma sätt gällande vid medlingssammanträden som vid rättegång. Medlaren har inga maktbefogenheter gentemot parterna och skall inte heller fatta några beslut i målet. Förfarandet är frivilligt för parterna. Medlarens opartiskhet kan kontrolleras genom parterna och det står parterna fritt att avbryta medlingen om de anser att medlaren inte uppträder neutralt. Möjligheten för allmänheten att kontrollera effektiviteten i resursanvändningen kan tillgodoses på annat sätt, t.ex. genom offentlig statistik över utfallet av medlingarna.

Utredningen anser mot bakgrund av det sagda att ett medlingssammanträde inte bör vara offentligt. En sådan ordning står i bäst överensstämmelse med syftet bakom medlingsförfarandet. Härtill kommer att förhandlingsoffentligheten i praktiken har sin största betydelse när det gäller brottmålen. Det förekommer ytterst sällan att allmänheten visar intresse för att närvara vid en muntlig förberedelse i ett tvistemål. Det bör inte heller föras protokoll eller anteckningar över sammanträdet.

8.8.5 Frågor om sekretess och tystnadsplikt

Att parterna känner trygghet i att de kan föra en öppen diskussion i förtrolighet är en av förutsättningarna för ett effektivt medlingsförfarande. Därför måste det finnas garantier för att medgivanden och andra uppgifter som lämnas under medlingsdiskussionerna sker i förtrolighet.

Enbart det förhållandet att medlingssammanträdet sker utanför offentligheten innebär inte någon skyldighet för de inblandade att hemlighålla de uppgifter som lämnas inom ramen för förfarandet. Sådan skyldighet att iaktta sekretess kan följa antingen av lag eller av avtal. I sekretesslagen finns bestämmelser om tystnadsplikt och förbud att lämna ut handlingar i det allmännas verksamhet. Sekretessen skall iakttas av myndigheter och dessas funktionärer, men sekretessreglerna binder däremot inte enskilda medborgare eller juridiska personer. Förbud att röja eller utnyttja sekretessbelagd uppgift gäller enligt 1 kap. 6 § sekretesslagen för myndighet hos vilken uppgiften är sekretessbelagd samt för person som på grund av anställning eller uppdrag hos myndigheten har deltagit i myn-

dighetens verksamhet och därvid har fått kännedom om uppgiften. Detta medför att en medlare som är domare har tystnadsplikt i fråga om sådana uppgifter som är sekretessbelagda enligt sekretesslagen. Även utomstående medlare torde omfattas av bestämmelsen eftersom de får anses ha ett uppdrag hos myndigheten.²³ Rättegångsutredningen övervägde om man inte borde gå längre än så och införa en regel om generell sekretess för uppgift som lämnas inför medlare, i den mån den part som lämnar uppgiften begär att den hålls hemlig. Man ansåg dock, bl.a. mot bakgrund av att någon sådan sekretessregel inte finns för en domare som bedriver förlikningsverksamhet inom ramen för rättegången och inte heller för en skiljeman vid ett skiljeförfarande, att någon särreglering av sekretessen hos medlare inte borde göras.²⁴

Det finns emellertid i andra sammanhang exempel på situationer där medlare har tystnadsplikt. För medling i arbetstvister finns enligt lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet (MBL) det s.k. Medlingsinstitutet. För uppgift som en part i en arbetstvist har lämnat till en medlare eller till Medlingsinstitutet gäller enligt 8 kap. 15 § sekretesslagen sekretess, om uppgiftslämnaren har gjort förbehåll om detta. Även vid medling enligt lagen (1980:612) om medling i vissa upphovsrättstvister gäller ett förbud för den som är eller har varit förlikningsman i en sådan tvist att obehörigen röja eller utnyttja vad han fått kännedom om under sin verksamhet. Dessa exempel avser visserligen andra situationer än de som är aktuella här. Gemensamt för alla typer av medlingsförfaranden är dock att förtroligheten är av avgörande betydelse för att medlingen skall kunna genomföras på ett meningsfullt sätt. Det kan vidare nämnas att det för skiljemän anses föreligga en tystnadsplikt som följer av förfarandets konfidentiella natur.²⁵

Enligt utredningens uppfattning finns det större skäl för att införa tystnadsplikt för medlare än för domare som bedriver förlikningsverksamhet inom ramen för målets handläggning. Förlikningsförhandlingar som förs vid en muntlig förberedelse är ofta offentliga. Medling genomförs däremot utanför offentligheten. För att syftet med medlingen skall kunna uppnås fullt ut är det särskilt viktigt att parterna känner sig fria att föra en uppriktig dialog. Det är därför av stor betydelse att parterna känner förtroende för institutet. Det finns visserligen inte anledning att befara att medlare

²³ Se SOU 1982:26 s. 11.

²⁴ SOU 1982:26 s. 161 f.

²⁵ Se bl.a. SOU 1995:65 s. 186 och Heuman, Skiljemannarätt, s. 37.

sprider sådana uppgifter som han eller hon har fått kännedom om i samband med medling. I en situation där handlingar har givits in under medlingen kan det dock tänkas att massmedia eller andra intresserade begär att få ta del av innehållet i handlingarna. Utredningen anser mot bakgrund av det sagda att det bör införas en regel om sekretess för uppgift som lämnas inför medlare, i den mån den part som lämnar uppgiften begär att den hålls hemlig. En sådan bestämmelse omfattar även skriftliga uppgifter som en part lämnar till en medlare, under förutsättning att handlingen inte tidigare har ingivits i målet. Om medlingen misslyckas och parten vill åberopa innehållet i handlingen måste parten emellertid ge in handlingen till rätten och uppgifterna i den blir då offentliga, såvida de inte omfattas av sekretess enligt någon annan bestämmelse i sekretesslagen.

Ett särskilt behov av tystnadsplikt för medlaren föreligger i den situationen att medlingen misslyckas och medlaren åberopas som vittne rörande vad som förekommit vid medlingen. Vittnesplikten anses nämligen vara en sådan i lag föreskriven uppgiftsskyldighet som tar över sekretessen.²⁶ Det är av vikt för effektiviteten i medlingsförfarandet att parterna kan lita på att det som sägs i förtroende till medlaren inte utan partens medgivande kommer fram under den fortsatta rättegången. Utredningen anser därför att det bör införas ett undantag från medlarens vittnesplikt i fråga om uppgift som anförtrotts honom eller henne för uppdragets fullgörande. Utredningen föreslår därför att även medlare och deras biträden skall omfattas av det särskilda s.k. frågeförbudet i 36 kap. 5 § rättegångsbalken.²⁷

Den föreslagna bestämmelsen i sekretesslagen medför som nämnts ingen tystnadsplikt för parterna. Även när det gäller parterna kan därför övervägas om det finns ett särskilt behov av att säkerställa att uppgifter inte förs vidare. En lagfäst tystnadsplikt för parter i en domstolsprocess finns emellertid inte i något annat sammanhang. En part som får ta del av sekretessbelagda uppgifter om motparten t.ex. vid en förhandling som hålls inom stängda dörrar har ingen skyldighet att hålla dessa uppgifter hemliga, såvida inte rätten förordnar om yppandeförbud enligt 5 kap. 4 § rättegångsbalken. Inte heller för parter i ett skiljeförfarande gäller någon

²⁶ Se prop. 1979/80:2 Del A s. 399.

²⁷ Ett sådant förslag lämnades redan av rättegångsutredningen i SOU 1982:26 s. 162. Förslaget ledde dock inte till lagstiftning med hänvisning till att det fanns anledning att se över reglerna även utifrån andra aspekter.

lagreglerad tystnadsplikt.²⁸ Utredningen föreslår mot denna bakgrund inte någon lagfäst tystnadsplikt för parterna i medlingsförfarandet.

I Finland har man infört ett förbud mot att i en senare behandling av saken, utan motpartens samtycke, åberopa medgivanden och andra uppgifter som en part lämnat under medlingsförfarandet. Ett sådant åberopandeförbud framstår emellertid som främmande för svensk rätt och den fria bevisprövningens princip. Om sådana uppgifter förs in i processen av motparten får rätten i stället på sedvanligt sätt bedöma relevansen och bevisvärdet av uppgifterna. En uppgift t.ex. om att en part har lämnat ett visst förlikningsbud under ett medlingsförfarande har knappast någon betydelse vid en materiell prövning av tvisten. Utredningen ser därför ingen risk för att avsaknaden av ett åberopandeförbud skulle försvaga parternas vilja att engagera sig i medlingen.

I de fall där parterna känner ett särskilt behov av att säkerställa att uppgifterna inte förs vidare har de möjlighet att träffa ett avtal om ömsesidig tystnadsplikt. En sådan lösning stämmer väl överens med utgångspunkten att enskilda parter i förhållande till varandra själva bör få disponera över offentlighet och sekretess rörande sina mellanhavanden.²⁹ Medlaren skall i medlingsförfarandets inledningskedje förvissa sig om att parterna är införstådda med förutsättningarna för förfarandet. Han eller hon bör då särskilt uppmärksamma parterna på vad som gäller i fråga om tystnadsplikt så att parterna kan träffa ett sådant avtal om de önskar det. Det bör emellertid påpekas att ett sådant avtal inte hindrar en part från att väcka talan i anledning av en träffad förlikning. Detta följer av principen om att en part inte kan avsäga sig rätten till domstolsprövning. Skulle en ogiltighetstalan väckas i anledning av en förlikning kan således uppgifterna komma att bli offentliga.

Slutligen kan nämnas att en advokat enligt 8 kap. 4 § rättegångsbalken har en skyldighet att förtiga vad han eller hon får kännedom om i sin yrkesutövning när god advokatsed kräver detta. En advokat får vidare enligt de vägledande reglerna om god advokatsed inte åberopa ett av motparten framfört förlikningserbjudande utan dennes samtycke. Det torde inte råda någon tvekan om att detta i ett medlingsförfarande innefattar ett krav på tystnadsplikt för advokater.

²⁸ I NJA 2000 s. 538 uttalade HD att parter i ett skiljeförfarande inte kan anses bundna av tystnadsplikt utan att de träffat avtal om det.

²⁹ Se vidare Fahlbeck, Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet, s. 55 ff.

8.9 Medlingens avslutande

Utredningens förslag: Medlingen avslutas när parterna träffar ett avtal om förlikning, eller om någon av parterna eller medlaren inte längre vill fortsätta medlingen.

Kommer parterna överens avslutas medlingen genom att parterna träffar ett förlikningsavtal. Detta bör avfattas i skriftlig form. Det bör i huvudsak ankomma på parterna att utforma avtalet. Detta hindrar inte att medlaren kan bistå med hjälp i de fall parterna önskar det. Parterna har dock det slutliga ansvaret för innehållet i avtalet vilket bör understrykas av medlaren. Av den anledningen anser utredningen att avtalet bör undertecknas av parterna men inte av medlaren. När parterna har undertecknat avtalet är medlingen formellt sett avslutad. Det bör ankomma på medlaren att meddela rätten detta. Rätten kan därefter, sedan käranden återkallat talan, skriva av målet. Parterna har naturligtvis även en möjlighet att få förlikningen stadfäst. De får då på sedvanligt sätt gemensamt begära att rätten stadfäster förlikningen.

Det kan även tänkas att parterna lyckas nå en förlikning endast i en viss fråga. Även i ett sådant fall får målet i de återstående tvistiga delarna återgå till rätten för sedvanlig handläggning.

Medlingen kan också avslutas utan att parterna kommer överens. Eftersom medlingen bygger på frivillighet och förutsätter parternas förtroende kan en part när som helst välja att avbryta medlingen. Det bör då ankomma på medlaren att snarast meddela rätten detta. Även medlaren bör ha en möjlighet att avbryta medlingen om han eller hon inte längre finner det meningsfullt att fortsätta medlingen. Om medlingen avbryts utan att förlikning har uppnåtts fortsätter målets handläggning på sedvanligt sätt.

8.10 Jävsfrågor

Utredningens förslag: Rättegångsbalkens regler om jäv för domare gäller även för medlare och deras biträden. Efter avslutad medling får en domare som har förordnats till medlare i tvisten inte delta i den fortsatta handläggningen av målet. Domaren får dock stadfästa en förlikning som har träffats under medlingen.

Att parterna känner förtroende för medlaren är som nämnts av yttersta vikt för att de skall kunna föra en öppen och ärlig dialog och för att syftet med medlingen skall uppnås fullt ut. Parterna måste kunna lita på att medlaren är opartisk. Utredningen föreslår därför en allmän bestämmelse om att medlaren på ett opartiskt sätt skall verka för att parterna förlikas.

Med hänsyn till att det kan antas att domare i stor utsträckning kommer att förordnas till medlare framstår det vidare som naturligt att de jävsregler som enligt 4 kap. 13–15 §§ rättegångsbalken gäller för domare vid handläggningen av mål även görs tillämpliga för medlingsförfarandet. Härigenom blir medlare skyldiga att tillkännage omständigheter som kan antas utgöra jäv. Det utgör också en garanti för medlarens opartiskhet att parterna har möjlighet att göra invändning om jäv. Det bör i detta hänseende inte vara någon skillnad om medlaren är domare eller inte. Reglerna bör därför göras tillämpliga för samtliga medlare, samt även för deras biträden.

En grundläggande skillnad mellan en medlare och en domare som bedriver förlikningsförhandlingar är som nämnts att medlaren inte skall avgöra tvisten om medlingsförsöken misslyckas. Om en domare har fungerat som medlare får samma domare således efter medlingens avslutande inte döma i målet eller på annat sätt delta i den fortsatta handläggningen av målet. Det är viktigt att parterna under medlingen kan lägga fram sina synpunkter och sin argumentation utan att behöva tänka på att det som sägs kan komma att beaktas till deras nackdel vid avgörande av tvisten. Om en medlare som är domare ges möjlighet att döma i målet kan det leda till att parterna, medvetet eller omedvetet, inrättar och positionerar sig med utgångspunkt i möjligheten att medlaren kan komma att avgöra tvisten. Det bör i detta sammanhang inte spela någon roll om parterna efter en misslyckad medling gemensamt uttrycker önskemål om att medlaren skall döma i tvisten. Det kan nämligen vara svårt att veta utifrån vilka bevekelsegrunder en sådan begäran framställs. En part kan t.ex. ha uppfattat att något som medlaren sagt under medlingsförfarandet är till den partens fördel.³⁰

Ett undantag bör emellertid göras för den situationen att parterna vill ha förlikningen stadfäst. I ett sådant fall finns det enligt utredningens uppfattning inget hinder mot att samma domare som har fungerat som medlare i sin roll som domare stadfäster förlikningen. Kravet på domarens neutralitet gör sig här inte lika starkt

³⁰ Se Lindell, Alternativ rättskipning eller alternativ till rättskipning, s. 201 f.

gällande och uppgiften kan inte heller i övrigt anses oförenlig med medlarrollen. Det är också den mest effektiva lösningen.

8.11 Rättegångskostnader

Utredningens förslag: Parterna står sina egna kostnader under medlingsförfarandet. Dessa kostnader kan inte göras gällande som rättegångskostnader om medlingen inte leder till förlikning. I förhållande till en utomstående medlare svarar parterna solidariskt för medlarens ersättning.

Medlingen syftar till att få parterna att hitta en lösning som kan godtas av samtliga parter. Själva grunden för förfarandet är en vilja hos parterna att försöka samarbeta för att nå en sådan lösning. Förfarandet är dessutom frivilligt. I enlighet med detta bör parterna själva svara för de kostnader, t.ex. i form av ombudsarvode, som uppkommer under medlingen.

Kostnader för medlare kommer enligt utredningens förslag endast att bli aktuellt i de fall där en utomstående medlare utses. Parterna bör i dessa fall, liksom nu, solidariskt ansvara för kostnaderna för medlaren. En sådan kostnad bör, i enlighet med vad som tidigare sagts om syftet bakom medlingen, inte kunna göras gällande som rättegångskostnad om medlingen inte leder till förlikning.

Ersättning till utomstående medlare eller biträde skall, liksom enligt gällande rätt, fastställas av rätten endast i de fall där rättshjälp föreligger. Utredningen ser för övrigt inte någon anledning att inskränka den möjlighet som nu finns att få kostnaderna för medlaren ersatta inom ramen för rättshjälpen.

8.12 Domarens roll vid medling jämfört med vid vanlig förlikningsverksamhet

Utredningens överväganden: Utredningen föreslår inte någon reglering om vad som bör vara tillåtet vid vanlig förlikningsverksamhet respektive medling.

En konsekvens av utredningens förslag om att domare skall kunna förordnas till medlare är att samma domare kan bedriva förlikningsverksamhet som medlare i ett mål, och som handläggande

domare i ett annat mål. I det första fallet, när domaren är medlare, får han eller hon inte delta i den vidare handläggningen av målet om medlingen misslyckas. I det andra fallet får domaren avgöra målet om förlikningsförsöken misslyckas. Som redan har framhållits medför detta att domaren i sin roll som medlare har betydligt större utrymme att agera än vad samme domare har när han eller hon bedriver förlikningsverksamhet inom ramen för en muntlig förberedelse. Det är inte möjligt och kanske inte heller önskvärt att reglera exakt var gränsen går för hur långt domaren får gå vid respektive tillfälle. Däremot finns det ett behov av att lyfta fram att det finns en skillnad mellan instituten. En metod som är lämplig vid medling kanske inte på samma sätt kan anses lämplig vid förlikningsverksamhet inom ramen för handläggningen av målet. Utredningen anser t.ex. att den domare som skall avgöra målet bör vara försiktig med att lägga fram konkreta förlikningsförslag eller hålla separata möten med parterna. Domaren måste med hänsyn till omständigheterna i det enskilda målet avgöra vad som kan anses lämpligt. Domaren måste därvid särskilt ha i åtanke att han eller hon skall avgöra målet om förlikningsförsöken misslyckas. Detta skiljer sig visserligen inte från vad som redan tidigare gällt för rättens förlikningsverksamhet. Utredningen anser dock att det i detta sammanhang finns skäl att påminna om skillnaden mellan instituten.

8.13 Medling i hovrätten

Utredningens förslag: Medling skall vara möjligt även i hovrätt. I hovrätten bör medling främst komma i fråga om parterna begär det eller det av något skäl framstår som särskilt lämpligt.

I Danmark, Norge och Finland har parterna möjlighet till medling även i hovrätten. I den danska utvärderingsrapporten av försöket med retsmäglning framgår att medlarna inledningsvis var tveksamma till om parterna skulle vara intresserade av medling i andra instans, dels med hänsyn till att konflikten vid den tidpunkten ofta har eskalerat, dels då den part som vunnit i första instans kunde tänkas vara ovillig att ingå förlikning. Försöket med medling i andra instans visade sig dock lyckat. Av det totala antalet medlingar i utvärderingsrapporten utgjorde 23 procent tvister i andra instans. Av dessa ledde 68 procent till förlikning. Det anges i rapporten att parterna när de nått till andra instans ofta var så trötta på tvisten att

de gärna ville ha ett snabbt avslut på den. Andra förklaringar till det lyckade utfallet anges vara att parterna vid det laget insett hur dyrt det är att föra process, samt att det i de fall där den tappande parten var insolvent kunde vara intressant för den vinnande parten att finna en annan lösning på tvisten.³¹

Utredningen anser att det även i Sverige bör vara möjligt för parterna att genomgå medling i hovrätt. Lagen om medling bör därför göras tillämplig även på processen i hovrätten. Detta betyder att det även i hovrätt bör utses särskilda domare som kan förordnas som medlare. Mot bakgrund av hovrättens ställning och funktion som överinstans bör det dock inte vara obligatoriskt att i varje mål överväga medling. Möjligheten att erbjuda medling bör i stället utnyttjas i mål där det av något särskilt skäl framstår som lämpligt att försöka med medling, samt i mål där parterna begär medling. Har parterna genomgått ett medlingsförfarande i tingsrätten bör det dock endast undantagsvis anses lämpligt att på nytt besluta om medling.

8.14 Domstolarna bör inte erbjuda utomprocessuell medling

Utredningens överväganden: Utredningen föreslår inte någon möjlighet till domstolsmedling i tvister som inte är föremål för rättegång.

Utredningens förslag om en reformering av medlingsinstitutet i domstol innebär att det byggs upp en kompetens och ett utbud av medlare vid domstolarna. Det framstår därför som naturligt att fråga sig om medling skall erbjudas endast för tvister som är föremål för rättegång, eller om även andra tvister skall kunna komma i fråga för förfarandet.

I Finland erbjuds medling utomprocessuellt genom att parterna har möjlighet att ansöka om medling vid domstol även i en sak som inte är föremål för rättegång. Förfarandet inleds genom en ansökan där det anges vad tvisten gäller och hur parternas åsikter skiljer sig från varandra. En motivering som anger varför saken är lämplig för medling skall också ingå. Om parterna förlikas har de möjlighet att få förlikningen stadfäst.

³¹ Roepstorff & Kyvsgaard, Forsøg med retsmægling – en evalueringsrapport, s. 94 ff.

Även i Norge övervägdes frågan. Tvistemålsutvalget ansåg dock inte att det var domstolens uppgift att erbjuda utomprocessuell medling.³² Inte heller i Danmark föreslås någon möjlighet till utomprocessuell medling.³³

För parterna innebär det stora fördelar om tvisten förlikas på ett tidigt stadium. Kan tvisten lösas redan innan talan har väckts är vinsterna naturligtvis ännu större. Ett rent utomprocessuellt medlingsförfarande är enligt utredningens mening emellertid knappast en uppgift för domstolen. Det kan även ifrågasättas om det är rimligt att staten skall tillhandahålla kostnadsfri medling i tvister som inte är föremål för rättegång. Parterna kan i dessa situationer i stället vända sig t.ex. till något privat medlingsinstitut. Utredningen finner således inte att det finns skäl för att införa utomprocessuell medling i domstolarna.

³² NOU 2001:32 s. 231.

³³ Reform af den civile retspleje V – Retsmægling – Betænkning nr. 1481/2006 s. 136 f.

Del III

Ett alternativt tvistemålsförfarande

Kapitel 9: Förenklade förfaranden i andra länder

Kapitel 10: Överväganden angående ett alternativt tvistemålsförfarande

Kapitel 11: En svensk motsvarighet till kort geding – förhandsbeslut

9 Förenklade förfaranden i andra länder

9.1 Generellt

I många länder är civilprocessen i domstol mycket kostsam för parterna. Ett annat genomgående problem är att behandlingen i domstol tar alltför lång tid i anspråk. Kostnaderna och tidsåtgången står ofta inte i rimlig proportion till tvistens betydelse. Flera länder har genomfört ändringar i processreglerna för att få systemet att fungera bättre. Många länder erbjuder t.ex. parterna möjlighet till medling som en del av tvistemålsprocessen. Rättsmedling i Norden beskrivs i avsnitt 5.2. Alternativet medling behandlas inte i övrigt närmare i detta sammanhang. Nedan följer exempel på andra reformer och alternativa förfaranden. Gemensamt för dem är att de syftar till att skapa snabbare och billigare alternativ för tvistlösning.

9.2 Norge

I mars 2005 lade den norska regeringen fram en proposition med förslag till ny tvistemålslag (kallad tvisteloven). Syftet med förslaget, som nu har antagits, var att skapa en snabbare och mer kostnadseffektiv civilprocess. En av grundtankarna bakom tvisteloven är att tvister i möjligaste mån skall avgöras utanför domstol och att domstolsförfarandet därigenom skall göras mer tillgängligt för de tvister som anses höra hemma där. Tvisteloven träder i kraft den 1 januari 2008.

9.2.1 Förprocessuella krav

Enligt den nya tvisteloven skall den som vill inleda en process vara skyldig att underrätta motparten om detta innan talan väcks. Av underrättelsen skall det klart framgå vad tvisten gäller. Parten skall också redovisa vilken bevisning som huvudsakligen är avsedd att

åberopas i tvisten. Syftet med detta är att skapa öppenhet mellan parterna och ge motparten ett bättre underlag för att bedöma om det finns skäl för förlikning.

Det införs vidare en uttrycklig bestämmelse om att parterna skall vara skyldiga att försöka lösa tvisten i samförstånd innan talan väcks. Sådana försök kan göras genom medling i forlikrådet (se vidare avsnitt 9.2.2), utomrättslig medling (se avsnitt 5.2.1) eller genom att tvisten förs inför en utomrättslig tvistlösningsnämnd. Har parterna inte uppfyllt kravet på att försöka förlikas utom rätta kan det få konsekvenser för rättegångskostnadsansvaret.

9.2.2 Forlikråd

Den norska civilprocessen inleds som huvudregel i forlikrådet. I forlikrådet tjänstgör av kommunen utsedda domare utan krav på juridisk utbildning. Alla kommuner har minst ett forlikråd. Forlikrådet har karaktär både av medlingsinstitut och av domstol. Såväl förlikning som dom i forlikrådet har rättskraft och är verkställbara.

Förfarandet inleds genom att sökanden ger in en forliksklage till forlikrådet. Forliksklagen skall helst vara skriftlig men det är också möjligt att framställa den muntligt. I forliksklagen skall sökanden kort förklara vad saken gäller, vad han vill uppnå samt grunden för detta. Motparten får därefter oftast tillfälle att bemöta karendens krav skriftligt. Om motparten bestrider kraven kallar forlikrådet parterna till ett rättsmöte. I vissa fall kan forlikrådet kalla parterna till ett möte direkt. Detta gäller bland annat om sökanden inte har begärt att dom skall meddelas. Om motparten inte kommer till mötet kan forlikrådet avkunna uteblivelsesdom (motsvarande tredskodom).

Rättsmötet inleds med medlingsförsök. Kommer parterna överens sätts det sedan upp ett förlikningsavtal, s.k. rettsforlik. Förlikningen undertecknas av båda parter samt av ledamöterna i forlikrådet. Förlikningen är inte offentlig. Lyckas däremot parterna inte enas kan de begära att forlikrådet dömer i tvisten. Mötet övergår då till domsförhandling. En sådan förhandling är som huvudregel offentlig. Forlikrådets dom kan överklagas till tingsrätten inom en månad. Finner forlikrådet att en tvist är för komplicerad för att behandlas i forlikrådet kan den i stället hänvisa tvisten vidare till tingretten.

Enligt den nya tvisteloven kan behandling i förlikningsrådet undantas om båda parter företräds av advokat och tvisteföremålets värde överstiger 125 000 NOK, om utomrättslig medling har genomförts eller om tvisten har blivit behandlad i en utomrättslig tvistlösningsnämnd.

9.2.3 Ordinär rättegång

Syftet med den nya tvisteloven är att skapa en snabbare och mer kostnadseffektiv civilprocess. Lagstiftningen genomsyras av en proportionalitetsprincip som innebär att handläggningen av och kostnaderna för en tvist skall stå i rimlig proportion till den betydelse tvisten har för parterna och för samhället i stort.

En viktig förändring i den nya lagen är att rätten åläggs en skyldighet att styra målen mer aktivt. Rätten skall på ett tidigt stadium i processen utfärda en plan för målets handläggning och reda ut vilka frågor som är tvistiga och vilken bevisning som åberopas. Detta skall leda till att handläggningen koncentreras till det väsentliga och att målet därmed kan avgöras snabbare. Rätten skall ge tidsfrister för de processhandlingar som skall företas. När det gäller processhandlingar av väsentlig betydelse får tidsfristerna förenas med påföljder såsom avvísning eller tredskodom. Om den handläggande domaren inte fullgör sin skyldighet till aktiv styrning kan parterna vända sig till domstolschefen och begära att få domaren utbytt.

Senast två veckor före huvudförhandlingen skall parterna ge in s.k. slutinlägg som sammanfattar parternas respektive ståndpunkter som de ser ut när förberedelsen är avslutad. Slutinläggen skall innehålla yrkanden och grunder samt uppgift om de rättsregler och bevis som åberopas. Slutinläggen tvingar parterna att noggrant se över sin talan inför huvudförhandlingen. Efter att slutinläggen har ingetts får normalt inga nya omständigheter eller bevis åberopas. Slutinläggen används också av rätten vid inledningen av huvudförhandlingen. Förhandlingen skall nämligen inledas med att rätten klargöra vilka tvistefrågorna i målet är. Detta medför i sin tur att parternas inledningsanföranden kan bli kortare.

När parterna företräds av advokat ansvarar advokaten för att kalla åberopade vittnen till förhandlingen, om rätten inte bestämmer något annat. Rätten kan också ålägga en part eller ett ombud som inte är advokat att kalla vittnen.

9.2.4 Småkravsprocess

Enligt den gamla tvistemålsloven behandlades tvister där värdet av tvisteföremålet inte översteg 20 000 NOK enligt särskilda regler om förenklad rättegång. Enligt den nya tvisteloven skall alla tvister där tvisteföremålets värde understiger 125 000 NOK behandlas enligt reglerna om småkravsprocess. Beloppsgränsen har satts utifrån prisnivån för rättshjälptjänster och motiveras av risken för att processkostnaderna skulle bli oproportionellt höga om dessa mål skulle behandlas i den ordinära processen.¹ Även tvister där tvisteföremålets värde överstiger 125 000 NOK kan behandlas i småkravsprocess om parterna samtycker till det och rätten beslutar om det.

Möjligheten att få ersättning för rättegångskostnader är begränsad i småkravsprocessen. Ersättningen kan högst uppgå till 20 procent av tvisteföremålets värde, dock som lägst 2 500 NOK och aldrig över 25 000 NOK. Därutöver kan ersättning utgå för partens resekostnader, rättsavgift och beviskostnader som inte anses onödiga.

Ett genomgripande syfte med reformen av civilprocessen är att behandlingen av en enskild tvist skall anpassas och stå i proportion till tvistens betydelse. Detta tillämpas även inom småkravsprocessen. Handläggningen kan således variera med hänsyn till tvistens art även inom småkravsprocessen.

Reglerna är utformade så att parterna skall kunna tillvarata sin rätt utan ombud. Förberedelsen skall vara mer informell och kan vara både muntlig och skriftlig. Det skall normalt inte hållas mer än ett muntligt sammanträde.

Parterna skall senast en vecka före slutbehandlingen avge slutlig bevisuppgift. Detta betyder emellertid inte att bevis som åberopas senare prekluderas. Detta hänger samman med småkravsprocessens informella karaktär och att det skall vara möjligt att föra process utan ombud. Vid försumlig processföring finns dock möjlighet till sanktioner.

Slutbehandlingen av tvisten skall ske i ett muntligt rättsmöte. Rättsmötet skall kunna genomföras på kortare tid än en vanlig huvudförhandling. Rätten måste därför aktivt styra parterna så att de koncentrerar sig till det väsentliga. Bevisning upptas och genomgås endast i den omfattning som anses nödvändig efter en intresseavvägning mellan rättssäkerhetsaspekter och processekonomiska

¹ Ot.prp.nr. 51 s. 199.

aspekter. Parterna kan med rättens samtycke i stället för muntlig behandling avtala om att rätten skall avgöra målet efter enbart skriftlig behandling.

Dom skall meddelas senast en vecka efter slutbehandlingen. Reglerna om hur domen skall utfärdas är förenklade i förhållande till vad som gäller i den ordinära processen. Domen skall innehålla en kort beskrivning av vad saken gäller och vilka parternas ståndpunkter är. Det skall även framgå vilken omständighet som ligger till grund för de rättsregler som tillämpas. Däremot behöver domen inte innehålla någon längre redogörelse för bevisvärderingen.

Det föreskrivs i lagen att en tvist som handläggs enligt reglerna om småkravsprocess skall vara avgjord inom tre månader. Fristen är inte förenad med några sanktioner eller rättsverkningar men anses ändå viktig för att visa vilken målsättning rätten skall ha vid planeringen av tvistens handläggning.

9.3 Nederländerna

Den ordinära civilprocessen i Nederländerna är relativt formbunden. Parterna måste företrädas av juridiska ombud och argumentationen sker i huvudsak skriftligen. I rättssalen är parterna ofta inte själva närvarande utan de representeras av sina ombud. I genomsnitt tar det mer än ett år att få ett avgörande i första instans och processen är ofta kostsam för parterna.

9.3.1 Kort geding

Kort geding (ungefär ”snabb rättegång” på svenska) är en form av förenklad summarisk behandling av civila rättstvister. Förfarandet är egentligen avsett för brådskande tvister och avgörandet är endast preliminärt. Den enskilde domaren har emellertid ett stort utrymme att acceptera att handlägga även andra mål enligt förfarandet. Kort geding har därmed i praktiken kommit att bli ett alternativt förfarande för prövning av tvistemål.

Formellt sett krävs att det finns ett brådskande intresse som står på spel för att ett tvistemål skall kunna prövas i kort geding. Det skall också efter en avvägning mellan båda parternas intressen bedömas som motiverat att målet avgörs genom kort geding. Förfarandets summariska karaktär gör att inte alla mål lämpar sig för be-

handling i kort geding. Domaren kan till exempel vägra att pröva ett mål i kort geding om kändan inte visar tillräcklig grund för sitt anspråk eller om saken är för komplicerad och kräver omfattande utredning eller bevisning. Även det förhållandet att det finns risk för att svaranden skulle lida skada genom förfarandet kan leda till att domaren vägrar att behandla målet i kort geding.

I praktiken har den enskilde domaren stort utrymme att tillåta prövning enligt kort geding. Kravet på att målet skall vara av bråds-kande karaktär tillämpas således inte särskilt strikt. Endast ett fåtal domare vägrar att behandla mål enligt kort geding på grund av att målet inte anses vara bråds-kande. Domaren har också möjlighet att i domen formellt sett vägra prövning på grund av att anspråket inte kan anses bråds-kande, men i domskälen ändå uttala sig om hur han eller hon hade bedömt saken om den hade varit bråds-kande.

Processen inleds genom att kändan, som måste vara företrädd av ett juridiskt ombud, ger in en stämningensansökan till valfri underinstans. De vanliga forumreglerna behöver inte iakttas. Av ansökningsfrågan skall framgå varför tvisten är av bråds-kande karaktär. Rätten bestämmer sedan ett datum för muntlig förhandling, vanligen inom några få veckor. Det åligger därefter kändan att med hjälp av en delgivningsman delge svaranden stämningensansökningsfrågan med uppgift om när förhandlingen hålls. Svaranden skall inställa sig personligen och får, men behöver inte, företrädas av juridiskt ombud. Svaranden kan också framställa genkärsmål. Om det sker måste även svaranden företrädas av ett juridiskt ombud.

Tiden för den muntliga förhandlingen är begränsad, ofta till en timme. Om parterna begär det kan två timmar avsättas. Ombuden känner till denna tidsbegränsning och är i allmänhet duktiga på att anpassa processföringen efter tidsramen. Vid förhandlingen får ombuden tillfälle att närmare redogöra för sina respektive ståndpunkter. Domaren ställer också frågor till parterna. Vidare undersöker domaren om det finns möjlighet för parterna att förlikas. Förfarandet är informellt och flexibelt till sin karaktär. Till formen liknar förhandlingen en svensk muntlig förberedelse. Ofta hålls förhandlingarna i särskilda rättssalar där samtliga närvarande sitter runt ett ovalt sammanträdesbord, i syfte att skapa en mer informell atmosfär. Det finns få fasta regler som styr förfarandet. I princip tillåts endast skriftlig bevisning. Om parterna har vittnen med sig kan domaren dock gå med på att höra dessa. Domaren är inte heller bunden av strikta bevisregler. Han eller hon kan i stället väga parternas intressen och basera avgörandet på en skälighetsbedömning.

I praktiken grundas avgörandet dock oftast på en juridisk bedömning av tvisten. I många fall avslutas den muntliga förhandlingen genom att parterna kommer överens. Om parterna inte kommer överens avgör rätten målet genom en dom. Domen ges direkt efter förhandlingen eller inom en vecka. Dömskålen kan ges mer kortfattat än i den ordinära processen. Om svaranden uteblir från förhandlingen dömer rätten i allmänhet till kärandens förmån utan att saken prövas. För denna situation gäller samma regler som vid det ordinära förfarandet. Enligt dessa får rätten bifalla talan om den inte är otillbörlig eller ogrundad.

Ursprungligen avgjordes alla mål i kort geding av presidenten för underrätten. Numera är det inte så eftersom presidenterna har fått alltmer administrativa uppgifter. Fortfarande gäller dock att rätten i kort geding alltid består av en erfaren och kunnig domare.

Rättens avgörande i kort geding kan överklagas. Processen i andra instans är dock inte lika snabb och därför förekommer det inte särskilt ofta att parterna överklagar. Avgörandet i första instans kan vidare göras omedelbart verkställbart om rätten tillåter det. I praktiken sker detta regelmässigt. Eftersom avgörandet är avsett att vara preliminärt utgör det inte heller hinder mot att inleda en ordinär process angående samma sak. Det är också möjligt att inleda en ny kort geding angående samma sak. Avgörandet får således inte rättskraft. Om tvisten fortsätter till ordinärt förfarande är rätten inte bunden av de ställningstaganden som gjorts i det tidigare förfarandet. Leder den ordinära processen till ett annat domslut än det preliminära, kan den vinnande parten i den slutliga processen kräva skadestånd för den skada han lidit genom att inledningsvis ha behövt rätta sig efter ett felaktigt preliminärt beslut.

Inledande av kort geding används ofta som ett påtryckningsmedel mot svaranden för att få denne att prestera. Ungefär en tredjedel av alla mål återkallas innan de når fram till ett avgörande. I ungefär en femtedel av fallen avslutas den muntliga förhandlingen med att parterna kommer överens. Detta innebär att det endast är ungefär hälften av alla mål som inleds enligt kort geding som avgörs genom beslut av rätten.

Den ursprungliga tanken med kort geding var att en brådsakande tvist först skulle prövas enligt detta förfarande, för att den berättigade parten snabbt skulle få till stånd ett verkställbart preliminärt förhandsavgörande. Tvisten skulle därefter prövas mer noggrant i ett ordinärt förfarande. Förfarandet avsågs alltså att utgöra ett komplement till den ordinära rättsprocessen. I realiteten är det

dock endast i ca 5 % av fallen som en ordinär process inleds efter att tvisten har behandlats i kort geding. Detta betyder att kort geding och den ordinära processen har kommit att bli två olika modeller av civilprocessen. Det preliminära avgörandet som ges efter en kort geding innebär i praktiken ofta att tvisten slutligt avgörs och avgörandet är omedelbart verkställbart. Genom förfarandet får parterna på ett snabbt och billigt sätt en domares preliminära bedömning av tvisten. Det tar sällan mer än sex veckor från processens inledning att få till stånd ett avgörande i kort geding.

Möjligheten att få ersättning för rättegångskostnader är starkt begränsad. Ersättnings storlek är beroende av tvisteföremålets värde och kan aldrig bli högre än 5 000 euro.

9.4 England och Wales

I England och Wales har en stor reform av civilprocessen nyligen genomförts. Reformen bygger på rapporten "Access to Justice" som utarbetades av Lord Woolf år 1996. De nya reglerna, Civil Procedure Rules (CPR), trädde i kraft år 1999. Det övergripande syftet med reformen var att möjliggöra för domstolarna att hantera målen rättvist, till lägre kostnad, och på kortare tid. Några av reformerna beskrivs i det följande.

9.4.1 Förprocessuella krav

Ett syfte med reformen är att tvister i möjligaste mån skall avgöras utanför domstol. Det ställs därför krav på parterna att kommunicera med varandra och utbyta information innan talan väcks. Tanken är att detta skall underlätta för parterna att förlikas på ett tidigt stadium. I fall där förlikning inte nås förväntas det tidiga informationsutbytet leda till att en kommande process kan handläggas snabbare mer effektivt.

För vissa typer av tvister har det utfärdats särskilda *pre-action protocols* där det närmare anges vilka åtgärder parterna bör vidta innan talan väcks. Även i tvister där något pre-action protokoll inte är tillämpligt ställs krav på att parterna utbyter information och kommunicerar med varandra innan talan väcks. Den procedur som skall följas får anpassas efter omständigheterna men skall normalt ske genom att parterna utbyter skrifter där deras inställning tydlig-

görs samt där skriftlig bevisning bifogas. Därefter skall parterna föra seriösa förlikningsförhandlingar.

Om en part inte har följt de förprocessuella kraven kan han eller hon åläggas att helt eller delvis betala rättegångskostnaderna. Parten kan också berövas rätten till ränta på sitt anspråk. Är det svarenden som har underlåtit att följa kraven kan han eller hon åläggas att betala högre ränta än vad som annars skulle ha varit fallet.

9.4.2 Olika förfaranden (tracks) beroende på tvisteföremålets värde

Den nya civilprocesslagen bygger på tanken att handläggningen av en tvist skall stå i proportion till tvisteföremålets värde, tvistens betydelse och komplexitet samt parternas ekonomiska situation. Tvistemålen behandlas därför enligt tre olika förfaranden (tracks). Valet av förfarande baseras i första hand på tvisteföremålets värde. Även andra förhållanden, såsom t.ex. sakens komplexitet, omfattningen av den muntliga bevisning som åberopas och parternas inställning till frågan kan beaktas. Förfarandena kan i korthet beskrivas enligt följande:

I *small claims track* behandlas tvister som gäller mindre än 5 000 pund (närmare 70 000 SEK). Förfarandet är snabbt och informellt och de vanliga bevisreglerna behöver inte iakttas. Domstolen får enligt CPR 27.8 (1) ”adopt any method of proceeding at a hearing that it considers to be fair”. Om parterna samtycker till det kan avgörandet ske efter en enbart skriftlig handläggning. Möjligheten att överklaga är starkt begränsad.

Fast track behandlar tvister som rör mer än 5 000 pund men mindre än 15 000 pund. Förfarandet är formellt och vanliga bevisregler gäller. Huvudförhandling skall hållas inom 30 veckor och får inte ta mer än tre timmar i anspråk.

Multi-track är avsedd för tvister som rör mer än 15 000 pund. Även andra mål som inte lämpar sig för något av de andra förfarandena kan behandlas i en multi-track. När det gäller tidsfrister är handläggningen flexibel och anpassas efter tvistens omfattning och komplexitet. Huvudförhandlingen är formell och vanliga bevisregler gäller.

9.4.3 Domstolens styrmedel

Tidigare var processen i England och Wales i princip helt partsstyrd och domstolen hade små möjligheter att påskynda processen. En viktig del av reformen var att överföra ansvaret för målets handläggning till domstolen. Domstolen har numera en skyldighet att driva processen mer aktivt. Det sägs uttryckligen i lagtexten att domstolen skall

- uppmuntra parterna att samarbeta med varandra under förfarandet
- identifiera tvistefrågorna i ett tidigt skede
- snabbt besluta vilka tvistefrågor som behöver utredas fullständigt och vilka som kan behandlas mer summariskt
- besluta i vilken ordning tvistefrågorna skall lösas
- uppmuntra parterna att använda sig av alternativ tvistlösning
- hjälpa parterna att helt eller delvis förlikas
- upprätta tidplaner för målets handläggning
- i varje moment av processen överväga om fördelarna med det motiverar de kostnader som är förenade med momentet
- hantera så många frågor som möjligt gemensamt
- handlägga målet så att parterna inte behöver närvara vid rätten
- använda modern teknologi
- ge parterna direktiv för att säkerställa förfarandets snabbhet och effektivitet.

När svaromålet har kommit in skickar domstolen ut ett formulär, *allocation questionnaire*, till samtliga parter. Parterna skall inom en viss tid besvara frågorna i formuläret. Några av de uppgifter som skall anges är

- om parten vill försöka nå en förlikning
- om parterna har utbytt information eller handlingar inför processen i syfte att underlätta förlikningsförhandlingar
- vilken muntlig bevisning som åberopas
- vilken "track" parten anser är lämplig för tvisten
- uppskattad tid för huvudförhandling
- de kostnader som hittills uppstått och som förväntas uppstå.

Domstolen beslutar därefter vilken "track" som skall anvisas för målet. Om parterna har meddelat att de vill genomgå medling eller om domstolen finner medling lämpligt kan målet vilandeförklaras i

en månad eller annan lämplig tid, innan beslut om anvisad ”track” fattas.

Domstolen har möjlighet att på ett tidigt stadium avvisa grunder eller invändningar som framstår som orimliga eller som utgör missbruk av processordningen. Domstolen kan också ålägga en part som gör sig skyldig till processförsummelse ett strängare ansvar för rättegångskostnaderna.

Om en part utan godtagbar anledning underlåter att rätta sig efter en regel, ett direktiv från domstolen eller ett pre-action protokoll kan domstolen ålägga parten att deponera en summa pengar vid domstolen. Depositionen utgör säkerhet för den eventuella betalningsskyldighet som parten kan komma att åläggas motparten i processen.

9.4.4 Skriftliga vittnesberättelser

Domstolen kan ålägga parterna att utbyta s.k. *witness statements*, dvs. skriftliga berättelser som är undertecknade av den person som parten vill åberopa som vittne. Detta sker regelmässigt. Genom vittnesberättelserna får parterna en mer detaljerad insyn i varandras bevissituation, vilket underlättar bl.a. för möjligheterna att nå en förlikning. Vid en huvudförhandling skall vittnet höras muntligen om inte domstolen bestämmer något annat. Vittnesberättelsen utgör dock den huvudsakliga bevisningen, dvs. vittnesförhöret vid huvudförhandlingen sker huvudsakligen i kompletterande syfte eller för att motparten skall få en möjlighet att ställa motfrågor. Vid förhöret får inga andra omständigheter än de som omfattas av vittnesberättelsen behandlas om inte domstolen finner att det finns skäl att tillåta det.

9.5 USA

Att föra civilprocess i USA är mycket dyrt och tar lång tid. Flera alternativa tvistlösningsmetoder har vuxit fram i syfte att få till stånd snabbare och billigare avgöranden. De alternativa tvistlösningsmetoderna syftar i många fall även till att få parterna att komma överens. I vissa domstolar ingår alternativa tvistlösningsmetoder som en obligatorisk del av tvistemålsprocessen. Parterna kan begära att få använda sig av en viss metod men det är domsto-

len som avgör vilken metod som skall användas. I andra domstolar ingår alternativa tvistlösningsmetoder som ett frivilligt moment i processen. Några av de vanligaste metoderna skall i korthet beskrivas i det följande. Den vanligaste metoden, *mediation* (medling), har stora likheter med den nordiska rättsmedlingen och beskrivs inte närmare här.

9.5.1 Court arbitration

Court arbitration är en form av skiljeförfarande. Skiljemannen utses av parterna eller från rättens urval av skiljemän. Skiljemannen är jurist och tjänstgör mot ringa eller ingen betalning. I vissa fall kan det utses en skiljenämnd bestående av tre skiljemän. Skiljemannen/nämnden avgör tvisten på rent rättslig grund utifrån handlingarna i målet och vad som framkommer under ett relativt kort muntligt sammanträde där båda parter får lägga fram sin sak. Avgörandet är inte bindande för parterna. Om parterna inte accepterar avgörandet måste de inom en viss tidsfrist begära "trial de novo". Tvisten prövas då av domstolen som om skiljeförfarandet aldrig hade ägt rum. Om trial de novo inte begärs gäller skiljedomen som en vanlig dom, som dock inte kan överklagas.

9.5.2 Early neutral evaluation

Vid early neutral evaluation (ENE) får parterna i ett tidigt skede av processen presentera sin sak summariskt inför en neutral expert, vanligen en advokat som har erfarenhet på det område tvisten rör. Experten hjälper parterna att klargöra sina ståndpunkter och kan också peka på styrkor och svagheter i parternas argumentation. Experten ger därefter uttryck för sin värdering av saken. Experten kan också hjälpa parterna att enas om ett upplägg för målets fortsatta handläggning och, om parterna samtycker till det, medla för att få parterna att komma överens. Syftet med ENE är dels att få parterna att kommunicera bättre på ett tidigt stadium av processen, dels att de skall få bättre insikt i saken sett från den andre partens synvinkel.

9.5.3 Summary jury trial

Summary jury trial är en slags förenklad och summarisk huvudförhandling och används i mål som är klara för huvudförhandling. Parterna får lägga fram sin sak summariskt och bevisföringen är starkt förenklad. Vittnen hörs normalt inte. I stället refererar ombuden i sina anföranden till vad vittnena har sagt. Det kan ibland även vara tillåtet att t.ex. spela upp ett videoband av ett vittnesförhör. Efter förhandlingen avkunnar juryn ett avgörande som inte är bindande för parterna. Jurymedlemmarna får normalt inte i förväg kännedom om att deras avgörande inte kommer att bli bindande. När parterna har fått avgörandet för de förlikningsförhandlingar, där juryns avgörande tjänar som utgångspunkt. Parterna kan också i förväg komma överens om att acceptera juryns avgörande.

10 Överväganden angående ett alternativt tvistemålsförfarande

10.1 Grundläggande utgångspunkter

Utredningens överväganden: Förfarandet bör uppfylla godtagbara krav på förutsägbarhet, rättssäkerhet och kvalitet.

10.1.1 Regeringsformen

Enligt 1 kap. 8 § regeringsformen finns för rättskipningen domstolar och för den offentliga förvaltningen statliga och kommunala förvaltningsmyndigheter. Någon definition av begreppet rättskipning finns inte i regeringsformen. Viss ledning kan hämtas i 11 kap. 3 § regeringsformen enligt vilken rättstvist mellan enskilda inte utan stöd i lag får avgöras av annan myndighet än domstol. Vidare sägs i 11 kap. 4 § regeringsformen att ”Om domstolarnas rättskipningsuppgifter, om huvuddragen av deras organisation och om rättegången föreskrives i lag”. 1993 års domarutredning beskrev innebörden av begreppet rättskipning så som det används i Sverige på följande sätt: ”att objektivt och opartiskt avgöra rättsliga tvister mellan enskilda intressen eller mellan ett enskilt intresse och ett allmänt intresse samt att döma i brottmål och i mål som rör allvarliga inskränkningar eller eljest ingrepp i den enskildes personliga frihet eller integritet”.¹

Bestämmelserna i regeringsformen kan inte tolkas motsatsvis på det sättet att de innebär att domstolarna inte får eller skall syssla med annat än rättskipning. Rättskipning måste dock anses vara domstolarnas mest centrala uppgift.

¹ SOU 1994:99 s. 38 f.

10.1.2 Rätten till domstolsprövning enligt Europakonventionen

Det är en grundläggande rättighet att tvistefrågor och anklagelser för brott skall kunna prövas av domstol. För att fylla sitt syfte måste domstolsprövningen vara så utformad att den inrymmer tillfredsställande rättssäkerhetsgarantier. Artikel 6 i Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna reglerar rätten till domstolsprövning och en rättssäker process. Den första punkten i artikeln har enligt den svenska översättningen följande lydelse:

Var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Domen skall avkunnas offentligt, men pressen och allmänheten får utestängas från förhandlingen eller en del därav av hänsyn till den allmänna moralen, den allmänna ordningen eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle, eller då minderårigas intressen eller skyddet för parternas privatliv så kräver eller, i den mån domstolen finner det strängt nödvändigt, under särskilda omständigheter när offentlighet skulle skada rättvisans intresse.

Artikel 6.1 är bl.a. tillämplig på förfaranden som gäller tvist om någons civila rättigheter eller skyldigheter. Sådana tvister måste enligt artikel 6.1 kunna prövas i ett domstolsförfarande som tillgodoser följande krav:²

- a) Domstolen skall vara oberoende och opartisk.
- b) Domstolen skall ha inrättats enligt lag.
- c) Förfarandet skall vara korrekt och rättvist mot den enskilde.
- d) Förfarandet skall i allmänhet vara muntligt och offentligt, men undantag härifrån får göras i vissa fall.
- e) Domstolsprövningen skall ske inom skälig tid.
- f) Domen skall avkunnas offentligt.

Rätten till en rättvis rättegång, eller vad som under punkt c) beskrivs som att förfarandet skall vara korrekt och rättvist mot den enskilde, inrymmer många olika delar. Det är inte möjligt att ge en fullständig bild av begreppets innebörd. En rättvis civilprocess skall emellertid innehålla följande förfarandegarantier:

- a) *Rätt att bli hörd av domstolen.* Denna rättighet innebär att en part skall få tillfälle att framföra vad han eller hon har att säga

² Sammanställningen är hämtad ur Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 131.

till stöd för sin sak och försöka övertyga domstolen om att hans eller hennes ståndpunkt är välgrundad.

- b) *Principen om parternas likställighet* (equality of arms). Parterna skall vara likställda i processen och proceduren får inte gynna den ene på den andres bekostnad.
- c) *Principen om ett kontradiktoriskt förfarande*. Denna princip sammanhänger med principen om parternas likställighet. Den syftar till att garantera att båda parter får kännedom om allt material i processen och att de får tillfälle att framföra sina synpunkter på detta material.
- d) *Rätt att förhöra vittnen och andra*. Båda parter skall ha möjlighet att åberopa bevisning till stöd för sin sak och parterna skall också ha möjlighet att angripa den muntliga bevisning som motparten åberopar. Detta förutsätter i princip att parterna får tillfälle att ställa frågor till vittnen och andra personer som hörs muntligt.
- e) *Krav på en processordning*. Rättegången måste följa mer eller mindre strikta procedurregler och parterna måste veta vilka procedurregler som är tillämpliga. De formella krav som uppställs måste vara tillräckligt tydliga för att parterna, i vart fall med juridisk hjälp, skall kunna veta vad de har att hålla sig till.
- f) *Krav på domskäl*. Det måste finnas domskäl som gör det klart för parterna att domstolen tagit ställning till deras yrkanden och invändningar.
- g) *Möjlighet till verkställighet*. En lagakraftvunnen dom skall inte kunna ändras utom i de undantagsfall då det föreligger resningsskäl eller liknande. För att den slutliga domen skall ha ett reellt värde krävs också att den kan verkställas.
- h) *Rättegång inom skälig tid*. Frågan om vad som är skälig tid för avgörande av ett mål är beroende av hur komplicerat målet är, hur parterna har agerat under förfarandet och hur domstolen har handlagt målet. I tvistemål räknas tiden från den dag då målet anhängiggörs tills slutligt avgörande föreligger i sista instans.

10.1.3 Kan parter avstå från sina rättigheter enligt Europakonventionen?

Det alternativa förfarande som utredningen skall föreslå skall enligt direktiven vara frivilligt. I utredningens direktiv sägs att ett frivilligt förfarande inte riskerar att komma i konflikt med de krav som uppställs i Europakonventionen. Detta uttalande kräver dock en närmare analys.

Europadomstolen har i flera fall uttalat sig om möjligheten för en part att frivilligt avstå från en rättighet som garanteras enligt konventionen. Enligt domstolens praxis måste ett sådant avstående vara klart och otvetydigt konstaterat.³ När det gäller processuella rättigheter måste avståendet också vara försett med vissa minimigarantier i förhållande till betydelsen av den rätt som avstås.⁴ Detta kan även uttryckas så att den enskilde måste ha förstått innebörden av avståendet. Det har ansetts vara oklart om en part helt kan avstå från sina rättigheter enligt artikel 6 eller om ett avstående är möjligt endast till viss del.⁵ I målet *Suovaniemi mot Finland* uttalade Europadomstolen bl.a. följande angående frågan om avstående från domstolsprövning till förmån för skiljeförfarande:

There is no doubt that a voluntary waiver of court proceedings in favour of arbitration is in principle acceptable from the point of view of Article 6. Even so, such a waiver should not necessarily be considered to amount to a waiver of all the rights under Article 6. [...] An unequivocal waiver of Convention rights is valid only insofar as such waiver is "permissible". Waiver may be permissible with regard to certain rights but not with regard to certain others. A distinction may have to be made even between different rights guaranteed by Article 6.

Uttalandet ger närmast vid handen att det inte är möjligt att med bindande verkan avsäga sig alla rättigheter som garanteras i artikel 6. Domstolen konstaterade i det ovan nämnda beslutet att det genom domstolens tidigare praxis är klarlagt att rätten till en offentlig förhandling är en sådan rättighet som en part kan avstå från.⁶

³ Se bl.a. *Oberschlick mot Österrike*, Europadomstolens dom den 23 maj 1991.

⁴ Se *Pfeifer och Plankl mot Österrike*, Europadomstolens dom den 25 februari 1992.

⁵ Se bl.a. Lindell, *Alternativ rättskipning eller alternativ till rättskipning*, s. 211, Westberg, *Från statlig till privat rättskipning – reflexioner över frågan om avsägelse av rätten till domstolsprövning*, Festskrift till Hans Ragnemalm s. 363 f, Ovey & White, *European Convention on Human Rights*, 3 u, s. 160 och van Dijk m.fl., *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 4 u, s. 569.

⁶ Åtminstone gäller detta så länge avståendet inte strider mot något viktigt allmänt intresse. Se *Håkansson och Sturesson mot Sverige*, Europadomstolens dom den 21 februari 1990.

Vad som är helt klart är således att parter kan avstå från åtminstone vissa av de rättigheter som garanteras enligt artikel 6. Frågan om hur långt denna möjlighet sträcker sig och under vilka förutsättningar ett avstående kan ske utan att det riskerar att komma i konflikt med konventionens krav är dock inte helt klar.

10.1.4 Förfarandet bör uppfylla konventionens krav

Även om det är möjligt att på frivillig väg avstå från vissa konventionsrättigheter innebär det inte nödvändigtvis att ett alternativt frivilligt förfarande vid domstol som innefattar prövning av civila rättigheter och skyldigheter kan utformas på ett sådant sätt att det riskerar att komma i konflikt med konventionens krav.⁷

Om parterna vänder sig till domstol för att få tvisten prövad, men väljer en *alternativ tvistlösningsmetod* som domstolen erbjuder, är frågan således om konventionens förfarandegarantier ändå bör gälla. Vid domstolsanknuten medling är förfarandegarantierna inte tillämpliga.⁸ I den situationen har parterna emellertid inte av sagt sig rätten att få tvisten prövad av domstolen, eftersom medlingen kan avslutas när som helst om någon av parterna vill dra sig ur.

Frågan huruvida förfarandegarantierna bör gälla eller inte måste enligt utredningens bedömning besvaras med utgångspunkt från vilken typ av förfarande det rör sig om. När det gäller det alternativa förfarande som utredningen skall föreslå är ett flertal förutsättningar givna i utredningens direktiv. Av särskild betydelse i det här sammanhanget är att det skall vara ett förfarande som avgörs av en domare i en instans, att avgörandet inte skall gå att överklaga samt att avgörandet skall ha rättskraft. Eftersom avgörandet skall ha rättskraft innebär valet av det alternativa förfarandet att parterna slutgiltigt avsäger sig rätten till ordinär domstolsprövning. Oavsett graden av frivillighet under förfarandets gång har parterna i vart fall i det skede när avgörandet föreligger definitivt av sagt sig denna rättighet. Det kan i detta sammanhang nämnas att sådana processuella överenskommelser som innebär avsägelse av rätten till domstolsprövning enligt en allmän princip i allmänhet är ogiltiga, om det inte finns några bestämmelser om annat.⁹

⁷ Se även Lindblom i SvJT 2006 s. 124.

⁸ Se Lindell, Alternativ rättskipning eller alternativ till rättskipning, s. 212. Jämför dock Knuts, Förfarandegarantier vid domstolsanknuten medling s. 198 ff.

⁹ Se avsnitt 10.5.3

Eftersom förfarandet skall innebära att en tvist överlämnas till domstol för slutligt avgörande måste höga kvalitets- och rättssäkerhetskrav ställas på förfarandet. Det kan på goda grunder antas att parter i allmänhet förväntar sig att ett förfarande som äger rum i domstol och som sköts av en domare tillgodoser vissa grundläggande rättssäkerhetsgarantier.¹⁰ När det gäller alternativa former för tvistlösning har det sagts att ju starkare anknytningen till den statliga rättskipningen är desto större tyngd för rättsskydds- och förfarandegarantier.¹¹

Det ovan förda resonemanget leder till slutsatsen att en utgångspunkt för det fortsatta utredningsarbetet bör vara att skapa ett förfarande som uppfyller godtagbara krav på förutsägbarhet, säkerhet och kvalitet och som uppfyller de krav som följer av artikel 6 i Europakonventionen.

10.1.5 Övriga utgångspunkter för förfarandets utformning

Utredningens direktiv leder i viss mån tanken till sådana alternativa former för tvistlösning som internationellt benämns ADR (Alternative Dispute Resolution). Gemensamt för dessa tvistlösningsmetoder är emellertid att de syftar till att på ett eller annat sätt underlätta förlikning mellan parterna.¹² I de fall där den utomstående personen eller organet, tvistlösaren, har mandat att avgöra tvisten är avgörandet inte bindande för parterna eller saknar rättskraft.

Det alternativa förfarande som utredningen skall föreslå skiljer sig således på ett markant sätt från andra former av ADR, främst genom att förfarandet enligt direktiven skall ”mynna ut i ett verkställbart icke överklagbart avgörande som har rättskraft”.

En motsvarighet till det förfarande som skisseras i utredningens direktiv finns såvitt känt inte i något annat land. I t.ex. det nederländska snabbförfarandet ”kort geding”, som brukar hänföras till en form av ADR inom domstolen, är rättens prövning endast provisorisk och avgörandet saknar rättskraft.¹³ På grund av de fundamentala skillnader i fråga om de syften som ligger bakom andra typer av alternativa förfaranden anser utredningen att dessa endast i

¹⁰ Se bl.a. Lindell, Alternativ rättskipning eller alternativ till rättskipning, s. 165 i fråga om förlikningsverksamhet i domstol.

¹¹ Se bl.a. Lindblom i SvJT 2006 s. 101 ff och Knuts, Förfarandegarantier vid domstolsanknuten medling, s. 147.

¹² Se bl.a. Brown & Marriott, ADR Principles and Practice, 2 u, s. 12 ff. och Lindell, Alternativ rättskipning eller alternativ till rättskipning, s.48.

¹³ Se vidare avsnitt 8.3.1.

liten mån kan tjäna som inspiration för ett svenskt alternativt förfarande med de förutsättningar som direktiven anvisar.

Vid utformningen av det alternativa förfarandet ligger det enligt utredningens uppfattning närmare till hands att titta på t.ex. skiljeförfarandet och dess förenklade variant. Skiljeförfarandet präglas i hög grad av de ledstjärnor som enligt direktiven även skall präglade det alternativa förfarandet, nämligen frivillighet, snabbhet, partsinflytande och flexibilitet. Det förhållandet att skiljeförfarandet är utbrett och efterfrågat som tvistlösningsform gör vidare att det finns anledning att försöka tillvarata en del av de fördelar ett skiljeförfarande innefattar inom ramen för ett alternativt domstolsförfarande.

10.2 Behovet av en reform

Rättsväsendets mest centrala uppgift är att sörja för medborgarnas rättstrygghet och rättssäkerhet. I detta innefattas ett krav på att mål och ärenden vid domstolarna skall handläggas på ett rättssäkert och ändamålsenligt sätt, samt att handläggningstiderna skall vara rimliga. De processuella reglerna bör vara utformade så att de som vänder sig till domstol får sina tvister lösta på ett sätt som är anpassat för det enskilda fallet. Handläggningen skall vara enkel, snabb och rättssäker.

Under senare år har vissa ändringar gjorts i rättegångsbalken i syfte att förenkla och effektivisera domstolsförfarandet. Ytterligare ändringar i detta syfte har föreslagits i regeringens proposition 2004/05:131, En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol. Propositionen har antagits av riksdagen men ändringarna har ännu inte trätt i kraft. Det återstår att se hur dessa förändringar kommer att påverka domstolarnas handläggningstider.

Ett av verksamhetsmålen för domstolarna är enligt regleringsbrevet för budgetåret 2006 att genomströmningstiderna generellt skall minska för samtliga målkategorier. Målsättningen är att medianåldern för avgjorda mål vid tingsrätterna skall vara högst fyra månader för ordinära, i statistiken benämnda övriga, tvistemål (exklusive familjemål) och två månader för FT-mål.¹⁴ Samma målsättning gällde för år 2005. Målen uppfylldes emellertid inte. I stället

¹⁴ Enligt regleringsbrevet för budgetåret 2007 bör inriktningen under de närmsta åren vara att huvuddelen (75 %) av tvistemålen inte bör ta längre tid än sju månader att avgöra i tingsrätt respektive hovrätt.

ökade tiden för att avgöra ett mål under 2005. En jämförelse mellan åren 2004 och 2005 visar att medianåldern för övriga tvistemål ökade från 4,5 till 4,7 månader och för FT-mål från 2,4 till 2,5 månader.¹⁵

Tittar man i stället på genomsnittsåldern för avgjorda mål ser man att denna ökade för övriga tvistemål från 8,3 månader 2004 till 8,6 månader 2005. För FT-målen var genomsnittsåldern 3,6 månader både år 2004 och år 2005.¹⁶ Att genomsnittsåldern är betydligt högre än medianåldern beror på att det finns ett antal mål med mycket lång omloppstid som höjer genomsnittsåldern men som inte påverkar medianåldern i någon större utsträckning.

För hovrätterna är målsättningen att medianåldern för avgjorda tvistemål skall vara högst 5 månader. Under 2005 låg medianomloppstiden på 5,7 månader, vilket var en förbättring jämfört med 2004 då medianåldern för avgjorda mål var 6,1 månader. Den genomsnittliga omloppstiden för tvistemål minskade från 8,7 till 7,7 månader under 2005.¹⁷

Genom att lägga samman uppgifterna från respektive instans kan man göra en uppskattning av median- och genomsnittstiden för att driva ett ordinärt tvistemål genom tingsrätt och hovrätt.¹⁸ Eftersom tidsåtgången i statistikunderlaget är beräknad från inkommanddatum till avgörandedatum måste även överklagandefristen på tre veckor (0,7 månader) läggas till. Medianomloppstiden för ett övrigt mål från att det kom in till tingsrätten till att det avgjorts av hovrätten kan på detta sätt uppskattas till ca 11,1 månader. Genomsnittstiden kan på samma sätt uppskattas till ca 17 månader. Överklagas målet vidare till Högsta domstolen får man räkna med ytterligare ca 1,5 månader för besked om prövningstillstånd meddelas eller inte.

I många fall tar det emellertid betydligt längre tid att få sin sak prövad. Enligt statistiken över hur lång tid det tar att avgöra 75 procent av inkomna mål uppgick tiden i tingsrätt under år 2005 till 10,6 månader för övriga tvistemål och till 4,6 månader för FT-mål. För hovrätterna var motsvarande siffra för tvistemålen 12,1 måna-

¹⁵ Enligt domstolarnas statistiksystem SIV visar siffrorna för 2006 en försämring av måluppfyllelsen. Medianåldern 2006 var 5,0 månader för övriga tvistemål och 2,6 månader för FT-mål.

¹⁶ Medelåldern 2006 var 7,5 månader för övriga tvistemål och 4,3 månader för FT-mål.

¹⁷ Medianåldern minskade under 2006 till 5,1 månader och medelåldern till 7,5 månader.

¹⁸ Eftersom inte alla mål överklagas blir det endast fråga om en uppskattning. Då de mål som överklagas inte torde ha en kortare omloppstid än de som inte överklagas bör den uppskattade totala genomströmningstiden i vart fall inte vara för lång.

der. Detta innebär att parterna i en inte obetydlig del av tvistemålen får vänta två år eller mer på ett lagakraftvunnet avgörande.

Att dra slutsatser av statistik är svårt. Många olika faktorer påverkar statistiken och kan göra den missvisande. I statistiken för avgjorda tvistemål ingår t.ex. mål som avgjorts genom tredsdom, dvs. mål där svaranden inte har inkommit med svaromål eller inte har infunnit sig till en förhandling. Under 2005 avgjordes 14,6 procent av tvistemålen (exklusive familjemål) genom tredsdom. Hela 35,7 procent avgjordes genom avskrivning. Flertalet av dessa kan antas vara förlikta eller återkallade mål. Bland de mål som avgjorts genom dom ingår stadfästa förlikningar. Samtidigt ingår i statistiken även sådana mål som inte kan avgöras förrän en händelse som står utanför domstolens kontroll inträffar. Det kan t.ex. vara mål där mellandom har meddelats och där mellandomen överklagats till hovrätten. Enligt årsredovisningen för Sveriges Domstolar 2005 utgjorde 8 procent av de balanserade övriga tvistemålen sådana inte påverkbara mål. För FT-målen var motsvarande siffra 10 procent.

Trots de osäkerhetsfaktorer som föreligger ger genomgången av statistikuppgifterna avseende tvistemålens omloppstider vid handen att den berättigade parten ibland får vänta längre på sin rätt än vad som kan anses rimligt. För en ekonomiskt svagare part kan trycket av den långa handläggningstiden, som ju även medför höga kostnader, medföra att han eller hon tvingas till eftergifter gentemot den ekonomiskt starkare parten. Det finns även en risk att parter avstår från att föra process inför risken att det skulle ta alltför mycket tid och pengar i anspråk.

Tillgång till domstolsprövning är som nämnts en grundläggande rättighet som följer av bland annat artikel 6 i Europakonventionen. Former för tvistlösning som i högre grad än gällande regler för den ordinära tvistemålsprocessen är anpassade till olika tvisters skiftande karaktär, skulle kunna förbättra den faktiska tillgången till domstolsprövning. Detta gäller särskilt för resurssvaga parter. För att säkra en faktisk tillgång till rättslig prövning är det således viktigt att det finns lämpliga tvistlösningsmekanismer som sträcker sig utanför den ordinära domstolsprocessen.

Långa handläggningstider innebär flera olägenheter än att en part förhindras att komma till sin rätt eller inte vågar riskera en process på grund av höga kostnader. En pågående tvist kan verka störande eller rent av förlamande för en affärsrelation. Ovissheten om en hävningsförklaring avseende ett köp av en maskin som är viktig för

ett företags produktion är giltig eller inte, kan medföra att företaget inte kan investera i en annan och bättre maskin så länge tvisten pågår. En tvist kan också resultera i likviditetsproblem. För en privatperson kan det dessutom upplevas som obehagligt eller till och med psykiskt påfrestande att vara inblandad i en tvist.

Mot den här beskrivna bakgrunden delar utredningen regeringens uppfattning som den kommer till uttryck i utredningens direktiv, att det finns ett behov av ett alternativ till det traditionella domstolsförfarandet. Enligt direktiven skall ledstjärnorna för det alternativa förfarandet vara frivillighet, snabbhet, partsinflytande och flexibilitet. Redan nu finns visserligen ett förfarande som i hög grad karaktäriseras av dessa grundstenar, nämligen skiljeförfarandet. En inte obetydlig del av näringslivets tvister löses för närvarande genom skiljeförfarande.¹⁹ Eftersom parterna skall betala skiljemännens arvoden är förfarandet emellertid ofta för dyrt för parter med begränsade ekonomiska resurser. Vid institutionellt förfarande tillkommer dessutom administrativa avgifter. Tvistlösning genom skiljeförfarande står därför i realiteten inte till buds för alla parter.

De grupper som främst kan antas vara i behov av ett alternativt domstolsförfarande är privatpersoner samt små och medelstora företag med begränsade ekonomiska resurser. Det finns även anledning att anta att det kan finnas andra som har intresse av ett snabbare, billigare och mer flexibelt förfarande, som de själva har visst inflytande över. En utgångspunkt för ett nytt förfarande bör därför vara att det skall vara utformat så att det passar alla typer av parter. Det bör finnas utrymme för att inom ramen för förfarandet anpassa handläggningen efter tvistens karaktär och de enskilda parternas särskilda behov. För enskilda eller småföretagare som processar utan ombud skall det, liksom i den ordinära processen, finnas möjlighet till mer ingående materiell processledning. I tvister där parterna har ombud skall handläggningen av tvisten i stället kunna anpassas efter detta.

¹⁹ Prop. 1998/99:35 s. 36 och SOU 1995:65 s. 49 ff.

10.3 En särskild lag om snabbrättegång

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att förfarandet regleras i en fristående lag om snabbrättegång. Även rättegångsbalkens regler bör vara tillämpliga på förfarandet, i den mån något annat inte följer av den fristående lagen.

Övergripande målsättningar för det alternativa förfarandet skall som nämnts vara frivillighet, snabbhet, partsinflytande och flexibilitet. För att åstadkomma detta är det nödvändigt med modifieringar av vissa av de grundprinciper som gäller i det ordinära rättegångsförfarandet, bl.a. principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Mot den bakgrunden bör det alternativa förfarandet inte inarbetas i rättegångsbalkens regelsystem utan i stället regleras i en särskild lag. Därigenom blir det också tydligare att förfarandet utgör ett alternativ till processen enligt rättegångsbalken. För att syftet med det alternativa förfarandet på bästa sätt skall nå ut anser utredningen att namnet på den nya lagen skall avspegla det förhållandet att det är fråga om en rättegångsform där snabbhet utgör en särskilt viktig faktor. Utredningen föreslår att förfarandet benämns snabbrättegång.

En viktig utgångspunkt vid utarbetandet av den nya lagen bör enligt utredningens uppfattning vara att lagen skall vara enkelt uppbyggd och lätt att tillämpa. Om detta syfte skall kunna uppnås finns inte möjlighet att i den nya lagen reglera alla tänkbara processuella frågor och situationer som kan uppkomma. Lagen skulle då bli i det närmaste lika omfattande som rättegångsbalken. Utredningen anser därför att den nya lagen främst bör innehålla bestämmelser som tar sikte på de särskilda möjligheter och begränsningar som det alternativa förfarandet skall innehålla. I övriga delar framstår det som ändamålsenligt att rättegångsbalkens regler tillämpas i den mån dessa inte strider mot det alternativa förfarandets syfte och grundprinciper. Utredningen föreslår därför en generell hänvisning som anger att rättegångsbalkens bestämmelser skall tillämpas om något annat inte följer av lagen.

10.4 Förfarandet skall omfatta dispositiva tvistemål

Utredningens förslag: I stort sett alla dispositiva tvistemål skall kunna prövas i snabbrättegång. Undantag skall endast göras för sådana måltyper som skall avgöras av domstol i särskild sammansättning.

Det alternativa förfarandet skall enligt direktiven omfatta dispositiva tvistemål, dvs. tvistemål där förlikning om saken är tillåten oavsett tvisteföremålets värde. I de flesta fall är gränsdragningen mellan dispositiva och indispositiva mål helt klar. Det förekommer emellertid även s.k. blandade mål, dvs. mål där dispositiva och indispositiva frågor handläggs i en rättegång. Ett exempel på detta är när frågor om äktenskapsskillnad och underhållsbidrag handläggs tillsammans. Det finns också tvister som innehåller både dispositiva och indispositiva moment.²⁰ Bl.a. på fastighetsrättens område gör sig hänsynen till tredje man och till allmänna intressen gällande på ett sätt som kan begränsa parternas dispositionsfrihet. Parterna kan t.ex. inte fritt avtala om giltigheten av ett fastighetsköp som är beroende av tillstånd enligt lagen (1975:1132) om förvärv av hyresfastighet m.m.²¹

Immaterialrättsliga tvister kan vara dispositiva. Om det i ett sådant mål framställs ett yrkande om vitesförbud är den frågan emellertid indispositiv.²² Tvister på konkurrensrättens område är ofta indispositiva. Även på detta område finns dock frågor som är dispositiva. Om ett avtal som är oförenligt med en tvingande konkurrensrättslig regel har ingåtts kan parterna t.ex. med bindande verkan träffa en förlikning med innebörd att den ene parten skall betala viss ersättning till den andre avseende historiska förhållanden. Däremot kan de inte med bindande verkan avtala om framtida rättsverkningar.

Den svårighet som det ibland kan innebära att avgöra huruvida ett mål är dispositivt eller indispositivt hindrar enligt utredningens uppfattning inte att denna kategorisering används när det gäller att definiera vilka mål som skall kunna prövas i det alternativa förfarandet. Utgångspunkten bör således vara att alla tvister som är helt och hållet dispositiva skall kunna prövas i förfarandet.

²⁰ Se vidare SOU 1982:26 s. 111 ff och Fitger 4:e avd, I:2 ff.

²¹ Se NJA 1986 s. 741. Jämför även NJA 1986 s. 205 och NJA 1993 s. 319.

²² Se NJA 2000 s. 435.

Eftersom förfarandet skall vara frivilligt och präglat av partsinflytande framstår det som uteslutet att pröva frågor av indispositiv karaktär i förfarandet. Frågan om en enskild tvist innefattar indispositiva moment får avgöras av rätten från fall till fall med utgångspunkt i de materiella reglerna på området i fråga. Om en tvist innefattar indispositiva frågor bör den i allmänhet hänvisas till det ordinära förfarandet. I den mån det är möjligt att särskilja de dispositiva frågorna från de indispositiva kan man emellertid tänka sig att, om parterna begär det och det framstår som lämpligt, pröva de dispositiva frågorna för sig i det alternativa förfarandet. Det finns därför enligt utredningens bedömning inte anledning att helt undanta någon målkategori från tillämpningsområdet.

Undantag bör dock göras för sådana måltyper som skall avgöras av domstol i särskild sammansättning. Stockholms tingsrätt är exklusiv domstol i åtskilliga måltyper, t.ex. patenträttsliga mål, marknadsföringsmål och konkurrens mål. Eftersom dessa tvister är av särskild natur besitter domstolen specialistkunskaper på dessa områden och målen avgörs i särskild sammansättning. Om parterna fick välja en annan domstol har det ansetts finnas en risk för att det skulle vara svårt att upprätthålla en tillräckligt hög kvalitet på rättskipningen inom de aktuella rättsområdena.²³ Detsamma gäller om parterna skulle få möjlighet att välja att tvisten prövas av ensamdomare i det alternativa förfarandet. Utredningen anser mot denna bakgrund att sådana dispositiva tvister som skall avgöras i särskild sammansättning inte skall kunna tas upp i det alternativa förfarandet.

10.5 Utgångspunkter för förfarandet

Utredningens överväganden och förslag: Förfarandet skall vara snabbt, flexibelt och frivilligt. Rättegångsbalkens indelning i förberedelse och huvudförhandling skall inte gälla.

- Utrymmet för parterna att fördröja processen skall minska genom tidsfrister som kopplas till verkningfulla sanktioner. Målet skall vara avgjort inom en viss tidsgräns och avgörandet skall inte gå att överklaga.

²³ Forum i tvistemål, Promemoria V, från Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor, DV-rapport 2003:4, s. 26.

- Det bör finnas utrymme för flexibilitet inom vissa givna ramar. Huvuddragen i förfarandet bör anges i lagen.
- Frivilligheten konstitueras genom ett i förväg träffat tvistlösningsavtal eller genom att svaranden lämnar sitt samtycke sedan tvisten inletts. När förfarandet har inletts bör det inte vara möjligt för en part att dra sig ur.

10.5.1 Snabbhet

En viktig utgångspunkt för det alternativa förfarandet är att det skall vara snabbt. Ordet ”snabbt” får emellertid inget närmare innehåll om man inte har något jämförelsematerial att utgå ifrån. Det ligger då närmast till hands att jämföra med handläggning enligt rättegångsbalken. Som tidigare har framgått kan en tvistemålsprocess som handläggs enligt rättegångsbalken många gånger ta lång tid i anspråk.

Orsaker till att processen enligt rättegångsbalken ofta tar lång tid

Om man vill åstadkomma ett alternativt förfarande som skall vara präglad av snabbhet finns det anledning att titta närmare på vilka faktorer som gör att den ordinära tvistemålsprocessen ofta tar lång tid. Den följande genomgången gör inte anspråk på att vara fullständig utan sker endast i syfte att peka på några av de faktorer som påverkar handläggningstiden.

Arbetsbelastningen för domare är ofta hög. Brottmål, familjemål och vissa ärenden är många gånger av förturskaraktär och måste prioriteras i arbetet. I en ansträngd arbetssituation kanske domaren inte anser sig ha tid att lägga ner det arbete som krävs för att driva ett tvistemål framåt. I stället förekommer det att skrifter skickas fram och tillbaka utan att handläggningen av målet aktivt förs framåt. Motsvarande tendens finns också bland advokater. Det är inte ovanligt att ombud begär anstånd med att komma in med skrifter eller annat material med hög arbetsbelastning som motivering. Sådana anstånd beviljas ofta.

Att handläggningen av ett mål tar tid kan ibland ligga i svarandens intresse. Han eller hon kanske vill fördröja handläggningen i syfte att uppskjuta ett verkställbart avgörande. Det förekommer

således att svaranden medvetet gör sig otillgänglig eller obstruerar på annat sätt. Ibland kan det ta åtskillig tid att nå svaranden för delgivning. När målet väl är klart för huvudförhandling kan svaranden försöka få rätten att ställa in förhandlingen och därmed skjuta upp avgörandet.

Förhandlingar kan också ställas in av andra anledningar. Om ett vittne t.ex. är bortrest eller sjukt innebär det ofta att hela förhandlingen måste ställas in och uppskjutas till annan dag. Detta hänger samman med principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration, på vilka rättegångsbalken i huvudsak bygger. Muntlighetsprincipen innebär att processmaterialet skall läggas fram muntligen och inte skriftligen. Det råder ett förbud för part att läsa upp en skriftlig inlägga. Ett vittne får vid förhör i princip inte hänvisa till en skriftlig berättelse och det är i huvudsak förbjudet att som bevis åberopa skriftliga berättelser som tillkommit utom rätta med anledning av en redan inledd eller förestående rättegång.²⁴ Av omedelbarhetsprincipen följer att, om huvudförhandling hålls, domen får grundas endast på vad som förekommit vid förhandlingen. Endast de domare som varit med om hela förhandlingen får delta i avgörandet. En förutsättning för muntlighet och omedelbarhet är att koncentrationsprincipen tillämpas. Den innebär att den processuella verksamheten så långt möjligt skall försiggå utan uppehåll och tidsförlust. En huvudförhandling skall i princip fortgå i ett sammanhang. För att det skall få göras uppehåll i en huvudförhandling krävs att vissa särskilt angivna förutsättningar är uppfyllda. Tillsammans anses dessa principer ge den bästa garantin för en fri bevisvärdering och de bästa förutsättningarna för riktiga avgöranden.²⁵ Principerna har mjukats upp något genom de reformer av rättegångsbalken som genomförts under årens lopp, framför allt i syfte att effektivisera processen i såväl tids- som kostnadshänseende. De genomsyrar dock fortfarande processen enligt rättegångsbalken.

En annan orsak till att tvistemålsprocessen tar tid är möjligheten att överklaga. Att ett mål skall handläggas i flera instanser innebär givetvis att det tar längre tid, även i de fall där det krävs prövningstillstånd för att hovrätten skall pröva målet. Det finns visserligen en möjlighet för parterna att avtala bort rätten att överklaga. Denna möjlighet utnyttjas dock inte särskilt ofta.

²⁴ En kraftig uppmjukning av förbudet såvitt gäller tvistemål kommer att ske när ändringarna i prop. 2004/05:131 träder i kraft.

²⁵ Se bl.a. prop. 2004/05:131 s. 81.

Hur kan det alternativa förfarandet göras snabbare?

Många av de faktorer som gör att handläggningen av ett mål kan ta lång tid hänger samman med kravet på att processen skall vara rättssäker. Som tidigare nämnts anses t.ex. principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration ge den bästa garantin för en fri bevisvärdering och de bästa förutsättningarna för riktiga avgöranden.

Det finns emellertid exempel på förfaranden där principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration inte gäller. Så är fallet t.ex. i förvaltningsprocessen och vid handläggning enligt ärendelagen. Ett sammanträde enligt förvaltningsprocesslagen eller ärendelagen syftar således inte till att åstadkomma ett fullständigt beslutsunderlag utan endast till att komplettera den i huvudsak skriftliga handläggningen på en eller flera punkter. Inte heller vid skiljeförfarande tillämpas principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration.

I ett alternativt förfarande måste intresset av att upprätthålla bästa tänkbara garantier för ett riktigt domstolsavgörande vägas mot intresset av att åstadkomma ett snabbt, effektivt och kostnadsmässigt rimligt förfarande. För många kan snabbhet vara ett nog så viktigt mått på rättssäkerhet. Det kan förutsättas att de parter som väljer det alternativa förfarandet prioriterar snabbhet som en särskilt viktig faktor framför andra. För att åstadkomma den önskvärda snabbheten i förfarandet anser utredningen att det är nödvändigt att göra rimliga avsteg från principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration.

För att minimera handläggningstiderna bör utrymmet för parterna att fördröja processen minska. I det alternativa förfarandet bör det införas tidsfrister i syfte att garantera snabbheten i förfarandet. Genom att välja det alternativa förfarandet får parterna anses ha åtagit sig en skyldighet att medverka till att målet snabbt kan drivas till ett avgörande. Det är viktigt att motsvarande krav ställs på rätten. Det alternativa förfarandets karaktär av snabbförfarande riskerar annars att tappa i trovärdighet. Lagen bör därför ange en tidsgräns inom vilken målet skall vara avgjort.

Av utredningens direktiv följer att avgörandet i det alternativa förfarandet inte skall gå att överklaga. Även detta är en viktig del när det gäller att säkerställa förfarandets snabbhet.

10.5.2 Flexibilitet

En av ledstjärnorna för förfarandet skall enligt direktiven vara flexibilitet. Med ett flexibelt förfarande kan handläggningen av tvisten anpassas till de varierande förhållandena i varje enskild tvist.

Även skiljeförfarandet karaktäriseras av flexibla handläggningsmöjligheter. Det överlämnas till skiljemännen att avgöra oreglerade förfarandefrågor på sätt de finner lämpligt. Skiljemännen skall dock följa vad parterna har bestämt om det inte finns något hinder mot det. Frågan om i vilken mån skiljemännen i avsaknad av andra regler bör tillämpa rättegångsbalkens regler analogt är omdiskuterad.²⁶ I förarbetena till lagen om skiljeförfarande poängteras dock att skiljemännen inte är bundna av principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration och att detta möjliggör en särskilt smidig handläggning, avpassad efter sakens beskaffenhet och parternas önskemål.²⁷

En annan parallell kan dras till den gamla småmålslagen.²⁸ Förfarandet enligt småmålslagen var i princip fritt från tvingande föreskrifter. Domaren gavs stor frihet att utforma förfarandet efter vad som i det enskilda fallet framstod som lämpligt. Uppdelningen i förberedelse och huvudförhandling gällde inte och rätten var inte heller strikt bunden av principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Småmålsförfarandets informella karaktär och domarens långtgående skyldighet till materiell processledning fick mycket kritik innan lagen infördes, särskilt från domarhåll. Enligt Rättegångsutredningen mattades dock mycket av kritiken av sedan lagen trätt i kraft och många domare uppfattade lagen som någonting positivt.²⁹ Rättegångsutredningen konstaterade emellertid också att Domstolsverkets seminarier klart hade visat svårigheten med att tillämpa flexibla processregler.³⁰

Ett förfarande utan fasta procedurregler ställer höga krav på domaren. För att de möjligheter till en smidig och effektiv handläggning som ett flexibelt förfarande erbjuder skall kunna utnyttjas fullt ut krävs idérikedom och kreativitet hos domaren. Det kan ofta vara lättare att se de gränser rättegångsbalken lägger fast än de möjligheter som ett flexibelt förfarande erbjuder. Om domare lägger ned alltför mycket tid och kraft på att hitta lösningar på proces-

²⁶ Se bl.a. Heuman, Skiljemannarätt, s. 306 ff och Lindskog, Skiljeförfarande, s. 70 ff.

²⁷ SOU 1994:81 s. 68 och prop. 1998/99:35 s. 41.

²⁸ Lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden.

²⁹ SOU 1982:26 s. 47.

³⁰ SOU 1982:26 s. 58.

suella frågor finns en risk för att snabbheten i förfarandet går förlorad. I ett flexibelt förfarande måste domaren också, på ett helt annat sätt än i en strikt regelstyrd process, förvissa sig om att parterna är införstådda med förfarandet. Även om domaren kan göra detta sedan handläggningen av tvisten har påbörjats kan det vara svårt för parterna att på förhand förutse vad förfarandet egentligen innebär. Det kan i sin tur leda till att förfarandets attraktionskraft minskas.

Utredningen anser mot bakgrund av det ovan sagda att huvudregeln i det alternativa förfarandet bör anges i den särskilda lagen, till vägledning för rätten och för att öka förutsägbarheten för parterna. Att det finns vissa regler som styr processen ökar även förutsättningarna för en snabb handläggning. Det är emellertid viktigt att processen inte är så strikt regelstyrd att den inte kan anpassas efter parterna och tvistens natur. Här kommer principen om flexibilitet in. Det bör således finnas ett utrymme för att, inom vissa givna ramar, kunna anpassa handläggningen till de varierande förhållandena i varje enskild tvist.

Principen om flexibilitet bör också gälla för frågor om hur sammanträden skall genomföras och hur bevisning skall läggas fram. I dessa frågor underlättas flexibiliteten genom att principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration inte behöver iakttas. Sammanträden kan t.ex. hållas endast för behandling av enstaka frågor eller för upptagning av muntlig bevisning, allt efter vad som kan anses lämpligt i det enskilda fallet. Med flexibla regler om bevisning kan uppgifter från ett vittne läggas fram antingen muntligen eller skriftligen (se vidare avsnitt 10.9.4), vilket möjliggör en snabbare, billigare och smidigare process.

10.5.3 Frivillighet

Frivillighet är en annan ledstjärna för det alternativa förfarandet. Att förfarandet är frivilligt möjliggör avsteg från rättegångsbalkens regler och underlättar därigenom för de övriga ledstjärnorna – snabbhet, partsinflytande och flexibilitet – att få genomslagskraft.

Frivilligheten bör begränsas till att gälla val av processform

En grundläggande fråga när det gäller frivilligheten i förfarandet är om förfarandet skall vara helt och hållet frivilligt och innefatta en möjlighet för parterna att ”hoppa av” under förfarandets gång. En sådan ordning ligger i linje med principen om frivillighet och partsinflytande men medför att en slutlig lösning av tvisten då riskerar att fördröjas ytterligare genom det alternativa förfarandet. Det kan inte heller uteslutas att en svarande accepterar det alternativa förfarandet endast i syfte att förhålla processen, för att sedan hoppa av innan tvisten nått ett avgörande. Det alternativa förfarandet har då endast inneburit en tids anstånd för svaranden.

Ett annat problem i anknytning härtill är frågan om rättegångskostnader. Enligt direktiven skall parterna stå sina egna rättegångskostnader i det alternativa förfarandet. Om en part drar sig ur har han eller hon dragit på motparten onödiga kostnader som denne inte kan få ersätta. Detta kan i sin tur göra att motparten känner sig tvungen att gå med på en ofördelaktig förlikning.

Ett sätt att komma till rätta med de problem som ett helt och hållet frivilligt förfarande skulle medföra är att införa någon form av sanktion mot den som hoppar av förfarandet. Man kan t.ex. tänka sig att den som inte längre vill delta i det alternativa förfarandet får betala motpartens rättegångskostnader. Nackdelen med en sådan lösning är att en obstruerande svarande ofta saknar betalningsmöjligheter. Sanktionen blir då i princip verkningslös.

Enligt utredningens mening är den mest ändamålsenliga lösningen att begränsa frivilligheten till att gälla val av processform. När förfarandet väl har inletts bör det inte finnas någon möjlighet att hoppa av, såvida inte parterna är överens om det. Vid en jämförelse med t.ex. skiljeförfarande framstår lösningen som rimlig. Ett skiljeförfarande är frivilligt för parterna på det sättet att det förutsätter ett avtal om att tvisten skall avgöras genom skiljeförfarande. När förfarandet väl har inletts finns emellertid ingen möjlighet att dra sig ur. En sådan ordning för det alternativa förfarandet står också i bäst samklang med syftet att skapa ett snabbt förfarande. Lösningen innebär att parterna är förhindrade att väcka talan enligt rättegångsbalken under ett pågående alternativt förfarande.³¹

I sammanhanget kan nämnas att det för käranden givetvis alltid finns en möjlighet att återkalla talan. Frågan om vilka verkningar detta skall få behandlas i avsnitt 10.15.

³¹ Se vidare avsnitt 10.20.2.

Tvistlösningsavtal för framtida tvister

Eftersom förfarandet skall bygga på frivillighet måste svaranden samtycka till handläggningsformen för att en tvist skall kunna handläggas i det alternativa förfarandet. I en situation där en tvist redan har uppstått är det emellertid inte alltid så lätt för parterna att komma överens om hur tvisten skall lösas. För att det alternativa förfarandet skall få avsedd genomslagskraft anser utredningen därför att man även bör kunna avtala i förväg om att använda processformen. Den vanligaste grunden för skiljeförfarande är just att parterna i ett avtalsförhållande har kommit överens om att eventuella framtida tvister i anledning av avtalet skall avgöras av skiljemän.

Möjligheten att träffa avtal om hur en eventuell framtida tvist i anledning av ett visst rättsförhållande skall lösas hänger samman med parternas avtalsfrihet på området. Eftersom parterna fritt kan avtala om en lösning av en dispositiv tvist kan de också avtala om att lämna över tvistlösningen till någon utomstående. I allmänhet har ett avtal om hur en tvist skall lösas inte någon processuell verkan och utgör alltså inte hinder mot att inleda rättegång angående tvisten. Enligt en allmän princip anses processuella överenskommelser nämligen som regel vara ogiltiga.³² Det finns dock lagstadgade undantag från denna princip. Ett exempel på detta är skiljeförfarandet, som därmed kan sägas ha utpekats som ett till domstol likvärdigt tvistlösningsalternativ.

Det alternativa förfarandet skall som redan nämnts kunna användas för dispositiva tvister. Grunden för förfarandet kan alltså sägas vara parternas avtalsfrihet. Det finns enligt utredningens bedömning inte anledning att begränsa parternas möjlighet att avtala om tvistlösningsmetod i förhållande till vad som gäller vid skiljeförfarande. Som tidigare framgått anser utredningen att det alternativa förfarandet skall vara utformat så att det uppfyller de krav på en rättvis rättegång som följer av artikel 6 i Europakonventionen. Det finns därför enligt utredningens mening inget hinder mot att möjliggöra för parter att träffa avtal om att tvister i anledning av ett visst rättsförhållande skall avgöras i det alternativa förfarandet. Någon särskild form för ett sådant avtal skall inte krävas.

Träffar parterna ett sådant avtal innan tvisten har uppkommit är det dock viktigt att avtalet konkretiseras till ett visst rättsförhål-

³² Se NJA II 1943 s. 611 f, Fitger 49:7 och vidare Westberg, Från statlig till privat rättsskipning – reflexioner över frågan om avsägelse av rätten till domstolsprövning, Festskrift till Hans Ragnemalm, s. 347–364.

lande.³³ Det innebär t.ex. att det inte skall vara möjligt för parter att träffa avtal om att alla framtida tvister dem emellan skall avgöras i det alternativa förfarandet. Parterna måste ha möjlighet att överblicka verkningarna av tvistlösningsavtalet. Detta är särskilt viktigt med hänsyn till vad som sagts om att tvistlösningsavtalet innebär att parterna avsäger sig vissa delar av det processuella skydd som annars följer med det vanliga förfarandet enligt rättegångsbalken, däribland rätten att överklaga.

I likhet med vad som gäller för skiljeavtal får giltigheten och tillämpligheten av ett tvistlösningsavtal bestämmas utifrån allmänna avtalsrättsliga regler och principer. Ett sådant avtal kan t.ex. ogiltigförklaras såsom oskäligt enligt 36 § avtalslagen.

Ett på förhand träffat avtal om att en tvist skall handläggas enligt det alternativa förfarandet bör dock inte hindra en kärande från att väcka talan enligt lagen (2002:599) om grupprättegång. Vid grupprättegång tillämpas rättegångsbalkens bestämmelser. Det framstår som oskäligt att frånta en part som träffat ett tvistlösningsavtal rätten att föra grupptalan när en sådan kan bli aktuell. Grupptalan utgör ett så speciellt institut att det knappast kan finnas någon risk för att undantaget kan missbrukas till det alternativa förfarandets nackdel.

Konsumentaspekter

När det gäller svagare parter kan det finnas fog för ett mer omfattande skydd än vad t.ex. 36 § avtalslagen ger. Av lagen om skiljeförfarande följer att ett skiljeavtal inte får göras gällande i en konsumenttvist om avtalet har träffats innan tvisten uppstod. Bestämmelsens syfte är att skydda den ofta ekonomiskt svagare konsumenten. Kostnaderna för ett skiljeförfarande kan utgöra en tung börda för en konsument, vilket kan leda till att konsumenten av kostnadsskäl avstår från att hävda sin rätt. Det har inte ansetts godtagbart att en part genom ett skiljeavtal hindras från att få sin sak prövad av allmän domstol samtidigt som han eller hon inte har råd att hävda sin rätt i ett skiljeförfarande.³⁴

I rådets direktiv 93/13/EEG om oskäliga villkor i konsumentavtal sägs att ett avtalsvillkor som inte har varit föremål för individu-

³³ Samma krav gäller vid skiljeförfarande. Se vidare bl.a. SOU 1994:81 s. 256 och Heuman, Skiljemannarätt s. 47 ff.

³⁴ SOU 1995:65 s. 205.

ell förhandling skall anses vara oskäligt om det i strid med kravet på god sed medför en betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter enligt avtalet till nackdel för konsumenten. I en bilaga till direktivet finns en vägledande, inte uttömmande, lista på villkor som typiskt sett kan anses oskäliga. Bland dessa nämns villkor vars syfte eller effekt är att upphäva eller inskränka konsumentens rätt att gå till domstol eller vidta andra rättsliga åtgärder.

I det alternativa domstolsförfarandet är kostnaden för själva förfarandet begränsad till en ansökningsavgift. De kostnader som därutöver kan uppkomma är partens egna rättegångskostnader. Enligt utredningens direktiv skall utredningen föreslå regler som innebär att vardera parten står sina rättegångskostnader. Detta innebär en fördel för konsumenten på det sättet att han eller hon lättare kan överblicka vilka kostnader som riskeras i processen. Det kan emellertid också innebära en nackdel eftersom en konsument som har en stark sak kanske ändå avstår från att föra process med hänsyn till att det inte finns någon möjlighet att få ersättning för rättegångskostnaderna. Det kan vidare vara svårare för en konsument än för en näringsidkare att på förhand förutse vilka tvister som kan tänkas uppkomma i anledning av ett rättsförhållande. Har tvistlösningsavtalet tagits in som en del i ett större kontrakt som konsumenten inte har varit med och förhandlat fram finns en uppenbar risk för att konsumenten inte har insett innebörden av det.

Enligt utredningens uppfattning torde det emellertid ofta vara till fördel för en konsument att en tvist prövas i det alternativa förfarandet. Att förfarandet är snabbt och billigt gör att det många gånger kan vara väl lämpat för konsumenttvister. Det finns snarare anledning att tro att förfarandet skulle öka konsumenters möjlighet och benägenhet att gå till domstol än minska den. I enskilda fall kan det visserligen tänkas vara av värde för konsumenten att få sin sak prövad i det ordinära förfarandet. En ordning där konsumenten, men inte näringsidkaren, ges möjlighet att göra ställningstagandet om val av processform först när tvisten uppstått framstår dock inte som rimlig. En sådan lösning skulle också riskera att minska näringsidkares benägenhet att på förhand avtala om det alternativa förfarandet i konsumentförhållanden. Utredningen anser mot bakgrund av det sagda att det inte bör göras något undantag för konsumenter i fråga om bundenheten av ett tvistlösningsavtal.

Om det i ett enskilt fall framstår som oskäligt att tillämpa ett sådant avtal kan det angripas med stöd av 36 § avtalslagen.³⁵

10.6 Förfarandets inledningsskede

Utredningens förslag: Rätten skall endast kunna vägra prövning i snabbättegång om det brister i någon formell förutsättning för förfarandet. Talan skall väckas genom ansökan om stämning med begäran om snabbättegång. Sedan rätten utfärdat stämning är svaranden skyldig att svara på om han eller hon samtycker till snabbättegång. Samtycker svaranden måste han eller hon även avge svaromål. En svarande som inte svarar riskerar en tredsdom. Återvinning av tredsdomen skall sökas inom två veckor. Om tvisten inte kan handläggas i snabbättegång på grund av bristande samtycke kan käranden begära att målet hänskjuts till ordinär rättegång.

10.6.1 Förutsättningar att ta upp målet till prövning

Som redan har framgått skall krävas att en tvist som upptas till prövning i det alternativa förfarandet är helt och hållet dispositiv samt att parterna har avtalat om handläggningsformen eller på annat sätt samtycker till den. Av utredningens direktiv framgår att det även bör göras en bedömning av om tvisten lämpar sig för prövning i det alternativa förfarandet. Det skulle således inte vara någon absolut rättighet för parterna att få sin tvist prövad i snabbättegång. Det är emellertid svårt att se i vilken situation rätten skulle ha skäl för att vägra en sådan prövning. Är tvisten av större omfattning finns det ofta särskilt mycket att vinna på att handläggningen är mer flexibel, t.ex. genom att bevisning kan läggas fram på olika sätt och vid olika tillfällen. Utredningen anser inte heller att förhållanden som är hänförliga till parterna bör få spela in i fråga om rätten att få använda sig av det alternativa förfarandet. Det får förutsättas att parterna har gjort välgrundade val i fråga om processform och det är endast parterna som känner till de omständigheter och överväganden som ligger bakom ett sådant val.

Utredningen föreslår således att rätten endast skall göra en formell bedömning av om förutsättningarna för prövning enligt det

³⁵ Se även EG-domstolens dom den 26 oktober 2006 i mål C-168/05.

alternativa förfarandet är uppfyllda. Det bör inte finnas någon möjlighet att väga in lämplighetsaspekter i denna prövning.

10.6.2 Talans väckande

Talan i tvistemål skall enligt 13 kap. 4 § rättegångsbalken väckas genom att käranden skriftligen ansöker om stämning hos rätten. Om stämningsansökningen uppfyller rättegångsbalkens krav på vad en sådan skall innehålla, skall rätten förelägga svaranden att inkomma med svaromål. En fråga att ta ställning till är om talan skall väckas genom stämning även i det alternativa förfarandet. Det som talar emot detta är att förfarandet grundar sig på frivillighet. Frågan är om det kan anses förenligt med frivilligheten i det alternativa förfarandet att rätten utfärdar stämning med föreläggande om svar. Om det inte finns något avtal mellan parterna om att använda det alternativa förfarandet är svaranden ju inte skyldig att besvara ansökningen i sak om han eller hon inte samtycker till handlägningsformen. Enligt utredningens uppfattning är det dock rimligt att det åtminstone krävs av svaranden att han eller hon tar aktiv ställning i fråga om valet av processform. Det kan inte anses oförenligt med frivilligheten i förfarandet att svaranden åläggs en skyldighet att svara på ansökningen beträffande frågan om han eller hon samtycker till att tvisten prövas i det alternativa förfarandet. Utredningen bedömer mot bakgrund härav att talan bör väckas genom ansökan om stämning även i det alternativa förfarandet. Att talan väcks på samma sätt oavsett handlägningsform innebär fördelar när det gäller frågan om hur målet skall hanteras om svaranden inte samtycker till det alternativa förfarandet och käranden vill att målet hänskjuts till det ordinära förfarandet. Det möjliggör också att övergång lättare kan ske från ett förfarande till ett annat.

I 42 kap. 2 § rättegångsbalken finns bestämmelser om vad en ordinär stämningsansökan skall innehålla. I 33 kap. 1 § rättegångsbalken finns kompletterande regler om uppgifter i vissa formella hänseenden. En stämningsansökans främsta funktion är att ange den ram som domstolen måste hålla sig inom vid prövningen av tvisten. Genom stämningsansökningen klarläggs också för svaranden i vilka avseenden han eller hon behöver försvara sig, t.ex. genom att lägga fram rättslig argumentation eller motbevisning. Det är också viktigt att det genom uppgifterna i stämningsansökningen kan konstateras

att res judicata eller litispendens inte föreligger, samt att man kan fastslå vad som kommer att omfattas av rättskraften.

Även en ansökan om stämning enligt det alternativa förfarandet bör vara skriftlig. När det gäller ansökningens innehåll måste den för det första innehålla ett bestämt yrkande. Det krävs vidare en redogörelse för de omständigheter som åberopas till stöd för yrkandet. För en ordinär stämningsansökan gäller att käranden utförligt måste redogöra för dessa omständigheter. Detta krav kan tyckas onödigt tidskrävande för en ansökan om stämning enligt det alternativa förfarandet. Även om det alternativa förfarandet skall präglas av snabbhet är det av värde att de omständigheter som åberopas till stöd för talan anges någorlunda utförligt i förfarandets inledningsskede. En utförlig redogörelse bidrar till att processens omfattning begränsas redan från början så att handläggningen kan gå snabbare.³⁶ Det ger svaranden större möjligheter att begränsa svarsskriften till det väsentliga. För rätten är det viktigt att få en bra bild av tvisten för att kunna anpassa handläggningen till vad som kan anses mest ändamålsenligt i det enskilda fallet. Den tidsåtgång som en utförlig redogörelse för åberopade omständigheter medför uppvägs således av att möjligheterna till en snabbare och mer ändamålsenlig handläggning ökar. Utredningen anser mot bakgrund av detta att samma krav bör ställas på en stämningsansökan i det alternativa förfarandet som på en stämningsansökan i en ordinär process.

En kärande som vill processa enligt det alternativa förfarandet skall ange det i sin stämningsansökan. Eftersom det alternativa förfarandet är frivilligt måste en sådan ansökan handläggas på ett annat sätt än en ordinär stämningsansökan. Anges inget särskilt får det förutsättas att det är det ordinära förfarandet som avses. Om ett tvistlösningsavtal som hänvisar till det alternativa förfarandet redan finns skall detta bifogas ansökningen. Därigenom behöver rätten inte utreda om svaranden samtycker till handlägningsformen. En annan sak är att svaranden kan invända mot avtalets giltighet eller tillämplighet i den aktuella tvisten. Hur denna situation skall hanteras behandlas vidare i avsnittet nedan. Har tvistlösningsavtal inte träffats måste svaranden lämna sitt samtycke till att målet prövas enligt det alternativa förfarandet. Det framstår enligt utredningens uppfattning som ett alltför långtgående krav att käranden skall ha inhämtat svarandens samtycke redan innan ansökan ges in.

³⁶ Prop. 1986/87:89 s. 189 f.

Frågan om svaranden samtycker till handläggningsformen bör i stället klargöras när ansökningen har kommit in till rätten. Inget hindrar dock att en part som vill vinna tid i förväg inhämtar motpartens samtycke. Käranden bör också redan i stämningsansökningen kunna ange att han eller hon vill att tvisten handläggs som en ordinär process för det fall svaranden inte samtycker till det alternativa förfarandet.

Ansökningsavgiften bör vara densamma som vid vanlig ansökan om stämning, f.n. 450 kr. Om tvisten i ett senare skede övergår till det ordinära förfarandet skall ny ansökningsavgift inte behöva betalas.

10.6.3 Föreläggande om svar

Om rätten vid en första granskning av kärandens ansökan inte finner något hinder mot att pröva tvisten i det alternativa förfarandet skall ansökningen delges svaranden med föreläggande att inkomma med svar. Frågan om hur detta skall ske måste besvaras olika beroende på om rätten i detta skede kan ta ställning till om förutsättningarna för prövning enligt det alternativa förfarandet är uppfyllda eller inte.

Om ett tvistlösningsavtal har bifogats ansökningen eller det på annat sätt framgår att samtycke föreligger kan rätten redan på detta stadium i processen bedöma om förutsättningarna för handläggning enligt det alternativa förfarandet är uppfyllda. Svaranden är då skyldig att svara på ansökningen i sak och kan därmed föreläggas att avge svaromål.

Skulle svaranden anse att tvistlösningsavtalet är ogiltigt eller att det inte är tillämpligt på den aktuella tvisten måste han eller hon framställa en invändning om det i svaromålet. En sådan invändning bör prövas inom ramen för det alternativa förfarandet, eftersom det är i detta invändningen framställs. Vinner svaranden framgång med sin invändning får målet handläggas på samma sätt som i andra fall när samtycke saknas, dvs. käranden skall beredas tillfälle att begära att målet hänskjuts till vanlig rättegång. Finner rätten i stället att invändningen skall ogillas fortsätter handläggningen enligt det alternativa förfarandet. En särskild fråga är om rättens beslut i fråga om tvistlösningsavtalets ogiltighet eller tillämplighet skall få överklagas. Denna fråga behandlas under avsnitt 10.12.1.

Har parterna inte i förväg träffat något tvistlösningsavtal och framgår det inte heller på annat sätt att svaranden samtycker till förfarandet måste svaranden föreläggas att ange om han eller hon godtar snabbrättegång. Svaranden bör då få ta del av information om vad förfarandet innebär.³⁷ Godtar svaranden inte processformen behöver han eller hon som nämnts inte besvara kärandens ansökan i materiellt hänseende. Inget hindrar emellertid att svaranden gör detta. Att svaranden kort anger skälen för sitt bestridande kan t.ex. leda till att käranden bedömer det utsiktslöst att gå vidare med kravet. Godtar svaranden processformen skall han eller hon även avge svaromål, dvs. ange sin inställning till kärandens yrkande, de omständigheter som åberopas till grund för inställningen samt de bevis som åberopas.

I vissa fall, t.ex. vid samäganderätt, föreligger nödvändig processgemenskap. Detta innebär att flera personer som vill inleda en process eller som har att svara i en process måste uppträda gemensamt för att talan inte skall avvisas och – i konsekvens med detta – att en kärande måste rikta sin talan mot dem alla såsom svarande. I sådana fall måste naturligtvis samtliga parter aktivt samtycka till att tvisten prövas i det alternativa förfarandet.

Om svaranden inte godtar prövning enligt det alternativa förfarandet bör käranden som redan nämnts beredas tillfälle att begära att tvisten hänskjuts till prövning i ordinär rättegång. Talan bör då anses väckt när ansökan om stämning enligt det alternativa förfarandet kom in till rätten. Det bör inte vara nödvändigt att på nytt utfärda stämning. Har svaranden inte besvarat ansökningen i materiellt hänseende kan rätten utfärda ett nytt föreläggande om svaromål vid äventyr av treskodom. Föreläggandet bör normalt kunna delges svaranden genom förenklad delgivning. Det innebär visserligen att svaranden delges samma ansökan ännu en gång, denna gång med föreläggande om att inkomma med svaromål vid äventyr av treskodom. Detta går dock knappast att undvika mot bakgrund av att det alternativa förfarandet skall vara frivilligt. Det framstår inte heller som önskvärt med en ordning där tvisten automatiskt övergår till handläggning enligt rättegångsbalken om samtycke saknas eftersom detta i praktiken skulle tvinga käranden in i det ordinära förfarandet. Även om käranden alltid har en möjlighet att återkalla talan skulle han eller hon i ett sådant läge riskera att få betala motpartens rättegångskostnader.

³⁷ För exempel på hur informationsmaterial kan utformas, se bilaga 5.

Den tidsförlust som en begäran om hänskjutande medför kan undvikas genom att käranden redan i ansökningen anger att han eller hon vill att tvisten hänskjuts till ordinär process för det fall svaranden inte godtar det alternativa förfarandet. Rätten behöver då inte skicka mer än ett föreläggande om svaromål till svaranden. Svaranden är skyldig att svara i sak även om det alternativa förfarandet inte godtas. Det är dock viktigt att det tydligt framgår av föreläggandet att det är det alternativa förfarandet som käranden i första hand har valt och att svaranden måste ange sin inställning till det förfarandet.³⁸

Det bör inte vara möjligt att endast på svarandens begäran hänskjuta tvisten till prövning enligt rättegångsbalken. Om käranden i ett sådant läge inte vill ha tvisten prövad enligt rättegångsbalken skall käromålet avskrivas.

Sanktion vid uteblivet svar

I ordinära tvistemål förenas ett föreläggande om skriftligt svaromål vanligtvis med tredskodomspåföljd. Möjligheten att meddela tredskodom mot en svarande som inte avger svaromål utgör en verkningsfull sanktion mot en svarande som inte vill medverka i målets handläggning. Enligt utredningens uppfattning finns det anledning att befara att det alternativa förfarandets attraktionskraft skulle minska om motsvarande möjlighet inte införs i detta.

Som tidigare nämnts är svaranden inte skyldig att avge svaromål om tvistlösningsavtal saknas och svaranden inte samtycker till handläggning enligt det alternativa förfarandet. Svaranden skall dock vara skyldig att ange sin inställning till processformen. Eftersom det således krävs aktivitet från svarandens sida bör det vara möjligt att förena ett föreläggande om svar med tredskodomspåföljd. Vad svaranden skall fullgöra för att undvika tredskodom blir beroende av om frivillighetskriteriet i förfarandet är uppfyllt eller inte. Om det inte finns något tvistlösningsavtal och svaranden inte samtycker till förfarandet räcker det att svaranden meddelar att han eller hon inte godtar snabbrettegång för att undvika tredskodom. I fall där avtal finns eller svaranden lämnar samtycke måste svaranden ange skäl för sitt bestridande för att undvika tredskodom. Liksom i det ordinära förfarandet måste det klart framgå av rättens

³⁸ Exempel på hur förelägganden kan utformas beroende på förutsättningarna ges i bilaga 6.

föreläggande vad svaranden har att iaktta för att undvika tredskodom.

I enlighet med vad som gäller för tredskodomar i övrigt bör det även i det alternativa förfarandet vara möjligt att ansöka om återvinning mot en tredskodom. Enligt 44 kap. 9 § rättegångsbalken och 53 § lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning skall återvinning sökas inom en månad från domen eller utslaget. En sådan tidsfrist rimmar emellertid inte särskilt väl med det krav på snabbhet som ställs på det alternativa förfarandet. Utredningen föreslår därför att tiden för att ansöka om återvinning mot en tredskodom i det alternativa förfarandet skall vara två veckor.

10.6.4 Åtgärder när svaranden inte samtycker

Det är inte alltid möjligt att endast på grundval av ansökningen avgöra om förutsättningarna för prövning enligt det alternativa förfarandet är uppfyllda. Vid den tidpunkt då ansökningen kommer in kan det vara oklart om svaranden samtycker till handläggningsformen eller inte. Först när rätten har fått in svaret är underlaget komplett för att bedöma om förutsättningar finns för att handlägga målet i snabbrättegång.

Om tvisten inte kan upptas till prövning enligt det alternativa förfarandet bör käranden beredas tillfälle att begära att tvisten hänskjuts till ordinär rättegång. Skulle talan vara väckt vid fel forum enligt rättegångsbalkens forumregler får rätten efter en begäran om hänskjutande överlämna målet till behörig domstol (angående i vilka situationer detta kan inträffa se avsnitt 10.7 nedan). Vill käranden inte att tvisten hänskjuts till ordinär rättegång skall målet avskrivas.

10.7 Forumfrågor

Utredningens förslag: Käranden kan välja att väcka talan vid valfri tingsrätt, utom såvitt avser klandertvister som måste prövas av den domstol som följer av lag. Invänder svaranden mot kärandens val av forum avgörs behörighetsfrågan efter allmänna forumregler.

Enligt utredningens direktiv skall utgångspunkten när det gäller forumfrågan vara att parterna själva skall kunna bestämma vilken tingsrätt som skall handlägga tvisten. I praktiken har parterna den möjligheten även i många av de ordinära tvistemålen. De flesta fora i tvistemål är nämligen dispositiva, vilket innebär att domstolen prövar sin behörighet endast om svaranden gör en foruminvändning.

En första fråga att ta ställning till är om parterna i det alternativa förfarandet bör ha möjlighet att fritt välja forum. För att besvara den frågan är det nödvändigt att titta närmare på de skäl som ligger bakom att vissa forumregler är exklusiva (käranden kan få målet upptaget endast vid det anvisade forumet) och indispositiva (svaranden har inget inflytande över valet av forum). Detta hänger samman med att det av hänsyn till tredje man eller allmänna intressen har ansetts vara särskilt viktigt att målet handläggs vid ett visst bestämt forum. Detta gäller t.ex. tvister om arv, testamente eller bodelning (10 kap. 9 § rättegångsbalken), samt vissa tvister med anknytning till fast egendom (10 kap. 10 § rättegångsbalken). När det gäller tvister om arv är anledningen till regeln om exklusivt forum att man har velat åstadkomma en totallösning när det gäller fördelningen av den avlidnes egendom och förhindra att två skilda domstolar gör sakligt sett olika prövningar rörande samma egendoms massa.³⁹ Regeln har också motiverats med att det därigenom blir möjligt att enkelt avgöra om klandertalan mot t.ex. ett arvs-skifte eller ett testamente har väckts inom den lagstadgade talfristen.⁴⁰ För tvister med anknytning till fast egendom brukar sägas att det är en fördel från bevissynpunkt om dessa handläggs där fastigheten är belägen. Tidigare var det även viktigt att tvisterna handlades där fastighetsböckerna fördes. Anledningen till att forumet är exklusivt och indispositivt har sagts vara att bedömningen av vilka rättigheter som finns till och i en fastighet underlättas av att alla domar som berör fastigheten finns samlade på ett ställe.⁴¹ Detta torde dock numera vara överspelat eftersom alla uppgifter om fastigheten finns att tillgå i det datoriserade fastighetsregistret.

I Domstolsverkets rapport 2003:4 "Forum i tvistemål", som utarbetats av Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor, föreslås omfattande ändringar av forumreglerna i tvistemål. Ett

³⁹ SOU 1982:26 s. 184.

⁴⁰ SOU 1982:26 s. 180.

⁴¹ Lagkommitténs Förslag till Allmän civillag (2 uppl.) 1838 s. 279 och Nya Lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning I (1884) s. 253.

genomgående synsätt i rapporten är att indispositiva forumregler i möjligaste mån bör undvikas. Arbetsgruppen föreslår bl.a. att den indispositiva regeln i 10 kap. 9 § rättegångsbalken (arvsforum) upphävs och att regeln i 10 kap. 10 § rättegångsbalken (fastighetsforum) i stället görs dispositiv. För tvister avseende klander av arvskifte, bodelning eller testamente föreslås dock att det införs indispositiva forumregler i den materiella lagstiftningen, med hänvisning till att det i många situationer är viktigt att på ett enkelt och snabbt sätt kunna konstatera om ett testamente eller ett arvskifte har vunnit laga kraft.

Rapporten har remitterats. Göteborgs tingsrätt och Vägverket ställde sig tveksamma till att ta bort den indispositiva regeln beträffande tvister gällande fast egendom. Svea hovrätt ansåg att det fanns anledning att överväga om det skälet att det skall vara enkelt att konstatera om en bodelning, ett arvskifte eller ett testamente har vunnit laga kraft är tillräckligt för att parterna skall tvingas att processa vid en domstol som kanske inte någon av dem har anknytning till. Ingen av de övriga remissinstanserna framställde några invändningar mot förslagen i nu berörda hänseenden. Beredning av rapporten pågår för närvarande inom Justitiedepartementet.

I det alternativa, frivilliga förfarandet ligger det ett särskilt värde i att parterna får rätt att bestämma var målet skall handläggas. Parternas ömsesidiga vilja att anlita det alternativa förfarandet kan vara beroende av att de själva får avgöra var det är lämpligt att pröva tvisten. Utredningen anser därför att det bör krävas starka skäl för att begränsa parternas möjlighet att välja forum. När det gäller tvister med anknytning till fastigheter anser utredningen inte att det finns några bärande skäl för att inte tillåta parterna att fritt välja forum. Om det t.ex. är aktuellt att hålla syn på fastigheten ligger det ofta även i parternas intresse att tvisten handläggs där fastigheten är belägen. Vill parterna av någon anledning att tvisten skall handläggas på annan ort får man enligt utredningens uppfattning utgå från att de har goda skäl för det.

Beträffande klandertvister är frågan mer svårbedömd. Som framgår av DV-rapporten är det i många situationer viktigt att på ett enkelt och snabbt sätt kunna konstatera om ett testamente eller ett arvskifte har vunnit laga kraft. En testamentstagare som har fått en fastighet testamenterad till sig behöver t.ex. ett bevis på att testamentet inte har klandrats för att han eller hon skall beviljas lagfart på grund av testamentet. Det skulle vara orimligt om testamentstagaren måste ha ett sådant bevis från varje tingsrätt. Frågan skulle

kunna lösas genom att man inför en skyldighet för den tingsrätt där klandertalan väcks att underrätta tingsrätten där den avlidne hade sin hemvist om att talan har väckts. På så sätt skulle det fortfarande vara möjligt för den tingsrätten att utfärda bevis på att testamentet vunnit laga kraft. Det finns emellertid alltid en risk för att en sådan underrättelseskyldighet förbises av tingsrätten. Detta skulle i sin tur kunna leda till att lagfarter beviljades på felaktig grund. Intresset för parterna av att fritt få välja forum i dessa tvister kan inte anses så stort att det uppväger risken för att lagfarter beviljas på felaktig grund. Utredningen anser mot bakgrund härav att det bör vara fritt för parterna att välja forum utom såvitt avser klandertvister.

En annan fråga att ta ställning till är hur forumfrågan skall avgöras om parterna inte är överens om vilken domstol som skall handlägga målet. Ett sätt att lösa frågan skulle kunna vara att överlämna åt rätten att bedöma vid vilken domstol det framstår som mest lämpligt att pröva tvisten. Detta förefaller emellertid inte rimma särskilt väl med principerna om frivillighet och partsinflytande som skall utgöra grundstenar i det alternativa förfarandet. Det finns även en risk att rätten i ett sådant fall framstår som partisk till fördel för den part som får sin vilja igenom. En annan tänkbar lösning är att skapa särskilda forumregler som avgör frågan när parterna är oense. Man kan t.ex. tänka sig att svarandens hemvist alltid skulle gälla i ett sådant fall. Det skulle vara en enkel och lättillämpad regel som också skulle göra systemet förutsägbart för parterna. Regeln skulle emellertid inte tjäna flexibiliteten i förfarandet. Slutligen kan man lösa frågan genom att tillämpa allmänna forumregler. Detta framstår enligt utredningens uppfattning som den klart smidigaste lösningen. Att liknande regler i denna typ av frågor gäller oberoende av vilken tvistlösningsmetod som väljs kan antas medföra större möjligheter för parter att sätta sig in i och överblicka regelsystemet. Det bidrar också till en större flexibilitet i förfarandet eftersom det i många fall finns alternativa forum att välja bland. Utredningen föreslår därför att de allmänna forumreglerna tillämpas i de fall där svaranden gör invändning i forumfrågan. I annat fall skall domstolen, enligt vad som tidigare sagts, pröva sin behörighet endast om tvisten gäller jämkning i testamente och i fall som avser klander av testamente, bodelning eller arvskifte.

Det är inte otänkbart att svaranden, som ju måste samtycka till förfarandet, ställer som villkor för sitt samtycke att tvisten prövas vid en viss tingsrätt. Om kändanden inte godtar villkoret och de all-

männa forumreglerna inte heller medför att det av svaranden begärda forumet skall tillämpas, bör detta innebära att svaranden anses vägra prövning enligt det alternativa förfarandet. Käranden får då på vanligt sätt beredas tillfälle att begära att tvisten hänskjuts till det ordinära förfarandet.

10.8 Twistens fortsatta handläggning

Utredningens förslag: Parterna får inte ge in mer än två skrifter vardera. Rätten skall alltid upprätta en tidsplan angående målets handläggning. Tidsfrister för processhandlingar som skall företas skall anges i tidsplanen. Handläggningen kan vara både skriftlig och muntlig. Rätten skall ha avgjort målet inom tre månader. Parterna bör inte beviljas anstånd om det inte finns särskilda skäl för det. Parternas inflytande över handläggningen bör främst tillgodoses genom att rätten hör parterna i väsentliga handläggningsfrågor.

10.8.1 Huvuddragen i processen

Utredningen har tidigare konstaterat att det finns ett värde i att det finns tydliga riktlinjer för hur ett mål som huvudregel skall handläggas enligt förfarandet. Om huvuddragen i processen lagfästs ökar förutsägbarheten både för parterna och för rätten. Om enskilda parter skall våga välja det alternativa förfarandet är det viktigt att de kan överblicka vad förfarandet innebär och jämföra alternativen.

Syftet med riktlinjerna för målens handläggning bör vara att rätten på ett så enkelt, snabbt och billigt sätt som möjligt skall komma fram till ett avgörande som är riktigt i sak. Ett sätt att åstadkomma detta är att sätta upp tidsfrister för processhandlingar samt att begränsa antalet skrifter som parterna får ge in. Så har skett bl.a. i Stockholms handelskammarens skiljedomsinstituts regler för förenklat skiljeförfarande. Utmärkande för det förenklade skiljeförfarandet är bl.a. följande. Utöver käromål och svaromål får parterna avge ytterligare högst en skrift vardera i saken, inklusive bevisuppgift. Skrifterna skall vara kortfattade och avges inom en tidsfrist av högst tio arbetsdagar. Muntlig förhandling skall äga rum endast om en part begär det och skiljemannen anser det nödvändigt. Skilje-

dom skall meddelas inom tre månader och domskäl ges endast om en part begär det. Det förenklade skiljeförfarandets har visat sig vara attraktivt som alternativ till det vanliga skiljeförfarandet. Under 2005 handlades 22 procent av institutets tvister enligt reglerna om förenklat skiljeförfarande.

Utredningen anser att reglerna om förenklat skiljeförfarande i huvudsak på ett väl avvägt sätt tjäna syftet att göra processen snabbare och billigare. Flera av reglerna bör kunna användas även i det alternativa domstolsförfarandet. Parterna bör inte heller i detta förfarande få ge in mer än två skrifter vardera. De inledande skrifterna bör enligt vad som tidigare sagts vara någorlunda utförliga. Det finns således inte skäl att föreskriva att dessa skall vara kortfattade. Utredningen anser att det inte heller beträffande den andra skriften finns skäl att uttryckligen föreskriva att den skall vara kortfattad. När det gäller tidsfrister för olika processhandlingar bör sådana som huvudregel kunna anges redan i tidsplanen för målet (se vidare avsnitt 10.8.4). Det är givetvis viktigt att parterna inte ges för långa tidsfrister. I allmänhet bör en tidsfrist inte sättas längre än två veckor.

En mer svårbedömd fråga är om skriftlig handläggning skall vara huvudregeln. Skriftlig handläggning kan ofta vara till fördel från kostnadssynpunkt. Om parter och ombud kan undvika att infinna sig till ett sammanträde medför det att kostnaderna kan begränsas i väsentlig mån. En helt och hållet skriftlig handläggning torde i de flesta fall även leda till att målet kan avgöras snabbare. Ibland kan emellertid muntlig handläggning gynna snabbheten i förfarandet. Parter som inte företräds av ombud kan ha lättare att uttrycka sig muntligen. Det är också lättare för rätten att utöva materiell processledning vid ett muntligt sammanträde. Att parterna träffas tillsammans inför domaren kan vidare antas bidra till att förutsättningarna för förlikning ökar. Utredningen anser att det inte bör uppställas någon generell regel för om sammanträde skall hållas eller inte. Denna fråga bör i stället avgöras med hänsyn till parterna och den enskilda tvistens karaktär.

Som tidigare nämnts bör det även uppställas en tidsfrist inom vilken rätten skall ha avgjort målet. Det kan antas att en lagfäst tidsfrist i högre grad än en allmän målsättning bidrar till att rätten verkligen försöker avgöra målet inom föreskriven tid. Denna tidsfrist bör lämpligen kunna anges till tre månader. Det är naturligt att en sådan tidsfrist inte kan hållas i samtliga mål. Det måste därför

finnas en möjlighet för rätten att i samråd med parterna ange en längre tidsfrist om det finns särskilda skäl för det i ett enskilt fall.

De riktlinjer som föreslagits i detta avsnitt är inte avsedda att utesluta att handläggningen av en tvist anpassas efter vad som kan anses lämpligt i det enskilda fallet. Enligt principen om flexibilitet bör det vara möjligt att frångå riktlinjerna när detta anses motiverat i en enskild tvist. Det kan t.ex. bli aktuellt att tillåta fler än två skrifter. I fall där rätten bedömer att handläggningen främst bör vara muntlig kan det i stället bli aktuellt att begränsa antalet skrifter ytterligare så att endast en skrift tillåts. Som framgår av följande avsnitt bör även parterna ha visst inflytande över handläggningen. Det är därför viktigt att samråd sker innan en riktlinje frångås. Det finns också handlägningsfrågor som kvarstår oreglerade. Det gäller t.ex. frågan om sammanträde skall hållas. Även sådana frågor får avgöras från fall till fall med hänsyn till omständigheterna och parternas önskemål. I sammanhanget bör det dock understrykas att principen om flexibilitet inte bör kunna åberopas för att bevilja parterna anstånd. Parter som har valt snabbåtgång måste anses ha påtagit sig en skyldighet att medverka till att målet kan handläggas särskilt snabbt. Anstånd bör därför inte beviljas, om det inte finns särskilda skäl som talar för det.

10.8.2 Parternas inflytande över handläggningen

Förfarandet skall enligt utredningens direktiv bl.a. vara präglad av partsinflytande. Det sägs att det i ett frivilligt förfarande är naturligt att parternas dispositionsrätt är stor. Utredningen anser emellertid att det inte är rimligt att förvänta sig att parterna i någon större utsträckning har egna förslag till en ändamålsenlig handläggning. Förfarandefrågor är relativt komplexa och det krävs många gånger gedigen erfarenhet för att kunna överblicka konsekvenserna av en viss handlägningsform. Det krävs ofta tidigare erfarenhet av tvistlösning för att kunna ta fram förslag som är anpassade till den enskilda tvisten. Sådan erfarenhet kan finnas bland advokater, som för sina klienters räkning kan komma med handlägningsförslag. Om parterna, t.ex. genom sina ombud, verkligen kommer med egna konstruktiva idéer bör domaren försöka tillgodose dessa. Går parternas önskemål utöver vad som kan anses godtagbart med hänsyn till rättssäkerheten bör domaren emellertid inte tillgodose önskemålen. Det bör inte heller vara möjligt för parterna att välja en

förfarandeform som leder till att målet inte handläggs på ett effektivt och ändamålsenligt sätt. Det är från ett samhällsekonomiskt perspektiv viktigt att mål och ärenden vid domstolarna avgörs så effektivt och billigt som möjligt utan att kravet på rättssäkerhet eftersätts.

Det är vidare inte särskilt troligt att förhandlingsklimatet mellan parterna är sådant att de kan enas om hur förfarandet skall gå till i olika avseenden. Ett förslag från den ena parten i en viss handläggningsfråga riskerar alltid att mötas med skepsis från motparten. Det ligger nära till hands att parterna misstänker varandra för att försöka vinna fördelar genom att få tvisten handlad på ett visst sätt.

Den slutgiltiga bestämmanderätten över förfarandet måste således, både av praktiska skäl och av rättssäkerhetsskäl, ligga hos domaren. Parternas inflytande över handläggningen bör därför främst tillgodoses genom att rätten samråder med parterna angående väsentliga handläggningsfrågor.

10.8.3 Telefonkonferens

En praktisk metod för att planera den enskilda tvistens handläggning är att rätten sedan svarsskrivelsen kommit in håller telefonkonferens med båda parterna samtidigt. Vid telefonkonferensen kan domaren presentera sina förslag till hur tvisten skall handläggas. Parterna får omedelbart möjlighet att kommentera förslagen och får även del av motpartens synpunkter. Om parterna har egna förslag som inte tidigare framlagts kan även dessa avhandlas. Domaren skall beakta parternas synpunkter och önskemål och därefter fatta beslut om hur tvisten skall handläggas.

Man kan också tänka sig att domaren kontakter parterna var för sig, om det är svårt att få till stånd en gemensam telefonkonferens. I ett sådant fall är det naturligtvis viktigt att en part får kännedom om frågor av betydelse som har avhandlats under ett samtal med motparten.

Som tidigare nämnts kan det inte förväntas att parterna i någon större utsträckning har egna förslag till handläggningsformer, särskilt inte gemensamma sådana. Domaren får således räkna med att i stort sett på egen hand strukturera handläggningen av processen. Domaren bör därför innan han eller hon talar med parterna ha tänkt igenom hur den enskilda tvisten kan handläggas på ett så ändamålsenligt och effektivt sätt som möjligt.

Det kan antas att det inte alltid är helt lätt för parterna att omedelbart ta ställning till domarens handläggningsförslag. De kanske inte har tidigare erfarenhet av tvister och tvistlösning. Även parter eller ombud som har sådan erfarenhet kan behöva viss betänketid för att kunna göra ett välgrundat ställningstagande i fråga om handläggningen. Det torde därför ofta vara en fördel om domaren i förväg har informerat parterna om hur han eller hon har tänkt sig handläggningen. Det kan ske genom att domaren skickar ett förslag angående handläggningen till parterna, t.ex. via e-post. Parterna får då möjlighet att fundera igenom förslaget före telefonkonferensen.

Det bör inte vara obligatoriskt att rätten håller telefonkonferens angående handläggningen. Finner domaren i ett enskilt fall att det är lämpligare att planera handläggningen av tvisten på annat sätt bör han eller hon vara fri att göra det. Det viktiga är att parterna ges möjlighet att lämna synpunkter i handläggningsfrågorna. Det bör vidare, som framgår av följande avsnitt, krävas att domaren i ett tidigt skede upprättar en tidsplan över målets handläggning.

10.8.4 Tidsplan

Vid handläggning av tvistemål enligt rättegångsbalken bör rätten upprätta en tidsplan, om det inte är obehövligt. Reglerna om upprättande av tidsplan kommer att skärpas när de ändringar som föreslagits i prop. 2004/05:131 träder i kraft. Tidsplan skall då upprättas, om det inte är obehövligt.

De skäl som ligger bakom införandet av tidsplaner i den ordinära tvistemålsprocessen är bl.a. följande. En omsorgsfullt upprättad tidsplan medför en uppstramning och effektivisering av förberedelsen och ger såväl parterna som rätten en god överblick över processen och vilka åtgärder som återstår att vidta för att få målet klart för avgörande. Det skapar också förutsättningar för en snabbare handläggning och ger parterna större möjligheter att se till att de vittnen som åberopas kan närvara vid den planerade huvudförhandlingen.

De fördelar som upprättandet av tidsplaner i den ordinära tvistemålsprocessen medför gör sig i än högre grad gällande i det alternativa förfarandet. Med hänsyn till kravet på att handläggningen skall gå snabbt är det utomordentligt viktigt att parterna har klart för sig vilka åtgärder som skall vidtas och vid vilken tidpunkt. Detta gäller särskilt eftersom en utebliven åtgärd skall kunna leda

till sanktioner för den part som försummat tidsfristen (se vidare avsnitt 10.14).

Mot bakgrund av att det alternativa förfarandet skall vara flexibelt är tidsplanen även ett viktigt verktyg från rättssäkerhetssynpunkt. Genom tidsplanen får parterna möjlighet att överblicka och förutse förfarandets förlopp, så att de inte riskerar att drabbas av överraskningar beträffande rättens handläggning.

Utredningen anser mot bakgrund av det sagda att tidsplaner alltid skall upprättas. Av tidsplanen skall de tidpunkter då olika processhandlingar skall företas framgå. Genom att sådana tidsfrister tydligt framgår av tidsplanen med särskilt angivande av det datum då en handling senast skall vara rätten tillhanda kan tidsplanen till stor del ersätta förelägganden. Det bör också framgå av tidsplanen vid vilken tidpunkt tvisten senast skall vara avgjord. Därigenom behöver rätten inte heller förelägga parterna att slutföra sin talan inför avgörandet.⁴²

10.9 Bevisning

Utredningens förslag: Parterna ansvarar för att åberopade vittnen inställer sig till det tillfälle då de skall höras. Rätten får inte självmant föra in bevisning i målet. Rätten skall bestämma en tidpunkt då parterna senast skall ha avgett slutliga bevisuppgifter. Skriftliga vittnesberättelser får åberopas. Förhör med det vittne som avgett berättelsen kan hållas i kompletterande syfte. Bevisning kan avvisas på de grunder som anges i rättegångsbalken, samt om bevisningen åberopas för sent eller om det trots rimliga ansträngningar inte går att ta upp bevisningen inom den tid då målet skall vara avgjort.

10.9.1 Fri bevisprövning

En grundläggande processrättslig princip är den s.k. fria bevisprövningen, som anses komma till uttryck i 35 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken. I bestämmelsen sägs att ”Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat”. Även om det inte framgår direkt av lagtexten innebär principen att det inte ställs upp några begränsningar i fråga om

⁴² För exempel på hur tidsplaner kan utformas, se bilaga 7.

vilka former av bevismedel som får användas, samt att rätten fritt kan bedöma värdet eller styrkan av den bevisning som förebringats. Det bakomliggande syftet med regleringen är att så långt som möjligt uppnå ett materiellt riktigt resultat. Principen tillämpas också i förvaltningsprocessen och vid handläggning enligt ärendelagen.

Principen om den fria bevisprövningen är så grundläggande och viktig att det närmast framstår som en självklarhet att den skall gälla även i det alternativa förfarandet. Alla bevismedel skall således vara tillåtna och rätten skall fritt få bedöma värdet av den bevisning som läggs fram och av annat som förekommer under handläggningen av målet.

10.9.2 Ansvaret för bevisningen

I likhet med vad som gäller för dispositiva tvistemål som handläggs enligt rättegångsbalken bör det vara parterna som skall ha ansvaret för vilken bevisning som åberopas. Rätten bör se till att frågan om vilken bevisning parterna vill åberopa klargörs på ett tidigt stadium i processen och kan genom materiell processledning peka på vikten av att åberopa bevisning i visst hänseende.

Vid handläggning av dispositiva tvistemål enligt rättegångsbalken kan rätten på eget initiativ enligt den nuvarande regleringen besluta om syn och anlitande av sakkunnig samt besluta om parts hörande. Rättens möjlighet att självant för in bevisning i dispositiva tvistemål kommer emellertid att tas bort när reglerna om en modernare rättegång (prop. 2004/05:131) träder i kraft. Bakgrunden härtill är att regler som inskränker parternas möjligheter att i dispositiva tvistemål förfoga över processen i möjligaste mån anses böra undvikas. Den nuvarande regleringen anses också vara svår att förena med rättens opartiskhet.

De skäl som kommer till uttryck i propositionen gör sig i hög grad gällande även i det alternativa förfarandet. Utredningen anser således att ansvaret för bevisningen helt och hållet bör ligga på parterna och att det inte bör finnas några möjligheter för rätten att självant föranstalta om bevisning.

En annan fråga beträffande ansvaret för bevisningen är vem som skall ansvara för att åberopade vittnen inställer sig till ett förhörs-tillfälle. I dispositiva tvistemål som handläggs enligt rättegångsbalken är det rätten som kallar vittnen och andra förhörs personer till det tillfälle då personen skall höras, vanligen huvudförhandlingen.

Det finns särskilda bestämmelser i rättegångsbalken om vad en kallelse skall innehålla och under vilka förutsättningar personen i fråga skall kallas vid vite etc.

Proceduren att utfärda kallelser till de personer som skall höras och, framför allt, att få dessa personer delgivna, kan ofta vara tidsödande. Detta kan innebära en fördröjning av målets handläggning och ibland leda till att en förhandling måste ställas in. Fördelen med systemet är att rätten kan föreskriva påföljder för ett vittne som inte följer en kallelse. Risken att drabbas av de rättsverkningar som kan följa av att inte hörsamma kallelsen kan antas bidra till att annars motsträviga vittnen inställer sig enligt kallelsen. Om ansvaret för kallelsen i stället läggs på parterna är det inte möjligt att föreskriva några påföljder. Det förekommer emellertid att vittnen drar sig undan delgivning och därmed inte drabbas av några sanktioner. Avser kallelsen en person som har höga skulder har risken att drabbas av ett vite ofta inte någon påtryckande effekt. Utredningen anser mot denna bakgrund att de fördelar som det innebär att rätten ansvarar för kallelserna inte nödvändigtvis motiverar att denna ordning skall gälla även i det alternativa förfarandet.

I allmänhet är det parterna som har bäst kännedom om var de vittnen som åberopas befinner sig och hur de kan kontaktas. I andra länder läggs ibland ansvaret för att kalla vittnen på parterna.⁴³ Även vid skiljeförfarande är det parterna som ansvarar för att åberopade förhörspersoner inställer sig. Om ett vittne uteblir har en part i ett skiljeförfarande ingen ovillkorlig rätt att få en förhandling inställd. Konsekvensen av att ett vittne inte kan nå eller av annan orsak inte kan höras får bedömas från fall till fall av skiljemännen.⁴⁴

En ordning där parterna ansvarar för att åberopade förhörspersoner inställer sig ligger väl i linje med vad som ovan sagts om att parterna skall bära ansvaret för bevisningen. Detta sätter också större press på parterna att aktivt verka för att förhörspersonerna verkligen inställer sig till det tillfälle då de skall höras. Utredningen anser därför att parternas ansvar för bevisningen bör komma till uttryck även på det sättet att parterna skall bära ansvaret för att de personer som skall höras infinner sig till förhörstillfället.

Det kan naturligtvis inträffa att ett vittne inte inställer sig vid det tillfälle då han eller hon skall höras. Har vittnet laga förfall bör utvaron inte hindra den part som har åberopat förhöret från att få åberopa bevisningen. Det bör dock ankomma på parten att visa att

⁴³ Detta förekommer t.ex. i Danmark och Norge.

⁴⁴ Prop. 1998/99:35 s. 115.

vittnet hade laga förfall. Om det är möjligt bör vittnet i en sådan situation i stället kunna höras per telefon. Kan situationen inte lösas på detta sätt kan förhöret i stället upptas vid en senare tidpunkt. Eftersom rätten inte är bunden av omedelbarhetsprincipen finns det inget hinder mot att bevisning upptas vid olika tillfällen. Ett mål kan t.ex. handläggas på det sättet att all argumentation sker skriftligen och ett kortare sammanträde hålls endast i syfte att uppta muntlig bevisning. Uteblir ett eller flera vittnen från ett sådant sammanträde och kan den part som åberopat vittnet visa att det förelåg laga förfall för utevaron kan dessa vittnesförhör upptas vid ett annat tillfälle utan att det hindrar att de vittnen som inställer sig till det första förhörstillfället hörs vid detta.

En svårare fråga är hur den situationen skall lösas att ett vittne uteblir utan giltig anledning. En grundläggande förutsättning för en väl fungerande rättsprocess är att parterna får lägga fram sådana bevis som har betydelse i saken. Om en part inte får lägga fram den bevisning han eller hon åberopar riskerar parten att drabbas av rättsförlust. Mot detta intresse måste intresset av att målet kan handläggas med snabbhet vägas. För de parter som väljer det alternativa förfarandet torde snabbheten ofta vara av stor betydelse. Det är därför särskilt viktigt att det finns garantier för att ett mål som handläggs enligt detta förfarande verkligen kan avgöras skyndsamt. Parterna får genom att ha valt det alternativa förfarandet anses ha valt snabbhet som en särskilt viktig faktor framför andra. Utredningen anser därför att en part som huvudregel bör få bära konsekvenserna av att ett av honom eller henne åberopat vittne uteblir utan giltig anledning.

Eftersom ansvaret för att åberopade vittnen inställer sig med utredningens förslag helt läggs på parterna finns det ingen möjlighet för rätten att t.ex. genom bevis om delgivning kontrollera att ett vittne har tagit del av en kallelse. Detta bör enligt utredningens uppfattning inte medföra några problem då följderna av att ett vittne uteblir endast drabbar parten och inte vittnet eller motparten.

Ett problem kan vara att en part inte kan få tag på det vittne han eller hon önskar höra. Det kan t.ex. vara ett vittne som sympatiserar med motparten och som därför medvetet håller sig undan. Med hänsyn till vikten av att parterna får möjlighet att lägga fram sådana bevis som har betydelse i saken bör det i en sådan situation finnas möjlighet att vända sig till domstolen för bistånd. Rätten kan med tillämpning av delgivningslagen (1970:428) ibland ha lättare att komma i kontakt med ett vittne än vad en part har. Vidare kan rät-

tens möjlighet att föreskriva påföljder för ett vittne som inte följer en kallelse bidra till att vittnet inställer sig enligt kallelsen. Det är emellertid viktigt att som huvudregel hålla fast vid att det är parterna som skall bära ansvaret för bevisningen. Möjligheten till bistånd från rätten bör således kunna utnyttjas endast i sådana fall där det finns särskilda skäl för det. Annars finns en risk för att en part av bekvämlighet överlämnar till rätten att utfärda kallelser, eller att möjligheten används i syfte att förhala processen. Den part som begär rättens bistånd måste därför kunna visa att parten har gjort allt som kan krävas av honom eller henne för att få tag på vittnet. I en sådan situation bör rätten kunna utfärda en sedvanlig kallelse till vittnet. Rätten bör också kunna använda sig av alla de verktyg som finns att tillgå vid utfärdande av kallelser i dispositiva tvistemål som handläggs enligt rättegångsbalken. Kallelsen kan således t.ex. förenas med vite.

Har en part inte gjort rimliga ansträngningar för att få tag på vittnet bör bevisningen kunna avvisas. En part skall således inte kunna förhålla sig passiv i frågan. Kan parten inte själv få tag på vittnet måste han eller hon utan dröjsmål begära att rätten utfärdar en kallelse. En part som inte följer detta får själv bära konsekvenserna av sin passivitet och får räkna med att bevisningen avvisas.

Om det trots rimliga ansträngningar både från partens och från rättens sida inte går att få tag på vittnet motiverar intresset av att målet kan avgöras skyndsamt att bevisningen avvisas. En sådan regel kommer i enlighet med prop. 2004/05:131 att införas även för ordinära tvistemål. När lagändringarna träder i kraft skall rätten få avvisa bevisning om beviset trots rimliga ansträngningar inte kan tas upp och avgörandet inte bör fördröjas ytterligare. Utredningen anser att en motsvarande regel bör införas i det alternativa förfarandet. Frågan om vad som kan anses vara rimliga ansträngningar får bedömas av rätten från fall till fall med hänsyn till omständigheterna. Vid bedömningen måste intresset av att mål i det alternativa förfarandet kan handläggas skyndsamt beaktas särskilt.

Det kan naturligtvis inträffa att vittnet kommer tillrätta efter att rätten har avgjort målet. Frågan om detta skall utgöra skäl för att bevilja resning får, liksom 1999 års rättegångsutredning uttalat, överlämnas till rättstillämpningen att avgöra beroende på omständigheterna.⁴⁵ Som framgår av avsnitt 10.19.2 anser utredningen att

⁴⁵ SOU 2001:103 s. 272.

de särskilda rättsmedlen resning och domvilla skall kunna användas även för avgöranden som tillkommit i snabbrättegång.

10.9.3 Tidpunkt för åberopande av bevisning

För att undvika att handläggningen av ett mål fördröjs är det viktigt att såväl parterna som rätten på ett tidigt stadium i processen har klart för sig vilken bevisning som åberopas. Om en part ändrar sin bevisuppgift i efterhand och på ett sent stadium åberopar ny bevisning leder det inte bara till att planeringen av tvistens handläggning måste göras om utan även till att motparten måste ta ny ställning till sin egen bevissituation.

Vid handläggning enligt rättegångsbalken kan rätten förelägga en part att slutligt bestämma sin talan och uppge de bevis parten åberopar, om det är påkallat med hänsyn till hur parten utfört sin talan tidigare under målets handläggning (s.k. stupstocksföreläggande). Efter det att tiden för ett sådant yttrande har gått ut får parten inte åberopa någon ny omständighet eller något nytt bevis om parten inte gör sannolikt att han eller hon haft giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare. Det finns även en möjlighet för rätten att meddela parterna att förberedelsen vid en viss senare tidpunkt skall anses avslutad. Efter den tidpunkten får en part åberopa en ny omständighet eller ett nytt bevis endast om parten gör sannolikt att han eller hon haft giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare eller målets prövning inte fördröjs i någon väsentlig mån om åberopandet tillåts.

Vid skiljeförfarande får skiljemännen avvisa erbjuden bevisning om det är motiverat med hänsyn till den tidpunkt då bevisningen åberopas. Normalt bör bevisning som kan vara av avgörande betydelse dock inte avvisas utan att ett slutföreläggande med avseende på bevisningen har utfärdats.⁴⁶

I det alternativa förfarandet är det särskilt viktigt att målet kan handläggas snabbt och utan fördröjningar. Utredningen kan inte se något bärande skäl för att låta parterna hålla frågan om vilken bevisning som åberopas öppen i ett sent skede av processen. Mot den bakgrunden anser utredningen att det inte bör vara möjligt för parterna att under hela processens gång åberopa ny bevisning. Parter som företräds av juridiska ombud bör i allmänhet kunna planera sin processföring så att de kan ta ställning till vilken bevisning som

⁴⁶ Lindskog, Skiljeförfarande s. 728 f.

skall åberopas senast när de har tagit del av varandras respektive inledande skrift i förfarandet. En part som inte företräds av ombud kan emellertid behöva materiell processledning för att kunna avgöra vilken bevisning han eller hon skall lägga fram. I samband med telefonkonferensen kan det t.ex. ibland vara lämpligt för domaren att påpeka att en part har bevisbördan för en viss omständighet. Varierande förhållanden i fråga om parternas kunskap och de enskilda tvisternas karaktär gör att det är svårt att ställa upp någon generell gräns för hur långt in i processen en uppgift om ny bevisning skall godtas. Den domare som handlägger tvisten är den som bör ha bäst möjligheter att avgöra när den tidpunkt är nådd då någon ny bevisning inte bör få åberopas. Utredningen föreslår därför att rätten skall bestämma en viss tidpunkt då parterna senast skall ha avgett sina slutliga bevisuppgifter. Denna tidpunkt skall anges i tidsplanen.

En reglering av det slag som föreslagits ovan aktualiserar frågan om det bör finnas någon möjlighet att under vissa speciella omständigheter tillåta att ny bevisning åberopas efter att tidpunkten för slutlig bevisuppgift har passerat. Vid stupstocksföreläggande enligt rättegångsbalken gäller som tidigare nämnts ett undantag för situationer då en part anses ha haft giltig ursäkt att inte åberopa beviset tidigare. En giltig ursäkt kan t.ex. vara att det nya materialet blivit känt för parten först efter det att tidsfristen har gått ut, under förutsättning att parten redan före fristens utgång gjort rimliga undersökningar. Motsvarande ventil bör enligt utredningens mening införas även i det alternativa förfarandet. Undantagsregeln bör tolkas restriktivt.

10.9.4 Skriftliga berättelser i bevissyfte

Att muntlig bevisning åberopas medför alltid att det måste hållas någon form av sammanträde under målets handläggning. Detta innebär att handläggningen av målet kan ta längre tid än om ett sådant sammanträde kan undvikas. Ibland kan det vara svårt att hitta en tidpunkt som passar alla som skall vara närvarande vid sammanträdet. Som tidigare nämnts kan det ibland också vara förenat med svårigheter att få de personer som skall höras att inställa sig till förhörstillfället. Den omständigheten att ett sammanträde hålls medför också ökade kostnader för parterna. Det kan t.ex. bli fråga om resekostnader, kostnader för förlorad arbetsinkomst, samt kostna-

der för den tid det tar i anspråk för ett ombud att närvara vid sammanträdet. Om ett mål kan handläggas helt och hållet skriftligen innebär det således besparingar i såväl tids- som kostnadshänseende.

Ett sätt att undvika sammanträden är att i stället för muntligt förhör åberopa en skriftlig berättelse från den som gjort iakttagelsen. Enligt 35 kap. 14 § rättegångsbalken får skriftliga berättelser i princip inte åberopas som bevis i en ordinär rättegång. Förbudet är dock försett med vissa undantag. När lagändringarna enligt regeringens proposition 2004/05:131 träder i kraft kommer förbudet att mjukas upp såvitt gäller tvistemål. En skriftlig berättelse skall då få åberopas som bevis, om parterna godtar det och det inte är uppenbart olämpligt. I mål och ärenden som handläggs t.ex. enligt reglerna i förvaltningsprocesslagen och ärendelagen är det redan nu tillåtet att åberopa skriftliga berättelser.

Nackdelen med en skriftlig berättelse är att den som regel har ett lägre bevisvärde än ett förhör som hålls inför rätten. Ett uttrycksätt som illustrerar saken väl är "papper rodnar inte". Den som lämnar oriktiga uppgifter i en skriftlig berättelse riskerar inte heller samma straff som den som lämnar oriktiga uppgifter muntligen under ed. För mened är straffet fängelse i högst fyra år eller, om brottet är ringa, böter eller fängelse i högst sex månader (15 kap. 1 § brottsbalken). Den brottsrubricering som kan bli aktuell om någon lämnar oriktiga uppgifter om annat än egna angelägenheter i en skriftlig vittnesberättelse är osant intygande (15 kap. 11 § brottsbalken). Straffskalan för detta brott är böter eller fängelse i högst sex månader. Om brottet är grovt är straffet fängelse i högst två år.

Såväl skiljedomsutredningen som 1999 års rättegångsutredning drog slutsatsen att en skriftlig berättelse i allmänhet utgör ett så svagt bevis att parter avhåller sig från att åberopa den.⁴⁷ Det bör dock påpekas att även skriftliga berättelser kan ha olika högt bevisvärde. En klar och tydlig berättelse som har upprättats av en person vars trovärdighet det inte finns anledning att ifrågasätta har naturligtvis högre bevisvärde än en ofullständig redogörelse som nedtecknats av en part närstående person. Andra faktorer som inverkar på parternas vilja att åberopa skriftliga berättelser är hur stor betydelse det som skall bevisas har för utgången av tvisten, samt vilken bevisning motparten åberopar. Enligt utredningens bedömning

⁴⁷ SOU 1995:65 s. 169 och SOU 2001:103 s. 247.

finns det anledning att anta att parter kan vara intresserade av möjligheten att åberopa skriftliga berättelser i syfte att hålla kostnaderna och tidsåtgången nere genom en helt och hållet skriftlig handläggning.

Tillåtandet av skriftliga berättelser kan emellertid få konsekvenser också för motparten eftersom han eller hon kan förlora möjligheten att ställa motfrågor till den som avgett berättelsen. Av den anledningen har man i den tidigare nämnda propositionen angett att skriftliga berättelser enligt rättegångsbalken skall få åberopas endast om parterna godtar det. I enlighet med principen om det bästa bevismaterialet finns det nämligen inte möjlighet att kalla in ett vittne endast i syfte att ställa kompletterande frågor i anledning av en skriftlig vittnesberättelse. Principen innebär att om en och samma kunskapskälla utan svårighet kan utnyttjas på flera olika sätt, så skall det bevismedel användas som medför den säkraste bevisningen. Finns vittnet på plats skall han eller hon således lämna hela sin berättelse muntligen. När det gäller dispositiva tvistemål gör sig emellertid dessa hänsyn inte lika starkt gällande. Som tidigare påpekats är det parterna som bär ansvaret för bevisningen och parterna bör ha möjlighet att i betydande mån förfoga över processen. I England åläggs parterna regelmässigt att utbyta vittnesberättelser, s.k. witness statements. Vid huvudförhandlingen används dessa berättelser som huvudbevisning. Om vittnet hörs sker detta huvudsakligen i kompletterande syfte eller för att motparten skall få ställa motfrågor till vittnet. Utredningen kan se flera fördelar med denna modell. I många fall innebär det att vittnet inte alls behöver höras och ett sammanträde kan då undvikas. Om ett förhör behövs för att komplettera uppgifterna i vittnesberättelsen eller för att motparten skall få ställa motfrågor till vittnet kan tidsåtgången för förhöret förväntas bli avsevärt mindre än den annars skulle ha blivit. Utredningen anser därför att det bör vara möjligt för en part att åberopa en skriftlig berättelse från ett vittne eller en annan förhörsperson och att kombinera denna med ett kortare förhör med personen i kompletterande syfte. Den part som vill ha möjlighet att ställa frågor till en person i anledning av en skriftlig berättelse bör således kunna åberopa ett kompletterande förhör med den personen. Något krav på att parterna skall godkänna åberopandet av en skriftlig berättelse behövs då inte.

Enligt den nya lydelsen av 35 kap. 14 § rättegångsbalken kommer, som en ytterligare förutsättning för att en skriftlig berättelse skall få åberopas vid handläggning enligt rättegångsbalken, krävas

att det inte är uppenbart olämpligt. Som exempel på en situation där en skriftlig berättelse inte bör tillåtas nämns det fallet att det kan antas att en part inte har förstått att en skriftlig berättelse kan ha ett avsevärt lägre bevisvärde än ett vittnesförhör inför rätten. Sådana situationer bör emellertid kunna undvikas genom att rätten, t.ex. vid telefonkonferensen, gör parterna uppmärksamma på de nackdelar i bevishänseende som kan vara förenade med att åberopa en skriftlig berättelse. Det är vidare som nämnts en viktig utgångspunkt i dispositiva tvistemål att det är parterna som skall ha ansvaret för vilken bevisning de vill åberopa och hur den skall läggas fram. Parterna får anses ha de bästa förutsättningarna att bedöma bevisningens betydelse utifrån målets beskaffenhet. Utredningen föreslår därför inte något krav på att en lämplighetsbedömning skall ske för att en skriftlig berättelse skall tillåtas i en snabbbrättegång. Finner rätten i ett enskilt fall att det framstår som olämpligt att åberopa en skriftlig berättelse på grund av bevismedlets svaga bevisvärde bör rätten särskilt uppmärksamma parten på de svagheter som generellt sett är förenade med sådan bevisning.

Skriftliga berättelser kan också användas i ett tidigare skede av processen. Om en part får möjlighet att på ett tidigt stadium ta del av innehållet i den bevisning som motparten åberopar har han eller hon bättre förutsättningar att koncentrera sin egen bevisning till det väsentliga. Detta torde i många fall kunna leda till att processmaterialet kan minskas. Att parterna får insyn i varandras bevissituation kan också antas förbättra förutsättningarna för parterna att förlikas. Domaren kan t.ex. vid telefonkonferensen föreslå parterna, som utan att kanske närmare har övervägt frågan vill åberopa vittnesförhör med ett antal personer, att låta vittnena nedteckna sina berättelser skriftligen och inge dessa till rätten. När parterna har tagit del av varandras åberopade berättelser kan de ta slutlig ställning till frågan om vittnena behöver höras eller inte. Vill motparten t.ex. få tillfälle att ställa frågor till vittnet eller behöver uppgifterna i berättelsen klargöras eller kompletteras kan förhör ske endast i detta syfte. Om något kompletterande förhör inte behövs kan målet i stället avgöras helt och hållet på det skriftliga materialet.

10.9.5 Möjlighet att avvisa bevisning

Det alternativa förfarandet skall vara präglad av frivillighet och partsinflytande. Detta hindrar dock inte att rätten bör ha en möjlighet att avvisa bevisning som är utan betydelse i målet eller som kan föras till avsevärt lägre kostnad och besvär. Syftet med förfarandet, att det skall vara enkelt, billigt och snabbt, riskerar annars att förfelas. En sådan reglering finns för de ordinära tvistemålen i 35 kap. 7 § rättegångsbalken. Utredningen anser att denna bestämmelse även bör tillämpas i alternativa förfarandet.

Bevisning skall enligt utredningens förslag även kunna avvisas om den har åberopats för sent. Utredningen har i avsnitt 10.9.3 föreslagit att rätten skall bestämma en viss tidpunkt då parterna senast skall ha avgett sina slutliga bevisuppgifter. Åberopar en part ny bevisning efter denna tidpunkt skall bevisningen avvisas, såvida inte parten gör sannolikt att han eller hon haft giltig ursäkt att inte åberopa beviset tidigare.

Som framgått i avsnitt 10.9.2 skall bevisning också kunna avvisas om det trots rimliga ansträngningar inte går att ta upp bevisningen inom den tid då målet skall vara avgjort, eller om en part inte gjort rimliga ansträngningar för att beviset skall kunna tas upp.

10.10 Förlikning och medling

Utredningens förslag: Rättens skyldighet att verka för förlikning och att överväga om medling skall erbjudas bör gälla även i snabbrättegång.

Utredningen har bl.a. i avsnitt 7 framhållit fördelarna med att en tvist löses genom förlikning. En förlikning innebär ofta att tvisten löses snabbare och billigare än genom rättens avgörande. Parterna kan vidare känna en tillfredsställelse i att de själva har inflytande över lösningen.

Argumentet att tvisten löses snabbare och billigare genom en förlikning gör sig på ett mer påtagligt sätt gällande i den ordinära processen eftersom den kan vara både kostsam och tidskrävande. Även i det alternativa förfarandet kan det dock medföra fördelar för parterna att förlikas. Sker förlikningen på ett tidigt stadium innebär den en besparing av tid, kostnader och besvär. Dessa aspekter kan ofta antas vara särskilt viktiga för de parter som väljer det al-

ternativa förfarandet. Därtill kommer att det många gånger kan vara lättare att acceptera en lösning som har tillkommit i samförstånd. Det kan i sin tur medföra en större vilja hos den förpliktade parten att fullgöra sitt åtagande.

10.10.1 Rättens skyldighet att verka för förlikning

De skäl som ligger bakom rättens skyldighet att verka för att parterna förlikas i ordinära tvistemål gör sig gällande även i det alternativa förfarandet. Utredningen anser därför att rätten även i detta förfarande bör ha en skyldighet att verka för förlikning.

En lämplig tidpunkt att väcka frågan om parterna har övervägt möjligheterna till förlikning är vid den förberedande telefonkonferensen. Förklarar parterna att de inte är intresserade av att försöka komma överens bör någon ytterligare åtgärd i frågan inte vidtas. Rätten måste naturligtvis respektera parternas vilja och rätt att få sin tvist prövad. Finns det däremot ett intresse hos parterna att försöka nå en samförstånds lösning bör de ges tillfälle till detta, antingen på egen hand, genom medling eller med rättens bistånd på annat sätt.

10.10.2 Medling

Utredningen har i avsnitt 7 föreslagit att medling skall utgöra förstahandsalternativet i fråga om val av förlikningsmetod. Vid medling är verksamheten koncentrerad till frågan om hur parterna skall nå en överenskommelse. Förutsättningarna för parterna att komma överens ökar genom att parterna kan föra en öppen dialog i förtrolighet inför en medlare som inte skall avgöra målet om medlingen misslyckas. Utredningen har föreslagit att varje tingsrätt skall utse ett antal domare som vid sidan av sina ordinarie arbetsuppgifter skall fungera som medlare.

Utredningen anser att det finns skäl att även i det alternativa förfarandet regelmässigt väcka frågan om parterna är villiga att genomgå medling. Vill parterna föra förlikningsförhandlingar med en domares bistånd bör medling vara förstahandsalternativet. Med hänsyn till vikten av att förfarandet inte fördröjs i onödan bör tidsfristen för medling som sker inom ramen för en snabbättegång dock i allmänhet inte sättas längre än en månad. Med hänsyn till att

det främst kan antas vara tvister av inte alltför komplicerad natur som handläggs enligt detta förfarande bör denna tidsfrist kunna hållas. Enligt lagen om medling får rätten dock förlänga tidsfristen efter begäran från medlaren om det finns särskilda skäl för det.

I fall där parterna har genomgått medling utan att förlikning har uppnåtts kan parterna inte räkna med att få tvisten avgjord inom tre månader. Tiden för medlingen bör i dessa fall inte inräknas i tidsåtgången för rättens handläggning av målet från ansökan till avgörande. Det förtjänar dock att poängteras att medlingen även i dessa fall många gånger kan antas ha bidragit till att tvisten har strukturerats upp så att avgörandet kan påskyndas.

Om parterna inte vill genomgå medling kan rätten naturligtvis, i likhet med vad som gäller vid det ordinarie förfarandet, även på annat sätt under målets handläggning verka för att parterna förlikas.

10.11 Offentlighet och sekretess

Utredningens förslag: Det ges ingen utvidgad möjlighet till sekretess i förfarandet.

I enlighet med den grundlagsfästa offentlighetsprincipen gäller som huvudregel offentlighet hos domstolarna. Offentligheten tar sig uttryck dels i handlingsoffentlighet, dels i förhandlingsoffentlighet. Handlingsoffentligheten medför i korthet att vem som helst som huvudregel har rätt att ta del av handlingar som finns hos domstolen, t.ex. handlingar som ges in av en part i ett mål. Förhandlingsoffentligheten innebär att allmänheten har rätt att närvara vid förhandling i domstol.

Inskränkningar i offentlighetsprincipen får endast göras genom lag. Både handlingsoffentligheten och förhandlingsoffentligheten begränsas av regler i sekretesslagen. En sekretessbelagd uppgift i en handling får således inte lämnas ut eller röjas på annat sätt. Förekommer uppgifter som skyddas av sekretess vid en förhandling kan förhandlingen i den del dessa uppgifter behandlas hållas inom stängda dörrar. Gemensamt för bestämmelserna i sekretesslagen är att de avser att skydda intressen som har ansetts väga tyngre än intresset av allmän insyn.

Att domstolarnas handläggning i så stor utsträckning som möjligt är underkastad offentlig insyn anses sedan gammalt vara av vikt från rättssäkerhetssynpunkt. Offentligheten anses även stärka all-

mänhetens förtroende för rättsskipningen. Parterna i ett domstolsförfarande kan därför inte ges möjlighet att disponera över frågor om att sekretessbelägga handlingar eller hålla en förhandling inom stängda dörrar. En annan sak är att bestämmelsernas skaderekvisit innebär att den berördas inställning i frågan ofta tillmäts betydelse. Inskränkningar i offentligheten får som ovan nämnts endast ske genom lag. I det hänseendet spelar det ingen roll om förfarandet är frivilligt eller inte.

Skiljeförfarande är till skillnad från rättegång inte offentligt. Detta sägs ibland vara en anledning till att parter väljer skiljeförfarande framför rättegång. Vid skiljeförfarande har utomstående inte rätt att närvara vid förhandlingar, ta del av inlagor eller av skiljedomen. Parter och skiljemän anses ha en i vart fall etiskt grundad tystnadsplikt. Att skiljeförfarandet på detta sätt kan undandras offentligheten hänger samman med att skiljenämnden inte anses utgöra en domstol. Rätten till insyn för allmänheten gör sig därför inte på samma sätt gällande vid skiljeförfarande.

Att möjligheten till sekretess ibland sägs vara en faktor som gör skiljeförfarandet särskilt attraktivt medför att det finns anledning att fråga sig om det bör finnas utökade möjligheter till sekretess i det alternativa förfarandet. En enkätundersökning som gjordes av Skiljedomsutredningen 1993 visade emellertid att rättegångens offentliga karaktär har begränsad betydelse för parter val av tvistlösningsform. Skiljeförfarandets snabbhet samt möjligheten att välja domare var faktorer som värderades högre än möjligheten till sekretess.⁴⁸ Även om det nu har gått en tid sedan undersökningen genomfördes har utredningen inte fått några indikationer på att förhållandena skulle ha ändrats i nu berört hänseende.

Det alternativa förfarandet i tingsrätt kan inte jämföras med andra mer eller mindre privata tvistlösningsalternativ, såsom skiljeförfarande. Även om förfarandet är frivilligt är det viktigt att hålla i minnet att det skall utgöra en alternativ metod för tvistlösning i domstol. Mot den bakgrunden kan de hänsyn som ligger bakom offentlighetsprincipen och allmänhetens rätt till insyn inte anses göra sig gällande i någon mindre grad i det alternativa förfarandet än vid vanlig rättegång. Frågan om förfarandets offentlighet torde inte heller i någon betydande utsträckning vara avgörande för parter i fråga om val av tvistlösningsmetod. Utredningen anser därför

⁴⁸ SOU 1995:65 s. 177.

att det inte bör finnas några utökade möjligheter till sekretess i det alternativa förfarandet.

10.12 Rättens avgörande

Utredningens överväganden och förslag: Domar och beslut som meddelas i en snabbrättegång skall inte kunna överklagas. Domen skall innehålla samma uppgifter som i den ordinära processen. Utredningen föreslår inte någon möjlighet för parterna att avsäga sig rätten till domskäl eller att disponera över rättsanvändningen.

10.12.1 Rättens avgöranden skall inte kunna överklagas

Enligt rättegångsbalkens terminologi kan rättens avgörande ske genom dom eller genom beslut. Det avgörande varigenom rätten tar ställning till själva saken betecknas dom, medan övriga avgöranden betecknas beslut. Även stadfästelse av förlikning sker genom dom, även om rätten i den situationen inte tar ställning i saken. Bland besluten skiljer man mellan sådana avgöranden som innebär att domstolen utan prövning av saken skiljer målet från sig och andra avgöranden. De förra betecknas slutliga beslut. Exempel på sådana beslut är att en talan helt eller delvis avvisas eller avskrivs. Beslut som meddelas under rättegången eller annars är av fristående karaktär i förhållande till själva tvistefrågan är inte slutliga.

Indelningen av avgörandena har betydelse främst med hänsyn till att olika regler gäller för överklagande av olika typer av avgöranden. I det alternativa förfarandet gör sig inte dessa hänsyn gällande. Av utredningens direktiv följer nämligen att utredningen skall föreslå regler som innebär att rättens dom i det alternativa förfarandet inte skall kunna överklagas. Detta sammanhänger med kravet på att förfarandet snabbt skall leda fram till ett lagakraftvunnet avgörande.

I enlighet med denna princip bör det enligt utredningens uppfattning inte heller vara möjligt att överklaga ett beslut som fattats under förfarandet, oavsett om beslutet är slutligt eller inte. Förfarandet riskerar annars att tappa i trovärdighet som snabbförfarande. Det kan ta lång tid att få ett beslut som fattats under rättegången och som får överklagas särskilt överprövat. Gäller det ett slutligt

beslut försenas inte handläggningen på samma sätt. Däremot kan parterna under lång tid få leva i ovisshet om beslutet kommer att stå sig eller inte. Utredningen föreslår således att inte heller beslut som fattas under förfarandet skall få överklagas. Detta leder emellertid inte till slutsatsen att någon annan terminologi bör användas i fråga om rättens avgöranden. När det gäller terminologiska frågor bör man sträva efter enhet i systemet. Den terminologi som rättegångsbalken uppställer bör således tillämpas även i det alternativa förfarandet.

När det gäller beslut som rör tredje man bör det inte råda något överklagandeförbud. En tredje man, t.ex. ett vittne som begär ersättning för sin inställelse, har ju inte möjlighet att välja formen för förfarandet och bör därför inte ställas i en sämre situation än i den ordinära processen.

En annan kategori av beslut som kan sägas inta en särställning i detta sammanhang är sådana beslut där rätten skall pröva om det finns förutsättningar att handlägga tvisten enligt det alternativa förfarandet eller inte. En sådan prövning blir aktuell om svaranden invänder att ett tvistlösningsavtal som utpekar det alternativa förfarandet är ogiltigt eller att det inte är tillämpligt på den sak som tvisten gäller (se avsnitt 10.6.3). Det ligger i sakens natur att det kan inträffa att rätten vid prövningen av en sådan fråga fattar ett felaktigt beslut. Om så skulle ske tvingas svaranden in i en snabbrättegång utan att det egentligen finns grund för det. Det kan i en sådan situation tyckas otillfredsställande att inte ge svaranden möjlighet att överklaga rättens beslut. En möjlighet att överklaga beslutet skulle emellertid innebära en risk att förfarandet fördröjdes i sådan mån att syftet med det skulle förfelas. Det skulle också ge visst utrymme för missbruk. En svarande som vill fördröja handläggningen skulle kunna komma med en obefogad invändning om avtalets tillämplighet eller giltighet och därefter överklaga rättens beslut att avslå invändningen. Därigenom skulle svaranden åstadkomma en fördröjning i målets handläggning och kändanden skulle fråntas den rätt till en snabb process som han eller hon har enligt tvistlösningsavtalet.

Enligt utredningens uppfattning bör frågan om hur sådana otillfredsställande resultat skall hanteras i stället kunna lösas på annat sätt. Som närmare framgår av avsnitt 10.19.2 föreslår utredningen att avgöranden i det alternativa förfarandet skall kunna angripas genom särskilda rättsmedel. Ett beslut där rätten felaktigt har funnit att det finns förutsättningar för handläggning i snabbrättegång

måste anses utgöra ett sådant grovt rättegångsfel att det kan angripas genom klagan över domvilla.

10.12.2 Domens innehåll

I 17 kap. 7 § rättegångsbalken regleras vad en dom skall innehålla. Av bestämmelsen följer att en dom skall avfattas skriftligen och i skilda avdelningar ange domstolen samt tid och ställe för domens meddelande, parterna samt deras ombud eller biträden, domslutet, parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som dessa grundats på, och domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet. I vissa fall får domen utfärdas i förenklad form. Det gäller bl.a. för tredskodom och för dom som bifalls på grund av svarandens medgivande.

Bestämmelserna i rättegångsbalken anger minimikraven för vad en dom skall innehålla. 1999 års rättegångsutredning hade i uppdrag att utreda om domskrivningen kunde förenklas i förhållande till nuvarande regler. Utredningen konstaterade att reglerna om vad en dom skall innehålla är väl motiverade men att de ändå inte är så strikta att de lägger hämsko på den som författar domen.⁴⁹ Enskilda domare har inom ramen för reglerna stor frihet att utforma en dom.

Det ligger enligt utredningens uppfattning ett värde i att domar utfärdas på ett någorlunda enhetligt sätt. Det framstår inte som motiverat att minska kraven på domens innehåll i förhållande till vad som gäller i det ordinära förfarandet. De minimikrav som rättegångsbalken uppställer bör därför gälla även för domar som utfärdas i det alternativa förfarandet. Frågan om parterna skall kunna disponera över kraven genom att avsäga sig rätten till domskäl behandlas i följande avsnitt.

10.12.3 Parterna bör inte kunna avsäga sig rätten till domskäl

I utredningens uppdrag ingår att ta ställning till om domstolens avgöranden alltid skall motiveras eller om beslutanderätten i denna fråga skall överlämnas till parterna. I de allra flesta fall torde det ligga i parternas intresse att rätten motiverar sina ställningstaganden i domen. Härigenom kan parterna förvissa sig om att rätten har

⁴⁹ SOU 2001:103 s. 287 f.

tagit ställning till deras yrkanden och invändningar samt de omständigheter som åberopats. Det finns vidare anledning att utgå från att parterna ofta vill kunna förstå hur rätten har resonerat för att komma fram till ett visst domslut. Den part som har förlorat tvisten kan antas ha lättare att acceptera domslutet om det är väl motiverat.

Det kan emellertid finnas omständigheter som gör att parterna vill avsäga sig rätten till domskäl. En dom är alltid offentlig. Vissa delar av domskälen kan visserligen under särskilda förutsättningar sekretessbeläggas enligt bestämmelserna i sekretesslagen. Detta kräver dock att starka allmänna eller enskilda intressen talar för sekretess. Ibland kan parterna även i andra fall än de som sekretesslagen medger vilja undvika att de skäl som ligger bakom avgörandet blir offentliga. Detta skulle kunna åstadkommas genom att rätten låter bli att motivera domen. Att skriva domskäl kan vidare ta mycket tid i anspråk för domaren. Om parterna väljer att avstå från domskälen skulle domen således kunna ges snabbare. Frågan är om parterna mot bakgrund av dessa intressen skall kunna avsäga sig rätten till domskäl.

Att domskäl anges anses vara särskilt viktigt när det gäller domar som kan överklagas. För den part som vill yrka ändring i domen är domskälen ofta den väsentliga angreppspunkten. Om domskäl saknas är det svårt att avgöra om det är lönt att överklaga domen. Dessa hänsyn gör sig inte på samma sätt gällande i det alternativa förfarandet eftersom avgörandet inte skall kunna överklagas. Avgörandet skall dock kunna angripas genom särskilda rättsmedel (se vidare avsnitt 10.19.2). I en sådan situation kan det finnas ett värde i att domstolen har motiverat sitt avgörande.

Av artikel 6 i Europakonventionen följer att domstolsprövning måste vara utformad så att den inrymmer tillfredsställande rättssäkerhetsgarantier. Detta innebär bl.a. att det måste finnas domskäl som gör det klart för parterna att domstolen tagit ställning till deras yrkanden och invändningar.⁵⁰ Konventionen uppställer också ett krav på att domar skall avkunnas offentligt. Syftet med det sistnämnda är att allmänheten skall kunna få kännedom om de domar som meddelas. Kravet skall därför inte tolkas bokstavligt. Det är tillräckligt att domen meddelas genom att hållas tillgänglig på rättskansli, så länge domslutet är offentligt.

⁵⁰ Se bl.a. Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis s. 224.

Kravet på att domar skall motiveras har således betydelse även från andra aspekter än parternas intressen. För att allmänhetens rätt till insyn skall tjäna sitt syfte är det viktigt att massmedia och enskilda kan ta del av hur domstolarna resonerat i olika fall. Detta ger möjlighet till kontroll av att lika fall bedöms lika och bidrar till att upprätthålla förtroendet för rättsväsendet. I utredningens direktiv sägs att sistnämnda aspekt inte gör sig gällande med samma styrka i ett frivilligt förfarande. Utredningen ställer sig dock tveksam till denna ståndpunkt. Även om det alternativa förfarandet är frivilligt innebär det att parterna överlämnar beslutanderätten i en viss tvistefråga till ett offentligt organ, närmare bestämt en tingsrätt. Att tingsrätten i det alternativa förfarandet skulle kunna ägna sig åt dömande verksamhet utan möjlighet till insyn från allmänheten framstår inte som förenligt med offentlighetsprincipen. Att det står parterna fritt att välja mellan det ordinära och det alternativa förfarandet kan som utredningen tidigare anfört inte motivera att det alternativa förfarandet inrättas på ett sådant sätt att det riskerar att komma i konflikt med de krav på en rättvis rättegång som Europakonventionen uppställer.

Även 1999 års rättegångsutredning framhöll att det torde vara vid ytterligt få tillfällen, om ens några, som det kan sägas ligga i linje med ett medborgarperspektiv att begränsa parternas och andra intressenters möjlighet att i ett sakprövat mål få en dom som i vart fall uppnår de i rättegångsbalken uppställda minimikraven.⁵¹ Detta uttalande avsåg visserligen den ordinära processen. Enligt utredningens uppfattning är uttalandet dock relevant även i ett frivilligt förfarande.

De skäl som talar för möjligheten att undvika domskäl är enligt utredningens bedömning inte särskilt starka. Det finns inte anledning att anta att parter i någon större utsträckning skulle utnyttja en sådan möjlighet. I de fall där parterna vill undvika offentlighet är det ofta inte tillräckligt att domskäl saknas. Parternas inlagor är ju fortfarande offentliga och domen måste innehålla i vart fall så mycket information att det klart framgår vad som omfattas av rättskraften. Mot argumentet att domen kan ges snabbare om domskäl inte behöver skrivas måste ställas risken för att rätten i ett sådant fall fattar sitt avgörande utan tillbörlig omsorg. Många domare anser att det är lättare att kontrollera hållbarheten i resonemangen när dessa nedtecknas skriftligen. Skriftliga domskäl kan därför sä-

⁵¹ SOU 2001:103 s. 288. Se även prop. 2004/05:131 s. 216 f.

gas utgöra en garanti för att domslutet är väl underbyggt. Utredningen anser, mot bakgrund av de ovan redovisade skälen, att det inte bör vara möjligt för parterna att avsäga sig rätten till domskäl.

10.12.4 Avgörandet får grundas endast på rättsliga överväganden

I alternativa tvistlösningsförfaranden är det inte alltid självklart att avgörandet skall grundas på rättsliga överväganden. Ett exempel härpå är det nederländska förfarandet kort geding. Där kan domaren i stället för att ta strikt juridiska hänsyn göra avvägningar mellan olika intressen och grunda avgörandet på en skälighetsbedömning. Ett sådant system kan ibland vara av värde vid förenklade, mer summariska förfaranden. Om rätten kan döma efter skälighet kan tvisten ofta avgöras utan att omfattande bevisning behöver föras.

I vissa frågor har rätten ett sådant utrymme även i Sverige. Enligt 35 kap. 5 § rättegångsbalken får rätten, om det är fråga om uppskattning av en inträffad skada och full bevisning om skadan inte alls eller endast med svårighet kan föras, uppskatta skadan till skäligt belopp. Så får också ske om bevisningen kan antas medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till skadans storlek och det yrkade skadeståndet avser ett mindre belopp. Denna situation utgör emellertid en särreglering och syftar till att uppnå skäliga resultat i vissa specifika situationer. Särregleringen innebär vidare endast en lättnad i bevishänseende och inte att någon materiell rättsregel sätts åt sidan.

Det är viktigt att det råder enhet i rättsskipningen och att domstolarna behandlar lika fall lika. Om rätten får möjlighet att efter eget skön grunda ett avgörande på annat än rent rättsliga överväganden minskar förutsebarheten och det lämnas utrymme för godtycke. Även om avgöranden som baseras på intresseavvägningar och skälighetsbedömningar i enskilda fall skulle kunna uppfattas som rättvisa är det, sett ur ett vidare perspektiv, av vikt för förtroendet för rättsväsendet att domare avgör mål utifrån materiella rättsregler och inte utifrån eget tycke. I det nederländska förfarandet kort geding har avgörandet inte rättskraft och parterna kan således väcka ny talan i saken om de inte accepterar rättens bedömning. I ett sådant förfarande gör sig de nyss nämnda aspekterna inte på samma sätt gällande. Eftersom avgörandet i en snabbbrättegång

skall ha rättskraft och inte kunna överklagas är det enligt utredningens bedömning särskilt viktigt att avgörandet blir materiellt riktigt. Utredningen ser det därför närmast som en självklarhet att avgörandet skall grundas på rättsliga överväganden.

Man kan också tänka sig den situationen att parterna i ett enskilt fall begär att rätten skall avgöra deras tvist utifrån andra än rent rättsliga aspekter eller att de kommer med anvisningar gällande rättstillämpningen. Vid skiljeförfarande anses det vara möjligt för parterna att avtala att skiljemännen skall döma efter billighet.⁵² Detta torde emellertid vara ovanligt. Frågan om i vilken utsträckning rätten kan sätta den materiella rätten åt sidan och i stället döma efter parternas instruktioner eller efter skälighetsbedömningar hänger samman med frågan om hur långt parternas dispositionsrätt sträcker sig.⁵³ I dispositiva tvistemål är det naturligt att dispositionsrätten är större än vad som annars gäller. Parterna kan t.ex. genom vitsordanden och medgivanden i viss mån styra över rättsanvändningen. Det torde emellertid vara klart att parterna i ordinära tvistemål inte har någon dispositionsrätt i fråga om rättstillämpningen.⁵⁴ Enligt principen *jura novit curia* (domstolen känner rätten) skall rätten alltid tillämpa lagen på åberopade rättsfakta. Detta gäller även om ingen av parterna vill åberopa bestämmelsen i fråga. Rätten är inte heller bunden av en överenskommelse mellan parterna om att en viss bestämmelse inte skall tillämpas eller att den skall tillämpas på ett visst sätt. Anledningen till detta sägs vara att en sådan dispositionsrätt för parterna skulle kunna försvåra domstolens rättstillämpning och komplicera målets handläggning.⁵⁵

Frågan är om det kan finnas skäl att utöka parternas dispositionsrätt över rättsanvändningen i det alternativa förfarandet. En anvisning från parterna om att en bestämmelse skall tillämpas på ett visst sätt, att rätten skall bortse från en viss bestämmelse eller att ett mål skall avgöras efter skälighet skulle t.ex. kunna leda till att parterna inte behöver företa omfattande utredning angående ett visst förhållande eller föra bevisning i en viss fråga. Tvisten skulle därmed kunna avgöras snabbare och till lägre kostnad.

För att ta ställning till frågan om hur långt parternas dispositionsrätt bör få sträcka sig finns det skäl att inledningsvis fundera

⁵² Prop. 1998/99:35 s. 122 och Heuman, *Skiljemannarätt* s. 495.

⁵³ Se vidare Lindell, *Partsautonomins gränser*.

⁵⁴ Ekelöf och Edelstam, *Rättegång I* s. 60 f och Westberg, *Domstols officialprövning* s. 326 f.

⁵⁵ Se bl.a. Westberg, *Domstols officialprövning* s. 327 och Lindell, *Partsautonomins gränser* s. 75 ff.

över vilken funktion det alternativa förfarandet främst skall fylla. Skall förfarandet först och främst vara till för att lösa konflikter mellan enskilda parter (konfliktlösande funktion) eller bör förfarandet även tillgodose mer allmänna intressen, såsom att bidra till den materiella rättens genomslagskraft (handlingsdirigerande funktion)? Som nämnts i avsnitt 8.2 finns beträffande den ordinära processen olika synsätt om vilken funktion domstolarnas verksamhet skall fylla. Det förhållande att det alternativa förfarandet enligt direktiven skall vara präglad av frivillighet och partsinflytande gör att det ligger nära till hands att dra slutsatsen att dess funktion främst bör vara konfliktlösande. Vidare gör sig intresset av prejudikatsbildning inte särskilt starkt gällande i ett eninstansförfarande. Detta kan tala för att parterna bör kunna få inflytande över rättstillämpningen. Genom att förfarandet inordnas som en alternativ tvistlösningsmetod i domstol kan man emellertid inte bortse från att avgörandena, såsom alla domstolsavgöranden, också kan antas få en handlingsdirigerande verkan. Även om syftet främst är att lösa den enskilda tvisten ter det sig främmande att en domare skulle tillämpa något annat än gällande rätt vid avgörande av tvisten. Vill parterna ha sin tvist avgjord utifrån andra aspekter än rent rättsliga bör de snarare hänvisas till att välja ett annat tvistlösningsorgan än en domstol. Att denna möjlighet finns i skiljeförfarande är mer naturligt mot bakgrund av att det inte finns något krav på att skiljemännen skall vara jurister. Utredningen anser mot denna bakgrund att parternas dispositionsrätt över rättsanvändningen bör vara densamma i det alternativa förfarandet som i det ordinära förfarandet.

10.13 Övergång från ett förfarande till ett annat

Utredningens förslag: Om tvisten har inletts i den summariska processen skall det vara möjligt att vid begäran om överlämnande till tingsrätt begära att målet skall handläggas i snabbrättegång. Det skall också vara möjligt att övergå från snabbrättegång till ordinär rättegång och från ordinär rättegång till snabbrättegång. En sådan övergång förutsätter parternas samtycke och att rätten finner det lämpligt.

10.13.1 Från summarisk process till snabbrättegång

Många enklare tvister inleds i den summariska processen. Förfarandet regleras i lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning. Processen inleds genom att sökanden ansöker om betalningsföreläggande eller handräckning hos kronofogdemyndigheten. Om svaranden bestrider ansökningen kan sökanden begära att målet skall överlämnas till tingsrätt för prövning. Om svaranden däremot inte i rätt tid bestrider ansökningen meddelar kronofogdemyndigheten utslag i enlighet med ansökningen. Svaranden kan hindra att utslaget vinner laga kraft genom att ansöka om återvinning inom en månad. Även i detta fall överlämnas målet till tingsrätten för vidare prövning.

I ett mål som överlämnats till tingsrätt i någon av de beskrivna situationerna följer av 60 § lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning att talan anses vara väckt när ansökan om betalningsföreläggande eller handräckning kom in till kronofogdemyndigheten. Stämning i målet anses enligt samma bestämmelse utfärdad när rätten förordnar om målets handläggning.

Möjligheten att gå direkt från den summariska processen till rättegång kan sägas utgöra en genväg in i förfarandet enligt rättegångsbalken. Käranden behöver inte ge in en särskild stämningsansökan och han eller hon behöver inte heller betala någon ytterligare ansökningsavgift. Efter överlämnandet går den summariska processen snabbt och smidigt över i en ordinär tvistemålsprocess. De fördelar som denna möjlighet erbjuder bör enligt utredningens uppfattning kunna utnyttjas även av parter som vill ha sin tvist prövad i det alternativa förfarandet. Det kan nämnas att det förhållandet att parterna har träffat ett tvistlösningsavtal som utpekar det alternativa förfarandet, lika lite som förekomsten av ett skiljeavtal, bör hindra en part från att använda sig av den summariska processen. Det bör således vara möjligt att inleda ett mål i den summariska processen och därefter överlämna det till det alternativa förfarandet. Detta skulle kunna ske genom att käranden i sin begäran om överlämnande, eller svaranden i sin ansökan om återvinning, tillägger att han eller hon vill att målet skall handläggas i snabbrättegång. Eftersom överlämnande alltid kräver aktivitet från någon av parterna bör detta inte vara något problem. Tingsrätten får efter överlämnandet på samma sätt som vid en vanlig ansökan om snabbrättegång undersöka om motparten samtycker till processformen. Om motparten samtycker och förutsättningarna i övrigt är uppfyllda

för att pröva tvisten i snabbrättegång kan rätten fatta beslut om det. Brister någon av förutsättningarna bör den part som har initierat överlämnandet beredas tillfälle att ange om han eller hon vill att tvisten i stället skall handläggas i ordinär rättegång.

10.13.2 Från snabbrättegång till ordinär rättegång

Det framstår inte som uteslutet att det någon gång kan inträffa att parterna efter att ha inlett det alternativa förfarandet ångrar sig i fråga om valet av processform. Tvisten kanske ter sig mer komplicerad än den först verkade vara eller utgången kanske ter sig så osäker att parterna vill ha en möjlighet att kunna överklaga domen. I ett sådant fall finns givetvis en möjlighet för käranden att återkalla talan. Käranden kan därefter ansöka om stämning på vanligt sätt. En sådan ordning framstår emellertid som onödigt omständlig. Utredningen kan inte se något hinder mot att målet i stället direkt skall kunna övergå till att handläggas enligt rättegångsbalken om båda parter begär det och det framstår som lämpligt i det enskilda fallet. Därmed kan man undvika tidsförlust och käranden undgår kostnaden av en ny ansökningsavgift.

Om ett mål som har inletts i det alternativa förfarandet skall övergå till att handläggas enligt rättegångsbalken måste rätten givetvis se till att handläggningen uppfyller de krav som uppställs i rättegångsbalken. Brister det i något hänseende måste handläggningen kompletteras. Detta kan innebära att en handläggningsåtgärd som har vidtagits i det alternativa förfarandet måste göras om, såvida den inte har skett i enlighet med bestämmelserna i rättegångsbalken. Även om detta kan tyckas medföra en onödig tidsåtgång innebär det ändå en besparing jämfört med den tid som skulle ha åtgått om talan måste väckas på nytt.

Frågan om hur fördelningen av rättegångskostnaderna skall hanteras vid övergång från det alternativa förfarandet till det ordinarie behandlas i avsnitt 10.17.3.

10.13.3 Från ordinär rättegång till snabbrättegång

Det är naturligt att det kan ta tid för ett nytt förfarande att bli känt bland allmänheten. I många fall kan man anta att parter ansöker om stämning på ordinär väg utan att ha funderat över det alternativa förfarandet. När handläggningen av tvisten har inletts och parterna

får närmare kännedom om alternativet, t.ex. genom information från rätten, kan det tänkas att de blir intresserade av att få sin tvist handlagd enligt den alternativa formen i stället. Det kan också inträffa att svaranden i sitt svaromål framställer önskemål om att tvisten skall handläggas enligt det alternativa förfarandet. I en situation där parterna har genomgått medling utan att ha uppnått en överenskommelse torde det ofta vara särskilt intressant för parterna att få ett snabbt avslut på tvisten.

En övergång mellan förfarandena är naturligtvis möjlig genom att käranden återkallar talan och därefter inleder en process enligt det alternativa förfarandet. En annan fråga är om det även bör vara möjligt att gå direkt över till det alternativa förfarandet. Om båda parter samtycker till det och rätten finner det lämpligt kan utredningen inte se något hinder mot detta. Vid bedömningen av om en övergång kan anses lämplig eller inte bör rätten t.ex. ta hänsyn till hur långt handläggningen av målet har fortskridit. Om målet har satts ut till huvudförhandling och vittnen redan har kallats genom rättens försorg gör skillnaderna i fråga om ansvaret för bevisningen att det ofta inte kan anses lämpligt att tillåta en övergång. Det bör inte heller komma i fråga att tillåta parterna att byta fram och tillbaka mellan olika förfaranden alltefter hur tvisten utvecklar sig.

Om förutsättningar finns för att övergå till det alternativa förfarandet bör rätten fatta ett formellt beslut om detta. Rätten får därefter efter omständigheterna i den enskilda tvisten avgöra hur målet fortsättningsvis skall handläggas. I de fall där övergång inte tillåts finns det även inom ramen för rättegångsbalken möjligheter att anpassa handläggningen av ett mål till tvistens karaktär. Parterna kan också välja att träffa avtal om att inte överklaga domen.

Frågan om hur fördelningen av rättegångskostnaderna skall hanteras vid övergång från ett förfarande från ett annat behandlas i avsnitt 10.17.3.

10.14 Sanktioner mot en obstruerande part

Utredningens förslag: Det skall finnas verkningfulla sanktioner för att förebygga obstruktion och för att underlätta snabbheten i förfarandet.

- Tredskodom skall kunna meddelas mot en svarande som inte följer ett föreläggande om svar eller som uteblir från ett sammanträde.

- Rätten skall i varje mål bestämma en tidpunkt då parterna slutligt skall ha bestämt sin talan och uppgett vilka bevis de vill åberopa. En omständighet eller ett bevis som åberopas efter denna tidpunkt skall avvisas om inte parten gör sannolikt att han eller hon haft giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare.
- En processhandling som företas för sent enligt tidsplanen skall inte beaktas i målet, om inte rätten av särskilda skäl bestämmer annat.
- En part som gör sig skyldig till försumlig processföring skall kunna bli ersättningsskyldig för motpartens rättegångskostnader.

För att tvister skall kunna avgöras snabbt och effektivt är det väsentligt att rätten aktivt styr målet mot ett avgörande samt att parterna medverkar i den omfattning som behövs. Om detta skall fungera måste det finnas sanktioner att tillgå mot en part som försvårar eller försöker förhala processen i syfte att fördröja ett verkställbart avgörande. Sådan obstruktion kan ske på olika sätt. En part kan t.ex. låta bli att svara på förelägganden eller utebli från sammanträden. Försök till förhaling av processen kan också ske genom att en part på ett sent stadium i processen åberopar nya omständigheter eller ny bevisning. Det är inte heller ovanligt att en part på olika sätt försöker få rätten att ställa in eller skjuta upp inbokade sammanträden eller förhandlingar. Möjligheten till sanktioner fyller också en handlingsdirigerande funktion. Att en part blir medveten om risken av att drabbas av en sanktion kan nämligen antas bidra till att parten i större utsträckning försöker följa vad han eller hon ålagts att göra.

Rättegångsbalken erbjuder ett antal verktyg som skall motverka obstruktion. Ett exempel på ett sådant verktyg är möjligheten att utfärda tredskodom mot en svarande som uteblir från en förhandling eller som låter bli att avge svaromål. I avsnitt 10.6.3 har utredningen föreslagit att ett föreläggande om svar även i det alternativa förfarandet skall förenas med tredskodompåföljd. Möjligheten att utfärda tredskodom bör finnas även vid utevaro från sammanträden. I dispositiva tvistemål som handläggs enligt rättegångsbalken skall parterna kallas att inställa sig till ett sammanträde för muntlig förberedelse vid påföljd att tredskodom annars kan komma att meddelas. När ändringarna i prop. 2004/05:131 träder i kraft kommer denna möjlighet att utvidgas till att gälla även andra typer av

sammanträden. Utredningen föreslår att parterna även i det alternativa förfarandet skall kallas till sammanträden vid påföljd att tredskodom annars kan komma att meddelas. Detta bör gälla oavsett vad som skall avhandlas under sammanträdet.

Ett annat verktyg som rättegångsbalken erbjuder är möjligheten till stupstocks förelägganden. Ett sådant föreläggande kan utfärdas om det är påkallat med hänsyn till hur parten utfört sin talan tidigare under målets handläggning, och innebär att parten föreläggs att slutligt bestämma sin talan och uppge de bevis parten åberopar. Efter att den tidsfrist som angetts i föreläggandet har gått ut får parten inte åberopa någon ny omständighet eller något nytt bevis om parten inte gör sannolikt att han eller hon haft giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare. I avsnitt 10.9.3 har utredningen föreslagit att rätten i det alternativa förfarandet skall bestämma en viss tidpunkt då parterna senast skall ha avgett sina slutliga bevisuppgifter. Bevisning som åberopas efter denna punkt skall avvisas, om parten inte gör sannolikt att han eller hon haft giltig ursäkt att inte åberopa beviset tidigare. Den föreslagna bestämmelsen kan jämföras med möjligheten till stupstocks föreläggande enligt rättegångsbalken, men går längre än denna eftersom rätten i varje mål skall fastställa en sådan tidpunkt.

De skäl som utredningen anfört när det gäller förslaget att införa en tidpunkt för åberopande av bevisning gör sig gällande även beträffande åberopande av nya omständigheter. Det kan noteras att även stupstocks förelägganden tar sikte på såväl nya omständigheter som ny bevisning. Det är en naturlig följd av att åberopandet av en ny omständighet ofta förenas med åberopande av bevisning till styrkande av omständigheten. Utredningen föreslår mot denna bakgrund att rätten i det alternativa förfarandet även skall bestämma en tidpunkt då parterna slutligt skall ha bestämt sin talan. Efter den tidpunkten får nya omständigheter åberopas endast om parten gör sannolikt att han eller hon haft giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten tidigare. Den tidpunkt rätten bestämmer bör sammanfalla med tidpunkten för slutligt åberopande av bevisning.

Rättegångsbalken innehåller även bestämmelser som gör det möjligt för rätten att ålägga en part som gör sig skyldig till vårdslös eller försumlig processföring ersättningsskyldighet för rättegångskostnader. Enligt 18 kap. 3 § rättegångsbalken skall en vinnande part ersätta motpartens rättegångskostnad om rättegången har inletts i onödan. Det finns även en möjlighet att i en sådan situation bestämma att parterna skall bära sina egna rättegångskostnader. Av

18 kap. 6 § rättegångsbalken följer att en part som genom vårdslöshet eller försummelse föranlett uppskov i målet eller på annat sätt vållat motparten kostnader, är skyldig att ersätta sådana kostnader oavsett hur rättegångskostnaderna i övrigt skall fördelas. Ersättningskyldighet kan uppkomma t.ex. i situationer där parten uteblir från en förhandling, låter bli att följa ett föreläggande eller framför invändningar och påståenden som saknar fog. Bestämmelsen torde emellertid tillämpas endast i undantagsfall.⁵⁶

I det alternativa förfarandet skall parterna bära sina egna rättegångskostnader oavsett utgången i målet. Det framstår mot den bakgrunden som särskilt viktigt att en part kan få sådana kostnader som har orsakats av motpartens försumliga processföring ersatta. Utredningen anser därför att en motsvarande bestämmelse bör införas i det alternativa förfarandet. Ibland kan det emellertid vara svårt att avgöra om en viss kostnad är direkt hänförlig till motpartens försumliga processföring. Om en part har agerat på ett sådant sätt att handläggningen av målet har fördröjts torde det alltid medföra ökade kostnader för motparten, även om det inte alltid går att avgöra exakt hur stor kostnadsökningen är. Utredningen föreslår därför att det skall vara tillräckligt att en part av försummelse har orsakat dröjsmål i handläggningen för att ersättningskyldighet skall inträda. Rätten får därefter med beaktande av vilken tidsförlust försummelsen har orsakat bedöma hur stor andel av motpartens rättegångskostnader som skall ersättas.

Utredningen har i avsnitt 10.8.1 föreslagit att rätten skall ställa upp tidsfrister för olika processhandlingar och att tidpunkterna för dessa skall anges i tidsplanen. För att garantera att parterna håller de angivna tidsfristerna bör det vara förenat med sanktioner för en part att försitta en sådan tidsfrist. Det ligger närmast till hands att direkt koppla sanktionen till den processhandling som skall företas, så att parten går miste om möjligheten att företa processhandlingen om tidsfristen försitts. En sådan regel torde i de flesta fall kunna tillämpas utan särskilda svårigheter. Om en part t.ex. har framställt en invändning som är oklar eller ofullständig kan parten i tidsplanen ha ålagts att senast vid ett visst datum utveckla sin invändning för att denna skall beaktas. Om så inte sker prövas inte invändningen och parten kan inte heller framställa samma invändning i ett senare skede av målets handläggning. Även när rätten har ålagt en part att utveckla eller förtydliga en viss omständighet skall omstän-

⁵⁶ SOU 1982:26 s. 213 f. och Fitger 18:33.

digheten lämnas utan avseende om föreläggandet inte efterföljs inom angiven tid.

Slutligen kan nämnas vad som enligt förslaget skall gälla för vittnen som uteblir från ett förhörstillfälle. Utredningen har i avsnitt 10.9.2 föreslagit att parterna skall ansvara för att åberopade vittnen infinner sig till sammanträden. En konsekvens av detta är att det normalt inte blir aktuellt för rätten att föreskriva sanktioner mot vittnen som uteblir. Uteblir vittnet drabbar det i stället den part som har åberopat förhöret genom att bevisningen kan avvisas. Om det finns särskilda skäl för det kan en part emellertid begära att rätten i stället kallar vittnet. I en sådan situation kan rätten använda sig av de sanktioner som föreskrivs i rättegångsbalken.

10.15 Vissa processuella frågor

Utredningens förslag: Bestämmelserna i 13 kap. rättegångsbalken om föremål för talan och talans väckande och i 14 kap. om kumulation och om tredje mans deltagande i rättegång bör tillämpas även i snabbrättegång.

Utredningen har tidigare konstaterat att rättegångsbalkens bestämmelser bör tillämpas även vid snabbrättegång i den mån bestämmelserna inte strider mot förfarandets syfte och grundprinciper.

När det gäller frågan om vad som skall vara möjligt processuellt sett i en snabbrättegång kan man ha olika synsätt. Man kan å ena sidan anse att ett förenklat alternativt förfarande i möjligaste mån bör vara fritt från processuella krångligheter och att endast de rena, enkla tvistemålen hör hemma där. Å andra sidan kan man hävda att alla tvister bör kunna hanteras i snabbrättegång och att det därför bör finnas möjlighet t.ex. till ändring av talan, genkärsmål och kumulation även i det alternativa förfarandet.

Utredningen bedömer att övervägande skäl talar för den senare lösningen. Om det inte finns möjlighet att lösa sådana processuella frågor inom förfarandet finns det risk för att det uppstår problem när handläggningen av en tvist har inletts och en sådan fråga uppkommer. I många fall medför reglerna processekonomiska vinster genom att de möjliggör en smidigare handläggning av tvisten. Det torde således främst vara till fördel för förfarandet att rättegångsbalkens regler i nu berörda hänseenden kan tillämpas.

I 13 kap. rättegångsbalken finns bestämmelser om föremål för talan och talans väckande. Av bestämmelserna framgår bl.a. i vilka fall fastställsetalan får föras, under vilka förutsättningar väckt talan får ändras samt att svaranden har rätt till prövning av målet om käranden återkallar sin talan sedan svaranden ingått i svaromål. I kapitlet finns också en bestämmelse om litispens samt en bestämmelse om vad som gäller vid överlåtelse av tvisteföremålet. Samtliga dessa bestämmelser bör enligt utredningens uppfattning gälla även i det alternativa förfarandet. Detta medför att någon särreglering i dessa frågor inte behöver göras.

14 kap. rättegångsbalken innehåller bestämmelser om kumulation och om tredje mans deltagande i rättegång. Även dessa bestämmelser bör gälla i det alternativa förfarandet. När det gäller förening av mål krävs dock att förutsättningarna för handläggning i snabbrättegång är uppfyllda för samtliga mål som skall handläggas gemensamt.

10.16 Kvarstad och andra säkerhetsåtgärder

Utredningens förslag: Bestämmelserna i 15 kap. rättegångsbalken om kvarstad m.m. bör tillämpas även i snabbrättegång.

Syftet med att föra en tvistemålsprocess är ofta att få till stånd ett verkställbart avgörande som kan ligga till grund för tvångsåtgärder mot motparten. Om borgenären saknar säkerhet för sitt anspråk har han eller hon många gånger ett intresse att snabbt få till stånd en exekutionstitel. Detta gäller särskilt om det kan antas att motparten försöker sabotera verkställigheten, t.ex. genom att skaffa undan egendom. För dessa situationer finns i 15 kap. rättegångsbalken bestämmelser om kvarstad och andra säkerhetsåtgärder.

Ett förordnande om kvarstad förutsätter bl.a. att borgenären visar sannolika skäl för ett anspråk som är eller kan antas bli föremål för rättegång eller prövning i annan liknande ordning. Med det sistnämnda avses t.ex. summarisk process eller skiljeförfarande. Ett yrkande om kvarstad kan således framställas såväl under pågående rättegång som innan rättegång eller annat förfarande inletts.

I de flesta fall torde det inte medföra några problem att tillämpa reglerna om säkerhetsåtgärder i det alternativa förfarandet. En särskild situation uppkommer emellertid om käranden ansöker om stämning med begäran om att det alternativa förfarandet skall till-

lämpas och samtidigt framställer ett interimistiskt yrkande om kvarstad. Rätten får enligt 15 kap. 5 § rättegångsbalken bevilja en sådan åtgärd utan att motparten bereds tillfälle att yttra sig om förutsättningarna för kvarstad är uppfyllda och det föreligger fara i dröjsmål. Om det inte finns något tvistlösningsavtal som anvisar det alternativa förfarandet kan rätten i detta skede inte bedöma om förutsättningar finns för att uppta målet till prövning i det alternativa förfarandet. Detta bör dock inte hindra att rätten kan bevilja en säkerhetsåtgärd interimistiskt. Av 15 kap. 8 § rättegångsbalken följer att åtgärden omedelbart skall hävas om talan återkallas eller förfaller. Rätten skall enligt samma bestämmelse vid avgörande av målet pröva om åtgärden skall bestå. Om svaranden inte samtycker till det alternativa förfarandet och käranden inte heller begär att tvisten hänskjuts till ordinärt förfarande är situationen närmast att jämställa med att käranden återkallar talan. Rätten skall därmed i denna situation häva säkerhetsåtgärden.

10.17 Rättegångskostnader

Utredningens förslag: Parterna skall stå sina egna rättegångskostnader om de inte har avtalat om annat. Vid övergång från ett förfarande till ett annat skall rättegångskostnadsansvaret avgöras enligt reglerna i det förfarande i vilket målet slutligt avgörs.

10.17.1 Parterna skall enligt huvudregeln stå sina egna kostnader

Enligt rättegångsbalken gäller som huvudregel att den tappande parten skall betala den vinnande partens rättegångskostnad. Denna regel sägs ha såväl en handlingsdirigerande som en reparativ funktion.⁵⁷ För svaranden anses rättegångskostnadsansvaret utgöra ett incitament att frivilligt göra rätt för sig samt att undvika att framställa oriktiga eller obevisbara invändningar. Rättegångskostnadsansvaret innebär också en trygghet för en borgenär, som därigenom vet att han eller hon kan framtvinga betalning på gäldenärens bekostnad om denne inte betalar frivilligt.

⁵⁷ Se bl.a. Ekelöf m.fl., Rättegång III, s. 280 ff.

I utredningens direktiv sägs att utredaren, med avsteg från det som gäller i allmänhet för dispositiva tvistemål, skall föreslå regler som innebär att vardera parten står sin kostnad. Det sägs vidare att en sådan ordning är förenlig med den frivillighet och därmed den samarbetsanda som ligger till grund för det alternativa förfarandet.

Utredningen ställer sig inledningsvis något tveksam till de argument som framförs i direktiven. Även om förfarandet är frivilligt torde det vara väl optimistiskt att tala om en samarbetsanda mellan parter som står i tvisteförhållande till varandra. När det gäller parter som har bestämt sig för att genomgå medling är situationen annorlunda eftersom medlingen syftar till att få parterna att nå en samförståndslösning. I det alternativa förfarandet handlar det emellertid om att parterna vill få tvisten löst av ett utomstående organ därför att de inte har lyckats nå en lösning på egen hand.

Även om utredningen inte fullt ut delar det synsätt som kommer till uttryck i direktiven kan utredningen se vissa fördelar med den reglering som direktiven anvisar. Genom att en part endast riskerar sina egna rättegångskostnader i processen har han eller hon större möjligheter att själv styra över kostnadernas storlek. Det blir därmed också lättare att i förväg överblicka hur höga kostnaderna blir. När parten står inför ställningstagandet att inleda process eller inte behöver han eller hon inte väga in risken för att drabbas av andra rättegångskostnader än sina egna. Risken att få betala motpartens rättegångskostnader är något som i dag kan antas avhålla många resurssvaga parter från att inleda rättegång. I enlighet med vad som sägs i direktiven föreslår utredningen således att parterna som huvudregel skall stå sina egna rättegångskostnader.

10.17.2 Möjlighet att avtala om annan fördelning av kostnaderna

Som framgått ställer sig utredningen något tveksam till om det finns tillräckliga skäl för en reglering som innebär att parterna alltid skall bära sina egna rättegångskostnader. Det kan inte uteslutas att detta minskar förfarandets attraktionskraft. En part som har en stark sak kanske avstår från att välja det alternativa förfarandet eftersom detta innebär att han eller hon inte kan få ersättning för sina rättegångskostnader. För den parten kan det vara mer gynnsamt att driva en ordinär process och träffa avtal med motparten om att inte överklaga domen.

Det finns även en risk för att regleringen kan missbrukas. En svarande som har en svag sak kan utnyttja systemet genom att dra på kändaren rättegångskostnader som denne inte kan få ersatta. Detta kan i sin tur göra att kändaren känner sig tvungen att gå med på en ofördelaktig förlikning för att undvika att den slutliga vinsten i målet äts upp av rättegångskostnaderna. Motsvarande problem kan drabba svaranden. Om en eller flera kändande stämmer en betalningsstark svarande på svaga grunder kan denne ibland hellre välja att köpa sig fri med en förlikning än att tvingas dra på sig rättegångskostnader som inte ersätts. Ett liknande problem förekommer i dag med konkursgäldenärer som inleder processer med svagt underbyggda anspråk. Konkursförvaltare vill givetvis inte låta konkursboet överta processen och den som kravet riktas mot har därmed små möjligheter att få ersättning för sina rättegångskostnader.

Utredningen anser mot bakgrund av det ovan sagda att det bör finnas en möjlighet för parterna att avtala om annan fördelning av rättegångskostnaderna än den som direktiven anvisar. Parterna kan t.ex. avtala om att rättegångsbalkens regler i stället skall tillämpas. Ett sådant avtal bör kunna träffas i samband med att tvistlösningsavtal sluts eller sedan tvisten har uppstått.

10.17.3 Fördelningen av kostnader vid byte av förfarande

I avsnitt 10.13 har frågan om möjligheten att övergå från ett förfarande till ett annat behandlats. Enligt utredningens förslag skall det vara möjligt att gå över från det alternativa förfarandet till ordinär rättegång och vice versa.

Eftersom olika regler skall gälla för rättegångskostnader i olika förfaranden aktualiseras vid övergång frågan om hur rättegångskostnadsansvaret skall fördelas. Antingen medför bytet att det senare förfarandets regler tillämpas för samtliga kostnader, eller också fördelas de kostnader som är hänförliga till tiden före bytet enligt det första förfarandets regler och de kostnader som är hänförliga till tiden efter bytet enligt det senare förfarandets regler.

Om olika regler skall gälla för tiden före respektive efter bytet kan vissa tillämpningsproblem uppkomma. Det ligger förstås i den vinnande partens intresse att så mycket som möjligt av kostnaderna bedöms vara hänförliga till handläggning enligt rättegångsbalken eftersom parten kan få dessa kostnader ersatta. När det gäller kostnader för t.ex. arvode till ombud torde det inte alltid vara lätt att

avgöra hur stor del av arbetet som är att hänföra till respektive förfarande. Samma problem uppkommer emellertid även vid medling. Där skall de kostnader som är hänförliga till medlingen inte ersättas som rättegångskostnader. Syftet bakom denna reglering är dock inte direkt jämförbart med de tankar som ligger bakom det alternativa förfarandet. Medlingen syftar till att få parterna att förlikas och själva grunden för förfarandet är en vilja hos parterna att försöka samarbeta för att nå en sådan lösning. Det är mot bakgrund av detta naturligt att parterna själva svarar för de kostnader som uppkommer under medlingen även om övriga kostnader fördelas enligt vanliga regler.

När en tvist övergår från ett förfarande till ett annat sker detta för att parterna vill att de regler som gäller för det senare förfarandet skall tillämpas på tvisten. Mot bakgrund av detta framstår det som mest följdriktigt att det senare förfarandets regler för rättegångskostnader tillämpas fullt ut vid avgörande av tvisten. Därmed undviks också de beskrivna problem som annars kan uppstå med att avgöra vilka kostnader som är hänförliga till vilket förfarande.

10.17.4 Rättshjälp och rättsskydd

Förutsättningarna för att beviljas rättshjälp i en rättslig angelägenhet regleras i rättshjälplagen (1996:1619). För att rättshjälp skall kunna beviljas krävs bl.a. att sökanden är en fysisk person som har ett ekonomiskt underlag som f.n. uppgår till högst 260 000 kr. Den sökande skall ha ett behov av biträde utöver rådgivning och behovet skall inte kunna tillgodoses på annat sätt. Dessutom skall det vara rimligt att staten bidrar till kostnaderna. I FT-mål och för angelägenheter som har uppkommit i näringsverksamhet får rättshjälp beviljas endast om det finns särskilda skäl för det.

Rättshjälpen är subsidiär i förhållande till rättsskyddsförsäkringar. Rättsskydd ingår i nästan alla svenska hem-, villa- och fritidshusförsäkringar samt i helförsäkringar av båt och hel-/halvförsäkring av bil. Hur rättsskyddet är utformat framgår av respektive försäkringsbolags försäkringsvillkor. Att rättshjälpen är subsidiär i förhållande till rättsskyddet innebär att den som har en rättsskyddsförsäkring inte kan få rättshjälp. I stället skall rättsskyddsförsäkringen användas. Den som inte har ett rättsskydd som omfattar angelägenheten, men som med hänsyn till sitt försäkringsskydd i övrigt, sina ekonomiska och personliga förhållanden

borde ha haft det kan beviljas rättshjälp endast om det finns särskilda skäl. Denna reglering har tillkommit för att motverka att personer som lever under ordnade och goda ekonomiska förhållanden avsiktligt väljer bort rättsskyddsmomentet i sina försäkringar.

Enligt utredningens uppfattning bör rättshjälpslagen vara tillämplig även för tvister som handläggs enligt det alternativa förfarandet. Någon ändring i rättshjälpslagen behövs inte för att uppnå detta. En annan sak är att det sällan är aktuellt med rättshjälp i dispositiva tvistemål eftersom parterna i sådana mål ofta har eller borde ha haft rättsskyddsförsäkring. I de få fall där rättshjälp ändå kan tänkas komma i fråga torde det gynna staten att parterna väljer det alternativa förfarandet, eftersom ett av syftena med förfarandet är att skapa en snabbare och billigare process. En skillnad gentemot det ordinära förfarandet är fördelningen av rättegångskostnaderna. Enligt 30 § rättshjälpslagen gäller bestämmelser i lag om ansvar för motparts kostnader i rättegång eller annat motsvarande förfarande även i fråga om rådgivningsavgift och kostnader för motparts rättshjälpsbiträde. Eftersom en part i det alternativa förfarandet normalt inte har något ansvar för motpartens kostnader har staten i en sådan situation inte möjlighet att få ersättning för utlagda rättshjälpskostnader. Detsamma gäller dock i mål om vårdnad, boende och umgänge. Det kan vidare noteras att detta gäller även i ordinära dispositiva tvistemål där förlikning ingås, även om förlikningen innebär att den ena parten efterger sin talan.⁵⁸

Enligt villkoren för många försäkringsbolags rättsskyddsförsäkringar gäller för närvarande att rättsskyddet omfattar bl.a. tvister som kan prövas som tvistemål av tingsrätt. FT-mål är dock undantagna. Som villkoren är skrivna i dag skulle således även tvister som handläggs enligt det alternativa förfarandet omfattas. Utredningen ser ingen anledning att befara att försäkringsbolagen kommer att vilja undanta dessa tvister från rättsskyddet. Det torde i stället vara till försäkringsbolagens fördel att parter väljer det alternativa förfarandet eftersom detta kan antas bidra till kortare handläggningstider och minskade kostnader. Det kan i detta sammanhang nämnas att kostnaden för medling vanligen ersätts inom ramen för rättsskyddet. Detta visar att försäkringsbolagen redan nu är positivt inställda till alternativa former för tvistlösning. Utredningen utgår således från att rättsskyddet kommer att omfatta tvister som prövas enligt det alternativa förfarandet.

⁵⁸ Se bl.a. prop. 1996/97:9 s. 170 om problemet med att förlikningar kan ingås i syfte att låta staten stå för kostnaderna.

10.18 Krav på domaren

Utredningens överväganden och förslag: Utredningen föreslår inte någon möjlighet för parterna att påverka vilken domare som skall handlägga målet. Den domare som avgör målet bör ha handhaft detta under alla de handläggningstillfällen som kan ha betydelse för målets utgång.

10.18.1 Rätt att välja domare?

Anledningen till skiljeförfarandets popularitet sägs ofta vara parternas möjlighet att själva utse skiljemän som de har förtroende för. I en enkätundersökning som gjordes av Skiljedomsutredningen var möjligheten att välja skiljeman allmänt sett det som framhölls som det tyngsta argumentet för att välja skiljeförfarande i stället för rättegång.

Skiljedomsutredningen övervägde om parterna i ett tvistemål skulle få möjlighet att välja vilken domare vid domstolen som skulle handlägga målet. Utredningen ansåg dock att det var tveksamt om en sådan rätt för parterna skulle medföra att rättegång blev mer attraktiv som konfliktlösningsform. Utredningen sade vidare att en sådan valrätt var olämplig på grund av att den skulle medföra ingrepp i flera grundläggande principer och ge upphov till praktiska svårigheter.⁵⁹

Det finns enligt utredningens uppfattning skäl att överväga om parterna i det alternativa förförandet bör kunna ha inflytande över vilken domare som handlägger tvisten. En viktig skillnad gentemot det ordinära förförandet är att parterna i det alternativa förförandet inte har någon möjlighet att överklaga domen. Det kan därför vara viktigt för parterna att veta att domaren har en viss erfarenhet eller kompetens. Om parterna inte känner sig säkra på att tvisten blir avgjord av en domare som de har förtroende för kan det leda till att de avstår från att välja det alternativa förförandet.

I ordinära tvistemål skall tingsrätten när den avgör målet som huvudregel bestå av tre lagfarna domare. Från huvudregeln finns flera undantag. Ett av undantagen gäller då rätten anser det tillräckligt att en domare sitter i rätten och parterna samtycker till det. Frågan om parterna samtycker till ensamdomare väcks ofta vid den muntliga förberedelsen. Det förekommer då att parterna framstäl-

⁵⁹ SOU 1995:65 s. 117.

ler önskemål om att få villkora samtycket av att den domare som handlagt målet under förberedelsen avgör målet.⁶⁰ Detta visar att redan det förhållandet att målet skall avgöras av endast en domare medför att det är av stor betydelse för parterna vilken domare som avgör målet.

Eftersom tvister i det alternativa förfarandet alltid skall handläggas av ensamdomare skulle det emellertid krävas att parterna är överens i fråga om vilken domare som skall handlägga tvisten för att det skall vara möjligt att tillmötesgå deras önskemål. Det är inte särskilt troligt att en part utan vidare godtar ett förslag från motparten om att en viss domare skall handlägga målet. Det ligger nära till hands att parten misstänker att valet av just den domaren skulle gynna motparten på något sätt.

Förhållandet kan naturligtvis även vara det motsatta. En viss domare kan ha ett rykte om sig att ha särskild sakkunskap eller andra meriter inom ett visst område. I en sådan situation framstår det inte som otänkbart att parterna är överens om att de vill att den domaren handlägger tvisten. Om parternas val alltid skall tillgodoses finns emellertid en risk för att det uppstår organisatoriska problem hos tingsrätterna. En erfaren domare kanske får alltför många mål att handlägga medan en nyutnämnd yngre kollega inte får några mål alls. Arbetet vid tingsrätten måste av naturliga skäl kunna planeras så att domarnas arbetsuppgifter fördelas rättvist mellan dem. Det skulle bli svårt att genomföra detta om parterna ges möjlighet att påverka vilken domare som skall handlägga en viss tvist.

Utredningen har beträffande frågan om vilken domare som skall utses till medlare förordat att domstolen, i den mån domstolens och medlarens arbetssituation tillåter det, i allmänhet skall försöka tillgodose ett gemensamt önskemål från parterna om att en viss domare skall utses. Detta hänger samman med att det i en medlingssituation är särskilt viktigt att medlaren besitter sådana personliga egenskaper som gör att han eller hon åtnjuter parternas förtroende. Man skulle kunna tänka sig att parterna även i det alternativa förfarandet skulle få framställa gemensamma önskemål om att en viss domare skall handlägga tvisten. I ett förfarande som innefattar materiell prövning av en tvist är det emellertid inte de personliga egenskaperna hos domaren som är avgörande. Det viktiga är att parterna vet att de får sin sak prövad av en skicklig domare.

⁶⁰ Se SOU 1995:65 s. 122.

Utredningen föreslår mot bakgrund av vad som ovan sagts att parterna inte skall ges någon rätt att påverka frågan om vilken domare som skall handlägga tvisten. Frågan om parternas förtroende för domarens kunskap och erfarenhet bör i stället lösas på annat sätt. Med hänsyn till att det är fråga om ett eninstansförfarande framstår det som befogat att tvister i det alternativa förfarandet alltid handläggs av ordinarie domare. Parterna kan därmed känna sig säkra på att tvisten avgörs av en domare som har uppnått den erfarenhet och kompetensnivå som en ordinarie domare besitter. Enligt utredningens bedömning bör detta i de flesta fall vara tillräckligt för att parterna skall känna det förtroende för domaren som är nödvändigt för valet av det alternativa förfarandet. Utredningen har övervägt om det uttryckligen bör föreskrivas i lagtexten att målet skall avgöras av en lagfaren ordinarie domare. Med en sådan ordning riskerar man dock att låsa verksamheten vid sjukskrivningar eller annan frånvaro, särskilt vid mindre tingsrätter. I sådana situationer bör det inte vara uteslutet för en erfaren tf. rådman att hantera snabbmålen. Det bör dock inte i någon situation komma i fråga att låta tingsfiskaler avgöra snabbmålen.

Organisatoriskt kan det tänkas vara en fördel om snabbmålen handläggs av vissa särskilt utsedda domare. Därigenom skulle dessa domare få särskild erfarenhet och rutin när det gäller att handlägga snabbmål. Det kan också vara lättare att hantera snabbmål för en domare som inte handlägger så många andra mål av förturskaraktär. Frågan om hur målen skall hanteras organisatoriskt är dock upp till de enskilda domstolarna att avgöra.

10.18.2 Bör samma domare handha målet under hela handläggningstiden?

Det förhållandet att principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration inte gäller i det alternativa förfarandet medför att bevisupptagning kan ske vid olika tillfällen, att sammanträde kan hållas endast för behandling av en viss fråga, samt att dom i målet skall grundas på all utredning som lagts fram och vad som i övrigt förekommit under hela målets handläggning. Detta aktualiserar frågan om det bör uppställas ett krav på att samma domare handhar målet under hela handläggningstiden.

Även inom ramen för rättegångsbalken finns vissa möjligheter att uppta bevisning utom huvudförhandling. Möjligheterna kom-

mer att utökas när ändringarna i prop. 2004/05:131 träder i kraft. Förhör med ett vittne får enligt den nya lydelsen ske utom huvudförhandling om vittnet inte kan infinna sig vid huvudförhandlingen, om en inställelse vid huvudförhandlingen skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att förhöret hålls vid huvudförhandlingen, eller om det kan antas att målet kommer att avgöras utan huvudförhandling. Vid bevisupptagning utom huvudförhandling torde det inte krävas att den domare som skall avgöra målet deltar vid bevisupptagningen.⁶¹ Det är dock ofta lämpligt att den domare som tar upp beviset även medverkar som domare vid avgörande av målet.⁶² Bevis som har upptagits utom huvudförhandling skall i vissa fall tas upp på nytt vid huvudförhandlingen. Om ett bevis inte skall tas upp på nytt skall det läggas fram på lämpligt sätt, t.ex. genom uppspelning av förhöret.

Förfarandet i förvaltningsprocessen är enligt 9 § förvaltningsprocesslagen skriftligt. I handläggningen får dock ingå muntlig förhandling beträffande viss fråga, när det kan antas vara till fördel för utredningen eller främja ett snabbt avgörande av målet. Den muntliga förhandlingen i förvaltningsprocessen fyller således inte samma funktion som t.ex. huvudförhandlingen i en tvistemålsprocess enligt rättegångsbalken. Den syftar inte till att åstadkomma ett fullständigt beslutsunderlag utan endast till att komplettera den skriftliga handläggningen på en eller flera punkter. En förhandling kan ibland hållas på ett inledande stadium av processen i huvudsakligt syfte att reda ut parternas ståndpunkter i målet. I andra fall kan syftet vara att komplettera bevisningen i målet genom t.ex. förhör med vittnen och sakkunniga eller att komplettera rättens beslutsunderlag i övrigt genom att låta parterna direkt inför rättens ledamöter lämna upplysningar och utveckla sina argument. En muntlig förhandling kan både föregås och följas av ett skriftligt förfarande.

Regeringsrätten uttalade i ett rättsfall som avsåg handläggning i Patentbesvärsrätten bl.a. att en parts rätt till muntlig förhandling får anses innefatta en rätt att utveckla talan och lägga fram bevisning inför just de ledamöter som skall avgöra målet.⁶³ De ledamöter som inte deltar vid en muntlig förhandling får visserligen ta del av minnesanteckningar, protokoll och fonetiska upptagningar av vittnesförhör från förhandlingen, men har inte möjlighet att

⁶¹ SOU 2001:103 s. 140 och 211 f.

⁶² Fitger 35:68.

⁶³ RÅ 1997 ref. 10

beakta vad som därutöver förekommit vid förhandlingen. Enligt Regeringsrätten kan konsekvensen bli att de ledamöter som inte deltar vid den muntliga förhandlingen men som sedan deltar i avgörandet inte har i alla delar samma underlag för sin prövning som de ledamöter som deltagit vid den muntliga förhandlingen, eller, annorlunda uttryckt, att de inte haft samma möjlighet att grunda sitt avgörande på det som förekommit i målet.

I en snabbrättegång skall rättens avgörande grundas på all utredning som lagts fram och vad som i övrigt förekommit under målets handläggning. Därför är det viktigt att den domare som avgör målet har handhaft målet vid alla de handläggningstillfällen som kan ha betydelse för målets utgång. Det innebär att det inte bör vara möjligt att låta någon annan domare än den som skall avgöra målet hålla sammanträde för bevisupptagning eller för att parterna skall få lägga fram sin sak muntligt. Det torde alltid vara till fördel för handläggningen att samma domare handhar målet under hela handläggningstiden. Det är naturligt att det är lättare för den domare som har upprättat tidsplanen och samrått med parterna att driva målet framåt i enlighet med den ursprungliga tanken. Det framstår emellertid inte som ändamålsenligt att införa ett uttryckligt krav på att samma domare alltid skall ansvara för handläggningen under hela målets gång. En sådan ordning skulle bli svår att upprätthålla med hänsyn till semester, sjukdom eller annan frånvaro. Om det är nödvändigt bör det således vara möjligt för en annan domare än den som skall avgöra målet att sköta telefonkonferensen, utfärda förelägganden eller vidta andra handläggningsåtgärder som saknar samband med avgörandet. Det bör också vara möjligt att delegera till notaries eller domstolssekreterare att på eget ansvar vidta enklare handläggningsåtgärder.

Det kan även inträffa att en jävssituation uppstår och att en annan domare av den anledningen måste överta handläggningen av målet. Bestämmelser om jäv finns i 4 kap. 13–15 §§ rättegångsbalken. Dessa bestämmelser bör tillämpas även i det alternativa förfarandet. I en situation där ett mål övergår från det alternativa förfarandet till det ordinära eller tvärtom utgör bestämmelserna inte hinder mot att samma domare fortsätter att ansvara för handläggningen av målet.

10.19 Särskilda rättsmedel

Utredningens förslag: Rättegångsbalkens regler om resning och domvilla skall kunna tillämpas på avgöranden som har meddelats i snabbrättegång.

När ett rättskraftigt avgörande vinner laga kraft kan saken i princip inte bli föremål för ny prövning. Principen om laga kraft kan sägas fylla två funktioner. För det första tillgodoses parternas intresse av att kunna lita på och rätta sig efter det avgörande som förfarandet har mynnat ut i. För det andra har principen en processekonomisk betydelse genom att parterna och det allmänna inte behöver belastas med något nytt förfarande rörande samma sak.

Under vissa förutsättningar är det emellertid av hänsyn till rätts-säkerhetsaspekter nödvändigt att kunna ändra eller upphäva även sådana avgöranden som har vunnit laga kraft. För dessa situationer finns bestämmelser om särskilda rättsmedel. Några av de särskilda rättsmedel som finns i olika förfaranden beskrivs i korthet i det följande.

10.19.1 Särskilda rättsmedel i andra förfaranden

I rättegångsbalken finns bestämmelser om de särskilda rättsmedlen resning och domvilla. Bestämmelser om resning finns i 58 kap. rättegångsbalken. Resning avser ett på materiell grund riktat angrepp mot riktigheten av ett lagakraftägnat avgörande. Resning syftar till att få det avgörande som meddelats ersatt av ett annat avgörande, men beslutet om resning undanröjer inte i sig det meddelade avgörandet även om detta i undantagsfall kan komma att ändras redan i samband med beslutet. I stället innebär ett beslut om resning att den avgjorda saken tas upp på nytt. Resning i tvistemål får beviljas till förmån för en part om någon av följande förutsättningar är uppfyllda:

1. om en ledamot av rätten eller där anställd tjänsteman med avseende på målet gjort sig skyldig till brottsligt förfarande eller tjänsteförseelse och brottet eller tjänsteförseelsen kan antas ha inverkat på målets utgång,
2. om en handling som åberopats till bevis varit falsk eller om någon som hörts under ed eller sanningsförsäkran avgett falsk utsaga och beviset kan antas ha inverkat på utgången,

3. om en omständighet eller ett bevis som inte tidigare lagts fram åberopas och åberopande av beviset sannolikt skulle ha lett till annan utgång, eller
4. om rättstillämpning, som ligger till grund för domen, uppenbart strider mot lag.

De två sista punkterna är de i särklass mest tillämpade i resningsärendena. När det gäller omständigheter eller bevis som inte tidigare åberopats gäller som ytterligare förutsättning för beviljande av resning att parten gör sannolikt att han eller hon inte kunnat åberopa omständigheten eller beviset tidigare, eller att parten annars haft giltig ursäkt för att inte göra det.

För domar som meddelats av tingsrätt skall resning sökas hos hovrätten. I andra fall söks resning hos Högsta domstolen. Om resningsansökan grundas på någon av punkterna 1–3 skall ansökningsgöran göras inom ett år från det att sökanden fick kännedom om det förhållande som ansökningsgöran grundas på. När det gäller ansökningar som grundar sig på den fjärde punkten är tiden betydligt mer begränsad. Resning skall då sökas inom sex månader från det att domen vann laga kraft.

I 59 kap. rättegångsbalken finns bestämmelser om hur ett laga kraftvunnet avgörande kan undanröjas på formell grund genom klagan över domvilla. I 59 kap. 1 § stadgas att en dom som har vunnit laga kraft skall undanröjas efter klagan av den vars rätt domen rör:

1. om målet har tagits upp trots att det har förelegat ett rättegångshinder, som högre rätt haft att beakta självmant vid ett överklagande,
2. om domen givits mot någon, som inte har varit rätteligen stämd och inte heller har fört talan i målet, eller genom domen någon, som inte har varit part i målet, lider förfång,
3. om domen är så oklar eller ofullständig att det inte framgår av den, hur rätten har dömt i saken eller
4. om det i rättegången förekommit något annat grovt rättegångsfel som kan antas ha inverkat på målets utgång.

Om det i en klagan över domvilla åberopas ett grovt rättegångsfel som inte tidigare har åberopats i målet skall klagan avvisas, om klaganden inte gör sannolikt att han har varit förhindrad att åberopa

rättegångsfelet i rättegången eller han annars haft giltig ursäkt att inte göra det.

Liksom vid resning skall klagan över domvilla ges in till hovrätten om domen meddelats av tingsrätt och i annat fall till Högsta domstolen. Grundas klagan på någon av punkterna 1, 2 eller 4 gäller en tidsfrist på sex månader från det att domen vann laga kraft, eller, såvitt avser punkt 2, från det att klaganden fick kännedom om domen. För punkten 3 är möjligheten att klaga inte tidsbegränsad.

Rättegångsbalkens bestämmelser om resning i tvistemål och domvilla gäller även för domstolsärenden. Dessutom gäller enligt 42 § ärendelagen att resning får äga rum även i andra fall om det finns synnerliga skäl. Anledningen till detta är att en rättelse i ett ärende ofta kan ske utan att det drabbar någon enskild.⁶⁴ I tvistemål är en rättelse av en dom däremot ofta till nackdel för den ena parten.

I förvaltningsprocessen gäller enligt 37 b § förvaltningsprocesslagen att resning får beviljas i ett mål eller ett ärende om det på grund av något särskilt förhållande finns synnerliga skäl att pröva saken på nytt. Inom förvaltningsprocessen saknas ett särskilt institut för klagan över domvilla. De omständigheter som kan utgöra grund för domvilla kan emellertid beaktas inom ramen för resningsinstitutet. Skillnaden torde därmed inte ha någon praktisk betydelse.

Vid skiljeförfarande skiljer man mellan skiljedoms ogiltighet och möjligheten att upphäva en skiljedom efter klander. Ogiltighetspåföljden är betingad av hänsyn till tredje mans eller något allmänt intresse medan klandergrunderna främst är avsedda att ge parterna möjlighet att angripa skiljedomen.

Enligt 33 § lagen om skiljeförfarande är en skiljedom helt eller till viss del ogiltig

1. om den innefattar prövning av en fråga som enligt svensk lag inte får avgöras av skiljemän,
2. om skiljedomen eller det sätt på vilket skiljedomen tillkommit är uppenbart oförenligt med grunderna för rättsordningen i Sverige, eller
3. om skiljedomen inte är skriftlig och undertecknad av skiljemännen.

⁶⁴ Prop. 1995/96:115 s. 124.

Ogiltigheten får göras gällande utan någon tidsbegränsning. Det förutsätts att reglerna tillämpas restriktivt.

Enligt 34 § samma lag skall en skiljedom efter klander helt eller delvis upphävas på talan av en part

1. om den inte omfattas av ett giltigt skiljeavtal mellan parterna,
2. om skiljemännen har meddelat dom efter utgången av den tid som parterna bestämt eller om de annars har överskridit sitt uppdrag,
3. om skiljeförfarande inte borde ha ägt rum i Sverige,
4. om en skiljeman har utsetts i strid med parternas överenskommelse eller i strid med lag,
5. om en skiljeman har varit obehörig, eller
6. om det annars, utan partens vållande, i handläggningen har förekommit något fel som sannolikt har inverkat på utgången.

Klandertalan mot en skiljedom skall väckas vid den hovrätt inom vars domkrets skiljeförfarandet har ägt rum. Om platsen för skiljeförfarandet inte har angivits i skiljedomen får talan väckas i Svea hovrätt. Talan måste väckas inom tre månader från den dag då parten fick del av skiljedomen. Efter fristens utgång får en part inte åberopa någon ny klandergrund till stöd för sin talan.

Det kan anmärkas att det inte finns någon möjlighet att upphäva en skiljedom på grund av materiella felbedömningar. Enligt rättegångsbalken kan ju resning beviljas bl.a. om den rättstillämpning som ligger till grund för domen uppenbart strider mot lag. Vid skiljeförfarandet är det dock endast handläggningsfel som ger en domstol rätt att upphäva skiljedomen. Detta hänger samman med att det anses ligga i själva skiljeavtalet att parterna har av sagt sig möjligheten att vid domstol få en skiljedom överprövad på materiell grund.⁶⁵ Skiljedomsutredningen föreslog att en skiljedom även skulle kunna upphävas om det visar sig att en handling som åberopats som bevis var förfalskad eller om någon som hörts som vittne medvetet avgett en falsk utsaga. Utredningens förslag genomfördes dock inte. I den efterföljande propositionen angavs att de viktigaste aspekterna vid utformandet av den nya lagen om skiljeförfarande var att regelverket i största möjliga utsträckning skulle tillgodose parternas krav på en snabb och effektiv handläggning och garantera en skiljedoms slutlighet. I detta syfte ansågs det särskilt angeläget att undvika regler som genom sin konstruktion och bredd skulle

⁶⁵ Se bl.a. prop. 1998/99:35 s. 139.

inbjuda till klandertalan och under lång tid skapa osäkerhet om skiljedomens giltighet. Regeringen ansåg även att det inte fanns något underlag för att påstå att det fanns ett behov av en sådan bestämmelse.⁶⁶

10.19.2 Möjligheter att angripa ett avgörande i snabbrättegång

Parter som väljer det alternativa förfarandet kan antas ha ett särskilt intresse av att förfarandet snabbt leder fram till ett slutligt avgörande. Detta är själva grunden för att avgörandet inte skall gå att överklaga. Liksom vid andra förfaranden kan det emellertid finnas ett behov av att i vissa situationer kunna angripa avgörandet. När det gäller frågan om under vilka förutsättningar detta skall vara möjligt måste intresset av att snabbt få till stånd ett slutgiltigt avgörande vägas mot intresset av att få till stånd materiellt riktiga avgöranden. Ju större möjligheterna är att angripa domen desto större är risken för att osäkerhet skapas om domens slutgiltighet. Mot detta kan invändas att större möjligheter att angripa domen kan leda till att fler vågar välja ett eninstansförfarande där tvisten prövas av endast en domare.

Enligt utredningens uppfattning talar övervägande skäl för att avgörandet bör kunna angripas på såväl formell som materiell grund. Det kan inte anses tillfredsställande att ett avgörande alltid skall stå sig även om den rättstillämpning som ligger till grund för domen uppenbart strider mot lag eller om det visar sig att utgången i målet berott på att den vinnande parten har lagt fram falska bevis. Den lösning som därmed ligger närmast till hands är att välja att tillämpa rättegångsbalkens regler om resning och domvilla även i det alternativa förfarandet. Dessa är väl underbyggda och säkerställer de krav på rättssäkerhet som man bör ställa på ett domstolsförfarande. Utredningen föreslår således att bestämmelserna om resning och domvilla i rättegångsbalken skall kunna tillämpas på avgöranden i snabbrättegång.

⁶⁶ Prop. 1998/99:35 s. 151 f.

10.20 Konkurrerande processer

Utredningens förslag: Ett avtal om snabbrättegång skall utgöra ett dispositivt rättegångshinder. En invändning om sådant avtal skall prövas i det förfarande där den framställs. Framställs en sådan invändning i den summariska processen skall invändningen behandlas som ett bestridande.

10.20.1 Tvistlösningsavtal som rättegångshinder

Om parterna har träffat avtal om att använda sig av det alternativa förfarandet är detta avtal naturligtvis bindande för parterna. Väljer en part ändå att väcka talan enligt det ordinära förfarandet kan motparten framställa invändning om att det föreligger hinder mot att pröva tvisten i annan ordning än den avtalade. I likhet med vad som gäller vid skiljeavtal bör rätten först efter invändning från part pröva om dess behörighet har inskränkts genom ett tvistlösningsavtal. Ett tvistlösningsavtal som utpekar det alternativa förfarandet bör således på samma sätt som ett skiljeavtal utgöra ett dispositivt rättegångshinder.

Ett skiljeavtals verkan som rättegångshinder har lagfästs i lagen om skiljeförfarande. Anledningen till att bestämmelsen togs in i den lagen och inte i rättegångsbalken var att lagen om skiljeförfarande annars skulle förlora i överskådlighet och tydlighet.⁶⁷ En hänvisning har dock tagits in i 10 kap. 17 a § rättegångsbalken, där det anges att det i lagen om skiljeförfarande finns särskilda bestämmelser om hinder mot rättegång. Där anges också att dessa bestämmelser skall beaktas endast efter invändning av en part.

Utredningen föreslår att motsvarande lösning väljs för det alternativa förfarandet. Ett tvistlösningsavtals verkan som rättegångshinder bör således lagfästas i lagen om snabbrättegång i tvistemål. En skillnad i förhållande till skiljeavtalet är att rätten vid skiljeavtal över huvud taget inte är behörig att uppta målet till prövning. Vid avtal om snabbrättegång är rätten i och för sig behörig att uppta målet, däremot är den inte behörig att pröva målet i den ordning som normalt föreskrivs för tvistemål (dvs. enligt rättegångsbalken). En hänvisning till bestämmelsen om tvistlösningsavtals verkan som rättegångshinder i lagen om snabbrättegång hör därför snarare

⁶⁷ Prop. 1998/99:35 s. 69.

hemma i 34 kap. rättegångsbalken som behandlar rättegångshinder, än i 10 kap. som behandlar domstolens behörighet.

En invändning om tvistlösningsavtal bör framställas när en part första gången skall föra talan i målet. Framställs invändningen för sent bör den lämnas utan avseende.

Det kan också inträffa att parterna är oense om giltigheten av ett tvistlösningsavtal eller tillämpligheten av det på den aktuella tvisten. Mot svarandens invändning om tvistlösningsavtal kan käranden således komma att invända att avtalet är ogiltigt eller att det inte är tillämpligt på tvisten i fråga. En sådan invändning måste prövas i det förfarande där den framställs, dvs. i detta fall i det ordinära förfarandet. Om rätten finner att avtalet skall tillämpas föreligger det hinder för den ordinära processen och talan skall således avvisas. Ett sådant beslut kan käranden överklaga, eftersom det är fattat i det ordinära förfarandet. Det leder emellertid knappast till några problem. Det kan för det första förutsättas att tingsrätten i de flesta fall fattar ett riktigt beslut. Det innebär knappast heller någon större förlust för svaranden att käranden väljer att överklaga, eftersom det ofta är käranden som har störst intresse av att få tvisten avgjord snabbt. Det torde inte höra till vanligheterna att en kärande vidtar åtgärder i syfte att försöka förhala processen. Om rätten i stället finner att avtalet inte är tillämpligt skall invändningen ogillas och den ordinära processen fortsätta. Enligt 49 kap. 4 § rättegångsbalken måste en part som vill överklaga ett sådant beslut först anmäla missnöje. Rätten bestämmer därefter med hänsyn till omständigheterna om beslutet skall få överklagas särskilt eller endast i samband med att dom eller slutligt beslut överklagas. I fall där invändningsfrågan är tveksam bör en föreskrift om särskilt överklagande normalt meddelas.⁶⁸ Om hovrätten ändrar beslutet efter ett överklagande innebär det visserligen en fördröjning av målet som inte ligger i linje med syftet bakom det alternativa förfarandet. Det kan dock förutsättas att tingsrätten i de allra flesta fall fattar ett riktigt beslut. Som nämnts ovan är det dessutom normalt främst käranden som har ett intresse av att målet snabbt leder till ett lagakraftvunnet avgörande.

Den summariska processen står till parternas förfogande oberoende av om skiljeavtal träffats. En parts deltagande i den summariska processen hindrar således inte parten från att senare i en rättegång åberopa ett skiljeavtal som rättegångshinder. Detta följer av

⁶⁸ Fitger 49:19.

4 § lagen om skiljeförfarande, enligt vilken en invändning om skiljeavtal skall beaktas även om den part som gör invändningen låtit en fråga som omfattas av skiljeavtalet prövas av kronofogdemyndighet i ett mål om betalningsföreläggande eller handräckning. På motsvarande sätt bör det vara möjligt för parter som har träffat avtal om att tillämpa det alternativa förfarandet att använda sig av den summariska processen utan att förlora möjligheten att återropa tvistlösningsavtalet. Utredningen har för övrigt i avsnitt 10.13.1 föreslagit att det skall vara möjligt att hänskjuta ett mål direkt från den summariska processen till det alternativa förfarandet.

En invändning om skiljeavtal skall enligt 33 § lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning behandlas som ett bestridande. Bestämmelsens syfte är att tydliggöra att en invändning om skiljeavtal inte skall prövas och kunna föranleda avvisning. Bestämmelsen bör kompletteras så att det framgår att även en invändning om ett tvistlösningsavtal som utpekar det alternativa förfarandet skall behandlas som ett bestridande.

10.20.2 Pågående process som rättegångshinder

I avsnitt 10.15 har utredningen konstaterat bl.a. att bestämmelsen om litispendens i 13 kap. 6 § rättegångsbalken bör tillämpas även i det alternativa förfarandet. I paragrafen anges verkan av att det redan pågår en rättegång om saken när talan väcks. Det pågående målet utgör hinder mot en ny rättegång mellan samma parter angående samma sak. Rättegångshindret skall i princip beaktas ex officio av rätten, men det kan ofta behövas ett påpekande från part för att rätten skall uppmärksamma situationen.

Det sagda innebär att det är den process som inleds först som får företräde. Eftersom ett tvistlösningsavtal endast utgör ett dispositivt rättegångshinder kan det inträffa att parter som har träffat ett sådant avtal ändå processar enligt det ordinära förfarandet, om invändning om rättegångshinder inte har framställts i rätt tid. Den pågående processen enligt det ordinära förfarandet utgör då hinder mot en ny process angående samma sak i det alternativa förfarandet.

11 En svensk motsvarighet till kort geding – förhandsbeslut

11.1 Inledning

I utredningens direktiv nämns det nederländska förfarandet kort geding som ett särskilt intressant exempel på ett alternativt domstolsförfarande. Utredningen har därför besökt den nederländska underinstansen Rechtbank Middelburg för att särskilt studera förfarandet. En beskrivning av förfarandet återfinns i avsnitt 9.3.1.

Som framgått i avsnitt 10.1 har utredningen inte ansett det möjligt att lägga fram ett förslag till ett alternativt tvistemålsförfarande som motsvarar samtliga de förutsättningar som är givna i utredningens direktiv och som samtidigt liknar det nederländska förfarandet kort geding. Detta beror främst på att ett avgörande i kort geding inte har rättskraft. Förfarandet är inte heller frivilligt för svaranden och parterna har inte inflytande över förfarandet i någon nämnvärd utsträckning.

Om man bortser från att kort geding inte i alla delar överensstämmer med de förutsättningar som givits i utredningens direktiv finns ett antal parametrar som är särskilt intressanta i förfarandet. Det som framför allt är slående är att förfarandet är snabbt och enkelt och att parterna genom förfarandet får ett förhandsbesked av en domare i frågan om hur domaren bedömer att utgången av tvisten skulle bli, om den skulle behandlas i en ordinär rättegång. Beskedet ges i form av en dom som ofta görs omedelbart verkställbar. Parterna kan välja att acceptera avgörandet som en slutlig lösning av tvisten genom att inte väcka talan på ordinär väg. I Nederländerna sker detta regelmässigt då endast ca fem procent av målen i kort geding går vidare till ordinär rättegång.

Utredningen anser att ett förfarande som bygger på liknande tankegångar skulle kunna vara av intresse i svensk rätt. Det kan tänkas att parter även i Sverige skulle vara intresserade av en möjlighet att få ett avgörande som bygger på en domares prognos över

utfallet av en tvist och därefter acceptera avgörandet som en lösning av tvisten.

I Sverige har i viss mån de civilprocessuella säkerhetsåtgärder som regleras i 15 kap. rättegångsbalken kommit att användas som ett snabbt och billigt alternativ till tvistemålsprocessen.¹ Säkerhetsåtgärdernas primära syfte är visserligen att säkerställa verkställighet av en kommande dom. I många fall kan emellertid den summariska prövning som domstolen gör av om det föreligger sannolika skäl för kändens anspråk leda till att känden finner det utsiktslöst att driva processen vidare eller att svaranden går med på kändens anspråk. Beslutet i säkerhetsåtgärdsfrågan kan också underlätta en förlikning mellan parterna. Ett beslut om en säkerhetsåtgärd förutsätter emellertid att det finns en risk för att svaranden saboterar verkställigheten av ett slutligt avgörande. Det krävs vidare att känden ställer säkerhet för den skada som svaranden kan komma att åsamkas genom åtgärden. Slutligen förutsätter ett beslut om en säkerhetsåtgärd att kändens anspråk är eller kan antas bli föremål för rättegång. Pågår ingen rättegång måste känden väcka talan inom en månad. Återkallas eller förfaller talan skall åtgärden hävas. När rätten avgör målet slutligt skall den pröva om åtgärden skall bestå eller inte. Säkerhetsåtgärderna enligt rättegångsbalken är därför inte anpassade för att fylla en funktion som alternativ tvistlösningsmetod.

Mot bakgrund av den erfarenhet utredningen vunnit av det nederländska förfarandet kort geding anser utredningen att det kan vara intressant att överväga om ett särskilt förfarande som leder fram till icke rättskraftiga avgöranden bör införas och hur detta förfarande i så fall skulle kunna utformas. I det följande skisseras ett alternativ som i huvudsak uppfyller förutsättningarna i utredningens direktiv, men där avgörandet till skillnad från vad som anges i direktiven inte får rättskraft.

11.2 Huvuddragen i förslaget

Utredningens förslag: Ett förfarande som utmynnar i ett icke rättskraftigt avgörande benämnt förhandsbeslut bör införas. Förfarandet skall syfta till att ge parterna en domares förhandsbedömning i fråga om hur utgången av en tvist kan förväntas bli

¹ Se bl.a. Westberg i SvJT 1990 s. 161 ff och i Det provisoriska rättsskyddet i tvistemål, Bok 1 s. 65 ff och Bok 4 s. 337 ff.

om den skulle bli föremål för ordinär rättegång. I vissa fall skall avgörandet kunna verkställas.

Det föreslagna förfarandet skall snabbt och till en låg kostnad ge parterna ett avgörande som bygger på en domares förhandsbedömning i fråga om hur utgången av en tvist kan förväntas bli om den skulle bli föremål för ordinär rättegång. Syftet är att ett sådant avgörande i stor utsträckning skall göra en efterföljande process onödig.

En ansökan om förhandsbeslut skall, precis som i en vanlig rättegång, innehålla ett yrkande om bifall till en bestämd talan. Parterna skall lägga fram ett begränsat material för en domare och argumentera för sin respektive sak under ett kort sammanträde. Därefter skall ett avgörande, som enligt utredningens förslag benämns förhandsbeslut, meddelas. Förhandsbeslutet skall utmynna i ett bifall till eller ogillande av sökandens talan. Avgörandet skall dock inte ha rättskraft. Genom rättens motivering av förhandsbeslutet får parterna reda på hur rätten ser på deras tvist, vem som har bevisbördan för ett visst påstående och hur bevissituationen eller rättsläget ser ut. Med utgångspunkt från förhandsbeslutet kan parterna välja att avstå från vidare process. Ett förhandsbeslut kan också vara ett gott underlag för att föra förlikningsförhandlingar. Förfarandet skall således ge parterna en möjlighet att undvika en ordinär process.

Avgörandet skall i vissa fall också kunna göras verkställbart. Genom en sådan möjlighet ökar förutsättningarna för förfarandet att bli ett reellt och praktiskt gångbart alternativ till den ordinära tvistemålsprocessen.

Motiveringen av ett förhandsbeslut bör spegla domarens förhandsuppfattning om styrkan och svagheten i respektive parts talan. Parter som begär ett förhandsbeslut har ofta ett behov av att få veta om domaren kan dra säkra eller mindre säkra slutsatser i någon riktning på grundval av det åberopade materialet. Parterna kan också vara i behov av att få veta i vilka avseenden domaren är osäker på vilka slutsatser som kan dras. Det kan vidare vara av värde för parterna att få veta i vilka delar tvisten är så komplicerad att det krävs en betydligt mer djupgående prövning än vad som kan ske inom ramen för ett förhandsbeslut för att det skall vara möjligt dra några slutsatser. Eftersom det material som får läggas fram skall vara begränsat, liksom tiden för prövning av materialet, är det inte alltid möjligt för domaren att vidta fullständiga analyser av sak- och

rättsfrågorna. Vissa saker kan vara så enkla och tydliga att domaren tämligen säkert kan uttala sig i dessa frågor. I andra, mer komplicerade saker, får motiveringen avspegla hur säker eller osäker bedömningen är. Med ett förhandsbeslut som redovisar domarens ställningstaganden på detta sätt kan parterna ofta förstå vem av dem som ligger närmast att vinna målet vid en ordinär rättegång. Förhandsbeslutet kan därmed utgöra ett styrmedel för parternas fortsatta agerande.

I kort geding görs domstolens avgörande ofta verkställbart. Mot bakgrund av den funktion som utredningen vill ge förfarandet finns det anledning att vara mer restriktiv när det gäller att tillåta verkställighet och därmed ge den vinnande parten förmånen av ett exekutivt tvång. I det av utredningen föreslagna förfarandet bör ställningstagandet till frågan om verkställighet avgöras utifrån en bedömning av hur väl underbyggd domarens prognos till den vinnande partens fördel är. Hur starkt underbyggd prognosen bör vara kan diskuteras. Med låga krav, dvs. om verkställighet tillåts även om bifall till sökandens talan grundas på att det endast är mer sannolikt att sökanden vinner än att motparten gör det, blir det många fall där verkställighet tillåts, men också många mål där det blir aktuellt med inhibition. Låga krav kommer knappast heller att locka motparter att frivilligt delta i förfarandet. Höga krav, såsom krav på att sökandens talan skall vara styrkt, har den nackdelen att verkställighet tillåts endast i ett fåtal fall, men innebär i gengäld säkert att fler motparter anser sig våga delta i förfarandet. Utredningen återkommer till frågan om i vilka fall verkställighet bör tillåtas i avsnitt 11.12.

Förhandsbeslutet och verkställbarhetsförklaringen tillgodoser två skilda behov. Ibland kan det vara möjligt att tillgodose båda behoven. Som redan har framgått anser utredningen emellertid att ett förhandsbeslut kan vara av stort värde för parterna även om det inte görs verkställbart.

Utredningen har övervägt lämpligheten av att inordna bestämmelserna om förfarandet i rättegångsbalken men funnit att det är svårt att förena bestämmelserna med rättegångsbalkens nuvarande systematik. Möjligen skulle de kunna ha sin plats i ett fristående kapitel omedelbart före rättegångsbalkens andra avdelning, om rättegången i allmänhet, för att markera att förfarandet är något som domstolarna tillhandahåller som ett alternativ till ordinär rättegång. Utredningen har emellertid både när det gäller detta förfarande och övriga förslag undvikit att bryta mot nuvarande syste-

matik i rättegångsbalken och bedömt det vara lämpligare att presentera förslagen som fristående lagar.

11.3 Utgångspunkter för förfarandet

Utredningens förslag: Förfarandet skall vara fritt från formföreskrifter. Den enskilde domaren skall ges frihet att bestämma hur varje tvist lämpligen bör hanteras. Sammanträde skall dock alltid hållas. Det skall vara helt frivilligt för parterna att medverka i förfarandet. En part skall kunna dra sig ur under förfarandets gång.

11.3.1 Snabbhet och formlöshet

Förfarandet måste för att fylla sitt syfte vara mycket snabbt. Om en part skall välja förfarandet, trots att risken finns att det följs av en ordinär process, måste parten veta att förfarandet inte kräver alltför stor tidsåtgång eller medför alltför stora kostnader. Samtidigt bör parterna ha möjlighet att presentera tillräckligt med material för att domaren skall kunna göra en prognos över hur tvistefrågan skulle bedömas i en rättegång. Det bör således råda en balans mellan dessa båda intressen. Detta betyder dock inte att det i mer omfattande tvister kan bli aktuellt att frångå snabbhetskriteriet. Balansen bör i stället tillgodoses på så sätt att sådana tvister som inte kan presenteras för domaren på kort tid inte bör kunna prövas i förfarandet. Utredningen återkommer till detta i avsnitt 11.4.

Förfarandet bör vidare enligt utredningens bedömning, på samma sätt som kort geding, i huvudsak vara fritt från formföreskrifter. De rättssäkerhetsaspekter och det krav på förutsebarhet som utredningen framhåvt i anslutning till förslaget om snabbrettegång väger inte lika tungt i ett förfarande där avgörandet inte får rättskraft som i ett förfarande som leder till ett rättskraftigt avgörande. Domaren bör mot den bakgrunden kunna ges stor frihet att, inom ramen för vad som kan anses lämpligt, bestämma hur varje tvist skall hanteras. Förfarandet blir därmed också mycket flexibelt. Det bör dock alltid hållas ett muntligt sammanträde som skall utgöra huvudinslaget i förfarandet. Utredningen återkommer till detta i avsnitt 11.7.

11.3.2 Frivillighet

I utredningens direktiv nämns frivillighet som en viktig faktor. I avsnitt 10.5.3 har utredningen konstaterat att det inte alltid är lätt för parter som har hamnat i tvist med varandra att komma överens om en metod för att lösa tvisten. Man skulle därför kunna överväga att göra förfarandet frivilligt endast för sökanden, på samma sätt som i kort geding. Motparten skulle då vara tvungen att medverka i förfarandet oavsett sin egen inställning till det. En sådan lösning skulle kunna anses godtagbar med hänsyn till att avgörandet skall sakna rättskraft. Det skulle då vara möjligt för motparten att väcka talan på ordinär väg om han eller hon är missnöjd med tingsrättens avgörande. Ett krav på motparten att delta i ett förfarande där han eller hon måste väcka talan för att undgå en eventuell skyldighet att rätta sig efter ett avgörande som är grundat på ett begränsat material framstår emellertid som väl långtgående. Utredningen anser därför att förfarandet bör vara frivilligt både för sökanden och för motparten.

Man bör vidare fråga sig om förfarandet skall vara helt och hållet frivilligt så att parterna kan välja att dra sig ur under förfarandets gång, eller om frivilligheten skall begränsas till att gälla val av processform. Utredningen har i avsnitt 10.5.3 framhållit fördelarna med att begränsa frivilligheten till val av processform. I ett förfarande som syftar till att ge parterna en domares prognos över utgången gör sig emellertid andra hänsyn gällande. Om förfarandet skall vara fritt från formföreskrifter kan det vara svårt för parterna att på förhand förutse vad de ger sig in på när de väljer förfarandet. Det framstår enligt utredningens uppfattning som rimligt att båda parter har möjlighet att dra sig ur under förfarandets gång om de av någon anledning anser att de inte vill fullfölja det. Genom att förfarandet skall vara mycket snabbt leder en sådan möjlighet inte till någon större risk för tidsförluster. Det arbete som en part själv eller genom ombud har lagt ner på tvisten torde många gånger kunna tillvaratas i en eventuell efterföljande ordinär process. Utredningen föreslår således att förfarandet skall vara alltigenom frivilligt.

Det framstår emellertid inte som rimligt att en part skall kunna dra sig ur när förfarandet har fortskridit så långt att det enda som återstår är att rätten skall meddela sitt avgörande. När sammanträdet har avslutats bör det därför inte vara möjligt för en part att hindra rätten från att meddela sitt avgörande.

11.4 Vilka tvister skall kunna prövas i förfarandet?

Utredningens förslag: Endast dispositiva tvister skall kunna prövas i förfarandet. Tvisten skall också vara av sådan karaktär att det kan anses lämpligt att meddela förhandsbeslut.

Av direktiven följer att förfarandet endast skall omfatta dispositiva tvister. Frågan om vilka tvister som är dispositiva har behandlats i avsnitt 10.4.

Härutöver bör det krävas att det kan anses lämpligt att meddela ett förhandsbeslut i tvisten. Den slutliga gränsdragningen kring vilka tvister som kan anses lämpliga för förhandsbeslut bör överlämnas till den enskilde domaren. Utredningen anser dock att följande utgångspunkter bör gälla för bedömningen.

En första förutsättning för att det skall vara lämpligt att meddela förhandsbeslut i tvisten är att den är av sådan beskaffenhet att parterna på kort tid kan presentera tvisten och underlaget för bedömningen av den. Om tvisten är för ostrukturerad eller om omfattande bevisning åberopas är det inte lämpligt att meddela förhandsbeslut. Tvisten måste vara så koncentrerad att materialet kan presenteras under ett förhållandevis kort sammanträde. Det är upp till parterna att koncentrera materialet på ett sådant sätt att det lämpligen kan hanteras inom ramen för förfarandet. Parterna kan t.ex. välja ut en begränsad del av en större tvist och lägga fram den för prövning i förfarandet för förhandsbeslut. Genom att få ett besked i en avgränsad men kanske betydelsefull fråga kan parterna öka sina möjligheter att själva lösa sina resterande mellanhavanden.

Att tvisten är komplicerad eller svårbedömd behöver dock inte leda till att det inte är lämpligt att meddela ett förhandsbeslut. I ett sådant fall kan det vara av särskilt värde för parterna att genom förhandsbeslutet få kännedom om i vilken mån domaren kan dra slutsatser i någon riktning på grundval av det material som lagts fram. Parterna kan också ha ett intresse av att veta i vilka avseenden domaren är osäker på vilka slutsatser som kan dras, samt vilka delar som är så komplicerade att det krävs en betydligt mer djupgående prövning för att det skall vara möjligt att dra några slutsatser. I många fall kan det för parternas del vara bättre att få ett förhandsbeslut som förklarar vad som är komplicerat eller svårbedömt och varför, än att få ett besked om att tvisten inte lämpar sig för förhandsbeslut därför att utgången ter sig oviss. I andra fall kan emellertid utgången vara alltför oviss för att förhandsbeslutet skall fylla

någon funktion. Så kan vara fallet om domaren inte anser sig kunna göra någon bedömning på det material som presenteras, t.ex. därför att bedömningen är beroende av medicinsk eller teknisk sakkunskap som inte finns tillgänglig.

Att en part gör gällande motfordringar bör inte heller leda till att förhandsbeslut inte kan meddelas. Det väsentliga är att tvisten mellan parterna, även med beaktande av motfordringarna, är tillräckligt koncentrerad och strukturerad för att prövas i förfarandet.

När det gäller frågan om vilken typ av talan som bör kunna bli föremål för prövning i förfarandet anser utredningen att det inte bör uppställas någon generell begränsning. Även här bör det överlämnas till den enskilde domaren att avgöra om tvisten lämpar sig för förhandsbeslut eller inte. Såväl fullgörelsetalan som fastställetsetalan skall kunna föras inom ramen för detta förfarande.

11.5 Ansökan om förhandsbeslut

Utredningens förslag: Ansökan om förhandsbeslut får göras hos valfri tingsrätt. Av ansökningen skall yrkandet och grunden för detta framgå. En ansökningsavgift skall tas ut.

11.5.1 Formen för ansökningen

Som tidigare nämnts skall förfarandet syfta till att ge parterna en möjlighet att få rättens förhandsbedömning av hur utgången av tvisten kan förväntas bli om den prövas i ordinär rättegång. Den som vill begära ett sådant förhandsbeslut bör få ansöka om ett sådant vid tingsrätten. Samma ansökningsavgift bör gälla som vid ansökan om stämning, dvs. för närvarande 450 kronor.

Det bör vara möjligt att på ett relativt enkelt sätt initiera förfarandet. Det bör därför inte ställas för höga krav på ansökningshandlingen. Det krävs dock att sökanden anger ett bestämt yrkande och grunden för detta. Uppgifterna måste vara tillräckligt preciserade och utförliga för att domaren och motparten skall veta vad de har att ta ställning till. Däremot är det inte nödvändigt att ansökningen innehåller en utförlig redogörelse i fråga t.ex. om bakgrunden till tvisten. I ansökningen bör det även anges vilken bevisning som åberopas.

11.5.2 Forumfrågor

I ett förfarande som är helt frivilligt för båda parter framstår det som invändningsfritt att sökanden har full dispositionsrätt över frågan om vilken domstol som skall pröva tvisten. Om motparten inte vill medverka i ett förfarande vid den domstol som sökanden har valt kan ju han eller hon utan att det leder till några konsekvenser avstå från att medverka. Att det finns en forumregel som i en ordinär rättegång är exklusiv och indispositiv och utpekar en viss domstol som behörig att pröva tvisten skall således inte hindra att en annan domstol meddelar ett förhandsbeslut i tvisten.

Utredningen föreslår att sökanden skall kunna vända sig till valfri tingsrätt med en ansökan om förhandsbeslut.

11.6 Tingsrättens hantering av målet

Utredningens förslag: Tingsrätten skall pröva om de formella förutsättningarna för förhandsbeslut är uppfyllda samt om tvisten lämpar sig för förhandsbeslut. Brister någon av dessa förutsättningar skall ansökningen avslås. Om ansökan inte avslås skall den skickas till motparten med kallelse till ett sammanträde som skall äga rum inom tre veckor. Motparten skall underrätta domstolen om han eller hon avser att komma till sammanträdet och bör, men är inte skyldig att, ge in en svarsskrift före sammanträdet.

När en ansökan om förhandsbeslut kommer in bör tingsrätten inledningsvis ta ställning till om det formellt sett är möjligt att hantera tvisten i förfarandet. Är tvisten t.ex. indispositiv skall ansökningen avslås direkt.

Rätten skall också pröva om tvisten lämpar sig för förhandsbeslut. En sådan prövning kan emellertid inte alltid göras endast på grundval av ansökningen. Det måste därför finnas möjlighet för domaren att även i ett senare skede av målets handläggning avslå begäran om förhandsbeslut på grund av att tvisten inte lämpar sig för ett sådant beslut. Det är ju först när domaren har klart för sig vilket material förhandsbeslutet skall grundas på som han eller hon kan bedöma om det är lämpligt att ge ett förhandsbeslut i tvisten. Förhandsbeslut kan t.ex. vara olämpligt på grund av att tvisten är för ostrukturerad eller för att omfattande bevisning åberopas.

Ofta torde det krävas att domaren känner till motpartens inställning i tvisten och vilket material denne vill åberopa innan han eller hon kan avgöra om det är lämpligt att meddela förhandsbeslut eller inte. Rätten bör därför normalt alltid skicka över en ansökan om förhandsbeslut till motparten om de formella förutsättningarna för förfarandet är uppfyllda. I samband med detta bör rätten även bestämma en tidpunkt för sammanträde. Man kan t.ex. tänka sig att tingsrätten avsätter en viss veckodag för sammanträden angående förhandsbeslut. Tillsammans med ansökningen om förhandsbeslut skickas en kallelse till det inplanerade sammanträdet. För att förfarandet skall vara tillräckligt snabbt bör sammanträdet planeras att äga rum inom ca tre veckor efter att en ansökan har kommit in. Det bör vara upp till rätten att bedöma hur tidpunkten för sammanträdet skall bestämmas i varje enskilt fall. I allmänhet kan det antas vara en fördel om tidpunkten bestäms i samråd med sökanden, under förutsättning att detta kan ske på ett enkelt sätt. Det bör dock inte komma i fråga att rätten avvaktar i flera veckor med att bestämma tid för sammanträde därför att sökanden är svår att nå eller har svårt att avsätta tid för sammanträdet. Har sökanden valt att begära förhandsbeslut måste han eller hon vara beredd på att inställa sig till ett sammanträde inför rätten inom några veckor. Begäran bör annars avslås.

Det är inte nödvändigt att delge motparten handlingarna, eftersom denne inte har någon skyldighet att medverka i förfarandet. Det bör kunna överlämnas åt domstolen att bedöma på vilket sätt det kan vara lämpligt att sända över handlingarna i det enskilda fallet.

Som tidigare nämnts bör motparten inte vara skyldig att inställa sig till sammanträdet. Förfarandet bygger på båda parter frivilliga medverkan. För att undvika att många sammanträden får ställas in när det visar sig att motparten inte dyker upp skall motparten i kallelsen till sammanträdet uppmanas att meddela rätten om han eller hon avser att komma eller inte. Om motparten vill medverka i förfarandet är det en fördel om han eller hon före sammanträdet även ger in en svarsskrift där hans eller hennes inställning samt uppgift om vilken bevisning som åberopas anges. Motparten bör i kallelsen underrättas om att han eller hon lämpligen bör ge in en sådan skrift senast en vecka före sammanträdet.²

² För exempel på hur en kallelse kan utformas, se bilaga 10.

Om motparten inte svarar på frågan om han eller hon avser att komma till sammanträdet bör detta i allmänhet tolkas som att han eller hon inte vill medverka i förfarandet. Sammanträdet bör då ställas in och begäran om förhandsbeslut avslås. Det är inte otänkbart att motparten ändå inställer sig till rätten vid den tidpunkt då sammanträdet var avsett att hållas. Motparten kanske inte har läst kallelsen ordentligt eller inte förstått att han eller hon skulle meddela rätten om sin avsikt att komma. Det bör dock inte komma i fråga att avvakta med att ställa in sammanträdet för att se om motparten trots allt inställer sig, annat än om sökanden särskilt begär det. I sådana fall har parterna i stället möjlighet att på nytt ansöka om förhandsbeslut.

11.7 Sammanträde

Utredningens förslag: Sammanträdet skall utgöra huvudinslaget i förfarandet. Tiden för sammanträdet begränsas till en eller högst två timmar. Parterna bör vara personligen närvarande vid sammanträdet. Det skall inte vara förenat med någon påföljd att utebli från ett inplanerat sammanträde.

På samma sätt som i kort geding bör fokus i förfarandet ligga på ett muntligt sammanträde där parterna får lägga fram sin respektive syn på saken. Tiden för sammanträdet bör vara begränsad till en eller högst två timmar. Parterna måste givetvis underrättas om denna begränsning så att de kan anpassa processföringen därefter. Domaren bör inte tillåta parterna att överskrida tidsgränsen, annat än i mindre mån i fall där domaren bedömer det nödvändigt. Klarar parterna inte av att begränsa sig så att sammanträdet kan äga rum inom utsatt tid kan detta tas till intäkt för att tvisten är för ostrukturerad eller komplicerad för att lämpligen kunna hanteras i förfarandet. Domaren bör då avslå ansökningen om förhandsbeslut. Att så kan ske bör framgå av kallelsen.

Det kan naturligtvis inträffa att motparten inte dyker upp vid sammanträdet trots att han eller hon har sagt sig vilja medverka i förfarandet. Med hänsyn till förfarandets alltigenom frivilliga natur skall detta inte leda till någon påföljd för motparten. Däremot kan det förutsättas att motparten då inte längre vill medverka i förfarandet och begäran om förhandsbeslut skall därför avslås.

Parterna bör normalt vara personligen närvarande vid sammanträdet. Det kan emellertid finnas geografiska eller andra hinder för personlig närvaro. I sådana situationer bör det vara möjligt för en part att närvara per telefon eller genom videokonferens. Det bör överlämnas till rätten att bestämma i vilken utsträckning annat än personlig närvaro kan tillåtas. Med hänsyn till möjligheten för parterna att dra sig ur är det också viktigt att motpartens åsikt i frågan inhämtas.

11.8 Bevisning

Utredningens förslag: Rätten skall bestämma vilken bevisning som får läggas fram. Vittnesförhör bör normalt inte tillåtas. De personer som hörs skall inte avlägga ed respektive sanningsförsäkran.

En särskild fråga är vilken bevisning som lämpligen bör tillåtas i förfarandet och på vilket sätt bevisningen skall kunna läggas fram. Det är som nämnts av stor vikt att förfarandet är snabbt och formlöst. Det är inte heller meningen att rätten skall göra en slutlig bedömning av tvisten. Syftet är att ett begränsat material skall läggas fram och att domaren skall bilda sig en uppfattning om utgången av tvisten på grundval av det materialet. Detta talar för att möjligheten att höra vittnen under förfarandet bör vara mycket begränsad. Om vittnesförhör tillåts finns en uppenbar risk för att sammanträdet inte kan genomföras inom den tänkta tidsramen. I kort geding får vittnen i princip inte höras. Om parterna har med sig vittnen till förhandlingen förekommer det dock att domaren tillåter att dessa hörs. Enligt utredningens uppfattning framstår det inte som ändamålsenligt att helt utesluta möjligheten att höra vittnen. Utredningen föreslår i stället att frågan om vilken bevisning som skall få läggas fram skall avgöras av rätten med hänsyn till omständigheterna i varje enskilt fall. Finner rätten att vittnesförhör bör tillåtas skall detta således vara möjligt. Förhör med parterna bör normalt tillåtas.

I många tvister är det nödvändigt för parterna att åberopa vittnesbevisning för att visa sin sak. En begränsad möjlighet till vittnesförhör kan således förväntas medföra att flertalet tvister inte kommer att kunna hanteras i förfarandet. Utredningen anser därför att rätten normalt bör tillåta skriftliga vittnesberättelser i förfaran-

det. Därmed får domaren ett bättre underlag för sin förhandsbedömning och tillämpningsområdet för förfarandet ökar. Detta utan att förfarandet riskerar att dra ut på tiden.

Att även annan skriftlig bevisning bör tillåtas framstår närmast som en självklarhet. Det bör emellertid endast komma i fråga att tillåta sådan bevisning som finns tillgänglig. Om en part behöver tid på sig för att skaffa fram bevisning gör kravet på snabbhet att det inte är lämpligt att tillåta bevisningen i förfarandet. Det bör inte heller vara möjligt att begära editionsföreläggande i förfarandet.

När förhör tillåts måste domaren se till att förhören inte blir så långa att tidsramen inte kan hållas. Rättar sig parterna inte efter detta kan målet inte prövas i förfarandet och begäran om förhandsbeslut får då avslås.

En särskild fråga är om vittnen och andra förhörspersoner skall höras under ed respektive sanningsförsäkran. Ett viktigt inslag i förfarandet är att det skall vara informellt till sin karaktär. En annan viktig del är att det inte utgör ett slutligt avgörande av tvisten. Mot bakgrund av detta framstår det inte som förenligt med grundtankarna bakom förfarandet att personer hörs under ed. Förfarandet bygger som nämnts på en ömsesidig frivillighet hos parterna och detta kan sägas medföra en viss lojalitetsplikt. Om en part uppträder oegentligt under förfarandet riskerar denne att motparten drar sig ur. Detsamma gäller för vittnen. Ofta torde en part känna till om motpartens vittne lämnar oriktiga uppgifter. En part som åberopar vittnen som inte håller sig till sanningen riskerar således att motparten drar sig ur förfarandet. Det torde därmed inte finnas någon beaktansvärd risk för att underlaget för rättens bedömning skulle bli sämre för att vittnen och andra personer som hörs inte avlägger ed. Det har för övrigt i olika sammanhang ifrågasatts vilken betydelse avläggande av ed egentligen har i bevisvärderingshänseende.³ En berättelse som lämnas utan edsavläggelse kan ofta bli mer spontan än en som föregås av en formell edsavläggelse.

Som tidigare nämnts bör parterna ha angett sina bevisuppgifter en viss tid före sammanträdet. Utredningen anser dock inte att det bör ställas upp någon generell tidsgräns för åberopande av bevisning. Det bör i stället överlämnas till rätten att ta ställning till om bevisning som åberopas i ett sent skede skall tillåtas eller inte. Eftersom bevisningen fritt kan åberopas i en efterföljande ordinär

³ Se bl.a. Fitger, Om eder, Festskrift till Bolding s. 127 ff.

process bör utgångspunkten vara att även bevisning som åberopas sent skall tillåtas. Det kan i detta sammanhang framhållas att det står en part fritt att dra sig ur förfarandet om motparten i överrumplingssyfte åberopar ny bevisning i ett sent skede. Det ligger därför i varje parts intresse att föra sin talan på ett sådant sätt att inte motparten har anledning att dra sig ur.

11.9 Förlikning

Utredningens förslag: Viss förlikningsverksamhet, dock inte medling, skall kunna äga rum inom förfarandet.

Utredningen har i flera sammanhang framhållit fördelarna med att parterna träffar en överenskommelse som gör att de kan lägga tvisten bakom sig. Utrymme för förlikning bör finnas även inom ramen för ett förfarande för förhandsbeslut. Vid ett sammanträde i detta förfarande skall tiden emellertid som nämnts vara ytterst begränsad. Mot den bakgrunden torde det inte finnas utrymme för att föra mera ingående förlikningsförhandlingar under sammanträdet. Domaren bör emellertid kunna väcka frågan om parterna har diskuterat eller är intresserade av att diskutera en eventuell förlikning. Finns ett genuint sådant intresse bör en viss begränsad tid av sammanträdet kunna ägnas åt förlikningsfrågan. Det kan naturligtvis även hända att parterna kommer överens medan förfarandet pågår utan att rätten har initierat förlikningsfrågan.

Utredningen anser inte att det bör vara möjligt att besluta om medling inom ramen för detta förfarande. Snabbheten i förfarandet skulle då riskera att gå förlorad.

Frågan om möjligheten att verkställa ett förlikningsavtal som träffats under förfarandet behandlas under avsnitt 11.12.

11.10 Offentlighet och sekretess

Utredningens förslag: Det ges ingen utökad möjlighet till sekretess i förfarandet.

Utredningen har i avsnitt 10.11 behandlat frågan om offentlighet och sekretess i snabbrättegång. Utredningen har med hänsyn till de skäl som ligger bakom offentlighetsprincipen och allmänhetens rätt

till insyn inte ansett det motiverat att föreslå någon utvidgad möjlighet till sekretess i snabbrättegång.

Förfarandet för förhandsbeslut skiljer sig markant från en snabbrättegång eftersom domstolen i ett förhandsbeslut inte gör någon slutlig prövning av tvisten. Man kan mot den bakgrunden hävda att allmänhetens rätt till insyn inte på samma sätt gör sig gällande i förfarandet. Enligt utredningens uppfattning bör begränsningar i offentlighetsprincipen emellertid göras endast om sådana är motiverade av starka skäl. Utredningen kan inte se att det finns några starka skäl för att göra en sådan begränsning i ett förfarande för förhandsbeslut. Utredningen föreslår således inte någon utökad möjlighet till sekretess i förfarandet.

11.11 Avgörandet

Utredningens förslag: Avgörandet skall benämnas förhandsbeslut. Ett förhandsbeslut skall vara tydligt och utförligt motiverat och det skall framgå att avgörandet inte utgör hinder mot att väcka talan i saken på ordinär väg. Om en ansökan om förhandsbeslut avslås skall detta ske genom beslut.

Som redan har framgått anser utredningen att avgörandet bör ges i form av ett förhandsbeslut som inte har rättskraft men som skall kunna göras verkställbart. Avgörandet skall således vara bindande för parterna på så sätt att den förpliktade parten i fall där verkställighet tillåts är skyldig att infria förpliktelsen och att detta kan åstadkommas genom verkställighetsåtgärder. I huvudsak kan dock parterna sägas vara obundna av avgörandet eftersom en part alltid kan väcka talan på ordinär väg och få tvisten omprövad. Denna form av avgörande finns för närvarande inte i svensk rätt.

Utredningen anser att det tydligt bör avspeglas i avgörandet att det inte är fråga om en slutlig bedömning av tvisten. Avgörandet bör därför inte betecknas dom. Utredningen föreslår i stället, som redan framgått, att avgörandet benämns *förhandsbeslut*, vilket ger en tydlig signal om avgörandets karaktär.

För att förfarandet skall fylla sitt syfte måste rättens förhandsbeslut godtas som slutligt av flertalet av de parter som använder sig av förfarandet. Skulle parterna i stor utsträckning välja att väcka talan på ordinär väg efter att ha fått ett förhandsbeslut förfelas syftet med förfarandet och dess funktion kan då ifrågasättas. Utred-

ningen bedömer att rättens skäl för innehållet i förhandsbeslutet är av avgörande betydelse i denna fråga. Det är därför viktigt att rätten motiverar förhandsbeslutet tydligt och utförligt. Därigenom får parterna klart för sig hur rätten ser på tvisten och på vilka punkter partens talan framstår som svag respektive stark. Det kan t.ex. vara viktigt för parterna att få veta hur rätten ser på frågan om vem som har bevisbördan för ett visst påstående eller om rättsläget i allmänhet på det område tvisten rör. Domaren bör därför vinnlägga sig om att motivera förhandsbeslutet på ett sådant sätt att bedömningen blir tydlig och lätt att förstå för parterna. I vissa fall är bedömningen så enkel att domaren kan uttala sig tämligen säkert om den förväntade utgången. Om bedömningen är mer osäker bör domaren inte dra sig för att uttrycka sig på ett sätt som visar att övervägande skäl talar för att sökanden skall vinna framgång men att det är tveksamt om bevisningen i ett visst hänseende skulle vara tillräcklig i en ordinär rättegång. Det bör vara upp till domaren att avgöra hur stark bevisning som skall krävas för att ett förhandsbeslut skall meddelas i den ena eller andra riktningen (bifall eller ogillande). I vissa fall kan domaren ha en ganska god bild av hur utgången av tvisten kan förväntas bli även utan att ha fått den fullständiga bevisningen presenterad för sig. Är bedömningen osäker därför att rättsläget är oklart eller rättsfrågorna är komplicerade bör även detta framgå av motiveringen.

I avgörandet bör det också finnas en erinran om att avgörandet inte utgör hinder mot att väcka talan i saken på ordinär väg.

Ett förhandsbeslut bör inte kunna överklagas. Är någon av parterna missnöjd med beslutet får den parten i stället väcka talan på ordinär väg. För att hindra verkställighet kan parten då begära inhibition av beslutet.

Som tidigare nämnts kan rättens avgörande också innebära att en ansökan om förhandsbeslut avslås. Någon materiell prövning av tvisten sker då inte. Ett sådant avgörande bör lämpligen ske genom ett beslut. Inte heller detta beslut bör kunna överklagas. En part har alltid möjlighet att på nytt begära förhandsbeslut och beslutet medför således ingen rättsförlust.

11.12 Verkställighet

Utredningens förslag: Ett förhandsbeslut skall kunna verkställas om en part begär det och det bedöms vara lämpligt. Även en förlikning som träffas under förfarandet skall kunna göras verkställbar.

Som redan har framgått anser utredningen att ett förhandsbeslut i vissa fall bör kunna göras verkställbart. Därigenom kan förfarandet antas bli ett reellt och praktiskt gångbart alternativ till den ordinära tvistemålsprocessen.

Om rätten i sitt förhandsbeslut kommer fram till att motparten skall fullgöra något bör rätten på en parts begäran kunna pröva om förhandsbeslutet skall få verkställas. Utredningen föreslår att verkställighet skall få ske om det bedöms vara lämpligt. Frågan om i vilka fall det kan anses lämpligt eller inte att tillåta verkställighet är inte lätt att besvara på förhand. Det bör i slutändan vara upp till domaren att bedöma lämpligheten i varje enskilt fall. Vid bedömningen kan domaren beakta en rad omständigheter, t.ex. hur stor risken är för att förhandsbeslutet kan komma att ändras i en efterföljande process. Ju mindre övertygelse rätten känner i fråga om att bedömningen kommer att stå sig i en ordinär process desto större anledning till försiktighet med att tillåta verkställighet. Om verkställighet tillåts även vid förhandsbeslut som kan betraktas som mycket osäkra eller där yrkandet har bifallits med svaga beviskrav kan det leda till att motparter i hög utsträckning väljer att inte delta i förfarandet. Att det finns en risk för att förhandsbeslutet kan komma att ändras behöver dock inte alltid innebära att verkställighet inte skall tillåtas. Syftet för en part att inleda förfarandet kan ju ibland vara att snabbt få till stånd ett verkställbart avgörande. Båda parter intressen bör vägas in i bedömningen av om det kan anses lämpligt att tillåta verkställighet. En annan omständighet som kan ha betydelse är vilka följder en eventuell verkställighet kan antas medföra för parterna. Att motparten till följd av förpliktelsen att betala sökandens krav riskerar att försättas i konkurs kan vara ett exempel på en situation där det är olämpligt att tillåta verkställighet av ett förhandsbeslut med hänsyn till följderna.

Det kan som nämnts tänkas att möjligheten till verkställighet kan avhålla motparter från att vilja medverka i förfarandet. Efter- som medverkan är helt frivillig har en motpart i praktiken en möj-

lighet att som villkor för sin medverkan ställa krav på att sökanden inte begär att förhandsbeslutet skall få verkställas.

För att ett förhandsbeslut skall kunna verkställas bör det krävas att rätten uttryckligen har förordnat om detta i förhandsbeslutet. Har rätten inte förordnat något angående verkställigheten skall beslutet inte kunna verkställas.

Som framgår av avsnitt 11.16 skall motparten kunna hindra verkställighet genom att väcka talan på ordinär väg och begära inhibition av förhandsbeslutet. För att motparten skall ges en rimlig chans att göra detta innan verkställighet sker bör verkställighet av förhandsbeslutet få ske tidigast tre veckor efter att det har meddelats.

Eftersom ett förhandsbeslut skall kunna göras verkställbart framstår det som naturligt att även en förlikning som träffas under förfarandet bör kunna göras verkställbar. Utredningen föreslår att rätten på parternas begäran skall kunna förordna att ett förlikningsavtal som träffas under förfarandet skall få verkställas.

I detta sammanhang kan nämnas att det i en ordinär rättegång, utöver intresset att förlikningen skall kunna verkställas, ofta är intresset av att få tvisten rättskraftigt avgjord som gör att parterna begär stadfästelse av en förlikning. Eftersom avgöranden i det aktuella förfarandet inte skall ha rättskraft framstår det dock inte som lämpligt att möjliggöra att förlikningsavtal som träffas i förfarandet skall få rättskraft. Att parterna förlikas under ett förfarande för förhandsbeslut är närmast att jämställa med att de träffar en förlikning innan talan har väckts. I en sådan situation har parterna inte möjlighet vare sig att få förlikningen verkställbar eller att få tvisten rättskraftigt avgjord genom förlikningen.⁴ Utredningen anser mot den bakgrunden att möjligheten att göra en förlikning som träffas under förfarandet verkställbar får anses tillräcklig.

11.13 Kostnader

Utredningens förslag: En part skall inte kunna få ersättning för sina kostnader i förfarandet.

⁴ Det kan här anmärkas att även förlikningar som träffas efter medling utom rätta skall kunna göras verkställbara enligt EG-kommissionens förslag till direktiv om vissa aspekter på medling i civilrättsliga tvister, KOM(2004) 718 slutlig. Det är emellertid ännu oklart när det slutliga direktivet kommer att antas.

Av utredningens direktiv följer att vardera parten skall stå sina kostnader i förfarandet. En sådan ordning är också mest förenlig med förfarandets syfte. Utredningen ser inte någon anledning att befara att avsaknaden av möjlighet till ersättning för kostnader skulle göra att parter avstår från att begära förhandsbeslut. Förfarandet skall vara så snabbt att en part normalt sett inte riskerar att dra på sig särskilt stora kostnader.

Eftersom förfarandet enligt utredningens förslag skall vara helt frivilligt finns det inte anledning att föreslå regler om kostnadsansvar vid t.ex. försumlig processföring.

Utredningen anser inte att det bör vara möjligt för parterna att få rättshjälp i förfarandet. Som framgått i avsnitt 10.17.4 är parterna sällan berättigade till rättshjälp över huvud taget i dispositiva tvistemål. Eftersom ett förhandsbeslut inte har rättskraft och då en part inte heller förlorar möjligheten att åberopa nya omständigheter eller ny bevisning i en efterkommande ordinär process riskerar en part inte att drabbas av någon rättsförlust om han eller hon väljer att föra sin talan utan ombud.

11.14 Krav på domaren

Utredningens förslag: Förhandsbeslut skall meddelas av särskilt utsedda domare. En domare som har meddelat ett förhandsbeslut skall anses jävig att handlägga samma tvist i en senare rättegång.

11.14.1 Vilka domare skall kunna meddela förhandsbeslut?

I Nederländerna är de endast de mest erfarna domarna som får hantera mål i kort geding. Detta sägs vara en viktig anledning till att parterna i så stor utsträckning accepterar avgörandena som slutliga. Mot den bakgrunden finns det anledning att fråga sig om parterna skall få inflytande över vilken domare som skall handlägga ett mål om förhandsbeslut. De praktiska och andra svårigheter som utredningen har framhållit i avsnitt 10.18.1 i anslutning till förslaget om snabbrettegång gör sig emellertid gällande även i ett förfarande för förhandsbeslut. Utredningen föreslår mot den bakgrunden inte någon möjlighet för parterna att välja domare.

Det finns däremot enligt utredningens uppfattning starka skäl som talar för att man liksom i Nederländerna endast bör tillåta mer erfarna och erkänt skickliga domare att handha förhandlet för förhandsbeslut. Förtroendet för domarens erfarenhet och kompetens får nämligen antas vara av avgörande betydelse för att parter skall acceptera förhandsbeslutet som en slutlig lösning av tvisten eller i vart fall som ett underlag för förlikningsdiskussion. Utredningen föreslår därför att förhandsbeslut skall få meddelas endast av särskilt utsedda domare. Det bör ankomma på lagmannen att utse de domare som kan anses lämpade att handha dessa mål.

11.14.2 Jävsfrågor

En domare som meddelar ett förhandsbeslut kan inte sägas ta slutlig ställning i tvisten. Förhandsbeslutet grundar sig på ett begränsat material och utgör endast en förhandsbedömning av ett förväntat utfall. Detta kan i viss mån jämföras med en domare som fattar ett interimistiskt beslut i en fråga. Enligt Europadomstolens praxis är huvudregeln att en domare som har fattat beslut i fråga om interimistiska åtgärder eller tvångsåtgärder är oförhindrad att delta i målets avgörande, med undantag för speciella situationer, t.ex. då det av motiveringen för det första beslutet framgår att domaren har bildat sig en mening om tvistiga sakfrågor.⁵ Om domaren i det första avgörandet uttalar sig om saken endast utifrån ett klart lägre beviskrav än det som krävs i det slutliga avgörandet är det helt klart att en jävssituation inte föreligger.⁶

När det gäller interimistiska beslut finns en klar handläggningsmässig förlust om en ny domare måste ta sig an målet efter att ett interimistiskt beslut har fattats. Motsvarande aspekt gör sig inte gällande om en ordinär rättegång har föregåtts av ett förhandsbeslut. Det finns en uppenbar risk för att parterna kan misstänka att den domare som har meddelat ett förhandsbeslut har bildat sig en förutfattad mening om tvisten. Domaren kan också känna sig bunden av uttalanden som han eller hon gjort i förhandsbeslutet. Utredningen anser mot den bakgrunden att det inte bör vara möjligt för en domare som har meddelat ett förhandsbeslut att handlägga samma tvist i en senare rättegång. Det torde inte krävas någon ändring i 4 kap. 13 § rättegångsbalken för att domaren skall anses jävig.

⁵ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 176.

⁶ Fitger 4:34 a ff.

Att domaren har meddelat ett förhandsbeslut får anses vara en sådan omständighet som enligt punkt 10 är ägnad att rubba förtroendet för domarens opartiskhet i målet.

11.15 Konkurrerande processer

Utredningens förslag: Förfarandet skall inte utgöra hinder mot att inleda ordinär rättegång. Förfarandena skall kunna pågå parallellt om parterna vill det. Att en ordinär rättegång pågår skall dock kunna leda till att rätten bedömer att det inte är lämpligt att meddela förhandsbeslut i tvisten.

Eftersom förfarandet för förhandsbeslut skall vara helt frivilligt utgör det inte hinder mot att inleda en ordinär rättegång. En part kan ju när som helst välja att dra sig ur förfarandet. Som tidigare nämnts skall inte heller ett redan meddelat förhandsbeslut innebära hinder mot rättegång.

Det bör inte heller finnas något absolut hinder mot att en ordinär rättegång inleds under ett pågående förfarande för förhandsbeslut eller mot att ett förhandsbeslut begärs under en pågående ordinär rättegång. Om någon av parterna motsätter sig att förfarandena pågår parallellt har ju den parten möjlighet att dra sig ur förfarandet för förhandsbeslut. För domstolens del är det svårt att kontrollera om förfarandena pågår parallellt, eftersom en begäran om förhandsbeslut kan ges in till vilken tingsrätt som helst. Får rätten kännedom om att förfarandena pågår parallellt bör det dock kunna leda till att rätten bedömer att det inte är lämpligt att meddela förhandsbeslut och att den ansökningen därför avslås.

Undantagsvis kan parterna ha goda skäl för att vilja föra parallella processer. Ibland kan det t.ex. vara nödvändigt för en part att ansöka om stämning på ordinär väg för att säkerställa att en tidsfrist för talans väckande inte går ut. En begäran om förhandsbeslut kan nämligen inte jämföras med väckande av talan i sådant hänseende.

11.16 Ordinär rättegång efter ett förhandsbeslut

Som redan har framgått skall ett förhandsbeslut inte innebära något hinder mot att inleda rättegång angående den sak som har avgjorts genom förhandsbeslutet. Detta skall gälla oavsett hur lång tid som har förflutit sedan förhandsbeslutet meddelades. Förhandsbeslutet saknar med andra ord rättskraft.

I en efterföljande process skall rätten pröva tvisten på samma sätt som om förhandsbeslutet inte hade funnits. Rätten skall således inte känna sig bunden av de ställningstaganden som gjorts i förhandsbeslutet. En annan sak är att en parts agerande under förfarandet för förhandsbeslut naturligtvis kan vägas in i bevisvärderingen, allt enligt principen om den fria bevisprövningen.

I de fall där sökanden har fått bifall till sitt yrkande i ett förhandsbeslut växlar partsställningen ofta i en efterföljande ordinär process, eftersom en sådan normalt torde initieras av den part som varit motpart i förfarandet om förhandsbeslut. En part som har förpliktats att fullgöra något genom ett förhandsbeslut som får verkställas bör som nämnts kunna förhindra att beslutet verkställs genom att ansöka om stämning och yrka att rätten fastställer att han eller hon inte är skyldig att infria förpliktelsen, samt begära inhibition av beslutet. Rätten får därefter på sedvanligt sätt pröva om det finns skäl att förordna om inhibition. För att inhibition skall medges bör det finnas något som talar för att beslutet kan komma att ändras, eller i vart fall att utgången kan anses oviss.

Om ett förhandsbeslut som utgör en exekutionstitel upphävs i en efterföljande process följer av 3 kap. 22 § utsökningsbalken att sökanden skall ersätta den skada som motparten eventuellt kan ha åsamkats genom verkställigheten. Ansvaret är strikt och det krävs således ingen vårdslöshet från sökandens sida. Det är med andra ord sökanden som står risken för att domstolens avgörande kan komma att ändras. Mot bakgrund av den ordningen krävs vid beslut om kvarstad eller andra säkerhetsåtgärder att sökanden ställer säkerhet för den skada som kan tillfogas motparten. Motsvarande krav kan inte ställas vid begäran om förhandsbeslut, eftersom man inte i förväg kan veta om förhandsbeslutet kommer att följas av en ordinär process eller inte. Motparten kan ju väcka talan på ordinär väg även om flera år har gått sedan förhandsbeslutet meddelades. Trots detta är bestämmelsen i 3 kap. 22 § utsökningsbalken om strikt ansvar betydelsefull även i förhållande till förhandsbesked,

eftersom den ger motparten ett skydd mot skadeverkningar till följd av oriktiga förhandsbeslut.

11.17 Förhandsbeslut i förhållande till förslaget om snabbrättegång

Utredningen har i avsnitt 10 föreslagit ett alternativt domstolsförfarande för prövning av dispositiva mål. Förfarandet skall enligt förslaget benämnas snabbrättegång. Utmärkande för förfarandet är bl.a. att det är snabbt. Parterna skall normalt inom tre månader ha fått ett rättskraftigt avgörande av tvisten och avgörandet skall inte gå att överklaga.

I detta avsnitt har utredningen lämnat ett förslag till alternativt domstolsförfarande som något avviker från direktiven. Förfarandet skall vara så snabbt att parterna kan få ett avgörande redan efter några veckor. Avgörandet skall dock inte ha rättskraft och förfarandet leder således till en slutlig lösning av tvisten bara under förutsättning att parterna väljer att acceptera avgörandet och att inte väcka talan på ordinär väg.

Utredningen har inte underlag för att bedöma vilket av de föreslagna alternativen som kan antas vara mest attraktivt för enskilda parter. Förslagen strider emellertid inte mot varandra och det finns därför inget som utesluter att förfarandena införs parallellt. De alternativa former för tvistlösning som utredningen föreslår begränsar inte parternas möjlighet eller rätt att använda sig av den ordinära civilprocessen. Förfarandena bör i stället ses som erbjudanden om alternativ till parterna. Tillgången till lämpliga tvistlösningsmekanismer ökar med antalet alternativ. Det som kan anföras mot att införa flera alternativ parallellt är att det kan vara svårt för enskilda parter att överblicka alternativen och ta ställning till vilket alternativ de skall välja. I denna fråga kan advokater och andra juridiska ombud komma att spela en viktig roll. Det är också viktigt att domstolarna tillhandahåller informationsmaterial.⁷

⁷ För exempel på hur informationsmaterial angående förhandsbeslut kan utformas, se bilaga 9.

Del IV

Konsekvensanalys och författningskommentar

Kapitel 12: Kostnadsberäkningar och andra konsekvenser

Kapitel 13: Författningskommentar

12 Kostnadsberäkningar och andra konsekvenser

12.1 Kostnader

12.1.1 Förslaget om medling

Förslaget om att medling skall vara en domarsyssla kräver omfattande utbildningsinsatser för de särskilt utsedda domare som skall anta medlingsuppdragen. Sådan utbildning bör lämpligen arrangeras på central nivå. I skriften ”Strategier för kompetensutveckling i Sveriges Domstolar” nämns behovet av ökad specialisering och vikten av att skraddarsy individuellt anpassade kompetensutvecklingsinsatser inom specifika områden. Medling är ett bra exempel på ett sådant område där det finns möjlighet för enskilda domare att specialisera sig.

Utbildning av medlare kommer initialt att leda till en kostnad. Hur stor kostnaden blir är beroende av hur många domare vid varje domstol som utses till medlare och hur omfattande utbildningsinsatsen skall vara. Man kan räkna med att utbildning behövs för åtminstone 130 domare. I Danmark har medlingsutbildningen genomförts under sammanlagt sju dagar, fördelat på ett antal olika utbildningstillfällen.¹ Utredningen anser att motsvarande utbildning bör genomföras i Sverige för att syftet med reformen skall uppnås. Enligt uppgift från Domstolsverket kan utbildningskostnaden beräknas till ca 3 000 kr per person och dag för internat och föreläsarkostnader samt ca 2 000 kr per person och tillfälle för resekostnader. Man kan mot denna bakgrund räkna med en utbildningskostnad uppgående till mellan 3,5 och 4 miljoner kr. Därtill kommer det faktum att utbildningen medför ett bortfall av arbetskraft under utbildningstiden.

Enligt utredningens förslag skall medling som bedrivs av en domare vara kostnadsfri för parterna medan medling med hjälp av en

¹ För en närmare beskrivning av den danska utbildningen, se Reform af den civile retspleje V – Retsmægling – Betænkning nr. 1481/2006 s. 43 f.

utomstående person skall bekostas av parterna. I nuläget finns endast möjlighet till medling med utomstående medlare vilket betyder att medlingen bekostas av parterna själva. Kostnaden för medlingen kan således till stor del förväntas överflyttas från parterna till staten. Medling har emellertid inte varit särskilt vanligt förekommande i Sverige. Det är inte heller säkert att antalet medlingar med utomstående medlare kommer att minska i förhållande till det nuvarande antalet. Medlingsverksamheten totalt sett kan visserligen förväntas öka i betydande mån eftersom medling med utredningens förslag kan bedrivas utan kostnad för parterna. Medling skall dock i viss utsträckning ersätta den förlikningsverksamhet som för närvarande bedrivs inom ramen för rättegången och kostnaderna för sådan förlikningsverksamhet kan således förväntas minska.

Ett beslut om medling förutsätter enligt utredningens förslag parternas samtycke. De mål som går till medling är alltså sådana mål där det finns en initial vilja hos parterna att försöka komma överens. Man kan därför förvänta sig att medlingen i många fall kommer att leda till att parterna förlikas. Medling skall komma in i ett tidigt skede av målets handläggning. En förlikning som uppnås i ett tidigt skede leder till att betydande resurser besparas. Man undviker bl.a. fortsatt handläggning, huvudförhandling och domskrivning i målet. I de mål som skulle ha avgjorts av tre domare blir besparingen särskilt stor. Fler förlikta mål i tingsrätterna innebär även att färre mål överklagas till högre instans. Även för parterna innebär en förlikning en besparing både av tid och av kostnader.

Utredningen uppskattar sammantaget att de ökade kostnader som förslaget till lag om medling i allmän domstol kan förväntas ge upphov till på längre sikt kommer att leda till minst motsvarande besparingar genom att mindre resurser behövs för handläggning och avgörande av mål.

12.1.2 Förslaget om snabbrättegång

Vid införande av en nytt förfarande för prövning av tvistemål krävs inledningsvis utbildningsinsatser för samtliga domare i tingsrätterna. Förfarandet är emellertid inte särskilt komplext och utbildningen behöver därför inte vara omfattande. Om reformen organisatoriskt genomförs så att endast vissa domare handlägger dessa mål kan utbildningsinsatserna koncentreras på det sättet att dessa

domare får en mer omfattande utbildning medan det för övriga domare är tillräckligt med en orientering om förfarandet.

Eftersom mål som handläggs i snabbrättegång skall handläggas mer skyndsamt än andra tvistemål och inom en särskild tidsfrist måste dessa mål hanteras med viss förtur. Detta skulle kunna leda till att andra mål i motsvarande mån ges lägre prioritet och att handläggningstiderna för dessa ökar. Utredningen bedömer dock att antalet tvistemål totalt sett inte kommer att öka i någon större utsträckning vid tingsrätterna. Det kan således förväntas att merparten av de mål som handläggs i snabbrättegång är sådana mål som annars skulle ha handlagts i ordinär rättegång. Med utredningens förslag ökar förutsättningarna för att korta handläggningstiderna för dessa mål. Därmed frigörs resurser som annars hade krävts i det ordinära förfarandet.

De mål som hanteras i snabbrättegång kommer att vara slutligt avgjorda efter dom i första instans. Detta kommer att leda till att färre mål överklagas och att det således frigörs resurser i hovrätterna.

Det är svårt att på förhand förutse i vilken utsträckning det alternativa förfarandet kommer att användas och vilka följd effekter användningen kan få. Utredningen bedömer dock att statens ökade kostnader och besparingar i stort sett kan förväntas ta ut varandra på längre sikt. För parterna kan lagstiftningen leda till starkt minskade kostnader.

12.1.3 Förslaget om förhandsbeslut

Effekterna av att införa ett förfarande som leder till icke rättskraftiga avgöranden är svårbedömda. Konsekvenserna är beroende av ett antal faktorer som är osäkra. Det är inte möjligt att på förhand veta hur många parter som kan tänkas välja detta förfarande. Det går inte heller att förutse i hur stor omfattning parterna kommer att acceptera ett förhandsbeslut som ett slutligt avgörande av tvisten. En annan faktor som är svår att bedöma är i vilken utsträckning en ansökan om förhandsbeslut kan leda till ett sådant. Såsom förfarandet är utformat enligt utredningens förslag skall det var möjligt för parterna att dra sig ur förfarandet innan ett förhandsbeslut har meddelats. Det skall också vara möjligt för rätten att avslå en begäran om förhandsbeslut sedan förfarandet har inletts. Det

kan således hända att förfarandet påbörjas utan att förhandsbeslut meddelas.

I den mån ett förhandsbeslut inte följs av en ordinär process leder förfarandet till omfattande resursbesparingar, eftersom förfarandet är både snabbt och billigt. För parterna innebär det att de slipper en många gånger kostsam, tidskrävande och på andra sätt påfrestande process. Från domstolens sida kräver förfarandet en domares arbetsinsats vid ett enda sammanträde och sammantaget under betydligt kortare tid än det ordinära förfarandet i vilket det ofta hålls både muntlig förberedelse och huvudförhandling och målet inte sällan avgörs av tre domare. Om förhandsbeslut i stor utsträckning accepteras som slutliga av parterna kan förfarandet således förväntas få en avsevärt resurssparande effekt. I förebilden till förfarandet, det nederländska kort geding, följs endast fem procent av avgörandena av en ordinär process. I vilken mån detta kan överföras på svenska förhållanden är dock svårbedömt. Utredningens bedömning är att inställningen hos de professionella aktörerna i tvistemål kommer att ha stor betydelse för förfarandets genomslagskraft och att deras inställning i hög grad blir beroende av förtroendet för de domare som meddelar förhandsbesluten.

Om förhandsbeslut i stor utsträckning följs av ordinär rättegång innebär förfarandet ökade kostnader både för parterna och för domstolarna. Detsamma gäller om förfarandet inleds utan att det leder till ett förhandsbeslut.

Slutligen skall nämnas att det inledningsvis torde krävas viss utbildning för de domare som utses att handha dessa mål. Kostnaderna härför bör dock kunna inrymmas i domstolens ordinarie kostnader för kompetensutvecklingsinsatser.

12.2 Andra konsekvenser av förslagen

12.2.1 Minskad prejudikatbildning

Ett syfte med utredningens förslag i medlingsdelen är att få fler parter att genomgå medling och därmed få dem att förlikas i större utsträckning än vad som nu är fallet. Detta innebär i sin tur att mål där domstolen avgör tvisten på materiell grund minskar. Underlaget av mål som kan bilda prejudikat för den fortsatta rättstillämpningen minskar därmed också.

Även förslaget om snabbrättegång respektive förhandsbeslut kan leda till att färre mål prövas på ordinär väg samt att färre mål prövas i mer än en instans. Också detta leder till att underlaget för prejudikatbildning minskar.

12.2.2 Övriga konsekvenser

Utredningens förslag kan förväntas öka förutsättningarna för små företag att få tvister lösta i domstol, eftersom detta kan ske till en lägre kostnad och utan att företaget riskerar att få betala motpartens rättegångskostnader. I övrigt torde förslagen inte ha någon betydelse för små företags villkor i förhållande till större företags.

Utredningens förslag torde i övrigt inte ha någon betydelse för brottsligheten, jämställdheten eller några andra av de intressen som omnämns i 15 § kommittéförordningen (1998:1474).

13 Författningskommentar

13.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

34 kap.

2 a § I 2 § lagen (2007:XX) om snabbrättegång i tvistemål finns en bestämmelse om hinder mot rättegång enligt denna balk. Denna skall beaktas endast efter invändning av en part.

Paragrafen är ny. Den ger en påminnelse om att det i 2 § lagen om snabbrättegång finns en bestämmelse om hinder mot ordinär rättegång. Vidare framgår av paragrafen att domstolen inte får beakta ett sådant hinder utan invändning av en part. Frågan om när en sådan invändning skall framställas regleras i lagen om snabbrättegång.

Framställer en part i rätt tid en invändning om hinder mot ordinär rättegång följer av 34 kap. 3 § rättegångsbalken att rätten skall fatta ett särskilt beslut i den frågan. En sådan invändning torde nämligen alltid vara av sådan beskaffenhet att det krävs ett särskilt beslut i frågan.

36 kap.

5 § Den som till följd av 2 kap. 1 eller 2 § eller 3 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100) eller någon bestämmelse, till vilken hänvisas i något av dessa lagrum, inte får lämna ut en uppgift får inte höras som vittne om denna utan tillstånd från den myndighet i vars verksamhet uppgiften har inhämtats.

Advokater, läkare, tandläkare, barnmorskor, sjuksköterskor, psykologer, psykoterapeuter, familjerådgivare enligt socialtjänstlagen (2001:453) och deras biträden får höras som vittnen om något som i denna deras yrkesutövning anförtrots dem eller som de i samband därmed erfarit, endast om det är medgivet i lag eller den,

till vars förmån tystnadsplikten gäller, samtycker till det. Den som till följd av 9 kap. 4 § sekretesslagen inte får lämna uppgifter som avses där får höras som vittne om dem endast om det är medgivet i lag eller den till vars förmån sekretessen gäller samtycker till det.

Rättgångsombud, biträden eller försvarare får höras som vittnen om vad som anförtrotts dem för uppdragets fullgörande endast om parten medger det.

Medlare enligt lagen (2007:XX) om medling i allmän domstol och deras biträden får höras som vittnen om vad som anförtrotts dem vid medlingen eller som de i samband därmed erfarit endast om parterna medger det.

Utan hinder vad som sägs i andra, tredje eller fjärde stycket föreligger skyldighet att vittna för

1. andra än försvarare i mål angående brott som avses i 14 kap. 2 § femte stycket sekretesslagen (1980:100) och

2. den som har uppgiftsskyldighet enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) i mål enligt 5 kap. 2 § eller 6 kap. 6, 13, eller 14 § samma lag eller enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Den som är präst inom ett trossamfund eller den som i ett sådant samfund har motsvarande ställning får inte höras som vittne om något som han eller hon har erfarit under bikt eller enskild själavård.

Den som har tystnadsplikt enligt 3 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 3 § yttrandefrihetsgrundlagen får höras som vittne om förhållanden som tystnadsplikten avser endast i den mån det föreskrivs i nämnda paragrafer.

Om någon enligt vad som sägs i denna paragraf inte får höras som vittne om ett visst förhållande, får vittnesförhör inte heller äga rum med den som under tystnadsplikt biträtt med tolkning eller översättning.

Paragrafen behandlar det s.k. frågeförbudet som innebär att ett vittnes särskilda ställning begränsar möjligheten att höra vittnet angående vissa frågor. Genom ett nytt *fjärde stycke* utvidgas frågeförbudet till att omfatta medlare och deras biträden. Dessa personer skall få vittna om något som anförtrotts dem vid medlingen eller som de i samband därmed erfarit endast om parterna medger det. I fråga om bakgrunden till bestämmelsen hänvisas till avsnitt 8.8.5.

38 kap.

8 § Om allmän handling kan *antas ha* betydelse som bevis, får rätten *besluta* att handlingen skall tillhandahållas.

Första stycket gäller *inte*

1. handling som innehåller uppgift, för vilken gäller sekretess till följd av 2 kap. 1 eller 2 § eller 3 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100) eller bestämmelse, till vilken hänvisas i något av dessa lagrum, med mindre den myndighet som har att pröva fråga om utlämnande av handlingar givit sitt tillstånd därtill;

2. handling vars innehåll är sådant, att någon, som haft befattning med handlingen, enligt 36 kap. 5 § andra, tredje, fjärde, *femte eller sjunde* stycket *inte får* höras därom;

3. handling genom vars företeende yrkeshemlighet skulle uppenbaras, med mindre synnerlig anledning förekommer.

En ändring har gjorts i paragrafens andra stycke, punkt 2, till följd av den ändring som gjorts i 36 kap. 5 § rättegångsbalken. I övrigt har endast språkliga justeringar gjorts.

42 kap.

17 § Rätten skall *verka för att parterna förliks eller på annat sätt uppnår en samförståndslösning, om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter.*

I mål där förlikning om saken är tillåten skall rätten så snart det kan ske överväga om medling enligt lagen (2007:XX) om medling i allmän domstol skall erbjudas parterna.

Ändringen i paragrafens *första stycke* innebär, förutom en språklig justering, en viss skärpning av rättens skyldighet att verka för förlikning. Skälen för detta behandlas i avsnitt 7.2. Enligt den nya lydelsen gäller en presumtion för att frågan om förlikning eller annan samförståndslösning skall väckas av rätten. Detta betyder att rätten endast i fall där det av någon anledning framstår som olämpligt kan undvika att ta upp frågan.

Enligt *andra stycket* skall rätten i dispositiva mål alltid överväga om medling skall erbjudas parterna. Skälen för detta har behandlats i avsnitt 8.1 och 8.3.1. Initiativet till medling kan även tas av någon av parterna eller av parterna gemensamt. Beträffande tidpunkten

för inledande av medling har utredningen i avsnitt 8.4 framhållit fördelarna med att detta sker i ett så tidigt skede av målets handläggning som möjligt. I lagtexten markeras detta genom att rättens övervägande i medlingsfrågan skall äga rum så snart det kan ske. Det torde i allmänhet vara lämpligt att ta upp frågan efter det att svaromålet har kommit in. Inget bör emellertid hindra rätten från att ta upp frågan även i ett senare skede av handläggningen.

Genom att rätten alltid skall överväga om medling skall inledas och att detta övervägande skall ske i ett tidigt skede av målets handläggning markeras att medling i princip skall vara förstahandsalternativet i fråga om val av förlikningsmetod. Parterna bör således i allmänhet erbjudas medling framför sådan förlikningsverksamhet som bedrivs av den domare som handlägger målet och som även skall avgöra målet om parterna inte förlikas. Rätten bör dock alltid göra en bedömning av vilken metod som kan anses mest lämplig i det enskilda fallet. I mål som rör bagatellbelopp eller där rätten misstänker att den ena parten inte kommer att medverka i ett medlingsförfarande kan det vara lämpligare att ta upp frågan om förlikning inom ramen för målets handläggning. Det kan t.ex. finnas något som ger rätten anledning att misstänka att svaranden inte kommer att medverka på ett seriöst sätt i målets handläggning. I ett sådant fall kan det finnas en risk för att svaranden tackar ja till ett erbjudande om medling endast i syfte att förhala det slutliga avgörandet. Rätten bör då i stället för att erbjuda medling kalla parterna till muntlig förberedelse. Rätten kan därefter, under förutsättning att svaranden inställer sig till den muntliga förberedelsen, bedriva förlikningsverksamhet inom ramen för förberedelsen. Det finns inte heller något som hindrar att medling inleds efter den muntliga förberedelsen om parterna önskar det och framstår som seriöst intresserade av ett medlingsförfarande.

En annan omständighet som generellt bör ha avgörande betydelse för valet av förlikningsmetod är parternas önskemål. Frågan om hur förlikningsförsök skall hanteras skall därför alltid avgöras i samråd med parterna. Om parterna hellre vill diskutera förlikningsfrågan under den muntliga förberedelsen än vid ett sammanträde inför en medlare bör rätten tillmötesgå detta önskemål. Det kan också hända att parterna önskar föra förlikningsförhandlingar utan medverkan från vare sig rätten eller en medlare. Det finns naturligtvis inget som hindrar att så sker. Rätten bör dock alltid vara fri att informera parterna om fördelarna med ett medlingsförfarande.

Det är svårt att på förhand peka ut någon situation där det generellt sett kan anses olämpligt med medling. Frågan får överlämnas till rättstillämpningen att avgöra beroende på omständigheterna. En omständighet som skulle kunna göra medling olämplig är att parterna inte är jämbördiga och det finns risk för att den svagare parten inte på ett tillräckligt sätt kan tillvarata sin rätt.

Beträffande medling i sådana indispositiva mål som rör vårdnad, boende och umgänge gäller 6 kap. 18 a § föräldrabalken.

50 kap.

11 a § Hovrätten får verka för att parterna förliks eller på annat sätt uppnår en samförstånds lösning, om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter.

I mål där förlikning om saken är tillåten får hovrätten överväga om medling enligt lagen (2007:XX) om medling i allmän domstol skall erbjudas parterna.

Paragrafen, som är ny, har behandlats i avsnitt 7.3. I första stycket regleras det förhållandet att även hovrätten har möjlighet att verka för att parterna förliks eller på annat sätt uppnår en samförstånds lösning. Paragrafen har en fakultativ utformning vilket betyder att det inte finns någon skyldighet för hovrätten att initiera förlikningsfrågan. En omständighet som skulle kunna leda till att det inte är lämpligt med ytterligare förlikningsförsök kan t.ex. vara att intensiva förlikningsförsök har gjorts i tingsrätten eller inför överklagandet. Hovrätten är dock förhindrad att väcka frågan endast i de fall där det av någon anledning framstår som olämpligt att verka för förlikning. Så kan vara fallet t.ex. i fall där parterna uppenbarligen vill ha ett prejudikat på det område tvisten rör.

När det gäller formerna för hovrättens förlikningsverksamhet kan det ofta vara tillräckligt att hovrätten kontaktar parterna per telefon för att efterhöra om de har försökt nå en förlikning. Ibland kan det också främja en förlikning att hovrätten kan hålla sammanträde. Under förutsättning att parterna samtycker till det finns det inget hinder mot att hovrätten kallar parterna till ett förberedelsesammanträde endast i syfte att diskutera förlikningsfrågan.

Av *andra stycket*, som har behandlats i avsnitt 8.13, framgår att medling kan äga rum även i hovrätten. Till skillnad från vid tingsrätten behöver medling emellertid inte vara förstahandsalternativet

vid val av förlikningsmetod i hovrätten. Om parterna tidigare har genomgått medling kan det t.ex. vara lämpligare att förlikningsverksamheten i hovrätten bedrivs på annat sätt. Frågan om under vilka former förlikningsverksamheten skall bedrivas får avgöras med hänsyn till omständigheterna och parternas önskemål i det enskilda fallet.

13.2 Förslag till lag om ändring i utsökningsbalken

3 kap.

1 § Verkställighet får under de förutsättningar som anges i detta kapitel äga rum på grund av följande exekutionstitlar:

1. domstols dom, utslag eller beslut,
2. förlikning som är stadfäst *eller förklarad verkställbar* av domstol,
3. godkänt strafföreläggande eller godkänt föreläggande av ordningsbot,
4. skiljedom,
5. förbindelse angående underhållsbidrag,
6. förvaltningsmyndighets beslut som enligt särskild föreskrift får verkställas,
7. handling som enligt särskild föreskrift får läggas till grund för verkställighet,
8. kronofogdemyndighetens utslag eller beslut i mål om betalningsföreläggande eller handräckning,

Vad som i balken sägs om dom gäller, om *inte något* annat föreskrivs, i tillämpliga delar även domstols utslag eller beslut samt kronofogdemyndighetens utslag eller beslut i mål om betalningsföreläggande eller handräckning.

Paragrafen innehåller en uppräkningslista av exekutionstitlar. Av *första stycket* första punkten framgår att domstols beslut är en exekutionstitel. Ett förhandsbeslut i tvistemål är en typ av beslut och omfattas således redan av uppräkningslistan av exekutionstitlar som får verkställas under de förutsättningar som anges i kapitlet. I andra punkten har en ändring gjorts genom vilken det framgår att förlikning som har förklarats verkställbar utgör en exekutionstitel. Ändringen tar sikte på sådana förlikningar som träffas under ett förfarande.

rande för förhandsbeslut och som enligt den lagen får förklaras verkställbara.

I *andra stycket* har endast en språklig justering gjorts.

20 a § Förhandsbeslut i tvistemål eller förlikningsavtal som tillkommit under sådant förfarande får verkställas i enlighet med rättens förordnande om verkställighet, om inte något annat förordnas med anledning av en ansökan om stämning i saken.

Paragrafen, som är ny, anger under vilka förutsättningar ett förhandsbeslut eller ett förlikningsavtal som tillkommit under ett sådant förfarande får verkställas. Att verkställighet får ske i enlighet med rättens förordnande innebär att det krävs att rätten har förordnat att verkställighet får ske. Om rätten inte har uttalat något i fråga om verkställigheten får förhandsbeslutet eller förlikningsavtalet inte verkställas. Har rätten förordnat att verkställighet får ske tidigast vid ett visst datum får verkställighet inte ske före det datumet.

Av paragrafen framgår vidare indirekt att en tingsrätt kan förordna om inhibition av ett förhandsbeslut i anledning av ansökan om stämning i saken. Om så har skett får verkställighet inte ske.

13.3 Förslag till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

9 kap.

16 a § Sekretess gäller hos domstol för uppgift som en part har lämnat till en medlare enligt lagen (2007:XX) om medling i allmän domstol eller till dennes biträde, om uppgiftslämnaren har gjort förbehåll om detta.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst tjugo år.

Genom paragrafen, som är ny, möjliggörs sekretess för sådana uppgifter som lämnas vid medling. För att uppgifterna skall omfattas av sekretess krävs dock att uppgiftslämnaren har gjort förbehåll om sekretess. Medlaren bör under medlingsförfarandet upplysa parterna om deras möjlighet att göra sådant förbehåll. Medlaren

bör vidare se till att ett sådant förbehåll dokumenteras så att det framgår av akten att förbehåll om sekretess har gjorts.

16 kap.

1 § Att friheten enligt 1 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen och 1 kap. 2 § yttrandefrihetsgrundlagen att meddela och offentliggöra uppgifter i vissa fall är begränsad framgår av 7 kap. 3 § första stycket 1 och 2, 4 § 1–8 samt 5 § 1 och 3 tryckfrihetsförordningen och av 5 kap. 1 § första stycket samt 3 § första stycket 1 och 2 i yttrandefrihetsgrundlagen. De fall av uppsåtligt åsidosättande av tystnadsplikt, i vilka nämnda frihet enligt 7 kap. 3 § första stycket 3 och 5 § 2 tryckfrihetsförordningen samt 5 kap. 1 § första stycket och 3 § första stycket 3 yttrandefrihetsgrundlagen i övrigt är begränsad, är de där tystnadsplikten följer av

9 kap. 7 §, 8 § första eller andra stycket, 9 §, 10 § första stycket 1 eller 16 a §

Paragrafen innehåller en uppräkningslista av de tystnadsplikter som har företräde framför principen om meddelarfrihet. Tillägget innebär således att sådana uppgifter som har lämnats vid medling och för vilka förbehåll om sekretess har gjorts inte får lämnas ut med hänvisning till meddelarfriheten.

13.4 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning

33 § Om svaranden i ett mål om *betalningsföreläggande* eller *vanlig handräckning* bestrider ansökningsen i rätt tid, skall sökanden genast underrättas om det. Om sökanden vill vidhålla sitt yrkande, kan han begära att målet eller, om bestridandet avser endast en del av yrkandet, målet i den bestridda delen skall överlämnas till tingsrätt.

Underrättelse enligt första stycket skall innehålla upplysning om vad som sägs där samt i 34, 35 och 37 §§.

En invändning om skiljeavtal eller *avtal om tillämpning av lagen (2007:XX) om snabbättegång* skall behandlas som ett bestridande.

Genom tillägget i paragrafens *tredje stycke* klargörs att en invändning om tvistlösningsavtal, precis som en invändning om skiljeavtal, skall behandlas som ett bestridande i ett mål om betalningsföreläggande eller handräckning.

13.5 Förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen

18 § När rättshjälp har beviljats betalar staten kostnaderna för medlare och biträde enligt lagen (2007:XX) om medling i allmän domstol.

Medlaren eller biträdet får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av parterna. Har detta skett är förbehållet utan verkan och medlaren eller biträdet skall till parterna betala tillbaka vad han eller hon har tagit emot.

I paragrafens *första stycke* har en ändring gjorts med hänsyn till möjligheten att utse ett biträde åt medlaren. Även kostnader för biträdet ersätts således genom rättshjälpen.

Kostnader för medlare och biträde kan uppstå endast i de fall där utomstående personer förordnas till medlare eller biträde. Om medlaren eller biträdet är en domare som medlar inom ramen för sin anställning uppstår inga kostnader för parterna och det blir således inte aktuellt att fastställa ersättning enligt rättshjälpslagen.

I paragrafen fanns tidigare ett andra stycke vilket reglerade medlaren rätt till ersättning. Stycket har utgått eftersom frågan nu regleras i lagen om medling i allmän domstol.

13.6 Förslag till lag om medling i allmän domstol

1 § Denna lag gäller medling i tvistemål enligt 42 kap. 17 § andra stycket och 50 kap. 11 a § andra stycket rättegångsbalken.

Paragrafen anger lagens tillämpningsområde. Lagen gäller medling i dispositiva tvistemål som är föremål för rättegång, dvs. sådan medling som avses i 42 kap. 17 § andra stycket rättegångsbalken, samt, enligt förslaget, 50 kap. 11 a § rättegångsbalken.

Medling i familjemål eller hyrestvister omfattas inte av lagen. Lagen gäller inte heller för sådan förlikningsverksamhet som en domare bedriver inom ramen för målets handläggning.

2 § Rätten får besluta om medling om parterna samtycker till det.

I rättens beslut om medling skall det anges inom vilken tid medlingen senast skall vara slutförd. Denna tidsfrist får inte överstiga två månader. Rätten får dock förlänga tidsfristen efter begäran från medlaren om det finns särskilda skäl för det.

Av första stycket framgår att medlingen är frivillig för parterna. Ett beslut om medling kräver således parternas uttryckliga samtycke. Eftersom parterna när som helst kan välja att avbryta medlingen behöver det ursprungliga samtycket inte ges i någon särskild form. Det är t.ex. tillräckligt att parterna vid telefonsamtal med rätten förklarar sig villiga att genomgå medling.

Enligt *andra stycket*, som har behandlats i avsnitt 8.7, skall rätten ange en tidsfrist för medlingen. Tidsfristen får inte vara längre än två månader. Den kan dock sättas kortare om det bedöms lämpligt. Avgörande för hur lång tidsfristen skall vara i det enskilda fallet är bl.a. tvistens komplexitet och hur långt från varandra parterna står. Vid fastställande av tidsfristen bör rätten ha i åtanke att en snävare tidsfrist i allmänhet bidrar till att medlingen inte drar ut på tiden i onödan. Sker medlingen inom ramen för en snabbbrättegång bör detta beaktas särskilt vid fastställande av tidsfristen. Medlingen bör i dessa fall kunna genomföras inom en månad.

I komplicerade eller omfattande tvister kan medlingen behöva ta längre tid i anspråk än vad tvåmånadersgränsen ger utrymme för. Det finns därför en möjlighet för rätten att förlänga tidsfristen efter begäran från medlaren, om det finns särskilda skäl för det. Även i fall där tidsfristen ursprungligen har satts relativt kort kan det vara aktuellt att förlänga tidsfristen. Förlängning bör medges endast i de fall där medlaren anser att parterna har goda förutsättningar att nå en förlikning. Eftersom medlingen är frivillig krävs det naturligtvis även att parterna är villiga att fortsätta medlingen.

Med hänsyn till att medlingen skall genomföras inom en bestämd tidsfrist bör det inte komma i fråga att förklara målet vilande i avvaktan på resultatet av medlingen.

3 § Till medlare förordnas en för medlingsuppdrag särskilt utsedd domare eller, om parterna begär det, annan lämplig person. Om det finns särskilda skäl för det får rätten med parternas samtycke förordna flera medlare.

Om det behövs för att medlingen skall kunna genomföras på ett ändamålsenligt sätt får medlaren med parternas samtycke utse ett biträde.

Paragrafen har behandlats i avsnitt 8.3.2.

Första stycket handlar om förordnande av medlare. Varje domstol bör utse minst två domare som skall kunna förordnas till medlare. Det torde i allmänhet inte vara lämpligt att andra än ordinarie domare utses. De särskilt utsedda domarna bör genomgå särskild utbildning på området. Om parterna inte anger något annat bör någon av de särskilt utsedda domarna förordnas till medlare när en medlingssituation blir aktuell. Inget hindrar emellertid att en annan domare än någon av dem som har utsetts till medlare förordnas, om parterna begär det. Det skall också finnas möjlighet att, liksom tidigare, förordna en utomstående person till medlare. Eftersom parterna i ett sådant fall får betala kostnaderna för medlaren bör det inte komma i fråga att förordna en utomstående medlare om inte parterna uttryckligen begär det.

Om det finns särskilda skäl för det får rätten förordna flera medlare. Detta bör normalt inte ske annat än om det på grund av målets omfattning anses nödvändigt med flera medlare. Med hänsyn till vikten av att parterna har inflytande över medlingsförfarandet krävs även att parterna samtycker till att det förordnas flera medlare.

Enligt *andra stycket* kan medlaren utse ett biträde. Även här krävs att parterna samtycker till det. Biträde kan komma i fråga i tvister där det krävs särskild sakkunskap på ett visst område. Om inte medlaren själv har sådan sakkunskap kan han eller hon behöva rådgöra med ett sakkunnigt biträde för att medlingen skall kunna genomföras på ett ändamålsenligt sätt.

4 § Ett beslut enligt 2–3 §§ får inte överklagas.

Av paragrafen följer att ett beslut om att inleda medling eller att förordna en viss person till medlare inte får överklagas. En part som är missnöjd med beslutet har i stället möjlighet att välja att avbryta medlingen, eftersom förfarandet är frivilligt.

5 § Har beslut om medling fattats skall medlaren snarast möjligt kalla parterna till ett medlingssammanträde.

Vid sammanträdet skall parterna vara personligen närvarande. Om medlaren finner det lämpligt kan en part i stället få närvara per telefon eller inställa sig genom ombud.

Ett medlings-sammanträde är inte offentligt.

Av första stycket följer att det åligger medlaren att kalla parterna till ett medlings-sammanträde. Som berörts i avsnitt 8.6 får medlaren på sätt han eller hon finner lämpligt ta kontakt med parterna. Kallelserna kan således ske formlöst, t.ex. genom ett telefonsamtal eller ett e-postmeddelande. Eftersom medlingen är frivillig är det inte aktuellt att föreskriva någon påföljd för en part som uteblir från ett medlings-sammanträde. Att en part uteblir kan i stället tas till intäkt för att det inte är meningsfullt att fortsätta medlingen.

Det torde ofta vara mest praktiskt att hålla sammanträdet i domstolens lokaler. Med hänsyn till vikten av att medlings-sammanträdet kan bedrivas under mer avslappnade former är det en fördel om sammanträdet kan hållas i ett sammanträdesrum och inte i en rätts-sal. Det finns dock inte något som hindrar att sammanträdet hålls på en annan plats som medlaren finner lämplig. I en sådan situation måste medlaren förvissa sig om att parterna samtycker till valet av plats. Detta gäller särskilt om sammanträdet skall hållas på en plats som någon av parterna har anknytning till.

Andra stycket har behandlats i avsnitt 8.8.2. Utgångspunkten är att parterna skall vara personligen närvarande vid sammanträdet. Därigenom kan medlaren förvissa sig om att parterna förstår innebörden av medlingsförfarandet och att de medverkar av fri vilja. Personlig närvaro ökar också förutsättningarna för att den lösning som på bästa sätt tillgodoser parternas intressen och behov kan uppnås.

Av praktiska skäl kan det emellertid vara nödvändigt att någon gång tillåta en part att vara närvarande per telefon eller att inställa sig genom ombud. Detta förutsätter dock att medlaren finner det lämpligt. Det bör normalt krävas att det är förenat med omfattande kostnader eller svårigheter för en part att närvara personligen för att medlaren skall godkänna att en part inte är personligen närvarande.

Tredje stycket har behandlats i avsnitt 8.8.4. Av detta följer att ett medlings-sammanträde inte är offentligt. Massmedia eller andra intresserade har således ingen formell rätt att närvara vid sammanträdet. Om parterna samtycker till det finns det dock inget som hind-

rar att även utomstående personer tillåts att närvara vid sammanträdet.

Det skall inte föras protokoll eller anteckningar över sammanträdet.

6 § *Medlaren skall på ett opartiskt sätt verka för att parterna förlikas.*

Medlaren bestämmer i samråd med parterna formerna för förfarandet. Medlaren ansvarar för att medlingen bedrivs ändamålsenligt och snabbt.

Skälen för innehållet i denna paragraf framgår av avsnitt 8.8.1. Av *första stycket* framgår att medlarens främsta uppgift är att verka för att parterna förlikas. Hur detta närmare skall gå till regleras inte på annat sätt än att medlaren skall förhålla sig opartisk. Även en sådan reglering kan tyckas onödig eftersom det är en självklarhet att medlaren inte får ta parti för någon av parterna. Att lagtexten anger att medlaren skall bedriva medlingen på ett opartiskt sätt har dock ett symbolvärde eftersom det i övrigt saknas procedurregler angående förfarandet och för att tydliggöra medlarens ställning i detta. Kravet på opartiskhet innefattar även en skyldighet att se till att parterna är likställda i förfarandet på det sättet att båda parter skall ges samma möjlighet att föra fram sina synpunkter.

När det gäller själva förfarandet är varje medlingssituation unik och medlaren måste ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Medlaren bör normalt ha som utgångspunkt att försöka klarlägga vilka intressen och behov parterna har samt vilka problem de vill hitta en lösning på. Mot den bakgrunden bör medlaren försöka hjälpa parterna att själva hitta en lösning på konflikten. I de fall där medlaren finner det lämpligt är han eller hon dock fri att agera mer aktivt och även komma med egna förslag till lösningar. Oavsett vilket förhållningssätt medlaren intar måste han eller hon vinnlägga sig om att förhålla sig opartisk så att han eller hon behåller parternas förtroende.

Medlaren skall enligt *andra stycket* i samråd med parterna bestämna de närmare formerna för förfarandet. Det kan t.ex. gälla frågan om medlaren skall träffa parterna enskilt eller om hela medlingsförfarandet skall ske med båda parterna närvarande samtidigt. Det är medlaren som ansvarar för att medlingen bedrivs ändamålsenligt och snabbt. Det innebär att medlaren hela tiden måste se till att förfarandet drivs framåt mot en slutlig lösning. Om förfarandet avstannar på grund av att parterna är ovilliga att medverka måste

medlaren om möjligt ta upp frågan med parterna och eventuellt, om han eller hon finner det nödvändigt, avsluta medlingen.

7 § Medlingen skall avslutas när

- 1. parterna träffar ett avtal om förlikning,*
 - 2. en part underrättar medlaren om att han eller hon inte längre vill delta i medlingen,*
 - 3. medlaren finner att det inte längre finns skäl att fortsätta medlingen, eller*
 - 4. tidsfristen för medlingen har löpt ut utan att förlängning har begärts.*
- Avslutas medlingen enligt första stycket 1–3 skall medlaren snarast möjligt meddela rätten detta.*

Paragrafen har behandlats i avsnitt 8.9.

Enligt första punkten skall medlingen avslutas om parterna träffar ett avtal om förlikning. Ett förlikningsavtal som har tillkommit efter medling skiljer sig inte från förlikningsavtal som träffas i andra situationer. Det får anses ingå i medlarens uppdrag att bistå parterna med hjälp att utforma avtalet om parterna begär det. I en sådan situation är det naturligtvis viktigt att medlaren förvissar sig om att avtalet utformas i enlighet med parternas vilja.

När medlingen avslutas med en förlikning kan parterna antingen begära att målet skall skrivas av eller att förlikningen skall stadfästas. Om förlikningsavtalet går utanför ramen för den rättsliga tvisten kan det hända att det inte kan stadfästas i dess helhet.¹ Denna problematik är dock inte unik för medlingssituationen utan kan uppstå även när förlikning träffas utan att parterna har genomgått medling.

Enligt andra punkten skall medlingen avslutas om en part meddelar att han eller hon inte längre vill delta i medlingen. Härigenom klargörs det förhållandet att medlingen är helt och hållet frivillig. En part kan välja att avbryta medlingen när som helst utan att ange några skäl för det.

Att även medlaren kan välja att avbryta medlingen framgår av tredje punkten. För att medlaren skall kunna bedriva sitt uppdrag måste han eller hon känna att det är meningsfullt att fortsätta medlingen. Om medlaren anser att det framstår som utsiktslöst att fortsätta medlingen bör han eller hon ta upp det med parterna. Ef-

¹ Om problematiken se Westberg i JT 2003/04 s. 859 ff.

ter att ha hört parternas åsikt i frågan kan medlaren välja att avbryta medlingen. Om medlaren inte har möjlighet att höra parterna kan medlingen avbrytas utan att parterna har hörts i frågan. Det kan t.ex. bli aktuellt i en situation där en part har uteblivit från ett medlingsammansättningsråd och medlaren inte lyckas nå parten för att ta reda på orsaken.

8 § En medlare eller ett biträde som inte medlar inom ramen för en anställning som domare har rätt till skälig ersättning för det arbete, den tidsspillan och de utlägg som uppdraget krävt.

Om inte parterna har bestämt annat skall kostnaderna för medlaren och biträdet delas lika mellan parterna. I förhållande till medlaren och biträdet svarar parterna solidariskt för ersättningen. Har någon av parterna beviljats rätts hjälp gäller 18 § rätts hjälplagen (1996:1619).

Paragrafen har behandlats i avsnitt 8.11. Bestämmelsen i första stycket innebär ingen skillnad jämfört med vad som för närvarande gäller. Med hänsyn till att utgångspunkten i lagen är att domare skall medla inom ramen för sin anställning finns dock ett behov av att nu reglera frågan om ersättning till utomstående medlare i lagtext.

Det finns inget som hindrar att en utomstående medlare är domare. Medlaren kan t.ex. ha ett uppdrag som nämndeman eller vara pensionerad domare. I ett sådant fall sker medlingen inte inom ramen för en anställning som domare och medlaren är således berättigad till ersättning. Om domstolen i ett enskilt fall anlitar en pensionerad domare för att täcka upp det interna behovet av medlare bör den pensionerade domaren jämföras med en domare som medlar inom ramen för sin anställning, eftersom han eller hon inte utses på grund av parternas önskemål. I en sådan situation har den pensionerade domaren således inte rätt att få ersättning från parterna.

När det gäller biträden kan dessa normalt sett antas vara utomstående personer, dvs. personer som inte är anställda vid domstolen. Biträden torde således ofta ha rätt till ersättning.

Ersättning till medlare och deras biträden skall inte fastställas av rätten. Ett undantag gäller dock om någon av parterna har rätts hjälp.

Även *andra stycket* är en kodifiering av vad som redan nu gäller utan uttrycklig reglering. Utgångspunkten är att parterna svarar med lika delar för ersättningen till medlaren. Ersättningskyldig-

heten är dock solidarisk, vilket innebär att medlaren kan vända sig till vilken av parterna han eller hon vill för att begära ut ersättningen. Den betalande parten har sedan regressrätt mot den andra parten i fråga om dennes andel av ersättningen. Om någon av parterna har rättshjälp ingår medlarens ersättning i rättshjälpen. Detta följer av 18 § rättshjälpslagen.

9 § En part svarar själv för sina kostnader under medlingen. Om rättegången fortsätter utan att förlikning uppnås är en parts kostnad på grund av medlingen inte ersättningsgill som rättegångskostnad.

Av paragrafen, som har behandlats i avsnitt 8.11, framgår att parterna själva skall stå för de kostnader som uppstår i samband med medlingen. Det kan t.ex. röra sig om resekostnader, förlorad arbetsinkomst eller kostnader för ombud. Om parterna inte lyckas nå en förlikning har den part som slutligen vinner processen inte möjlighet att få ersättning för dessa kostnader.

Det kan ibland vara förenat med vissa svårigheter att avgöra om en kostnad är hänförlig till medlingen eller till domstolsprocessen i övrigt. Detta gäller särskilt i de fall medlingen inte leder till förlikning. Genom medlingen kan målet ha strukturerats upp på ett sådant sätt att vissa moment som annars skulle ha ägt rum i den vanliga processen kan undvikas, t.ex. kanske muntlig förberedelse inte behöver hållas. De kostnader som annars hade uppstått i samband med den muntliga förberedelsen har då i stället uppkommit under medlingen. För att inte riskera att parter som har en stark sak avstår från medling med hänsyn till risken att inte få sådana kostnader ersatta som annars skulle ha uppstått i den vanliga processen, bör rätten vara generös i sin bedömning av vilka kostnader som kan hänföras till rättegången. Detta markeras av att det i lagtexten anges att det endast är kostnader på grund av medlingen som inte ersätts.

10 § I fråga om jäv mot medlare och deras biträden tillämpas vad som i 4 kap. 13–15 §§ rättegångsbalken är föreskrivet om jäv mot domare.

Efter avslutad medling får en domare som har förordnats till medlare i tvisten inte delta i den fortsatta handläggningen av målet. Domaren får dock stadfästa en förlikning som har träffats under medlingen.

Paragrafen har behandlats i avsnitt 8.10. Enligt *första stycket* skall de allmänna jävsreglerna i 4 kap. rättegångsbalken tillämpas även på medlare och deras biträden. Detta gäller oavsett om medlaren är domare eller inte.

Av *andra stycket* följer att en domare som har fungerat som medlare inte får döma i målet eller på annat sätt delta i den fortsatta handläggningen av målet. Detta är en av de viktigaste skillnaderna mellan medling och vanlig förlikningsverksamhet. Regeln är obligatorisk. Även om parterna gemensamt skulle begära att medlaren dömer i målet får han eller hon således inte göra det. Undantag medges endast för att i dom stadfästa en förlikning som har träffats under medlingsförfarandet.

13.7 Förslag till lag om snabbrättegång

1 § Denna lag gäller för tvister där förlikning om saken är tillåten, om parterna har träffat avtal om att lagen skall tillämpas (tvistlösningsavtal) eller på annat sätt samtycker till förfarandet.

Lagen gäller inte för tvister som enligt lag skall prövas av tingsrätt i särskild sammansättning.

Paragrafen anger lagens tillämpningsområde. Av *första stycket* framgår att förfarandet är frivilligt och att det kan användas i alla dispositiva tvister. Även en fastställesetalan skall således kunna handläggas inom ramen för denna lag. Frågan om vilka tvister som är dispositiva har behandlats i avsnitt 10.4. För att tvisten skall kunna handläggas i snabbrättegång krävs att den är helt och hållet dispositiv. Innefattar tvisten indispositiva moment kan den således inte upptas till prövning i snabbrättegång.

Från tillämpningsområdet görs inget undantag för tvister som rör värden understigande ett visst belopp. Även tvister som skulle ha handlagts som FT-mål i det ordinära förfarandet kan således handläggas i snabbrättegång.

Frivilligheten i förfarandet har behandlats i avsnitt 10.5.3. Frivilligheten kan för det första konstitueras genom att parterna träffar avtal om att använda sig av snabbrättegång. Ett sådant avtal benämns tvistlösningsavtal i lagen. Ett tvistlösningsavtal kan träffas mellan parter i ett avtalsförhållande och ta sikte på eventuella framtida tvister i anledning av avtalsförhållandet. I en sådan situation måste avtalet ta sikte på ett bestämt rättsförhållande. Det går

således inte att med bindande verkan avtala om att alla eventuella framtida tvister mellan två parter skall avgöras i snabbrättegång. Ett tvistlösningsavtal kan också träffas sedan en tvist har uppstått. När det gäller formen för avtalet finns inga särskilda krav. Det är dock alltid en fördel om avtalet har dokumenterats skriftligen.

Frivilligheten kan också konstitueras genom att svaranden lämnar samtycke till handlägningsformen efter det att käranden har väckt talan med begäran om snabbrättegång. Det ankommer då på rätten att tillfråga svaranden om denne samtycker eller inte.

För det tredje kan frivilligheten konstitueras genom att båda parter efter att ha inlett en ordinär process förklarar sig överens om att gå över till snabbrättegång. Denna situation behandlas i kommentaren till 18 §.

I *andra stycket* undantas från tillämpningsområdet sådana tvister som skall prövas av tingsrätt i särskild sammansättning. Härmed avses t.ex. patentmål, marknadsföringsmål och konkurrens mål. I dessa mål är Stockholms tingsrätt ensamt behörigt forum, och rätten är vid avgörandet sammansatt av såväl lagfarna som sakkunniga ledamöter.

2 § Om parterna har träffat ett tvistlösningsavtal får en tvist som omfattas av avtalet inte mot en parts bestridande handläggas av domstol i annan ordning. En invändning om tvistlösningsavtal skall framställas när en part första gången skall föra talan i saken. Framställs invändningen senare är den utan verkan om inte parten har haft laga förfall och framställt invändningen så snart förfallet upphörde.

Ett tvistlösningsavtal som har träffats innan tvisten uppstod hindrar inte en part från möjligheten att väcka talan enligt lagen (2002:599) om grupprättegång.

Första stycket har behandlats i avsnitt 10.20.1. Av detta följer att ett tvistlösningsavtal utgör hinder mot att inleda rättegång enligt rättegångsbalken. Hindret är av dispositiv art, vilket betyder att frågan om ett tvistlösningsavtal har träffats prövas endast efter invändning från part.

En part som vill göra gällande ett tvistlösningsavtal måste framställa en invändning om detta då han eller hon första gången skall föra talan i saken, dvs. i de allra flesta fall i svaromålet. Om invändningen inte framställs i rätt tid förlorar parten rätten att återropa tvistlösningsavtalet. Om någon invändning inte framställs eller in-

vändningen framställs för sent fortsätter handläggningen i ordinär rättegång, om parterna inte kommer överens om annat.

I *andra stycket* finns ett undantag för grupptalan. Detta har berörts i avsnitt 10.5.3. Undantaget innebär att ett på förhand träffat tvistlösningsavtal inte hindrar en part från möjligheten att väcka talan enligt lagen (2002:599) om grupprättegång.

3 § Rättegångsbalkens bestämmelser är tillämpliga på förfarandet i den mån något annat inte följer av denna lag.

Paragrafen anger hur lagen förhåller sig till rättegångsbalken. Utgångspunkten är att rättegångsbalkens bestämmelser är tillämpliga på förfarandet, i den mån något annat inte följer av lagen om snabbrättegång. Av naturliga skäl kvarstår många frågor oreglerade i den särskilda lagen. I sådana frågor skall alltså rättegångsbalken tillämpas. Bland de bestämmelser i rättegångsbalken som är tillämpliga på förfarandet kan nämnas bestämmelserna i 4 kap. om jäv, bestämmelserna i 13 kap. om föremål för talan och talans väckande, bestämmelserna i 14 kap. om kumulation och deltagande av tredje man, bestämmelserna i 15 kap. om kvarstad m.m. samt bestämmelserna i 58–59 kap. om särskilda rättsmedel.

Att en fråga till viss del är reglerad i den särskilda lagen medför inte att rättegångsbalkens regler på området inte skall tillämpas i övrigt. Lagen innehåller t.ex. särskilda bestämmelser om bevisning. Dessa är dock inte avsedda att på ett heltäckande sätt reglera de frågor som har med bevisning att göra i en snabbrättegång. Utöver bestämmelserna i den särskilda lagen gäller därför rättegångsbalkens bestämmelser. Detta innebär t.ex. att rätten kan avvisa bevisning såväl på de särskilda grunder som anges i lagen om snabbrättegång som med stöd av 35 kap. 7 § rättegångsbalken. Vidare är bestämmelserna i 36 kap. rättegångsbalken i fråga om vem som kan höras som vittne tillämpliga, liksom bestämmelserna i samma kapitel om närståendes skyldighet att vittna och vittnes rätt att vägra yttra sig i fråga om viss omständighet.

Endast i de fall då lagen anvisar en annan reglering än rättegångsbalken undantas rättegångsbalkens bestämmelser. Detta innebär t.ex. att bestämmelsen i 35 kap. 8 § rättegångsbalken om att bevis skall upptas vid huvudförhandling inte är tillämplig, eftersom det av 7 § lagen om snabbrättegång framgår att rättegångens uppdelning i förberedelse och huvudförhandling inte gäller och det av 15 § samma lag följer att bevisning får tas upp vid olika tillfällen

under målets handläggning. Inte heller 35 kap. 7 § rättegångsbalken om att rätten skall kalla ett vittne, 16 § om förbudet mot skriftliga vittnesberättelser och 19 § om när ett vittnesförhör får äga rum utom huvudförhandling är tillämpliga i snabbrättegång.

4 § Den som vill inleda rättegång enligt denna lag skall hos en tingsrätt skriftligen ansöka om stämning med begäran om snabbrättegång. Har parterna träffat ett skriftligt tvistlösningsavtal skall avtalet bifogas ansökningen.

Talan skall anses vara väckt vid rätt domstol om inte svaranden invänder mot domstolens behörighet när han eller hon första gången skall föra talan i saken.

Twister som gäller jämkning i testamente, klander av testamente, klander av bodelning eller klander av arvskippe får dock prövas endast av den domstol som följer av lag.

Paragrafens första stycke har behandlats i avsnitt 10.6.2. I likhet med en ordinär process inleds en snabbrättegång genom ansökan om stämning. När det gäller frågan om vad en sådan ansökan skall innehålla gäller, i enlighet med den allmänna hänvisningen i 3 § om rättegångsbalkens tillämplighet, 42 kap. 2 § rättegångsbalken. Utöver dessa uppgifter måste käranden ange att han eller hon begär snabbrättegång. Om inget särskilt anges i ansökningen får det förutsättas att det är det ordinära förfarandet som avses.

Om det finns ett skriftligt tvistlösningsavtal som är tillämpligt på tvisten skall detta bifogas ansökningen. Genom att rätten får del av avtalet underlättas och påskyndas den fortsatta handläggningen eftersom rätten då inte behöver tillfråga svaranden om denne samtycker till handläggningsformen.

Andra och tredje stycket har behandlats i avsnitt 10.7. Av andra stycket framgår att frågan om vilken tingsrätt som är behörig att pröva en tvist i huvudsak är dispositiv. Undantagen anges i tredje stycket. Förutom i de fall som anges i tredje stycket skall rätten pröva sin behörighet endast under förutsättning att svaranden framställer en foruminvändning. En sådan invändning skall framställas när svaranden första gången skall föra talan i saken (vanligen i svaromålet). Behörighetsfrågan avgörs därefter utifrån rättegångsbalkens forumregler.

I de fall som anges i tredje stycket är forumfrågan indispositiv, dvs. domstolen skall pröva sin behörighet även utan invändning från en part. Om talan väcks vid fel domstol får domstolen enligt

10 kap. 20 a § rättegångsbalken lämna över stämningsansökningen till den domstol som är behörig.

5 § Om karendens ansökning inte avvisas skall rätten utfärda stämning på svaranden att svara enligt andra eller tredje stycket.

Har ett tvistlösningsavtal bifogats ansökningen eller framgår det på annat sätt att svaranden samtycker till förfarandet skall svaranden föreläggas att skriftligen avge svaromål.

Om tvistlösningsavtal saknas och det inte heller på annat sätt framgår att svaranden samtycker till förfarandet skall svaranden föreläggas att ange om förfarandet godtas eller inte. Godtar svaranden förfarandet skall han eller hon även avge svaromål.

I ett föreläggande enligt denna paragraf skall det anges att tredsdom kan komma att meddelas mot svaranden om han eller hon inte följer föreläggandet. Av föreläggandet skall framgå vad svaranden skall fullgöra för att tredsdom inte skall kunna meddelas mot honom eller henne.

Paragrafen har behandlats i avsnitt 10.6.2. *Första stycket* motsvarar i princip 42 kap. 5 § rättegångsbalken. En skillnad gentemot det ordinarie förfarandet är att svaranden i en snabbrättegång inte är skyldig att svara på *käromålet* om han eller hon inte samtycker till snabbrättegång. Däremot är svaranden alltid skyldig att svara. Stämning skall utfärdas med uppmaning till svaranden att svara enligt andra eller tredje stycket, beroende på om det står klart för rätten att svaranden samtycker till förfarandet eller inte.

Den generella hänvisningen till rättegångsbalken i 3 § innebär att det även finns en möjlighet för rätten att meddela dom direkt om käromålet är uppenbart ogrundat. Rätten kan vidare avvisa en stämningsansökan på de grunder som anges i rättegångsbalken. Om stämning utfärdas skall den, enligt hänvisningen till rättegångsbalken, delges svaranden, tillsammans med stämningsansökningen och de handlingar som karenden gett in tillsammans med denna.

Andra stycket reglerar frågan på vilket sätt svaranden skall föreläggas att svara på stämningen när ett tvistlösningsavtal har bifogats stämningsansökningen eller det på annat sätt framgår att svaranden samtycker till handläggningsformen. Karenden kan t.ex. i förväg ha inhämtat svarandens samtycke och dokumenterat detta i stämningsansökningen. I dessa situationer är frivilligheten redan konstaterad och det finns således förutsättningar att handlägga tvisten i

snabbrättegång. Svaranden är därmed skyldig att svara i sak, dvs. avge svaromål.

Om svaranden vill invända mot tvistlösningsavtalets giltighet eller tillämplighet bör han eller hon göra det i svaromålet. Det finns emellertid inget uttryckligt krav på att invändningen skall göras inom en viss tid. Det är således möjligt att framställa en sådan invändning även senare under processen. Att det finns en sådan möjlighet är av betydelse främst ur ett konsumentperspektiv. Det framstår nämligen som alltför långtgående att kräva av en konsument att denne skall framställa en invändning om ogiltighet när han eller hon första gången för talan i saken.

När en invändning framställs skall rätten pröva invändningen i enlighet med vanliga avtalsrättsliga regler inom ramen för snabbrättegången. Rättens beslut i frågan får enligt 16 § inte överklagas.

Om tvistlösningsavtal saknas och det inte heller på annat sätt framgår att svaranden samtycker till handläggningsformen framgår av *tredje stycket* att svaranden skall föreläggas att ange om han eller hon godtar snabbrättegång eller inte. Godtar svaranden förfarandet skall han eller hon även avge svaromål.

Paragrafen anger inte vad ett svaromål skall innehålla. Den generella hänvisningen till rättegångsbalkens tillämplighet medför dock att samma krav på svaromålet ställs som i det ordinära förfarandet (se 42 kap. 7 § rättegångsbalken). Tidsfristen för avgivande av svaromål bör bestämmas med utgångspunkt i målets omfattning och komplexitet. Fristen bör dock inte vara längre än två veckor.

Enligt *fjärde stycket* skall ett föreläggande om svar förenas med tredskodomspåföljd. Vidare anges att rätten måste tydliggöra för svaranden vad denne skall fullgöra för att tredskodom inte skall meddelas.

I ett föreläggande som meddelas enligt andra stycket är svaranden alltid skyldig att avge svaromål. Om svaranden inte svarar alls eller svarar utan att ange skäl för bestridandet som kan vara av betydelse vid prövning av saken kan tredskodom således komma att meddelas.

Meddelas föreläggande enligt tredje stycket är svaranden inte skyldig att avge svaromål om han eller hon inte samtycker till förfarandet. För att hindra en tredskodom måste svaranden emellertid i vart fall ange att förfarandet inte godtas. Om svaranden inte svarar över huvud taget skall tredskodom meddelas. Tredskodom kan dock även meddelas om svaranden anger att han eller hon samtycker till förfarandet och bestrider ansökningen, utan att ange skäl

för bestridandet som kan vara av betydelse vid prövning av saken. Detta är en följd av att svaranden är skyldig att svara i sak när samtycke föreligger.

En konsekvens av bestämmelsen är att det kan bli aktuellt att meddela tredskodom även i fall där det inte finns förutsättningar för att ta upp tvisten till prövning i snabbrättegång, eftersom tredskodom kan meddelas utan att svaranden har lämnat sitt samtycke till förfarandet. Som framgår av 17 § kan svaranden emellertid inom två veckor söka återvinning mot tredskodomen. Om svaranden i sin ansökan om återvinning anger att han eller hon inte godtar handlägningsformen skall käranden enligt 6 § beredas tillfälle att begära att målet hänskjuts till ordinär rättegång. Gör käranden inte det skall målet avskrivas. Om svaranden har anlitat ett juridiskt ombud för att agera mot tredskodomen kan han eller hon enligt huvudregeln i 20 § inte få ersättning för dessa kostnader. Detta gäller trots att svaranden inte har valt att processa enligt lagen om snabbrättegång med dess begränsningar i fråga om möjligheten till ersättning.

6 § Om tvistlösningsavtal saknas och svaranden inte samtycker till förfarandet skall käranden beredas tillfälle att begära att målet hänskjuts till ordinär rättegång. En sådan begäran får framställas redan i stämningsansökningen.

Om käranden inte begär att målet hänskjuts till ordinär rättegång skall målet avskrivas.

Paragrafen, som har behandlats i avsnitt 10.6.4, anger hur målet skall hanteras om det inte finns något tvistlösningsavtal och svaranden inte samtycker till handlägningsformen. I ett sådant fall saknas förutsättningar att handlägga målet enligt reglerna om snabbrättegång. Käranden skall då beredas tillfälle att begära att målet hänskjuts till rättegång enligt rättegångsbalken. Därigenom behöver käranden inte på nytt ansöka om stämning och betala ansökningsavgift, utan det krävs endast ett meddelande från käranden om att han eller hon begär hänskjutande. En sådan begäran bör även kunna framställas muntligt, t.ex. per telefon.

Begär käranden att målet hänskjuts till ordinär rättegång fortsätter handläggningen enligt rättegångsbalkens bestämmelser. Om svaranden inte har avgett svaromål i sak får rätten utfärda ett nytt föreläggande om svaromål, vid äventyr av tredskodom. Har svaran-

den redan svarat i sak blir det kanske i stället aktuellt att kalla till muntlig förberedelse.

En begäran om hänskjutande till ordinär rättegång skall kunna framställas redan i stämningsansökningen. Genom att käranden gör det garderar han eller hon sig mot den tidsförlust som kan uppstå om svaranden motsätter sig förfarandet. När käranden har angett i stämningsansökan att han eller hon vill att målet skall hänskjutas till ordinär rättegång för det fall svaranden skulle motsätta sig snabbrättegång står det redan från början klart att svaranden är skyldig att avge svaromål. Det är endast frågan om vilket förfarande som skall tillämpas som kvarstår. I denna situation behöver rätten inte utfärda ett nytt föreläggande om svaromål om svaranden inte godtar snabbrättegång.

Av *andra stycket* framgår att målet skall avskrivas om käranden inte begär att det hänskjuts till ordinär rättegång. Situationen kan jämföras med att talan återkallas vilket är det bakomliggande skälet till att följden blir avskrivning och inte avvísning.

7 § Rättegångsbalkens uppdelning i förberedelse och huvudförhandling gäller inte. Rätten skall anpassa handläggningen till vad som är ändamålsenligt i det enskilda fallet och särskilt beakta parternas önskemål. Handläggningen skall vara inriktad på ett snabbt avgörande. Målet skall vara avgjort inom tre månader från det att stämningsansökningen kom in, om inte rätten efter samråd med parterna bestämmer något annat.

Tankarna bakom paragrafen har redovisats i avsnitt 10.8. Paragrafen tydliggör principerna om flexibilitet, partsinflytande och snabbhet, som ligger till grund för förfarandet. *Första meningen* klargör det förhållandet att rättegångsbalkens uppdelning i förberedelse och huvudförhandling inte gäller vid snabbrättegång. Syftet med förberedelsen i den ordinära rättegången är att målet under detta stadium skall beredas så att huvudförhandlingen kan slutföras i ett sammanhang. I en snabbrättegång behöver bevisningen inte tas upp omedelbart inför målets avgörande. Vidare gäller enligt 15 § *andra stycket* att domen skall grundas på vad som förekommit under hela målets handläggning.

Paragrafen innebär dock inte att mål som handläggs i en snabbrättegång över huvud taget inte skall förberedas. Även i en snabbrättegång är det viktigt att det tidigt under processen blir klarlagt

vad som yrkas och vilka grunder som åberopas till stöd för yrkan-
dena, samt hur motparten ställer sig till detta.

Att handläggningen enligt *andra meningen* skall anpassas till vad som är ändamålsenligt i det enskilda fallet innebär att rätten i varje mål särskilt måste fundera över vilken handläggningsmetod som kan vara lämplig. Handläggningen kan variera exempelvis i fråga om argumentationen skall ske muntligt eller skriftligt, hur många skrifter som får ges in, hur korta tidsfrister som skall ges, hur bevisningen bör läggas fram samt om och hur sammanträde skall hållas. Som framgår av den föreslagna lagtexten är det viktigt att parternas önskemål beaktas i dessa frågor. Att önskemålen skall beaktas innebär inte att rätten är bunden av parternas ståndpunkter. Rätten skall dock väga in parternas åsikter och deras argument för dessa i bedömningen av hur målet skall handläggas. Är parterna överens torde det ofta finnas starka skäl att följa parternas åsikter. Den slutliga struktureringen av det enskilda målets handläggning kan som framgått i avsnitt 9.8.3 lämpligen ske under en telefonkonferens. Vid denna får parterna möjlighet att lämna sina synpunkter på domarens förslag angående handläggningen.

Att handläggningen enligt *tredje meningen* skall vara inriktad på ett snabbt avgörande innebär att det i varje handläggningsmoment måste tas särskild hänsyn till att det är fråga om ett snabbt förfarande. De tidsfrister som ges skall vara korta och det bör inte komma i fråga att bevilja anstånd om det inte finns särskilda omständigheter som talar för det. Rätten bör också kunna påpeka för parterna vilka faktorer som kan påskynda respektive försena handläggningen. Om det framstår som lämpligt kan rätten t.ex. peka på möjligheten att åberopa skriftliga vittnesberättelser.

Det uppställs också en tidsfrist inom vilken målet som regel skall vara avgjort. Denna tidsfrist har angetts till tre månader. Det innebär att rätten redan från början måste planera målets handläggning så att det kan avgöras inom tre månader. Rätten kan dock bestämma en annan tidsfrist, om det sker efter samråd med parterna. Detta bör i princip endast komma i fråga om det behövs på grund av omständigheter som är hänförliga till parterna, t.ex. om parterna skall genomgå medling. Undantaget bör således inte tillämpas på det sättet att tidsfristen förlängs på grund av en ansträngd arbets-situation för ombudet eller vid tingsrätten.

8 § Så snart det kan ske skall rätten på lämpligt sätt höra parterna angående målets handläggning och upprätta en tidsplan. I tidsplanen skall anges

1. tidpunkter för de processhandlingar som skall företas,
2. den tidpunkt då parterna slutligt skall ha bestämt sin talan och uppgett vilka bevis de vill åberopa, och
3. den tidpunkt då målet senast skall vara avgjort.

En processhandling som företas efter en tidpunkt som angetts enligt första stycket 1 skall inte beaktas i målet, om inte rätten av särskilda skäl bestämmer annat.

En omständighet eller ett bevis som åberopas efter den enligt första stycket 2 bestämda tidpunkten skall avvisas om parten inte gör sannolikt att han eller hon haft giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare.

Skälen för regleringen om tidsplaner återfinns i avsnitt 10.8.4. Kravet på att upprätta en tidsplan för varje mål är absolut. Tidsplanens främsta syfte är att möjliggöra en snabb handläggning och att öka förutsägbarheten för parterna. Tidsplanen skall även till stor del kunna ersätta förelägganden, genom att alla tidsfrister som gäller för handläggningen och de sanktioner som kan följa om tidsfristerna inte hålls anges i tidsplanen. Om tidsplanen skall kunna ersätta ett föreläggande måste den på ett eller annat sätt delges parterna. Telefondelegivning kan vara en lämplig metod.

Tidsplanen bör normalt upprättas efter det att svaromålet har kommit in och i samband med att den fortsatta handläggningen planeras. Hålls telefonkonferens kan tidsplanen slutligt bestämmas under denna.

I första stycket regleras vad tidsplanen skall innehålla. Enligt första punkten skall tidpunkter för de processhandlingar som skall företas anges i tidsplanen. Att det är tidpunkter och inte frister som skall anges innebär att rätten skall ange ett visst datum då processhandlingen senast skall ha företagits. Den första processhandling som skall vidtas efter att svaromålet har kommit in och telefonkonferens eller motsvarande har hållits kan t.ex. vara att käranden skall bemöta de invändningar som svaranden har framfört i svaromålet. Det skall då framgå av tidsplanen att detta skall göras senast ett visst datum. Ofta kan det vara en fördel att det även anges särskilt i vilket hänseende svarandens invändningar bör bemötas. Detta gäller i synnerhet i de fall där parterna inte företräds av ombud. Det bör även fastställas redan i tidsplanen inom vilken tid sva-

randen skall ges tillfälle att bemöta kändens andra skrift. Genom att dessa tidpunkter anges i tidsplanen behöver rätten inte skicka ut särskilda förelägganden vid varje nytt moment. En part kan på ett enkelt sätt genom att kontrollera tidsplanen även se när motparten skall inkomma med handlingar. Har en part inte fått del av en skrift som motparten enligt tidsplanen skulle ha gett in måste parten meddela rätten detta.

Om något inträffar under målets handläggning som gör att tidsplanen måste frångås kan det bli aktuellt att skicka särskilda förelägganden, alternativt skicka ut en reviderad tidsplan. Det kan också hända att ett föreläggande måste preciseras av någon anledning. Även detta kan ske genom att rätten skickar ett särskilt föreläggande, alternativt genom att rätten tar kontakt med parten via telefon.

Av andra punkten framgår att det i tidsplanen skall anges den tidpunkt då parterna slutligt skall ha bestämt sin talan och uppgett vilka bevis de vill åberopa. Skälen för detta har redovisats i avsnitt 10.9.3 respektive 10.14. Syftet med bestämmelsen är att få parterna att i ett tidigt skede av processen precisera sina ståndpunkter och sin bevisning. Domaren får med utgångspunkt från parternas förutsättningar, om de företräds av ombud samt tvistens komplexitet avgöra vid vilken tidpunkt gränsen lämpligen bör dras i den enskilda tvisten. Ofta torde det vara naturligt att tidpunkten sammanfaller med den tidpunkt då svaranden skall inge sin andra skrift, eftersom det därefter inte skall ske någon ytterligare skriftväxling.

Enligt tredje punkten skall den tidpunkt då målet skall vara avgjort anges i tidsplanen. Den tidpunkten skall normalt hålla sig inom tre månader från det att målet inleddes. Med hänsyn till möjligheten för rätten att efter samråd med parterna bestämma en längre tidsram kommer det att finnas mål där tremånadersfristen inte tillämpas. Det är därför av särskilt värde att det alltid anges i tidsplanen när målet skall vara avgjort. Det kan naturligtvis även bli aktuellt att bestämma tidpunkten så att målet avgörs på en kortare tid än tre månader. Genom att parterna i förväg får besked om när målet skall vara avgjort behöver rätten inte heller utfärda särskilda slutförelägganden. Allt material, inklusive all argumentation, som parterna vill åberopa skall vara ingivet enligt tidsfristerna och materialet skall således vara komplett vid den tidpunkt då målet skall avgöras.

Enligt *andra stycket* skall en processhandling som företas för sent enligt huvudregeln inte beaktas i målet. Parterna får således bara en

chans att komma in med det material som efterfrågas. Försitts chansen får rätten avgöra målet endast på grundval av de handlingar som har getts in inom ramen för vad som är tillåtet. Det finns dock en ventil för rätten att, om det finns särskilda skäl för det, bestämma att materialet skall beaktas även om det ges in för sent. Vad som utgör särskilda skäl får bedömas av rätten från fall till fall. Ett exempel på en situation där det kan anses föreligga särskilda skäl är när parten haft förhinder som, utan att utgöra laga förfall enligt rättegångsbalken, ligger nära sådana omständigheter som utgör laga förfall. Även förseningens omfattning och betydelse i övrigt bör beaktas i bedömningen av vad som kan anses utgöra särskilda skäl.

Tredje stycket har delvis behandlats i avsnitt 10.9.3. Av detta följer att en omständighet eller ett bevis som åberopas för sent skall avvisas om parten inte gör sannolikt att han eller hon haft giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare. Bestämmelsen motsvarar följden av ett stupstocks föreläggande enligt rättegångsbalken. En giltig ursäkt kan t.ex. vara att det nya materialet har blivit känt för parten först efter det att tidsfristen har gått ut, under förutsättning att parten redan före fristens utgång gjort rimliga undersökningar. En annan situation som skulle kunna utgöra giltig ursäkt är att motpartens slutliga bevisuppgift har getts in i ett sent skede och att den bevisuppgiften föranleder den andra parten att ändra sin bevisuppgift. Undantagsregeln bör dock tolkas restriktivt.

9 § Rätten bestämmer efter omständigheterna i vilken mån handläggningen skall vara muntlig eller skriftlig. Om en part begär det skall sammanträde hållas, om det inte är uppenbart obehövt. En begäran om sammanträde skall framställas senast vid den tidpunkt då talan enligt 8 § första stycket 2 skall vara slutligt bestämd.

Paragrafen har behandlats i avsnitt 10.8.1. Varken skriftlighet eller muntlighet är huvudregeln. Frågan om i vilken mån skriftlighet respektive muntlighet skall användas får i stället avgöras med hänsyn till omständigheterna i varje enskilt fall. Om parterna har problem med att uttrycka sig i skrift kan det vara lämpligt med en huvudsakligen muntlig handläggning. Företräds parterna av ombud kan det i stället vara mer ändamålsenligt och kostnadseffektivt att sköta handläggningen skriftligt.

En part som begär sammanträde skall enligt huvudregeln ha rätt till det. Detta hänger samman med Europakonventionens krav på

en rättvis rättegång, som i princip innefattar en rätt till muntlig förhandling. Rätten till muntlighet är dock inte absolut. I fall där sammanträde uppenbart inte behövs finns det en möjlighet att vägra sammanträde. Så är fallet t.ex. om det rör sig om en tvist som inte är reell och seriös, eller om det är uppenbart att den part som begär sammanträde ändå kommer att vinna framgång med sin talan.

För att rätten till muntlighet inte skall kunna utnyttjas i otillbörligt syfte måste en sådan begäran framställas senast vid den tidpunkt då talan i enlighet med 8 § första stycket 2 skall vara slutligt bestämd. Framställs begäran om sammanträde efter denna tidpunkt behövs sammanträde således inte hållas.

Om sammanträde skall hållas följer av 42 kap. 12 § rättegångsbalken att parterna skall kallas till sammanträdet vid äventyr av tredsdom. Detta har berörts i avsnitt 10.14. I fall där telefonkonferens hålls torde det ofta vara lämpligt att parterna kallas muntligen till sammanträdet under telefonkonferensen. Detta är möjligt genom bestämmelsen om telefondelegivning i 3 § tredje stycket delgivningslagen. Kallelsen kan också framgå av den skriftliga tidsplanen.

Att ett sammanträde också kan hållas per telefon om det är lämpligt med hänsyn till sammanträdetts ändamål och övriga omständigheter framgår av 42 kap. 10 § rättegångsbalken.

10 § Utöver ansökan om stämning och svaromål får parterna ge in högst en skrift vardera som rör saken, om inte rätten av särskilda skäl bestämmer annat.

Rätten får bestämma att innehållet i en skrift som ges in i strid mot vad som sägs i första stycket inte skall beaktas i målet.

Paragrafen, som har behandlats i avsnitt 10.8.1, anger huvudregeln för vad som skall vara tillåtet i fråga om skriftväxling. Eftersom förfarandet skall vara snabbt får parterna inte ge in mer än två skrifter vardera angående saken. Genom begränsningsregeln blir parterna tvungna att på ett tidigt stadium i processen precisera sin talan och ange de omständigheter som åberopas.

Begränsningsregeln gäller endast skrifter som rör *saken*. Skrifter rörande praktiska frågor i målets handläggning omfattas således inte av begränsningen.

Om parterna ger in fler skrifter i saken än vad som är tillåtet får rätten enligt *andra stycket* bestämma att innehållet i dessa inte skall beaktas. För att begränsningsregeln skall fylla sitt syfte bör rätten

normalt göra detta. Det kan dock finnas skäl att i vissa fall beakta innehållet i en skrift trots att den getts in i strid mot begränsningsregeln. Det bör t.ex. vara tillåtet att korrigera misstag eller felaktigheter i en tidigare skrivelse. Det kan också vara tillåtet att förtydliga något som blivit oklart i en tidigare skrift.

11 § Bevisning får tas upp vid olika tillfällen under målets handläggning. Bevisning får tas upp per telefon om det är lämpligt med hänsyn till bevisningens art och omständigheterna i övrigt.

Paragrafen tydliggör det förhållandet att rätten inte är bunden av omedelbarhetsprincipen. Bevisning kan i stället tas upp vid olika tillfällen under målets handläggning och behöver inte heller tas upp i omedelbar anslutning till rättens avgörande. En annan sak är att det ofta är både praktiskt och ändamålsenligt att ta upp all bevisning vid samma tillfälle när detta är möjligt. Paragrafens syfte är främst att möjliggöra att bevisning tas upp vid skilda tillfällen när omständigheterna är sådana att det inte går att ta upp bevisningen vid samma tillfälle. Det kan bli aktuellt t.ex. när de vittnen som skall höras inte kan inställa sig till samma dag, eller när ett vittne får förhinder inför ett förhörstillfälle och förhöret därför måste skjutas upp.

Möjligheten att ta upp bevisning per telefon överensstämmer med den möjlighet som finns enligt 42 kap. 8 § tredje stycket rättegångsbalken att vid huvudförhandling ta upp bevisning per telefon.

När det gäller formerna för hur ett förhör skall hållas gäller rättegångsbalkens regler. Det innebär bl.a. att ett förhör normalt skall inledas av den part som har åberopat vittnet. Rättegångsbalkens regler är dock flexibla på detta område och det finns därför utrymme för rätten att efter omständigheterna bestämma hur ett förhör skall hållas.

12 § Parterna får åberopa skriftliga berättelser i bevissyfte.

Har en skriftlig berättelse åberopats får förhör med den som lämnat berättelsen ändå hållas om en part påkallar det för att klargöra berättelsen eller om motparten begär att få ställa frågor till den som lämnat berättelsen.

Paragrafen har behandlats i avsnitt 10.9.4. Av första stycket följer att skriftliga berättelser alltid får åberopas i bevissyfte. Det skall således inte göras någon bedömning av lämpligheten i att berättelsen

åberopas och det krävs inte heller samtycke från motparten. Däremot kan berättelsen givetvis avvisas med stöd av 35 kap. 7 § rättegångsbalken om den är utan betydelse i målet.

Enligt *andra stycket* kan en part påkalla ett kompletterande förhör med ett vittne eller en annan person som har lämnat en skriftlig berättelse för att klargöra berättelsen. Förhör kan också hållas om motparten begär att få ställa frågor till personen. Vid ett sådant förhör skall förhörspersonen inte upprepa de uppgifter som framgår av den skriftliga berättelsen. Berättelsen utgör i stället basen för förhöret och frågor till den som hörs skall således ställas med den skriftliga berättelsen som utgångspunkt.

Som redan har framgått kan ett kompletterande förhör begäras antingen av den part som åberopat berättelsen eller av motparten. Däremot kan inte rätten på eget initiativ kalla in personen för kompletterande förhör, eftersom det är parterna som ansvarar för bevisningen. Om rätten finner att den skriftliga berättelsen är svårbegriplig eller på annat sätt otydlig bör domaren dock påpeka detta för parten så att denne får möjlighet att åberopa kompletterande förhör.

Den part som åberopar ett kompletterande förhör ansvarar i enlighet med 13 § för att den person som skall höras inställer sig till förhörstillfället. Om förhör inte kan hållas därför att den som skall höras vägrar att inställa sig får detta i allmänhet betydelse vid bedömningen av vilket bevisvärde som skall tillmätas den skriftliga berättelsen.

13 § En part ansvarar för att den som skall höras på partens begäran inställer sig till ett förhörstillfälle.

Om det finns särskilda skäl för det kan rätten på en parts begäran kalla en person som skall höras till ett förhörstillfälle.

Paragrafen har behandlats i avsnitt 10.9.2. Huvudregeln i *första stycket* anger att det är parterna som ansvarar för att de vittnen och andra personer som åberopas att höras inställer sig till det tillfälle då de skall höras. Hur detta skall lösas i praktiken är upp till parterna att bestämma. Det kan dock vara bra om parten skickar en skriftlig kallelse till vittnet. På så sätt har parten också möjlighet att visa för rätten att ansträngningar har gjorts för att kalla vittnet.

I *andra stycket* anges ett undantag från huvudregeln. Rätten kan enligt detta kalla en person som skall höras om en part begär det och det finns särskilda skäl för det. För en enskild part kan det

ibland tänkas vara förenat med svårigheter att komma i kontakt med vittnet. I ett sådant fall kan det anses föreligga sådana särskilda skäl att rätten bör bistå med kallelse. Rätten kan genom de möjligheter delgivningslagen erbjuder ha lättare att nå vittnet. Att ett vittne tredskas och inte vill medverka till att förhör kan hållas kan också vara ett skäl för rätten att kalla vittnet. I ett sådant fall kan risken att drabbas av vite bidra till att vittnet inställer sig enligt kallelsen.

14 § Rätten får avvisa bevisning om en part inte gjort rimliga ansträngningar för att beviset skall kunna tas upp eller beviset trots rimliga ansträngningar inte kan tas upp inom den tid då målet skall vara avgjort.

Rätten får också avvisa muntlig bevisning om en person som skall höras uteblir från ett förhörstillfälle och den part som har åberopat förhöret inte kan visa att den som skall höras hade laga förfall för sin frånvaro.

Paragrafen anger de särskilda förutsättningar under vilka bevisning får avvisas i snabbrättegång. Utöver dessa gäller rättegångsbalkens bestämmelser om avvisning av bevisning.

Första stycket motsvarar i princip femte punkten i 35 kap. 7 § rättegångsbalken i den lydelse som paragrafen får när ändringarna i prop. 2004/05:131 träder i kraft. Eftersom det i en snabbrättegång alltid är särskilt viktigt att avgörandet inte fördröjs får enligt denna bestämmelse beviset alltid avvisas om det inte kan tas upp inom den tid då målet skall vara avgjort.

I *andra stycket* regleras den situationen att ett vittne eller någon annan som skall höras uteblir från ett förhörstillfälle. I ett sådant fall måste den part som har åberopat vittnet (under förutsättning att parten inte har begärt rättens bistånd med att kalla vittnet) kunna visa att vittnet hade laga förfall för sin frånvaro. Kan parten inte visa detta skall bevisningen i allmänhet avvisas.

15 § Vid avgörandet skall rätten bestå av en lagfaren domare.

Domen skall grundas på vad som förekommit under målets handläggning och vad de handlingar som får åberopas innehåller.

Om det finns skäl för det kan rätten efter hörande av parterna bestämma att domen i stället skall grundas endast på vad som förekommit under ett sammanträde.

Av paragrafens *första stycke* framgår att målen skall avgöras av ensamdomare. Det lämnas inget utrymme för att låta ytterligare ledamöter delta i avgörandet, t.ex. i utbildningssyfte eller för att målet är av en viss svårighetsgrad. Genom att endast en domare skall avgöra målet underlättas snabbheten i förfarandet. Även om det inte framgår av lagtexten bör det inte komma i fråga att låta tingsfiskaler avgöra mål i snabbrättegång. Det bör huvudsakligen vara ordinarie domare som avgör målen, eftersom det inte finns möjlighet att överklaga avgörandena. I undantagsfall kan det dock vara nödvändigt att tillåta t.ex. en tf. rådman att avgöra mål i snabbrättegång.

Av *andra stycket* följer att den för rättegångsbalken bärande principen om omedelbarhet inte gäller i det alternativa förfarandet. I stället är det allt som förekommit under målets handläggning och allt vad de handlingar som får återopas i målet innehåller som utgör underlag för avgörandet. Innehållet i sådana handlingar som har givits in för sent och som därför inte får återopas skall emellertid inte beaktas.

En följd av bestämmelsen är bl.a. att parterna vid ett sammanträde inte behöver upprepa något av det som redan sagts i en skriftlig inläga.

Tredje stycket lämnar utrymme för rätten att i ett enskilt fall bestämma att omedelbarhetsprincipen skall tillämpas. Om parterna har fört ostrukturerade eller svårbegripliga resonemang i sina skrifter kan processen underlättas genom att rätten inför ett sammanträde bestämmer att domen skall grundas endast på det som förekommer under sammanträdet. Innan ett sådant beslut fattas måste rätten dock höra parterna i frågan. Om någon av parterna motsätter sig det torde det i allmänhet inte vara lämpligt att rätten tillämpar omedelbarhetsprincipen. Det bör dock inte vara uteslutet att fatta ett sådant beslut mot en parts vilja.

16 § *En dom eller ett beslut enligt denna lag får inte överklagas.*

Första stycket gäller inte beslut som rör någon annan än en part eller en intervenient.

Av *första stycket* framgår att varken domar eller beslut får överklagas. Det gäller såväl beslut under rättegången som slutliga beslut. Rättegångsbalkens regler om resning och domvilla är dock tillämpliga på förfarandet, vilket ger en möjlighet att angripa ett avgörande

om de speciella förutsättningar som gäller för dessa särskilda rättsmedel är för handen.

Enligt *andra stycket* gäller begränsningen i rätten att överklaga inte för beslut som rör någon annan än en part eller en intervenient. Ett biträde som tillerkänts ersättning enligt rättshjälpslagen har således rätt att överklaga ersättningsbeslutet. Detsamma gäller ett vittne som inte fått fullt bifall till ett yrkande om ersättning. Undantaget hänger samman med att dessa personer inte frivilligt har valt förfarandet och dess begränsningar.

17 § En part mot vilken tredskodom meddelats får söka återvinning inom två veckor från den dag då domen meddelades.

Paragrafen har behandlats i avsnitt 10.6.3. I fråga om återvinning i allmänhet tillämpas rättegångsbalkens regler enligt den generella hänvisningen i 3 §. Skillnaden gentemot rättegångsbalkens regler är att återvinning enligt lagen om snabbrättegång måste sökas inom två veckor från den dag då domen meddelades.

18 § Ett mål som handläggs enligt denna lag får hänskjutas till ordinarie rättegång om parterna är överens om det och rätten finner det lämpligt.

Har talan väckts enligt rättegångsbalken får rätten besluta att målet i stället skall handläggas enligt denna lag om parterna är överens om det och rätten finner det lämpligt.

Paragrafen har behandlats i avsnitt 10.13 och reglerar möjligheten att gå över från snabbrättegång till ordinär rättegång och vice versa. I *första stycket* anges förutsättningarna för att gå över från snabbrättegång till ordinär rättegång. En första förutsättning är naturligtvis att parterna är överens om övergången. Därutöver krävs att rätten finner att en övergång är lämplig. En orsak till att övergång inte bedöms lämplig kan t.ex. vara att bevisning redan har tagits upp. Eftersom bevisning i ordinär rättegång i regel skall tas upp vid huvudförhandlingen torde det ofta inte vara lämpligt att hänskjuta målet till ordinär rättegång i dessa fall.

Om ett mål som har inletts enligt lagen om snabbrättegång hänskjuts till ordinär rättegång måste rätten efter hänskjutandet se till att alla handläggningsåtgärder uppfyller rättegångsbalkens krav. Brister det i något hänseende måste handläggningen kompletteras

eller göras om så att den står i överensstämmelse med rättegångsbalken.

Andra stycket medger en möjlighet att gå över från ordinär rättegång till snabbrättegång. Även i detta fall krävs det att parterna är överens om att gå över till snabbrättegång och att rätten finner en övergång lämplig. Vid bedömningen av om en övergång är lämplig eller inte bör rätten ta hänsyn till hur långt handläggningen av målet har fortskridit. Att målet har satts ut till huvudförhandling och vittnen redan har kallats genom rättens försorg kan medföra att det inte är lämpligt att tillåta en övergång. Ett annat skäl för att vägra byte kan vara att parterna tidigare har bytt från snabbrättegång till ordinär rättegång. De situationer då det torde vara särskilt lämpligt att genomföra en övergång torde vara i samband med muntlig förberedelse eller efter att en medling avslutats utan att parterna har kommit överens.

19 § Om parterna inte har avtalat om annat har en part inte rätt till ersättning för rättegångskostnader i ett mål som avgörs enligt denna lag, utom i de fall som anges i andra och tredje stycket.

Rätten får bestämma att en part som genom försummelse orsakar dröjsmål i målets handläggning skall betala en viss del av motpartens rättegångskostnader. Ersättningsens storlek bestäms med beaktande av dröjsmålets omfattning.

Rätten får bestämma att en part som inleder rättegång utan anledning skall betala motpartens rättegångskostnader.

Ett beslut enligt andra eller tredje stycket får fattas endast efter yrkande av part.

Paragrafens *första stycke* har behandlats i avsnitt 10.17. Huvudregeln är att parterna skall stå sina egna rättegångskostnader. Parterna har dock möjlighet att avtala om en annan fördelning. Om något avtal inte har träffats angående rättegångskostnaderna är det avgörande för frågan om hur ersättningsfrågan skall bedömas att målet avgörs enligt lagen om snabbrättegång. Även om målet har inletts på ordinär väg skall alltså rättegångskostnaderna kvittas i sin helhet om målet slutligt avgörs i snabbrättegång. På motsvarande sätt gäller att bestämmelsen inte är tillämplig på mål som har inletts enligt lagen om snabbrättegång men som sedan har hänskjutits till ordinär rättegång. I ett sådant fall gäller i stället rättegångsbalkens regler.

Paragrafens andra och tredje stycke har behandlats i avsnitt 10.14.

Andra stycket har till stor del sin motsvarighet i 18 kap. 6 § rättegångsbalken. En viktig skillnad är att kostnadssanktionen är direkt anknuten till dröjsmålets omfattning. Det krävs således inte att motparten kan visa att han eller hon har drabbats av ökade kostnader till följd av dröjsmålet. Det är i stället tillräckligt att försummelsen orsakat dröjsmål i handläggningen. Med hänsyn till kravet på att det upprättas tidsplaner som förhållandevis noggrant anger tidsramarna för processen torde det vara relativt lätt att konstatera om en part har försenat handläggningen. Om detta har skett genom försummelse från partens sida får bedömas från fall till fall.

Tredje stycket motsvarar i huvudsak bestämmelsen i 18 kap. 3 § rättegångsbalken. Till skillnad från i den ordinära rättegången finns det dock ingen möjlighet att med stöd av denna bestämmelse förordna att vardera parten skall bära sin kostnad, eftersom detta är huvudregeln i en snabbrettegång.

Enligt *fjärde stycket* krävs ett yrkande från en part för att rätten skall ta ställning till frågan om annan fördelning av rättegångskostnaderna än den som följer av huvudregeln.

13.8 Förslag till lag om förhandsbeslut i tvistemål

1 § Ett förhandsbeslut enligt denna lag är ett avgörande som grundas på rättens bedömning av hur utgången av tvisten kan förväntas bli om den prövas i en ordinär rättegång. Ett förhandsbeslut innebär inget hinder mot att inleda rättegång om saken.

Rätten skall bestå av en för ändamålet särskilt utsedd domare.

Paragrafens *första stycke* definierar innebörden av termen förhandsbeslut. Av lydelsen framgår att det är den förväntade utgången av tvisten som rätten skall uttala sig om i förhandsbeslutet. Rätten kan naturligtvis inte ha någon säker uppfattning om hur tvisten skulle komma att bedömas i en ordinär rättegång, eftersom detta är beroende av hur parterna lägger upp sin talan, vilka omständigheter som åberopas och vilken bevisning som presenteras. Förhandsbeslutet skall i stället grundas på det begränsade material som läggs fram i förfarandet för förhandsbeslut. Att det i lagtexten talas om en förväntad utgång tar sikte på att det är fråga om en förhandsbedömning och inte ett slutligt och rättskraftigt avgörande av tvisten. Det

avgörande som meddelas skall bygga på en rättslig bedömning av den tvist som presenteras för domaren. I vissa fall kan domaren uttala sig relativt säkert om den förväntade utgången. I fall där utgången ter sig mer osäker kan domaren i stället ge uttryck för detta. Det är upp till den enskilde domaren att med utgångspunkt från omständigheterna i varje enskilt fall avgöra hur mycket som skall krävas för att han eller hon skall ge ett förhandsbeslut i den ena eller andra riktningen. Domaren kan således känna sig friare i fråga om vilken grad av bevisning som skall krävas. Det kan t.ex. vara svårt att bedöma trovärdigheten i ett vittnes skriftliga berättelse. Rätten bör i ett sådant fall kunna välja att lägga berättelsen till grund för avgörandet, om den anger eventuella tveksamheter i sin motivering. Det kan ibland också vara så att det krävs en betydligt mer djupgående prövning än vad som ryms inom ramen för det enkla och snabba förfarandet för förhandsbeslut för att det skall vara möjligt att fullständigt analysera sak- och rättsfrågorna, men domaren kanske ändå anser sig kunna uttala sig om den troliga utgången. Eftersom det är fråga om en prognos angående den förväntade utgången bör domaren kunna meddela ett förhandsbeslut även om han eller hon känner sig osäker i vissa avseenden, så länge den osäkerheten kommer till tydligt uttryck i motiveringen så att det blir klart för parterna vari svårigheterna består.

Av paragrafen framgår vidare att ett förhandsbeslut inte innebär hinder mot att inleda rättegång om saken. Förhandsbeslutet har således inte rättskraft.

Andra stycket har behandlats i avsnitt 11.14.1. Som där har framgått bör det ankomma på lagmannen att utse de domare som kan anses lämpade att handha dessa mål. Förtroendet för domarens erfarenhet och skicklighet är av avgörande betydelse för att parterna skall acceptera ett förhandsbeslut som en slutlig lösning av tvisten. Det bör därför inte komma i fråga att utse andra än ordinarie domare att meddela förhandsbeslut. Det bör i allmänhet vara domare som har mångårig erfarenhet av att döma i tvistemål som utses. Hur många domare som utses är upp till varje domstol att avgöra.

2 § Förhandsbeslut får meddelas i en tvist där förlikning om saken är tillåten om det bedöms vara lämpligt att meddela förhandsbeslut och föreskriven ansökningsavgift har betalats.

Paragrafen har behandlats i avsnitt 11.4. Förhandsbeslut får meddelas i sådana tvister som, om talan senare väcks på ordinär väg, är

att anse som dispositiva. Skulle indispositiva moment föras in i tvisten kan förhandsbeslut inte meddelas.

Tvisten måste även vara sådan att talan kan väckas om saken i en ordinär rättegång. Detta följer indirekt av att det är den förväntade utgången i en ordinär rättegång som rätten skall uttala sig om. Det är således inte möjligt att begära prövning t.ex. om förekomsten av ett visst sakförhållande. När det gäller tvisteföremålets värde finns däremot ingen begränsning.

Lagtexten uppställer i övrigt inte någon begränsning i fråga om vilken typ av tvister som kan prövas i förfarandet. Såväl fullgörelsetalan som fastställsetalan kan således hanteras inom ramen för förfarandet. Det krävs dock att rätten bedömer det lämpligt att meddela förhandsbeslut i tvisten. Vid lämplighetsbedömningen skall rätten ta hänsyn till tvistens omfattning och komplexitet. Underlaget för rättens bedömning måste vara så koncentrerat att det går att presentera inom ramen för ett kort sammanträde. Om tvisten är alltför ostrukturerad eller om det åberopas omfattande bevisning kan tvisten inte anses lämplig att hanteras inom ramen för förfarandet.

Det förhållandet att en part har ytterligare bevisning eller alternativa grunder för sin talan som inte förs in i förfarandet för förhandsbeslut bör inte leda till att domaren avslår ansökningsen om förhandsbeslut. Sökanden kan t.ex. ha en huvudsaklig grund för sin talan eller ett huvudvittne som denne tror är tillräckligt för att vinna framgång. I en ordinär process skulle sökanden kanske föra fram även alternativa grunder och ytterligare bevisning för att vara säker på att få framgång, eftersom nya omständigheter och ny bevisning inte får åberopas i högre instans. I förfarandet för förhandsbeslut kan sökanden emellertid välja att begränsa sin talan utan att därmed riskera att inte få föra fram andra grunder eller annan bevisning i en senare process, om det skulle visa sig att rätten inte bedömde det presenterade materialet som tillräckligt för ett bifallande avgörande. Parterna kan också välja att lägga fram en begränsad del av en större och mer svåröverskådlig tvist för prövning i förfarandet. Att den fråga som läggs fram för bedömning ingår som en liten del i en mer omfattande tvist bör således inte leda till att rätten bedömer det olämpligt att meddela förhandsbeslut.

En omständighet som kan men inte nödvändigtvis behöver leda till att rätten finner att det inte är lämpligt att meddela förhandsbeslut är att tvisten redan är föremål för ordinär rättegång.

Slutligen förutsätts att sökanden har betalat föreskriven ansökningsavgift. Om ansökningsavgiften inte har betalats in bör rätten påpeka detta för sökanden och ge denne tillfälle att betala in ansökningsavgiften. Om avgiften ändå inte betalas skall ansökningen avslås.

3 § *En ansökan om förhandsbeslut får ges in till en valfri tingsrätt.*

I ansökningen skall sökanden ange ett bestämt yrkande och grunden för detta, samt vilken bevisning som åberopas. Den skriftliga bevisning som åberopas bör ges in tillsammans med ansökningen.

Om ansökningen inte avslås enligt 4 § skall rätten bestämma tid för sammanträde. Ansökningen skall skickas till motparten tillsammans med en kallelse till sammanträdet.

Paragrafens första och andra stycke har behandlats i avsnitt 11.5.

Av *första stycket* framgår att sökanden har full dispositionsrätt över frågan om vilken domstol som skall pröva tvisten. Detta innebär dock inte att motparten är skyldig att rätta sig efter sökandens val, eftersom förfarandet enligt 4 § förutsätter båda parter frivilliga medverkan. Vill motparten inte medverka i ett förfarande vid en viss tingsrätt, t.ex. på grund av det geografiska avståndet, har han eller hon ingen skyldighet att göra det. Det sagda innebär att det ligger i sökandens intresse att kontakta motparten i frågan innan en ansökan ges in.

I *andra stycket* anges vad en ansökan skall innehålla. Sökanden skall ange ett bestämt yrkande och grunden för detta. När det gäller grunden måste uppgifterna vara tillräckligt preciserade och utförliga för att domaren och motparten skall veta vad de har att ta ställning till. Det är dock inte nödvändigt att sökanden utförligt redogör för bakomliggande eller relaterade omständigheter som inte har någon omedelbar relevans för bedömningen. Sådana omständigheter kan i stället beröras under sammanträdet om det finns anledning till det.

Det förutsätts också att sökanden anger vilken bevisning som åberopas. Detta är av betydelse dels för rättens bedömning av om tvisten lämpar sig för förhandsbeslut, dels för motpartens möjlighet att ta ställning till om han eller hon vill medverka i förfarandet. Av samma anledning bör den skriftliga bevisningen ges in tillsammans med ansökningen. Det finns dock inget uttryckligt krav på detta. En sökande som ger in bevisning på ett sent stadium riskerar emellertid att motparten drar sig ur eller att rätten finner att bevis-

ningen gör att tvisten inte längre lämpar sig för prövning i förfarandet. Det ligger således i sökandens intresse att presentera bevisningen på ett tidigt stadium.

Tredje stycket har berörts i avsnitt 11.6 och 11.7. Av detta följer att rätten, om det inte finns skäl att avslå ansökningsen enligt 4 §, skall bestämma tid för sammanträde. Sammanträdet bör äga rum inom tre veckor. Det är upp till domstolen att avgöra hur tidpunkten för sammanträdet skall bestämmas. Det kan t.ex. finnas handläggningsmässiga och organisatoriska fördelar för domstolen om sammanträden i detta förfarande kan hållas under en viss veckodag. Det kan ofta vara en fördel om domstolen kontaktar sökanden i frågan för att kontrollera att tidpunkten passar. Domstolen bör dock inte ha någon skyldighet att göra detta. En sökande som begär förhandsbeslut måste vara beredd på att anpassa sig till domstolens förutsättningar att avsätta tid för sammanträden i förfarandet. I den mån det är möjligt bör domstolen dock försöka tillmötesgå sökandens önskemål.

När tidpunkt för sammanträdet har bestämts skall ansökningsen skickas över till motparten tillsammans med en kallelse till sammanträdet. Det är inte nödvändigt att delge motparten handlingarna eftersom medverkan i förfarandet är helt frivillig. I stället bör motparten uppmanas att underrätta domstolen om han eller hon avser att komma till sammanträdet eller inte. På det sättet får domstolen kännedom om att motparten har fått del av handlingarna, även om någon formell delgivning inte sker. Domstolen får härigenom också veta om motparten vill medverka i förfarandet eller inte.

Handlingarna kan skickas till motparten med vanlig post, fax eller e-post, allt efter vad som bedöms lämpligt i det enskilda fallet. Om handlingarna skickas med e-post kan motparten på ett enkelt sätt meddela domstolen om han eller hon vill medverka i förfarandet genom att svara på e-postmeddelandet. Domstolen bör även i de fall där handlingarna skickas på annat sätt underlätta för sökanden att svara. Domstolen kan t.ex. skicka med ett formulär där motparten kan kryssa i om han eller hon avser att komma eller inte. Med ett sådant formulär kan följa ett portofritt svarskuvert.

Om motparten vill medverka i förfarandet bör han eller hon även ge in en svarsskrift före sammanträdet. Detta är av vikt såväl för rättens bedömning av om tvisten lämpar sig för förhandsbeslut som för sökandens bedömning av om han eller hon vill ha tvisten prövad i förfarandet. Det bör framgå av kallelsen att motparten senast

vid en viss tidpunkt bör ge in en svarsskrift där hans eller hennes inställning samt uppgifter om bevisning anges.

Om motparten inte besvarar kallelsen eller svarar att han eller hon inte avser att inställa sig till sammanträdet bör sammanträdet ställas in och ansökningen avslås enligt 4 §. Därigenom undviks onödigt arbete såväl för sökanden som för domstolen.

4 § Rätten skall avslå en ansökan om förhandsbeslut om förutsättningarna enligt 2 § inte är uppfyllda eller om en part inte vill medverka i förfarandet. Ett avslagsbeslut får meddelas när som helst under förfarandet.

Rättens beslut att avslå en ansökan om förhandsbeslut får inte överklagas.

Av paragrafen framgår under vilka förutsättningar rätten skall avslå en ansökan om förhandsbeslut. Förutom att de förutsättningar som anges i 2 § måste vara uppfyllda för att undvika ett avslag krävs enligt *första stycket* att parterna vill medverka i förfarandet. Medverkan är således helt och hållet frivillig. En part kan när som helst meddela rätten att han eller hon inte längre vill medverka i förfarandet. I en sådan situation finns inte längre förutsättningar för förhandsbeslut och ansökningen skall därför avslås.

Samtliga förutsättningar för meddelande av förhandsbeslut skall prövas löpande. Rätten är således inte bunden av att inledningsvis ha funnit att tvisten lämpar sig för förhandsbeslut. Om parterna för in nya omständigheter eller ny bevisning kan detta leda till att rätten finner att tvisten inte längre lämpar sig för förhandsbeslut. Ett avslagsbeslut får som framgår av lagtexten meddelas när som helst under förfarandet och kan således komma att meddelas även sedan sammanträdet har inletts. Det är inte otänkbart att rätten ändrar uppfattning beträffande lämpligheten under sammanträdet när materialet presenteras närmare. Om sammanträdet har avslutats bör det dock inte komma i fråga att rätten i stället för att meddela förhandsbeslut avslår ansökningen.

Av *andra stycket* följer att rättens beslut att avslå en ansökan inte får överklagas. Däremot finns det inget som hindrar att en part på nytt begär förhandsbeslut angående samma tvist.

5 § Rätten bestämmer med hänsyn till omständigheterna formerna för förfarandet och vilken bevisning som får läggas fram.

Paragrafen ger de yttre ramarna för förfarandet. Den har behandlats i avsnitt 11.3.1. Förfarandet präglas av formlöshet. Det är upp till domaren att avgöra hur tvisten skall hanteras med hänsyn till omständigheterna i varje enskilt fall. Detta gäller såväl handläggningen före sammanträdet som hur själva sammanträdet skall genomföras.

Domaren skall också avgöra vilken bevisning som får läggas fram. Detta hänger samman med att det inte är lämpligt att pröva tvister där alltför omfattande bevisning åberopas i förfarandet. Om en part t.ex. åberopar en stor mängd handlingar med svåröverskådligt innehåll eller förhör med ett stort antal vittnen bör detta i allmänhet leda till att det inte anses lämpligt att meddela förhandsbeslut i tvisten. Lämpligheten är i detta fall inte nödvändigtvis kopplad till tvisten som sådan utan till parternas önskemål om att lägga fram omfattande bevisning för att visa sin sak. Det är inte otänkbart att samma tvist skulle anses lämplig för förfarandet om parterna hade begränsat sina bevisuppgifter.

Följden av att viss bevisning inte får läggas fram är inte att den bevisningen avvisas, utan att ansökningen om förhandsbeslut avslås. Det ankommer på den enskilde domaren att avgöra hur frågan om bevisningens tillåtande skall avgöras i varje enskilt fall. Domaren kan t.ex. ge parterna möjlighet att begränsa sina bevisuppgifter för att undvika att ansökningen avslås.

När det gäller bevisning som åberopas på ett sent stadium bör detta normalt inte medföra att ansökningen avslås, såvida inte det tillkomna medför att tvisten inte längre lämpar sig för förhandsbeslut. Eftersom motparten har en möjlighet att dra sig ur förfarandet om denne motsätter sig att ny bevisning åberopas behöver motpartens åsikt i frågan formellt sett inte vägas in. Domaren kan således utgå från att motparten inte motsätter sig att bevisningen får åberopas så länge parten inte meddelar att han eller hon inte längre vill medverka i förfarandet.

6 § När sammanträdet har avslutats har en part inte längre rätt att dra sig ur förfarandet.

Av paragrafen framgår motsatsvis att frivilligheten i förfarandet består fram till dess att sammanträdet har avslutats. När domaren har förklarat sammanträdet avslutat kan en part således inte längre hindra att förhandsbeslut meddelas.

7 § Ett förhandsbeslut skall meddelas inom en vecka från dagen för sammanträdet, om inte rätten av särskilda skäl bestämmer något annat.

Paragrafen syftar till att säkerställa snabbheten i förfarandet. Huvudregeln är att rätten skall meddela förhandsbeslutet inom en vecka från sammanträdet. Endast i fall där det föreligger särskilda skäl för det kan rätten bestämma en längre tid för att avfatta beslutet. Det kan t.ex. anses föreligga särskilda skäl om det råder en extremt hög arbetsbelastning på domstolen. Däremot bör det inte komma i fråga att skjuta fram tiden för avgörandet på grund av att tvisten är komplicerad eller svårbedömd. Rätten får i ett sådant fall bestämma sig för om det finns tillräckligt mycket som talar för ett bifall eller inte, och därefter ange i skälen i vilka avseenden frågorna är svårbedömda eller tveksamma.

8 § Ett förhandsbeslut skall vara skriftligt och innehålla

1. uppgift om domstolen samt när och var förhandsbeslutet meddelats

2. det slut som rätten har kommit fram till samt en motivering till detta

3. en upplysning om att förhandsbeslutet inte innebär något hinder mot att inleda rättegång om saken.

Rätten skall förordna att förhandsbeslutet får verkställas om en part begär det och det bedöms vara lämpligt. I förordnandet skall anges att beslutet får verkställas tidigast tre veckor efter att det har meddelats.

Paragrafens första stycke har behandlats i avsnitt 11.10. Av detta framgår vad ett förhandsbeslut skall innehålla. När det gäller det slut som rätten har kommit fram till bör detta utformas på samma sätt som en vanlig dom. Om förhandsbeslutet skall kunna verkställas är det givetvis viktigt att rätten utformar slutet med tanke på detta. Slutet skall enligt lagtexten också motiveras. Det är upp till domaren att avgöra hur motiveringen skall ske. Det är dock viktigt att skälen anges med omsorg. Genom att parterna får en tydlig bild av hur rätten har resonerat ökar möjligheten för att de skall känna förståelse för rättens resonemang och därmed kunna acceptera förhandsbeslutet som en slutlig lösning av tvisten. Även om förhandsbeslutet inte utgör en slutlig bedömning av en tvist är det således inte meningen att domaren skall ta lättare på sin uppgift att motivera slutet i ett förhandsbeslut än i en vanlig dom. I många fall kan

motiveringen vara viktigare för parterna än själva slutet, i vart fall i de fall där förhandsbeslutet inte får verkställas. Domaren bör därför öppet redovisa sina tankegångar i fråga om bevis- och rättsläget samt på vilka punkter bedömningen är osäker.

Det skall vidare framgå av förhandsbeslutet att detta inte innebär något hinder mot att inleda rättegång om saken. Även om parterna kan förutsättas ha fått detta klart för sig redan under förfarandets gång måste det framgå av det skriftliga förhandsbeslutet att det inte är ett slutligt och rättskraftigt avgörande.

Andra stycket har behandlats i avsnitt 11.12. Om slutet innebär att en part skall förpliktas att fullgöra något kan rätten på en parts begäran pröva om förhandsbeslutet skall få verkställas. Rätten kan tillåta verkställighet om det bedöms vara lämpligt. Vid lämplighetsbedömningen skall rätten dels se till hur stor risken är för att förhandsbeslutet kan komma att ändras i en efterföljande process, dels till vilka följder verkställigheten kan antas få för parterna.

Det kan t.ex. vara olämpligt att tillåta verkställighet om rätten meddelat ett förhandsbeslut på osäkra grunder, om rättsläget är oklart eller om bevisningen framstår som något svag för att hålla i en ordinär rättegång. Det kan också vara olämpligt att tillåta verkställighet av ett förhandsbeslut om motparten till följd av förpliktelsen att betala sökandens krav försätts i konkurs. Verkställigheten leder i detta fall till en följd som inte kan återställas. Även sökandens intresse av en snabb verkställighetsåtgärd bör dock vägas in i bedömningen.

I ett förordnande om verkställighet skall anges att beslutet får verkställas tidigast tre veckor efter att det har meddelats. Att förhandsbeslutet inte får verkställas omedelbart innebär att motparten har en möjlighet att hindra verkställighet genom att väcka talan och begära inhibition av förhandsbeslutet. Genom att motparten har denna möjlighet kan rätten vara tämligen generös mot sökanden i sin bedömning av om det kan anses lämpligt att tillåta verkställighet eller inte.

9 § Ett förhandsbeslut får inte överklagas.

Av paragrafen följer att ett förhandsbeslut inte får överklagas. Eftersom beslutet inte har rättskraft finns det dock inget som hindrar att en part inleder ordinär rättegång efter ett förhandsbeslut. Det finns formellt sett inte heller något som hindrar en part från att begära ett nytt förhandsbeslut i samma tvist.

10 § Om parterna träffar en förlikning i saken under ett pågående förfarande enligt denna lag får rätten på parternas begäran förordna att förlikningsavtalet får verkställas.

Paragrafen har behandlats i avsnitt 11.12. Genom bestämmelsen ges parterna en möjlighet att få en förlikning som träffas under förfarandet verkställbar. Sådant förordnande bör endast ges på parternas uttryckliga begäran. Vidare måste rätten, på samma sätt som vid stadfästelse av förlikningsavtal i ordinär rättegång, pröva om förlikningsavtalet är utformat på ett sådant sätt att det går att verkställa.

För verkställighet av förlikningsavtal gäller ingen särskild tidsfrist. Avtalet får således verkställas genast.

Om rätten har meddelat ett förordnande om verkställighet av förlikningsavtalet kan den berättigade parten lättare driva igenom fullgörelsen av avtalet. Däremot innebär förlikningsavtalet inget formellt hinder mot att inleda rättegång angående samma sak, till skillnad från förlikningsavtal som stadfästs enligt rättegångsbalken. Om talan väcks på ordinär väg angående en fråga som omfattas av förlikningsavtalet skall rätten således pröva en invändning om att parterna förlikts i saken som vilken annan materiell invändning som helst. Hade förlikningen i stället stadfästs i dom skulle talan ha avvisats på grund av res judicata.

11 § En part har inte rätt till ersättning för kostnader i ett mål som handläggs enligt denna lag.

Av paragrafen, som har behandlats i avsnitt 11.13, framgår att parterna står sina egna kostnader i förfarandet. Sådana kostnader som uppstår till följd av förfarandet för förhandsbeslut kan en part således inte få ersättning för, oavsett utgången i tvisten.

Om en ordinär rättegång inleds efter det att förhandsbeslut har meddelats kan det antas att mycket av det arbete som har lagts ned i förfarandet för förhandsbesked kan tillvaratas i den efterföljande ordinära processen. Sådana kostnader som skulle ha uppstått i den ordinära processen om den inte hade föregåtts av detta förfarande bör i ett sådant fall kunna anses hänförliga till den ordinära processen. Det är således inte meningen att parterna skall förlora rätten att få ersättning för rättegångskostnader i den ordinära processen på grund av att de har använt sig av förfarandet för förhandsbesked före den ordinära rättegången.

Referenser¹

Offentligt tryck

NJA II 1943 s. 1 Den nya rättegångsbalken.

Lagkommitténs Förslag till Allmän civillag (2 uppl.) 1838.

Nya Lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning I (1884).

Ds 2001:36 Hovrättsprocessen i framtiden.

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk II.

SOU 1972:22 Skiljedomstol.

SOU 1982:26 Översyn av rättegångsbalken. Processen i tingsrätt.

SOU 1987:13 Översyn av rättegångsbalken. Expertmedverkan och specialisering.

SOU 1987:46 Översyn av rättegångsbalken. Hovrättsfrågor, sammansättningsfrågor m.m.

SOU 1994:81 Ny lag om skiljeförfarande.

SOU 1994:99 Domaren i Sverige inför framtiden – utgångspunkter för fortsatt utredningsarbete.

SOU 1995:65 Näringslivets tvistlösning.

SOU 1999:15 Nytt system för prövning av hyres- och arrendemål.

SOU 2001:103 En modernare rättegång.

¹ Referensförteckningen upptar endast de verk som det hänvisas till i fotnoterna.

Prop. 1966:145	med förslag till lag om ändring i sjölagen m.m.
Prop. 1979/80:2	med förslag till sekretesslag m.m.
Prop. 1979/80:87	om ändring i rättegångsbalken m.m.
Prop. 1986/87:89	om ett reformerat tingsrättsförfarande.
Prop. 1988/89:95	om ändringar i rättegångsbalken m.m.
Prop. 1995/96:115	En ny lag om domstolsärenden.
Prop. 1996/97:9	Ny rättshjälpslag.
Prop. 1998/99:35	Ny lag om skiljeförfarande.
Prop. 2004/05:131	En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.

Utländskt offentligt tryck

Norge

NOU 2001:32. Rett på sak.

Ot. prp. nr. 51 (2004–2005). Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven).

Danmark

Reform af den civile retspleje V – Retsmægling – Betænkning nr. 1481/2006.

Finland

RP 114/2004 rd.

Bearbetningar m.m.

Boserup, Hans och Humle, Susse, Mediationsprocessen. Köpenhamn 2001.

Brolin, Thore, Rehnström, Åke, och Widebeck, Magnus, Tvistemålsprocessen I. En handledning för förberedelsen (tredje upplagan). Göteborg 2001.

- Brown, Henry & Marriott, Arthur, ADR Principles and Practice (second edition). London 1999.
- Danelius, Hans, Mänskliga rättigheter i Europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna (andra upplagan). Stockholm 2002.
- van Dijk, Pieter, van Hoof, Fried, van Rijn, Arjen & Zwaak, Leo, Theory and Practice of the European Convention on Human Rights (fourth edition). Antwerpen 2006.
- Domstolsverket, Forum i tvistemål, Promemoria V, från Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor, DV rapport 2003:4.
- Edelstam, Henrik, Offentlighet och sekretess i rättegång – Principen om förhandlingsoffentlighet. Stockholm 2001.
- Ekelöf, Per Olof och Edelstam, Henrik, Rättegång, första häftet (åttonde upplagan). Stockholm 2002.
- Ekelöf, Per Olof, Bylund, Torleif och Edelstam, Henrik, Rättegång, tredje häftet (sjunde upplagan). Stockholm 2006.
- Fahlbeck, Reinhold, Företagshemligheter, konkurrensklausuler och yttrandefrihet; kommentar m.m. till lagen 1990 om skydd för företagshemligheter. Stockholm 1992.
- Fitger, Peter, Rättegångsbalken (Norstedts laghandböcker). Stockholm 1984.
- Om eder, Festskrift till Per Olof Bolding. Stockholm 1992.
- Heuman, Lars, Skiljemannarätt. Stockholm 1999.
- Lindblom, Per-Henrik, Progressiv process. Uppsala 2000.
- ADR – opium för rättsväsendet? Synpunkter på alternativ tvistelösning och valfri civilprocess. SvJT 2006 s. 101–130.
- Lindell, Bengt, Partsautonomins gränser – i dispositiva tvistemål och med särskild inriktning på rättsanvändningen. Uppsala 1988.
- Civilprocessen (andra upplagan). Uppsala 2003.
 - Medling och förlikning, Vänbok till Torleif Bylund. Uppsala 2003.
 - Alternativ tvistelösning. Särskilt medling och skiljeförfarande. Uppsala 2000.
 - Alternativ rättskipning eller alternativ till rättskipning. Uppsala 2006.
- Lindskog, Stefan, Skiljeförfarande – en kommentar. Stockholm 2005.
- Knuts, Gisela, Förfarandegarantier vid domstolsanknuten medling. Helsingfors 2006.

- Norman, Jan, Medling och andra typer av ADR – alternativ konfliktlösning – introduktion och handbok. Uppsala 1999.
- Ovey, Clare & White, Robin C.A. European Convention on Human Rights (fourth edition). Oxford 2006.
- Roepstorff, Jakob & Kyvsgaard, Britta, Forsøg med retsmægling – en evalueringsrapport, Justitsministeriets Forskningsenhed, Marts 2005.
- Vindeløv, Vibeke, Konfliktmægling, Köpenhamn 2004.
- Westberg, Peter, Domstols officialprövning. Lund 1988.
- Det provisoriska rättsskyddet i tvistemål. Lund 2004.
 - Tolkning och verkställighet av en dom som bara stadfäster delar av en förlikningsuppgörelse. JT 2003/04 s. 859–877.
 - Civilprocessuella säkerhetsåtgärder – ett instrument för konfliktlösning? SvJT 1990 s. 161–176.
 - Från statlig till privat rättskipning – reflexioner över frågan om avsägelse av rätten till domstolsprövning, Festskrift till Hans Ragnemalm. Lund 2005.

Rättsfall

Europadomstolen

Oberschlick mot Österrike, dom den 23 maj 1991.

Pfeifer och Plankl mot Österrike, dom den 25 februari 1992.

Håkansson och Sturesson mot Sverige, dom den 21 februari 1990.

EG-domstolen

dom den 26 oktober 2006 i mål C-168/05.

Högsta Domstolen

NJA 1986 s. 741

NJA 1986 s. 205

NJA 1993 s. 319

NJA 2000 s. 435

NJA 2000 s. 538

Regeringsrätten

RÅ 1997 ref. 10

Kommittédirektiv

Alternativa former för tvistlösning vid tingsrätt Dir. 2005:77

Beslut vid regeringssammanträde den 22 juni 2005

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare skall belysa förutsättningarna för ett alternativt tingsrättsförfarande för tvistemål och överväga hur förfarandet bör utformas.

Ett domstolsförfarande är många gånger kostsamt och tidskrävande för parterna. Regeringen bedömer därför att det finns behov av ett fristående förenklat alternativ till det traditionella förfarandet, ett alternativt förfarande som kan erbjuda ökad flexibilitet och som snabbt leder till ett lagakraftvunnet avgörande. Det gäller särskilt sådana tvister där privatpersoner eller små och medelstora företag med begränsade ekonomiska resurser är inblandade. Ett förenklat förfarande skulle också kunna användas av grupper som för närvarande kan befaras avstå från att vända sig till domstol, trots att de anser sig ha ett berättigat anspråk. Förfarandet skall kunna användas i dispositiva tvistemål, dvs. mål där förlikning om saken är tillåten, och ledstjärnor för förfarandet skall vara frivillighet, snabbhet, partsinflytande och flexibilitet. Utifrån dessa utgångspunkter skall utredaren föreslå regler för ett frivilligt förfarande enligt vad som närmare preciseras i direktiven. Det står utredaren fritt att lämna förslag även på alternativa utformningar av förfarandet.

Även medling kan vara ett sätt att få till stånd ett snabbt avslut på tvisten. Medling är emellertid inte så vanligt förekommande i Sverige. Utredaren skall analysera orsakerna till detta. Mot bakgrund av vad utredaren kommer fram till skall han eller hon också ta ställning till om det bör vidtas några åtgärder, t.ex. lagändringar, i syfte att få till stånd en ökad användning av medlingsinstitutet.

Bakgrund

Nuvarande möjligheter till tvistlösning

För personer eller företag som har hamnat i tvist med varandra och inte kan lösa tvisten på egen hand står flera olika möjligheter till buds.

En möjlighet är att gå till domstol och få saken prövad där som tvistemål. Reglerna om *förfarandet vid allmän domstol* i tvistemål finns i rättegångsbalken. Förfarandet i första instans – tingsrätt – är uppdelat i ett skede för förberedelse och ett skede för avgörande och inleds med kärandens stämningsansökan. Tingsrättens avgörande kan överklagas till hovrätten. För dispositiva mål, dvs. mål där förlikning om saken är tillåten, krävs prövningstillstånd i hovrätten, om tvisteföremålets värde uppenbart inte överstiger ett prisbasbelopp. Hovrättens avgörande kan överklagas till Högsta domstolen. För att Högsta domstolen skall ta upp målet till prövning krävs alltid att prövningstillstånd meddelas.

En rad reformer har genomförts i syfte att effektivisera förfarandet i allmän domstol. Bland annat finns numera en möjlighet för parterna att redan innan en tvist har uppstått avtala om att inte överklaga en dom i ett ordinärt dispositivt mål. Domarens skyldighet att genom materiell processledning verka för att tvistefrågorna blir klarlagda och att parterna anger allt som de vill åberopa har framhållits i lagstiftningen. Möjligheterna att i en process ingripa mot parter som inte lojalt medverkar i förfarandet har förstärkts på flera sätt. Regler som ger möjlighet till ett enkelt avgörande på handlingarna eller i vart fall utan en särskild förhandling har byggts ut. Vidare har det införts en möjlighet för tingsrätten att hänskjuta en prejudikatfråga till Högsta domstolen för prövning.

I mars 2005 överlämnade regeringen till riksdagen propositionen En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol (prop. 2004/05:131). I propositionen lämnar regeringen förslag till förändringar av det processuella regelverket. Det övergripande syftet med förslagen är att skapa en modernare rättegång i allmän domstol som uppfyller kraven på en rättssäker, effektiv och ändamålsenlig handläggning av mål. Det föreslås bl.a. uppmjukningar av kravet på muntlighet samt enhetligare regler för sammanträden. Ett antal förslag syftar till att betona parternas ansvar för att målet drivs framåt. I propositionen lämnas vidare förslag som syftar till en mer ändamålsenlig hovrättsprocess. När det gäller den frågan

föreslås bland annat att systemet med prövningstillstånd utvidgas till att omfatta flertalet slag tvistemål som överklagas från tingsrätt till hovrätt. Riksdagen har numera antagit regeringens förslag.

Ett av syftena med förberedelsen i ett dispositivt mål är att klarlägga om det finns förutsättningar för förlikning. I ett dispositivt mål skall rätten, i den mån det är lämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter, verka för att parterna träffar en förlikning. Förlikningsförfarandet är inte bundet till en viss form, utan domaren har stor frihet att agera utifrån vad han eller hon anser är lämpligt i det enskilda fallet. Domaren får dock inte utsätta sig för risken att verka partisk. I annat fall riskerar domaren att anses jävig vid den fortsatta handläggningen. Förfarandet är inte heller tvingande. Parterna kan således, utan att det medför några påföljder, förklara att de inte är intresserade av att föra förlikningsförhandlingar.

Om det med hänsyn till målets beskaffenhet är lämpligare att särskild medling äger rum, kan rätten i stället förordna en särskild medlare att bistå parterna. Innan rätten förordnar om medling sker i praktiken alltid ett samråd med parterna. Kostnaderna för den särskilt förordnade medlaren betalas av parterna. Ett mål som går till särskild medling är typiskt sett ett mål där det kan antas att tvist föreligger på många punkter och där omfattande bevisning kan antas bli nödvändig i en rättegång (jfr prop. 1986/87:89 s. 207 f.). Medlaren kan i större utsträckning än domaren göra en skönsmässig bedömning som tar hänsyn också till andra förhållanden än de som målet rör. Medlaren behöver inte följa något visst handlingsmönster utan har frihet att bedriva medlingsförfarandet på ett sätt som han eller hon själv finner lämpligt.

I hyres-, bostads- och arrendetvister som handläggs av domstol kan domstolen förordna att tvisten skall hänskjutas till medling inför hyres- eller arrendenämnden. Denna medling är kostnadsfri för parterna.

Skulle förlikningsförhandlingarna eller medlingen inte leda till en uppgörelse mellan parterna, fortsätter domstolsförfarandet på vanligt sätt.

En annan möjlighet för personer som har hamnat i tvist med varandra kan vara att utnyttja någon form av *alternativ tvistlösning*.

Står de tvistande i avtalsförhållande till varandra och innehåller avtalet en skiljeklausul, eller träffar de senare ett skiljeavtal, kan den part som anser sig förfördelad begära skiljeförfarande. Huvudregeln är att skiljeavtal kan ingås beträffande sådana frågor som det är

möjligt att träffa förlikning om. Många förmögenhetsrättsliga tvister som avser näringslivsförhållanden avgörs sedan gammalt genom skiljeförfarande.

Regler om skiljeförfarande finns i lagen (1999:116) om skiljeförfarande. I första hand ankommer det på parterna att bestämma hur många skiljemännen skall vara och hur de skall utses. Detsamma gäller i fråga om valet av plats för förfarandet. I andra hand gäller regler i lag. Skiljemännen skall handlägga tvisten opartiskt, ändamålsenligt och snabbt. De skall följa vad parterna har bestämt, om det inte finns något hinder mot det. Skiljemännen skall vidare ge parterna tillfälle att i all behövlig omfattning utföra sin talan skriftligt eller muntligt. Inför avgörandet av en till skiljemännen överlämnad fråga skall muntlig förhandling hållas, om en part begär det. Om en part utan giltigt skäl uteblir från en förhandling eller i annat hänseende låter bli att iakttä ett föreläggande från skiljemännen, kan handläggningen fortsätta och tvisten avgöras på befintligt material. Avgörandet sker genom skiljedom, som är skriftlig. Domen kan inte överklagas, men den kan helt eller delvis upphävas på formella grunder i en klanderprocess. Förfarandet är inte offentligt. Detsamma gäller domen, som dock blir offentlig i en eventuell klanderprocess.

Också medling tillhandahålls som en från domstolsförfarandet fristående form av alternativ tvistlösning. Sådan medling äger rum genom olika privata, mer eller mindre formaliserade, alternativ.

Tidigare utredningar

I olika sammanhang har möjligheten att inom ramen för det allmänna domstolsväsendet skapa ett alternativt förfarande för vissa tvister utretts.

Redan Processlagsberedningen redovisade i betänkandet Förslag till ny rättegångsbalk (SOU 1938:44) uppfattningen att starka skäl talar för att parter i vissa tvister vid sidan av skiljeförfarandet borde ha tillgång till ett eninstansförfarande i domstol. Beredningen föreslog att dessa tvister skulle prövas av hovrätten.

Domstolskommittén föreslog i sitt slutbetänkande Skiljedomstol (SOU 1972:22) att det skulle inrättas en skiljedomstol som skulle bestå av tingsrätten i särskild sammansättning. Förutom tre lagfarna ledamöter skulle, om parterna inte kom överens om något annat, två av parterna utsedda bisittare, benämnda skiljemän, ingå i

rätten. Den enda större avvikelse från rättegångsbalken som föreslogs rörde offentlighetsprincipen. Förhandling vid skiljedomstol skulle hållas inom stängda dörrar, om inte parterna begärde offentlig förhandling, och dom eller beslut samt vad i övrigt hörde till akten skulle inte utan tillstånd få lämnas ut förrän två år förflutit från det att domstolen skilt målet från sig, om inte parterna begärt offentlighet.

Förslagen har inte lett till lagstiftning.

Medlingsinstitutet berördes av 1999 års rättegångsutredning i dess slutbetänkande En modernare rättegång (SOU 2001:103). Det konstateras där att det har blivit vanligare att en särskild medlare utses men att det ändå inte är så ofta förekommande. Utredningen nämner en försöksverksamhet som bedrivs vid Nyköpings och Katrineholms tingsrätter och som innebär att domare vid den ena tingsrätten förordnas till medlare vid den andra. Medlaren får nödvändig tjänstebefrielse från sin tingsrätt förutsatt att han eller hon inte tar särskilt betalt för medlingsuppdraget. Utredningen konstaterar avslutningsvis att medlingsinstitutet förefaller ha fått anseende och användning, men att utredningen inte haft till uppgift att närmare gå in på frågan om medling och att något uttalat behov av lagändring inte heller har påtalats, även om det kan vara lämpligt att försöksverksamheten i Södermanland utvärderas för att se om det är något att ta efter på andra håll.

På EU-nivå har Europeiska gemenskapernas kommission (kommissionen) under senare tid uppmärksammat behovet av alternativ tvistlösning. Kommissionen lade år 2002 fram en grönbok om alternativa system för tvistlösning inom civil- och handelsrätt, KOM(2002) 196 slutlig. Syftet med grönboken var att inleda en bred remissrunda om alternativ tvistlösning inom civilrätten. Kommissionen har därefter i oktober 2004 lagt fram ett förslag till direktiv om vissa aspekter på medling i civilrättsliga tvister, KOM(2004) 718 slutlig. Direktivförslaget huvudsakliga syfte är att förbättra tillgången till tvistlösning genom att uppmuntra användandet av medling och genom att skapa ett bra samspel mellan medling och sedvanliga domstolsförfaranden.

Erfarenheter från utlandet

I många länder förekommer alternativa domstolsförfaranden för vissa typer av mål. Mycket vanligt är att mål där värdet på tvisteföremålet understiger ett visst belopp handläggs enligt särskilda regler på sätt som är fallet också i Sverige. I flera länder finns vidare summariska förfaranden, varmed avses förfaranden där domaren gör en summarisk prövning av målet. En annan variant är accelererade förfaranden. Med detta avses förfaranden som är organiserade på ett sådant sätt att processen koncentreras. I flera länder har parterna dessutom en möjlighet att välja mellan olika förfarandetyper.

Av särskilt intresse i sammanhanget är det i Nederländerna förekommande förfarandet ”kort geding” (ungefär ”snabb rättegång” på svenska); ett liknande förfarande förekommer i Frankrike, Belgien och Luxemburg. Det nederländska förfarandet är egentligen avsett för brådskande tvister, men utrymmet för den enskilde domaren att acceptera att handlägga ett mål enligt förfarandet är stort. Trots att förfarandet resulterar i ett omedelbart verkställbart avgörande, utgör avgörandet inte hinder mot att det inleds ett vanligt förfarande om saken, och avgörandet är inte bindande för domaren i det målet. Det finns få fasta regler för förfarandet. Genkärsmål är möjliga och alla bevismedel är tillåtna, men fastställelsetalan kan inte föras. Domaren har dessutom stor frihet att göra avvägningar mellan olika intressen vid sitt avgörande. Avgörandet behöver alltså inte grundas endast på strikt juridiska överväganden. Om målet är alltför komplicerat för att kunna hanteras i en ”kort geding”, kan domaren hänvisa det till det vanliga förfarandet. Trots att förfarandet formellt sett endast leder till ett provisoriskt avgörande fungerar det i praktiken som ett alternativ till det vanliga förfarandet. En fjärdedel av alla civila tvister där tvisteföremålets värde överstiger 5 000 euro tas om hand av förfarandet. Endast fem procent av målen förs vidare till vanlig process. Det skall dock noteras att det i Nederländerna inte finns något snabbt, enkelt och billigt förfarande motsvarande det svenska betalningsföreläggandet, vilket naturligtvis delvis, men inte helt och hållet, kan förklara framgången med ”kort geding”. Förhandlingar är i Nederländerna som huvudregel offentliga. Det gäller även ”kort geding”.

Det är också vanligt att domstolar i andra länder liksom i Sverige skall främja uppgörelser i godo. I vissa länder är förlikningsför-

handlingar till och med en obligatorisk fas i förfarandet. Hur aktiv domaren skall vara varierar från land till land. Dessutom finns i de flesta europeiska länderna regler som innebär att en tredje man kan anförtros uppgiften att medla mellan parterna. Medlingen kan vara alltifrån frivillig till något som påtvingas parterna. Medlarens anknytning till domstolen varierar mellan länderna. I flera länder förekommer att medlaren är en domare vid domstolen.

I Norge skall liksom i Sverige möjligheten till en samförstånds-lösning genom förlikning undersökas i dispositiva tvistemål. Därutöver finns det ett "förlikningsråd". Huvudregeln är att tvistemål skall inledas i rådet, som dels har till uppgift att medla mellan parterna, dels kan meddela dom i vissa enkla saker. Sedan år 1997 pågår dessutom en försöksverksamhet med medling som företas av en av domstolens domare eller av en person med insikt i medling eller de tvistefrågor målet rör. Om medlaren inte är domare, har han eller hon rätt till ersättning. Endast undantagsvis har andra än domare använts som medlare. Försöksverksamheten har lett till överenskommelser i mer än 80 procent av de fall där medling använts. I mars 2005 lade den norska regeringen fram en proposition med förslag till en ny tvistemålslag. Lagen är tänkt att bana väg för en omfattande användning av medlingsinstitutet. Parterna skall vara tvungna att försöka med medling innan ett mål inleds.

Också i Finland pågår reformarbete. Den finländska regeringen lade sommaren 2004 fram en proposition med förslag till lagstiftning om medling i tvistemål. Medling skall kunna äga rum även om något mål inte pågår vid domstolen. Medlingen skall ombesörjas av en domare vid domstolen där medling begärs. För att medling skall komma i fråga skall det krävas att en part begär det och att domaren tycker att det är lämpligt. Förutsatt att parterna samtycker till det skall domaren kunna ta hjälp av en expert. Under samma förutsättning skall dessutom förhör kunna förekomma med parter eller andra personer samt annan utredning kunna läggas fram.

I Danmark förekommer förlikningsförhandlingar sedan länge. Medling är däremot en ny företeelse som bedrivs i form av ett pilotprojekt. Inom ramen för en pågående översyn av civilprocesslagstiftningen övervägs en samordning mellan alternativ tvistlösning och det traditionella domstolsförfarandet.

Reformbehovet

Ett domstolsförfarande är många gånger kostsamt och tidskrävande för parterna. Allmänt sett kan en pågående tvist verka störande eller rent av förlamande på en affärsrelation. I ett enskilt fall kan exempelvis ovissheten om en hävningsförklaring som gäller ett köp av en maskin som är viktig för företagets produktion medföra att företaget inte kan investera i en annan och bättre maskin så länge tvisten pågår. Tvisten kan också resultera i likviditetsproblem. Motsvarande problem gör sig gällande i tvister där privatpersoner är inblandade. Här kan dessutom den psykiska påfrestningen bli särskilt påtaglig.

Regeringen bedömer därför att det för vissa tvister finns behov av att inom ramen för domstolarnas verksamhet erbjuda ett alternativ till det traditionella domstolsförfarandet, ett alternativt förfarande som parterna kan styra över i stor utsträckning och som snabbt leder till ett lagkraftvunnet avgörande. Det gäller främst tvister där privatpersoner eller små och medelstora företag med begränsade ekonomiska resurser är inblandade. Ett sådant förfarande kan också komma att användas av andra grupper som anser att domstolsförfarandet är för långsamt, för dyrt eller för omständligt och som därför för närvarande avstår från att vända sig till domstol trots att de anser sig ha ett berättigat anspråk.

Längre tillbaka i tiden har, som beskrivits, mer genomgripande förändringar av tvistemålsprocessen övervägts i syfte att skapa alternativ till det vanliga förfarandet. Dessa förslag har av skilda anledningar inte lett till lagstiftning. De reformer av processen som har ägt rum i Sverige på senare år har i stället varit inriktade på det redan existerande förfarandet. Mot bakgrund av vad som tidigare sagts och det allmänna intresset som nu finns för alternativ tvistlösning är det läge att på nytt rikta blicken bortom det traditionella förfarandet och överväga utformningen av ett fristående alternativ till detta förfarande.

Ett sådant alternativt förfarande för prövning av vissa tvister finns som framgått i flera andra länder. Till viss del motsvaras dessa förfaranden av det svenska betalningsföreläggandet, men användningsområdet sträcker sig längre än så. Gemensamt för flertalet av de utländska förfarandena är att vissa måltyper är undantagna och att de är fristående från det vanliga förfarandet. I vissa fall är de dessutom undandragna offentligheten.

De alternativa förfaranden som finns i andra länder kan tjäna som inspiration för en svensk reform. Vid en sådan studie av andra rättssystem är det dock viktigt att hålla i minnet att de enskilda lösningarna ingår i ett större sammanhang; det aktuella landets samhällssystem, rättsordning, sociala struktur m.m.

Även medling kan vara ett sätt att få till stånd ett snabbt avslut på tvisten. Medling har flera fördelar. Genom medling möjliggörs en samförstånds lösning som kan ha bredare omfång än en dom. Parterna blir dessutom mer delaktiga i lösningen på sina problem. En nackdel med medlingsförfarandet är att, om ingen lösning nås, förfarandet förlängs och kostnaderna ökar för parterna. Även medlingsinstitutet bör bli föremål för utredning. Inriktningen på det arbetet bör vara att undersöka vad som kan göras för att öka användningen av medling i Sverige.

Det bör mot bakgrund av det sagda tillsättas en utredning som har till uppgift att dels utreda inrättandet av ett alternativt domstolsförfarande för tvister, dels se över medlingsförfarandet.

Uppdraget bör ges till en särskild utredare som får hjälp av sakkunniga och experter.

Uppdraget

Ett alternativt tingsrättsförfarande

Utredaren skall belysa förutsättningarna för att inrätta ett alternativt förfarande för prövning av dispositiva tvister. I utredarens uppdrag ingår att ta ställning till om samtliga dispositiva tvister skall omfattas av förfarandet eller om vissa målkategorier skall undantas från tillämpningsområdet. Vissa tvister innehåller både dispositiva och indispositiva element, dvs. både sådant som parterna kan träffa en förlikning om och sådant som parterna inte kan förfoga över på det sättet. Så är exempelvis fallet med en del fastighetsrättsliga tvister. Det står utredaren fritt att överväga om också sådana tvister skall inkluderas. Förfarandet bör inordnas i den existerande domstolsorganisationen. Med hänsyn till instansordningens princip är det lämpligt att det förläggs till tingsrätt.

Övergripande målsättningar för förfarandet skall vara frivillighet, snabbhet, partsinflytande och flexibilitet.

Till skillnad från tidigare utredningsarbeten (se t.ex. betänkandet Näringslivets tvistlösning [SOU 1995:65]) skall arbetet den här

gången inriktas på lösningar som inte följer den nuvarande rättegångsordningen. För att uppnå syftet med förfarandet är det nämligen nödvändigt med modifieringar av vissa grundprinciper för rättegångsförfarandet. Utredaren skall överväga i vilken utsträckning detta bör ske.

När det gäller den övergripande frågan om förfarandet skall vara obligatoriskt eller frivilligt kan det konstateras att ett frivilligt förfarande inte riskerar att komma i konflikt med kraven i artikel 6 i den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Ett obligatoriskt förfarande har den fördelen att det kan fånga upp parter som inte själva ser fördelarna med ett snabbt förfarande. Riskerna finns dock att förfarandet av sådana parter endast ses som ett försteg till den traditionella processen och att det i dessa fall regelmässigt leder till ett förlängt förfarande. Mot bakgrund av de märkbara fördelarna med ett frivilligt förfarande skall utredaren föreslå regler för utformningen av ett frivilligt förfarande i enlighet med de riktlinjer som anges nedan.

I ett frivilligt förfarande är det naturligt att parternas dispositionsrätt är stor. Parterna kan ha ett gemensamt intresse av att tvisten handläggs på en viss plats eller av personer med viss erfarenhet och kompetens. De bör därför kunna styra över bl.a. vilken domstol som skall handlägga tvisten. Den begränsningen skall dock finnas att endast tingsrätt kan väljas. Eftersom förfarandet inte grundar sig på avtal måste initiativrätten av naturliga skäl ligga hos käranden/sökanden. Svaranden/motparten bör dock kunna opponera sig mot valet, varvid det måste finnas en reglering som avgör vilken tingsrätt som blir behörig att handlägga tvisten. Ett sätt att lösa den frågan skulle kunna vara att tillämpa allmänna forumregler. För att uppnå eftersträvad snabbhet och flexibilitet är det lämpligt att målet handläggs av en ensamdomare.

Frivilligheten bör också gälla domaren i så måtto att det står domaren fritt att meddela parterna att deras tvist inte lämpar sig för det förenklade förfarandet. I sådant fall ligger det närmast till hands att tvisten hänskjuts till det vanliga förfarandet. Utredaren skall överväga den närmare utformningen av regleringen i detta hänseende.

En angränsande fråga är vad som händer om någon av parterna inleder ett vanligt förfarande under ett pågående alternativt förfarande. Antingen föreligger hinder att ta upp det vanliga förfarandet eller så inträder hinder för det pågående alternativa förfarandet. Ut-

redaren skall överväga vilken lösning som är den mest ändamålsenliga och hur den förordade regleringen närmare skall utformas.

I ett domstolsförfarande är bevisföringen noga reglerad. Motsatsen gäller skiljeförfarandet, även om skiljenämnder tenderar att snekla på rättegångsbalken i inhemska förfaranden. När det gäller det nya förfarandet skall utredaren överväga om det skall finnas några regler när det gäller bevisningen eller om frågan vilken bevisning som skall tillåtas och hur den skall läggas fram skall avgöras från fall till fall.

För att utgöra ett reellt alternativ till den vanliga processen och inte leda till en förlängning av domstolsförfarandet bör det frivilliga förfarandet mynna ut i ett verkställbart icke överklagbart avgörande som har rättskraft. Utredaren skall dock överväga om det, liksom för skiljedomar, bör finnas ett system för klander av avgörandena samt vad som i övrigt behöver föreskrivas beträffande avgörandet.

Utredaren skall vidare ta ställning till om domstolens avgöranden skall motiveras. Det allmänna kravet på domskäl utgör ett mycket viktigt inslag i varje demokratiskt domstolssystem. I första hand är det parterna som kan antas ha intresse av att få ta del av domskälen, men domskälen möjliggör också insyn i och kontroll av förfarandet. Sistnämnda aspekt gör sig dock inte gällande med samma styrka beträffande ett frivilligt förfarande. Inte heller behövs domskäl för att underlätta andrainstansens hantering eftersom avgörandena inte kommer att kunna överklagas. Man kan tänka sig en ordning där parterna måste framställa en särskild begäran för att domaren skall motivera sitt avgörande. Utredaren skall överväga om det är befogat att alltid kräva motiverade avgöranden eller om beslutanderätten skall överlämnas till parterna.

Ytterligare en fråga att ta ställning till är den om kostnadsansvar. Domstolsförfarandet har den fördelen att det endast utgår en ansökningsavgift. En utgångspunkt för utredarens överväganden i kostnadshänseende skall vara att denna ordning skall bestå. Med avsteg från det som gäller i allmänhet för dispositiva tvistemål, skall utredaren föreslå regler som innebär att vardera parten står sin kostnad. En sådan ordning är förenlig med den frivillighet och därmed den samarbetsanda som ligger till grund för det alternativa förfarandet.

Andra frågor som skall utredas är frågor om offentlighet och sekretess, deltagande av ombud, rättshjälp och jäv.

För att fylla sitt syfte skall förfarandet som nämnts tidigare vara flexibelt. Utredaren skall överväga vad som behöver regleras i lag och vad som kan överlämnas till parterna och domaren att bestämma om.

Det står utredaren fritt att lämna förslag även på alternativa utformningar av förfarandet.

Medling

Den nuvarande bestämmelsen om särskild medling i rättegångsbalken möjliggör omfattande användning av medling. Medling är emellertid inte så vanligt förekommande i Sverige. Utredaren skall analysera orsakerna till detta. Mot bakgrund av vad utredaren kommer fram till skall han eller hon också ta ställning till om det bör vidtas några åtgärder, t.ex. lagändringar, i syfte att få till stånd en ökad användning av medlingsinstitutet. I utredarens uppdrag ryms att överväga om det är lämpligt att införa någon form av förprocessuell medling. Det är lämpligt att utredaren i sitt arbete utvärderar den försöksverksamhet som bedrivs i Södermanland och som beskrivits i det föregående.

Generella riktlinjer för utredningsarbetet

Utredaren skall beakta gällande rätt och eventuellt pågående lagstiftningsarbete i Norden samt i de utomnordiska länder som utredaren bedömer vara av intresse. Utredaren skall beakta även pågående lagstiftningsarbete inom EU. Utredaren skall lägga fram de lagförslag som han eller hon finner motiverade.

Om förslagen påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten eller enskilda, skall en beräkning av dessa kostnader redovisas. Om förslagen innebär kostnadsökningar för staten, skall utredaren dessutom föreslå en finansiering.

Uppdraget skall redovisas senast den 28 februari 2007.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv

Tilläggsdirektiv till Utredningen om alternativa former för tvistlösning vid tingsrätt (Ju 2005:06) **Dir. 2007:11**

Beslut vid regeringssammanträde den 1 februari 2007

Förlängd tid för uppdraget

Med stöd av regeringens bemyndigande den 22 juni 2005 (dir. 2005:77) tillkallade chefen för Justitiedepartementet en särskild utredare med uppdrag att dels belysa förutsättningarna för ett alternativt tingsrättsförfarande för dispositiva tvistemål och i enlighet med vad som närmare preciseras i direktiven överväga hur förfarandet bör utformas, dels analysera orsakerna till att domstolsanknuten medling inte är så vanligt förekommande i Sverige och ta ställning till om det bör vidtas några åtgärder, t.ex. lagändringar, i syfte att få till stånd en ökad användning av medlingsinstitutet. Utredningen skall enligt direktiven redovisa uppdraget senast den 28 februari 2007.

Med ändring av den beslutade tiden skall utredningen redovisa sitt uppdrag senast den 30 april 2007.

(Justitiedepartementet)

Enkät angående medling

1. I hur många mål har tingsrätten uppskattningsvis förordnat om särskild medling under 2004–2005?
2. I hur många av dessa har förlikning uppnåtts?
3. På vilket sätt har medlaren vanligen bekostats i de fall där medling har använts? (flera svarsalternativ möjliga)
 - a) av parterna
 - b) genom allmän rättshjälp
 - c) medlaren har tillhandahållits kostnadsfritt av tingsrätten
4. Vem har tagit initiativet till medling?
 - a) tingsrätten
 - b) parternaev. kommentar
5. Är det tingsrättens uppfattning att medlingsinstitutet är efterfrågat av parter och ombud?
 - a) ja
 - b) nejev. kommentar
6. Vad tror tingsrätten är orsaken till att medlingsinstitutet inte används oftare?
7. Behöver medlingsinstitutet förbättras och i så fall hur?

SAMMANSTÄLLNING AV ENKÄTSVAR

Antal medlingar under 2004–2005

Tingsrätt	Antal medlingar	Varav förlikta	Anm.
Alingsås	2	1	
Blekinge	0	0	
Bollnäs	2	2	
Borås	7	7	
Eksjö	0	0	
Enköping	-	-	
Eskilstuna	4	3	
Falu	5	3	
Gotland	5	4	
Gällivare	0	0	
Gävle	1	0	
Göteborg	26	20	
Halmstad	1	1	
Handen	-	-	
Haparanda	0	0	
Helsingborg	4	4	
Huddinge	-	-	
Hudiksvall	1	0	
Hässleholm	2	1	
Jönköping	2	0	
Kalmar	1	1	
Jönköping	2	0	
Karlskoga	0	0	
Katrineholm	0	0	
Kristianstad	0	0	
Lidköping	0	0	
Linköping	1	0	
Luleå	0	0	

Lund	2	2	
Lycksele	0	0	
Malmö	0	0	
Mariestad	2	2	
Mora	5	2	vissa pågår
Mölndal	1	1	
Nacka	5	3	
Norrköping	4	4	
Norrtälje	7	6	
Nyköping	0	0	
Skellefteå	0	0	
Skövde	-	-	
Sollentuna/Södra Roslag	9	2	6 pågår
Solna	0	0	
Stenungsund	2	1	
Stockholm	16	14	
Sundsvall	0	0	
Södertälje	0	0	
Tierp	0	0	
Trelleborg	0	0	
Uddevalla	2	0	
Umeå	0	0	
Uppsala	-	-	
Varberg	25	17	
Vänersborg	1	1	
Värmland	4	4	
Västmanland	-	-	
Växjö	1	1	
Ystad	1	1	
Ångermanland	0	0	
Örebro	-	-	
Östersund	6	4	
TOTALT	157	116	

Anmärkning:

Siffrorna är inte exakta. Frågan avsåg uppskattat antal medlingar. Har t.ex. tingsrätten svarat att förordnande skett i 5–7 mål är antalet medlingar redovisat som 6 st.

Sammanställning av undersökning angående andelen förlikta dispositiva tvistemål 1 februari – 31 mars 2006

<i>Domstol</i>	<i>Totalt antal avgjorda</i>	<i>Varav totalt antal förlikta</i>	<i>Antal förlikta utan medverkan från rätten</i>	<i>Andel förlikta i procent</i>
Borås tingsrätt	87	30	14	34,5
Gävle tingsrätt	40	21	0	52,5
Hässleholms tingsrätt	36	14	2	38,9
Kalmar tingsrätt	111	25	15	22,5
Linköpings tingsrätt	122	29	10	23,8
Luleå tingsrätt	86	40	19	46,5
Malmö tingsrätt	295	86	41	29,2
Mora tingsrätt	44	18	0	40,9
Sollentuna o S:a Roslags tingsrätter	386	147	56	38,1
Uddevalla tingsrätt	76	25	5	32,9
Umeå tingsrätt	50	15	6	30,0
Östersunds tingsrätt	62	17	4	27,4
TOTALT:	1 395	467	172	33,5

Anm 1. Av det totala antalet förlikta mål har ca 36,8 % förlikts utan att frågan om förlikning har väckts från rättens sida.

Anm 2. Undersökningen genomfördes genom att tingsrätterna ombads att svara på följande frågor:

1. Hur många dispositiva tvistemål har avgjorts totalt sett under perioden?
2. Hur många av dessa har avgjorts genom förlikning? (Oavsett om förlikningen stadfästes eller om målet skrivits av)
3. I hur många av de förlikta målen har förlikningen träffats utan någon som helst medverkan från rätten i någon form? (Här avses sådana mål där parterna meddelat rätten att de har förlikts utan att frågan över huvud taget har väckts av rätten.)

Information om SNABBRÄTTEGÅNG

Vad är snabbrättegång?

Snabbrättegång är ett frivilligt alternativ till den vanliga tvistemålsprocessen. I en snabbrättegång ska tvisten vara slutligt avgjord inom tre månader. Tvisten avgörs av en domare vid tingsrätten och domen kan inte överklagas. Varje part betalar sina egna rättegångskostnader.

Vilka mål kan prövas i snabbrättegång?

Mål där parterna kan träffa en förlikning (dvs. göra upp i godo) kan prövas i snabbrättegång. Parterna måste också vara överens om att tvisten ska prövas i snabbrättegång. Parterna kan i förväg ha träffat ett avtal om att tvisten ska prövas i snabbrättegång.

Hur inleds en snabbrättegång?

En snabbrättegång inleds precis som en vanlig rättegång med att en part ger in en stämningsansökan till tingsrätten. Om det finns ett tvistlösningsavtal om snabbrättegång ska avtalet ges in tillsammans med ansökningsansökan. Finns det inget avtal kommer rätten att fråga motparten om han eller hon samtycker till snabbrättegång. Om motparten inte samtycker kan målet handläggas i vanlig rättegång i stället.

Hur handläggs tvisten?

Förfarandet i en snabbrättegång är flexibelt och anpassas till parterna och tvistens karaktär. Parterna har möjlighet att komma med önskemål om handläggningen. Som regel håller domaren en telefonkonferens med parterna eller deras ombud där handläggningen diskuteras. Om vittnen ska höras eller om en part begär det kan sammanträde hållas. Tingsrätten kan annars avgöra målet efter en helt skriftlig handläggning. Parterna får ge in högst två skrifter vardera.

Tidsplan

Rätten bestämmer en tidsplan för målets handläggning. Av tidsplanen framgår allt

som ska ske under målets handläggning. Parterna är skyldiga att följa tidsplanen. En part som inte följer tidsplanen kan drabbas av sanktioner. En sanktion kan t.ex. innebära att en part förlorar möjligheten att åberopa omständigheter eller bevisning till stöd för sin sak om detta inte görs inom den tid som anges i tidsplanen. På detta sätt möjliggörs en snabbare handläggning av tvisten.

Bevisning

Parterna ansvarar för vilken bevisning de vill åberopa till stöd för sin talan. Skriftliga handlingar som åberopas som bevis ska ges in till rätten. Om vittnesförhör åberopas ansvarar parterna för att deras vittnen kommer till det sammanträde där förhöret ska ske. Det är även tillåtet att i stället för vittnesförhör åberopa en skriftlig berättelse från ett vittne.

Medling och förlikning

Under målets handläggning undersöker domaren om parterna vill träffa en förlikning. Om parterna vill det kan rätten utse en medlare som har till uppgift att försöka hjälpa parterna att komma överens.

Vad kostar rättegången?

För ansökan om stämning tas en ansökningsavgift på 450 kr ut. I övrigt kostar rättegången ingenting. Parterna betalar själva sina rättegångskostnader, t.ex. kostnader för juridiskt ombud. Den som vinner målet har inte rätt att få ersättning för sina rättegångskostnader och den som förlorar riskerar inte att få betala motpartens rättegångskostnader, annat än i vissa undantagsfall.

Kan man överklaga?

Domar och beslut under en snabbrättegång kan inte överklagas. Genom avgörandet i snabbrättegången är tvisten alltså slutligt avgjord.

Måste man anlita ett juridiskt ombud?

Det finns inget krav på att anlita ombud. Ibland kan det dock vara bra att ta hjälp av ett juridiskt ombud, särskilt i mer komplicerade mål.

(Exempel 1:
Inget avtal finns. Käranden
har inte angett något om
ev. hänskjutande.)

Mål nr ST 1101-06	Rotel 1
----------------------	---------

Anges vid kontakt med tingsrätten

Svarande Svarberg
Svarsgatan 2
123 45 SVAROMÅLA

Kärandebolaget ./ Svarande Svarberg
angående **fordran**

Kärandebolaget har ansökt om stämning mot Er och begärt att målet skall handläggas enligt lagen om snabbrättegång i tvistemål.

Ni stäms till rätten för att svara på om Ni godtar att målet handläggs i snabbrättegång. Om Ni inte godtar snabbrättegång kan målet komma att handläggas i vanlig rättegång i stället om käranden begär det.

Skriftligt svar till tingsrätten

Ni skall skicka eller lämna in ett skriftligt svar till tingsrätten. I svaret skall Ni ange om Ni godtar snabbrättegång eller inte.

Godtar Ni snabbrättegång skall Ni även avge svaromål. Svaromålet skall lämnas i två exemplar, varav tingsrätten skickar det ena till käranden. Av svaromålet skall framgå om Ni medger eller bestrider yrkandet (dvs. om Ni går med på kärandens krav eller inte). Om Ni bestrider måste Ni förklara varför.

Ert svar skall ha kommit in till tingsrätten **inom 14 dagar efter det att Ni fått detta brev.**

Vittnen eller andra bevis

Vill Ni åberopa vittnen eller andra bevis skall Ni samtidigt ange detta. Om Ni åberopar vittnen skall deras namn och adress anges. Skriftliga bevis skall lämnas till tingsrätten i original eller kopia. Ni måste samtidigt berätta vad Ni vill styrka med varje bevis.

Därför är det viktigt att svara

Om Ni inte svarar inom den angivna tiden kan **tredskodom** meddelas mot Er. Det innebär att Ni förlorar målet. Tredskodom kan också meddelas om Ni svarar att Ni godtar snabbrättegång och bestrider kärandens yrkanden utan att ange skäl för bestridandet som kan vara av betydelse vid prövning av saken.

Bertil Sekreterare

Upplysningar, se bifogat blad.

Information om förenklad delgivning bifogas.

UPPLYSNINGAR

Kärande och svarande

Den som ansöker om stämning och framför krav av något slag, t.ex. på skadestånd, på betalning för en vara eller på att få vårdnaden om ett barn, kallas kärande. Den som kravet riktas mot kallas svarande.

Tredskodom

Tredskodom innebär att den som inte svarar på föreläggandet som regel förlorar målet. Tredskodom kan komma att meddelas omedelbart efter det att den tid som anges i föreläggandet har löpt ut och käranden, om det behövs, beretts tillfälle att slutföra sin talan.

Återvinning

Om tredskodom meddelas mot Er, har Ni möjlighet att begära att tingsrätten tar upp målet på nytt (ansökan om återvinning). Närmare anvisningar om hur man ansöker om återvinning lämnas alltid i samband med att en tredskodom meddelas. Om Ni inte ansöker om återvinning, kan Ni inte få domen omprövad.

Övrigt

Observera att det vid vanlig rättegång gäller särskilda regler bl.a. om rättegångskostnad när tvisten avser mindre värden än ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring. Så är fallet om målnumret ovan innehåller bokstäverna FT.

Om käranden har begärt att målet skall handläggas i snabbrättegång innehåller målnumret ovan bokstäverna ST. För närmare information om snabbrättegång, se bifogad informationsfolder.

För upplysningar i övrigt kan Ni kontakta tingsrätten.

(Exempel 2:
Inget avtal finns. Käranden
begär hänskjutande om
snabbrättegång inte godtas.)

Mål nr ST 1102-06	Rotel 1
----------------------	---------

Anges vid kontakt med tingsrätten

Svarande Svarberg
Svarsgatan 2
123 45 SVAROMÅLA

Kärandebolaget ./ Svarande Svarberg
angående **fordran**

Kärandebolaget har ansökt om stämning mot Er och i första hand begärt att målet skall handläggas enligt lagen om snabbrättegång i tvistemål.

Ni stäms till rätten för att svara på om Ni godtar att målet handläggs i snabbrättegång och för att svara på vad käranden yrkar och i övrigt anför. Om Ni inte godtar snabbrättegång kommer målet att handläggas i vanlig rättegång i stället.

Skriftligt svar till tingsrätten (svaromål)

Ni skall skicka eller lämna in ett skriftligt svaromål till tingsrätten. Svaromålet skall lämnas i två exemplar, varav tingsrätten skickar det ena till käranden.

Svaromålet skall ha kommit in till tingsrätten **inom 14 dagar efter det att Ni fått detta brev**. Av svaromålet skall framgå om Ni medger eller bestrider yrkandet (dvs. om Ni går med på kärandens krav eller inte). Om Ni bestrider måste Ni förklara varför. I svaret skall Ni också ange om Ni godtar snabbrättegång eller inte.

Vittnen eller andra bevis

Vill Ni åberopa vittnen eller andra bevis skall Ni samtidigt ange detta. Om Ni åberopar vittnen skall deras namn och adress anges. Skriftliga bevis skall lämnas till tingsrätten i original eller kopia. Ni måste samtidigt berätta vad Ni vill styrka med varje bevis.

Därför är det viktigt att svara

Om Ni inte svarar inom den angivna tiden kan **tredskodom** meddelas mot Er. Det innebär att Ni förlorar målet. Tredskodom kan också meddelas om Ni bestrider men inte anger skäl för bestridandet som kan vara av betydelse vid prövning av saken.

Bertil Sekreterare

Upplysningar, se bifogat blad.

Information om förenklad delgivning bifogas.

UPPLYSNINGAR

Kärande och svarande

Den som ansöker om stämning och framför krav av något slag, t.ex. på skadestånd, på betalning för en vara eller på att få vårdnaden om ett barn, kallas kärande. Den som kravet riktas mot kallas svarande.

Tredskodom

Tredskodom innebär att den som inte svarar på föreläggandet som regel förlorar målet. Tredskodom kan komma att meddelas omedelbart efter det att den tid som anges i föreläggandet har löpt ut och käranden, om det behövs, beretts tillfälle att slutföra sin talan.

Återvinning

Om tredskodom meddelas mot Er, har Ni möjlighet att begära att tingsrätten tar upp målet på nytt (ansökan om återvinning). Närmare anvisningar om hur man ansöker om återvinning lämnas alltid i samband med att en tredskodom meddelas. Om Ni inte ansöker om återvinning, kan Ni inte få domen omprövad.

Övrigt

Observera att det vid vanlig rättegång gäller särskilda regler bl.a. om rättegångskostnad när tvisten avser mindre värden än ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring. Så är fallet om målnumret ovan innehåller bokstäverna FT.

Om käranden har begärt att målet skall handläggas i snabbrättegång innehåller målnumret ovan bokstäverna ST. För närmare information om snabbrättegång, se bifogad informationsfolder.

För upplysningar i övrigt kan Ni kontakta tingsrätten.

(Exempel 3:
Tvistlösningsavtal finns.)

Mål nr ST 1103-06	Rotel 1
----------------------	---------

Anges vid kontakt med tingsrätten

Svarande Svarberg
Svarsgatan 2
123 45 SVAROMÅLA

Kärandebolaget ./ Svarande Svarberg
angående **fordran**

Kärandebolaget har ansökt om stämning mot Er och åberopat ett avtal om att tvisten skall handläggas enligt lagen om snabbrättegång i tvistemål.

Ni stäms till rätten för att svara på vad käranden yrkar och i övrigt anför.

Skriftligt svar till tingsrätten (svaromål)

Ni skall skicka eller lämna in ett skriftligt svaromål till tingsrätten. Svaromålet skall lämnas i två exemplar, varav tingsrätten skickar det ena till käranden.

Svaromålet skall ha kommit in till tingsrätten **inom 14 dagar efter det att Ni fått detta brev**. Av svaromålet skall framgå om Ni medger eller bestrider yrkandet (dvs. om Ni går med på kärandens krav eller inte). Om Ni bestrider måste Ni förklara varför. Om Ni anser att tvisten inte skall handläggas i snabbrättegång skall Ni ange skälen för detta.

Vittnen eller andra bevis

Vill Ni åberopa vittnen eller andra bevis skall Ni samtidigt ange detta. Om Ni åberopar vittnen skall deras namn och adress anges. Skriftliga bevis skall lämnas till tingsrätten i original eller kopia. Ni måste samtidigt berätta vad Ni vill styrka med varje bevis.

Därför är det viktigt att svara

Om Ni inte svarar inom den angivna tiden kan **treddskodom** meddelas mot Er. Det innebär att Ni förlorar målet. Treddskodom kan också meddelas om Ni bestrider men inte anger skäl för bestridandet som kan vara av betydelse vid prövning av saken.

Bertil Sekreterare

Upplýsningar, se bifogat blad.

Information om förenklad delgivning bifogas.

UPPLYSNINGAR

Kärande och svarande

Den som ansöker om stämning och framför krav av något slag, t.ex. på skadestånd, på betalning för en vara eller på att få vårdnaden om ett barn, kallas kärande. Den som kravet riktas mot kallas svarande.

Tredskodom

Tredskodom innebär att den som inte svarar på föreläggandet som regel förlorar målet. Tredskodom kan komma att meddelas omedelbart efter det att den tid som anges i föreläggandet har löpt ut och käranden, om det behövs, beretts tillfälle att slutföra sin talan.

Återvinning

Om tredskodom meddelas mot Er, har Ni möjlighet att begära att tingsrätten tar upp målet på nytt (ansökan om återvinning). Närmare anvisningar om hur man ansöker om återvinning lämnas alltid i samband med att en tredskodom meddelas. Om Ni inte ansöker om återvinning, kan Ni inte få domen omprövad.

Övrigt

Observera att det vid vanlig rättegång gäller särskilda regler bl.a. om rättegångskostnad när tvisten avser mindre värden än ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring. Så är fallet om målnumret ovan innehåller bokstäverna FT.

Om käranden har begärt att målet skall handläggas i snabbrättegång innehåller målnumret ovan bokstäverna ST. För närmare information om snabbrättegång, se bifogad informationsfolder.

För upplysningar i övrigt kan Ni kontakta tingsrätten.

(Exempel 1)

Mål nr
ST 1102-06 Rotel 1

Anges vid kontakt med tingsrätten

Bilföretaget AB ./. Lars Konsument
angående **fordran pga. bilreparation**

Följande tidsplan har fastställts för målet:

<i>Datum</i>	<i>Händelse</i>	<i>Konsekvenser av att tidsplanen inte följs</i>
1 september 2006 22 september 2006 28 september 2006	Stämningsansökan inkom Svaromål Telefonkonferens	
5 oktober 2006	Bilföretaget skall yttra sig över svaromålet och särskilt bemöta påståendet om att reparationen inte utförts fackmannamässigt.	Om yttrandet kommer in för sent beaktas det inte i målet om inte rätten av särskilda skäl bestämmer annat.
13 oktober 2006	Lars Konsument skall bemöta de uppgifter som Bilföretaget lämnat i sitt yttrande.	Om yttrandet kommer in för sent beaktas det inte i målet om inte rätten av särskilda skäl bestämmer annat.
13 oktober 2006	Vid denna tidpunkt skall båda parter slutligt ha angett de omständigheter och den bevisning som åberopas.	Efter denna tidpunkt får inga nya omständigheter och ingen ny bevisning åberopas, om inte parten gör sannolikt att han eller hon haft giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare.
19 oktober 2006	Sammanträde kl. 13.00 – 16.00 i tingsal 1. Båda parter skall infinna sig personligen vid sammanträdet. Denna tidsplan gäller som kallelse. Parterna ansvarar för att de personer som åberopas som vittnen infinner sig vid sammanträdet.	Om en part uteblir från sammanträdet utan att i förväg ha anmält giltiga skäl för det kan treskodom meddelas. Treskodom innebär att man förlorar målet. Om ett vittne uteblir utan giltig anledning kommer vittnet inte att höras i målet.
1 december 2006	Sista dag för dom i målet. (Domen kan dock komma att meddelas tidigare).	

Obs! Läs anvisningarna noga. Om en part t.ex. skall yttra sig över något ett visst datum skall yttrandet ha kommit in till tingsrätten **senast det datumet**. Observera särskilt att det är förenat med konsekvenser att inte följa tidsplanen.
För ytterligare upplysningar, kontakta tingsrätten.

(Exempel 2)

Mål nr
ST 1101-06 Rotel 1

Anges vid kontakt med tingsrätten

Makarna Svensson ./ Sture Säljare
angående **fel i fastighet**

Följande tidsplan har fastställts för målet:

<i>Datum</i>	<i>Händelse</i>	<i>Konsekvenser av att tidsplanen inte följs</i>
1 september 2006 18 september 2006 22 september 2006	Stämningsansökan inkom Svaromål med godkännande Telefonkonferens	
2 oktober 2006	Makarna Svensson skall yttra sig över svaromålet och särskilt ange hur den påstådda utfästelsen om att källaren var fri från fukt skall ha skett, samt inge de skriftliga vittnesberättelser som åberopas.	Om yttrandet kommer in för sent beaktas det inte i målet om inte rätten av särskilda skäl bestämmer annat.
10 oktober 2006	Sture Säljare skall bemöta de uppgifter som Makarna Svensson lämnat i sitt yttrande, samt inge de skriftliga vittnesberättelser som åberopas.	Om yttrandet kommer in för sent beaktas det inte i målet om inte rätten av särskilda skäl bestämmer annat.
10 oktober 2006	Vid denna tidpunkt skall båda parter slutligt ha angett de omständigheter och den bevisning som åberopas.	Efter denna tidpunkt får inga nya omständigheter och ingen ny bevisning åberopas, om inte parten gör sannolikt att han eller hon haft giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare.
15 november 2006	Sista dag för dom i målet. (Domen kan dock komma att meddelas tidigare).	

Rådman X

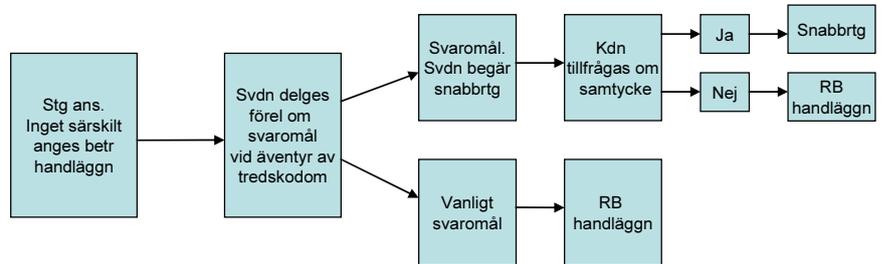
Obs! Läs anvisningarna noga. Om en part t.ex. skall yttra sig över något ett visst datum skall yttrandet ha kommit in till tingsrätten **senast det datumet**. Observera särskilt att det är förenat med konsekvenser att inte följa tidsplanen. För ytterligare upplysningar, kontakta tingsrätten.

Flödesscheman – stämningsansökan med begäran om snabbrettegång

Flödesscheman – stämningsansökan med begäran om snabbrettegång

Flödesschema – ordinär stämningsansökan

Information om FÖRHANDBESLUT I TVISTEMÅL

Vad är ett förhandsbeslut?

Ett förhandsbeslut är ett avgörande som grundas på en erfaren domares bedömning av hur utgången av tvisten kan förväntas bli om den skulle prövas i en vanlig rättegång. Parterna lägger fram ett begränsat material för domaren som i ett skriftligt förhandsbeslut motiverar sin bedömning. Rätten kan bestämma att förhandsbeslutet får verkställas av kronofogdemyndigheten. En part som inte är nöjd med ett förhandsbeslut kan genom att väcka talan få saken prövad i en vanlig rättegång.

Vilka mål kan prövas i förfarandet?

I mål där parterna kan träffa en förlikning (dvs. göra upp i godo) kan parterna få förhandsbeslut. Rätten måste också bedöma att det är lämpligt att meddela förhandsbeslut i tvisten. I tvister som är alltför omfattande kan förhandsbeslut normalt inte meddelas. Parterna måste begränsa tvisten så att den kan presenteras för domaren under ett en till två timmar långt sammanträde.

Frivillighet

Förfarandet är helt och hållet frivilligt. Fram till dess att sammanträdet har avslutats kan en part när som helst välja att dra sig ur förfarandet utan att det leder till några konsekvenser.

Hur inleds förfarandet?

Förfarandet inleds med att en part ger in en ansökan om förhandsbeslut till valfri tingsrätt. I ansökningen ska sökanden ange sitt yrkande och grunden för detta, samt vilken bevisning som åberopas. Om skriftlig bevisning åberopas ska den ges in tillsammans med ansökningen.

Hur handläggs tvisten?

När en ansökan har kommit in skickas den till motparten som får meddela om han eller hon vill medverka i förfarandet. Om motparten vill medverka ska han eller hon ange sin inställning till yrkandet och vilken bevisning han eller hon vill

åberopa. Därefter hålls ett muntligt sammanträde där parterna får lägga fram sin syn på saken för domaren. Sammanträdet får inte pågå längre än en eller högst två timmar. Om den tiden inte är tillräcklig är tvisten i allmänhet för omfattande för att förhandsbeslut ska kunna meddelas.

Bevisning

Domaren bestämmer vilken bevisning som får läggas fram. Om alltför mycket bevisning åberopas kan det leda till att förhandsbeslut inte kan meddelas. Normalt hörs inte vittnen. Det är i stället möjligt att åberopa en skriftlig berättelse från ett vittne.

Förlikning

Under målets handläggning kan domaren undersöka om parterna vill träffa en förlikning. Om parterna träffar ett förlikningsavtal kan domaren bestämma att avtalet får verkställas.

Vad kostar det?

För ansökningen tas en ansökningsavgift på 450 kr ut. I övrigt kostar förfarandet ingenting. Den som vinner målet har inte rätt att få ersättning för sina kostnader och den som förlorar riskerar inte att få betala motpartens kostnader.

Kan man överklaga?

Ett förhandsbeslut kan inte överklagas. Däremot hindrar förhandsbeslutet inte en part från att senare inleda en vanlig rättegång angående samma tvist.

Måste man anlita ett juridiskt ombud?

Det finns inget krav på att anlita ombud.

Varför begära förhandsbeslut?

Förfarandet är enkelt, snabbt och billigt. Normalt kan ett förhandsbeslut meddelas inom några veckor. Parterna kan välja att acceptera förhandsbeslutet som en slutlig lösning av tvisten och slipper då lägga ned tid och kostnader på en vanlig rättegång.

Mål nr FBT 110-07 Rotel 1

Anges vid kontakt med tingsrätten

Motpartsbolaget
Adressgatan 2
123 45 X-STAD

Sökandebolaget ./ Motpartsbolaget
Ansökan om förhandsbeslut i tvist angående **fordran**

Sökandebolaget har begärt att tingsrätten skall meddela förhandsbeslut enligt vad som framgår av bifogade ansökan. För att tingsrätten skall kunna meddela ett förhandsbeslut krävs båda parter frivilliga medverkan (för mer information om förhandsbeslut, se det bifogade informationsbladet).

Sammanträde

Tingsrätten har avsatt följande tid för sammanträde i tvisten
torsdag den 22 februari 2007 kl. 09.00 – 11.00.
Sammanträdet hålls i tingsrättens sal 3.

Ni skall **senast den 15 februari 2007** meddela domstolen om Ni avser att komma till sammanträdet eller inte. Om Ni inte svarar kommer sammanträdet att ställas in och något förhandsbeslut meddelas inte. Sökanden har då möjlighet att väcka talan i vanlig rättegång i stället.

Skriftligt svar till tingsrätten

Om Ni vill att tingsrätten skall meddela ett förhandsbeslut i tvisten bör Ni även skicka eller lämna in ett skriftligt svar till tingsrätten. I svaret skall Ni ange Er inställning till sökandens yrkande (dvs. om Ni går med på sökandens krav eller inte och varför). Ni skall också ange om Ni vill åberopa bevisning, samt vad Ni vill styrka med varje bevis. Svaret skall ha kommit in till tingsrätten **senast den 15 februari 2007.**

Viktigt att veta om sammanträdet

Tingsrätten har avsatt två timmar för sammanträdet. För att förhandsbeslut skall kunna meddelas måste tvisten kunna presenteras för rätten inom den avsatta tiden. Begäran om förhandsbeslut kan annars komma att avslås.

Bertil Sekreterare

För mer information, se bifogat blad.
För upplysningar i övrigt kan Ni kontakta tingsrätten.

Statens offentliga utredningar 2007

Kronologisk förteckning

1. Telefonförsäljning. Jo.
2. Från socialbidrag till arbete.
+ Bilaga. Fördjupningsstudier.
+ Lättläst. Sammanfattning. S.
3. Föräldraskap vid assisterad befruktning. Ju.
4. Trafikinspektionen
– en myndighet för säkerhet och skydd inom transportområdet. N.
5. Summa summarum – en fristående myndighet för utredning av anmälningar om brott av poliser och åklagare? Ju.
6. Målsägandebiträdet.
Ett aktivt stöd i rättsprocessen. Ju.
7. Den nya inskrivningsmyndigheten. M.
8. Nya förutsättningar för ekobrottsbekämpning. Ju.
9. Svenskan i världen. UD.
10. Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft. Fi.
11. Regional utveckling och regional samhällsorganisation. Fi.
12. Hälso- och sjukvården. Fi.
13. Staten och kommunerna – uppgifter, struktur och relation. Fi.
14. Renovering av bostadsmarknad efterlyses!
Om ungas möjligheter till en egen bostad.
Rapport nr 1:
Om bara någon kunde säga vad jag ska göra för att få en bostad så skulle jag göra det.
Rapport nr 2:
Måste man ha tur?
Studier av yngre på bostadsmarknaden i svenska städer.
Rapport nr 3:
Effektiv bostadsservice och förmedling av bostäder – ur ett dubbelt användarperspektiv.
Rapport nr 4:
Unga vuxna på bolånemarknaden. M.
15. Stöd för framtiden – om förutsättningar för jämställdhetsintegrering.
Idébok:
Jämställd medborgarservice. Goda råd om jämställdhetsintegreringen. En idébok för chefer och strateger.
Metodbok:
JämStöd Praktika. Metodbok för jämställdhetsintegrering. IJ.
16. Ändrad könstillhörighet – förslag till ny lag. S.
17. Äktenskap för par med samma kön. Vigsselfrågor. Ju.
18. Arbetsmarknadsutbildning för bristyrken och insatser för arbetslösa ungdomar. N.
19. Friskare tänder – till rimliga kostnader. S.
20. Administrativa sanktioner på yrkesfiskets område. Jo.
21. GMO-skador i naturen och Miljöbalkens försäkringar. M.
22. Skyddet för den personliga integriteten. Kartläggning och analys. Del 1+2. Ju.
23. Genomförande av tredje penningtvättsdirektivet. Fi.
24. Veterinär fältverksamhet i nya former. Jo.
25. Plats för tillväxt? Fi.
26. Alternativ tvistlösning. Ju.

Statens offentliga utredningar 2007

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Föräldraskap vid assisterad befruktning. [3]
Summa summarum – en fristående myndighet för utredning av anmälningar om brott av poliser och åklagare? [5]
Målsägandebiträdet.
Ett aktivt stöd i rättsprocessen. [6]
Nya förutsättningar för ekobrottsbekämpning. [8]
Äktenskap för par med samma kön.
Vigsselfrågor. [17]
Skyddet för den personliga integriteten.
Kartläggning och analys. Del 1+2. [22]
Alternativ tvistlösning. [26]

Utrikesdepartementet

Svenskan i världen. [9]

Socialdepartementet

Från socialbidrag till arbete.
+ Bilaga. Fördjupningsstudier.
+ Lättläst. Sammanfattning. [2]
Ändrad könstillhörighet – förslag till ny lag. [16]
Friskare tänder – till rimliga kostnader. [19]

Finansdepartementet

Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft. [10]
Regional utveckling och regional samhällsorganisation. [11]
Hälso- och sjukvården. [12]
Staten och kommunerna – uppgifter, struktur och relationer. [13]
Genomförande av tredje penningtvättsdirektivet. [23]
Plats för tillväxt? [26]

Jordbruksdepartementet

Telefonförsäljning. [1]
Administrativa sanktioner på yrkesfiskets område. [20]
Veterinär fältverksamhet i nya former. [24]

Miljödepartementet

Den nya inskrivningsmyndigheten. [7]
Renovering av bostadsmarknad efterlyses!
Om ungas möjligheter till en egen bostad.
Rapport nr 1:
Om bara någon kunde säga vad jag ska göra för att få en bostad så skulle jag göra det.
Rapport nr 2:
Måste man ha tur?
Studier av yngre på bostadsmarknaden i svenska städer.
Rapport nr 3:
Effektiv bostadsservice och förmedling av bostäder – ur ett dubbelt användarperspektiv.
Rapport nr 4:
Unga vuxna på bolånemarknaden. [14]
GMO-skador i naturen och Miljöbalkens försäkringar. [21]

Näringsdepartementet

Trafikinspektionen
– en myndighet för säkerhet och skydd inom transportområdet. [4]
Arbetsmarknadsutbildning för bristyrken och insatser för arbetslösa ungdomar. [18]

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Stöd för framtiden – om förutsättningar för jämställdhetsintegrering.
Idébok:
Jämställd medborgarservice. Goda råd om jämställdhetsintegreringen. En idébok för chefer och strateger.
Metodbok:
JämStöd Praktika. Metodbok för jämställdhetsintegrering. [15]